

Inv. številka 1977/2		
Omara III	Forca 5	Številka 47/2

Časopis

za

zgodovino in narodopisje.

Izdaja

Zgodovinsko društvo v Mariboru.

Leto XXII.

Uredil

Prof. Fran Kovačič.

Maribor 1927.

Mariborska tiskarna.

Kazalo.

Letnik XXII. 1927.

I. Razprave.

Stelê Fr., Gradivo za prekmursko zgodovino	1
Košir P.—Möderndorfer V., Ljudska medicina med koroškimi Slovenci	9
Ilešič dr. Fran, Iz Vrazove literarne zapuščine	32
Mravljak Josip, Vuzeniški urbarji	61, 169
Dolenc dr. Metod, Kmečko dedno nasledstvo za časa veljavnosti gorskih bukev	105
Kovačič Fr., K starejši zgodovini minoritskega samostana v Ptuju .	149
Mravljak Jos.—Burian dr. V., Žički rokopis: Češka velikonočna pesem (s sliko na prilogi)	190

II. Izvestja.

Žunkovič Dav., Krajevni imeni Stopence in Tezno	75
Omersa dr. Nikolaj, Psevdonim B. E. v Pisanicah.	77
Turk Al., Prispevek k »Sprotuletni Vijolici«	82
Zemljič Matija, Nekaj pripomb k članku: Herman Jurij in njegova gimnazija pri Sv. Tomažu	86
Mravljak Jos., Bratovščina splavarjev v Vuzenici	86
Mravljak Jos., Zadnji lov na volkove na Pohorju	194
Glaser Janko, Donesek k poglavju o naših jožefincih in redemptoristih	195
Glaser Janko, O Aškerčevih Pohorskih cvetlicah	196
Glonar dr. Joža, Ljutomer v satirični italijanski vojaški pesmi . . .	199
Kovačič Maks, Bibliografski drobiž	201

III. Slovstvo.

Dr. Jos. Turk, Kritične opombe k tekstu Hrenovega memoriala o zgodovini reformacije na Slovenskem	88
Sidaritsch dr. Marian, Geographie des bäuerlichen Siedlungswesens im ehemaligen Herzogtum Steiermark. Fr. Baš	90
Majcen Gabrijel, Kratka zgodovina Maribora. Fr. Baš	92
Kocbek Fran, Savinjske Alpe. Dr. Josip Tominšek	96
Lončar dr. Dragotin, Politično življenje Slovencev. Dr. Jos. Tominšek	97

Perc Martin, Celeja antiqua et nova. K. Prijatelj	97
Geramb Viktor, Volkskunde der Steiermark. Fr. Kotnik	98
Noršič Vjekoslav, Povjest župe sv. Barbare u Bedekovčini. M.	
Munda	201
Eisner Paul, Volkslieder der Slawen. J. Glaser	202
B. R. Bachofen-Echt & W. Hoffer, Jagdgeschichte Steiermarks. Jos.	
Mravljak	204

IV. Društveni glasnik.

Zgodovinsko društvo v Mariboru	99, 205
Muzejsko društvo v Ptuju	102
Muzejsko društvo v Mariboru	104

V. Imenik članov »Zgodovinskega društva«	200
--	-----

Inv številka		
Omara	Polica	Stevila
III	5	44/2

Gradivo za prekmursko zgodovino.

Fr. Stelê — Ljubljana.

1. Župna cerkev v Martjancih*).

Župna cerkev v Martjancih je eden najvažnejših spomenikov srednjeveške umetnosti v Prekmurju. Napis v prezbiteriju navaja l. 1392 kot leto njenega postanka in imenuje kot njenega stavbenika (aedificata . . . per manus) Janeza Aquilo, rodom iz Radgone. Ker se je v bližini tega napisu Janeza Aquila naslikal in se tam označil kot slikar, moramo sklepati, da je bil vsaj v tem slučaju oboje, mojster za stavbo in za poslikanje. Stavba nam predstavlja v 2. pol. 14. stol. v Prekmurju močno razširjen tip cerkvene stavbe, ki ga označuje znotraj obokan prezbiterij s plastičnimi sklepniki in konzolami in pravokotna, z ravnim lesenim stropom prekrita ladija. Stolp stoji sredi glavne fasade, njegovo pritličje je obokano, njegova ogla in prednja, prostostoječa ogla fasade so ojačeni z oporniki, prezbiterij ima opornike na vseh konstruktivno važnih točkah. Gotska okna prezbiterija se končujejo s trilistnim šilastim vrhom, srednje okno v prezbiteriju pa je redoma dvodelno, torej širje od ostalih. Tega tipa cerkve so n. pr. cerkev v Tišini, sedaj že podrta župna cerkev pri sv. Juriju, že popolnoma prezidana župna cerkev v Bogojini, stara župna cerkev v Turnišču, župna cerkev v Gor. Lendavi itd. Najbolje je med vsemi še ohranila svoj stari značaj martjanska. Zunanjščina je namreč ohranila vse bistvene poteze prvotne arhitekture in temu staremu značaju izborna sekundira solidna temna pátina sten. Notranjščina je pač pretrpela večje izpremembe, ladija je sedaj obokana, toda že obisk pod streho nas pouči, da je imela ladija prvotno raven, lesen strop. Več o

*) Literatura o martjanski cerkvi: Dr. Fr. H. Romer, Kirchliche Wandgemälde des XIII. u. XIV. Jhrh. in der Eisenburger Gespanschaft v. Mitteil. d. k. k. Central-Commission zur Erhaltung der Baudenkmale, XIX. I. Supplementbd, Dunaj 1874, str. 209, Wandgemälde in Martiáncz. — Bagáry József, 500 éves jubileum Mártónhelyen 1392—1892 in Pusztai József, Adalékok a mártónhelyi plebánia-templom 500 éves történetéhez v Muraszombát és vidéké, Murska Sobota 13. nov. 1892, št. 46. — Dr. Ivanóczy Ferencz, Vázlatok a régmúlt korból VII. Mártónhely v Sombathelyi Ujság, Szombathely 15. apr. 1900, št. 15.

stari cerkvi in njeni opremi pa izvemo iz dveh vizitacijskih zapisnikov, ki jih tu objavljam. Iz teh zapisnikov posnamemo, da je ta cerkev tudi preko luteranske dobe ohranila velik del svoje stare opreme in je šele začetek XVIII. stol. prinesel temeljitejšo izpremembo. Leta 1698., iz katerega je starejši vizitacijski zapisnik, je imela ladija še raven lesen strop, kar indirektno sledi iz tega, da se svod omenja samo v prezbiteriju, druga vizitacija l. 1756. pa izrecno povdarja, da je cela cerkev obokana. Koncem XVII. stol. sta bila kor in prižnica lesena. Oboje je bilo sr. XVIII. stol. še ohranjeno. Balustrada kora je imela slike Kristusa in apostolov¹⁾. Na prižnici so bile slike štirih evangelistov. Kakšno starost smemo pripisovati koru in prižnici, je težko reči, vendar dvomimo, da starejšo kot sr. event. 2. pol. XVII. stol. Na to moremo sklepati iz analogij podobnih spomenikov; podobnih prižnic se je polno ohranilo iz 2. pol. XVII. in 1. pol. XVIII. stol.²⁾ Pa tudi dejstvo, da je bila že v 1. pol. XVII. stol. martjanska cerkev v rokah protestantov, govori proti večji starosti kakor sr. ali 2. pol. XVII. stol. — Koncem XVII., pa tudi še sr. XVIII. stol. so bila ohranjena gotska slikana okna, okrašena s slikami apostolov. L. 1702. je bila obokana tudi ladija. Največ izpremembe je v času med obema vizitacijama doživela notranja oprava. L. 1698. je bil še ohranjen veliki oltar iz l. 1529. z dvema krili in v omari s kipi Marije z Detetom na levici in sv. Petrom in sv. Janezom Evang. Na omari se je nahajal kip sv. Martina, ki deli plašč. Severni stranski oltar sv. Lovrenca je bil nov, ker še ni bil poslikan; južni je moral biti tudi gotski, ker se pravi, da je imel obliko omare. L. 1756. se je nahajal prejšnji veliki oltar na mestu epistelskega (juž.) stranskega oltarja, katerega že ni bilo več. Tudi oltarja sv. Lovrenca ni bilo več, ampak mesto njega oltar sv. Križa. Nov je bil med tem veliki oltar sv. Martina, ki se je v deloma izpremenjenem in zelo zapuščenem vidu ohranil do naših dni. Imel je sliko sv. Martina, v atiki pa sliko sv. Trojice; poleg tega so ga krasili kipi sv. Gregorja, sv. Avguščina in sv. Petra in Pavla. Nastati je moral kmalu po l. 1702., ko je bila ladija obokana, ker je bil ustanovitelj obakrat Peter Berke. Druga polo-

¹⁾ Taka balustrada se nam je ohranila, četudi popolnoma preslikana, n. pr. v župni cerkvi v Jarenini, tudi slike apostolov, ki so sedaj vdelane v hrbtščice zadnjih klopi pod korom župne cerkve v Rušah, so bržkone ostanek take poslikane balustrade; na Kranjskem ima lesen s slikami apostolov in svetnikov okrašen kor iz l. 1753. cerkev v Dol. Jezeru ob Cirkniškem jezeru.

²⁾ Prim. lep primer prižnico pri sv. Primožu nad Kamnikom z Mencingerjevimi slikami iz l. 1742., nekoliko starejšo prižnico v Mekinjah, iz XVII. stol. pa n. pr. prižnico v Valični vasi pri Žužemberku in celo vrsto drugih. S poznogotskimi slikami okrašena prižnica v cerkvi sv. Miklavža pri Čadramu, pa gotovo ni spomenik v prvotni obliki in so lepe slike, ki so iz različnih rok in tudi časov, prvotno gotovo služile drugemu namenu.

vica XVIII. stol. je odstranila oba omenjena stranska oltarja in ju nadomestila s sedanjima dvema, ki sta bila v prvotni zasnovi prav lepa, a sta doživela naše dni v skrajno zapuščeni obliki. Tudi veliki oltar je pretrpel občutne spremembe. L. 1925. pa je bil odstranjen in nadomeščen z novim marmornatim po načrtu arhitekta J. Plečnika. S tem je martjanska cerkev stopila v dobo zopetne obnove. Freske v prezbiteriju, eden najzanimivejših spomenikov srednjeveškega slikarstva v Sloveniji, so v splošnem dobro okranjene in niso bile nikdar pobeljene; trpele so samo v pritličnih delih od vlage in alg, ki so jih za nekdanjim oltarjem deloma popolnoma pokrile, drugače pa jih pokriva posebno mestoma, kjer je stena valovita, desetleten pral. Novi oltar, novi tlak v prezbiteriju in pa kamenit oblog pritličnega pasu bodo še bolj pokazali te pomanjkljivosti, tako da je nedvomno, da je prišel čas za previdno strokovnjaško osnažitev tega glavnega dela Janeza Aquile iz Radgone. Upati smemo, da ne bo kak pre-nagljen ali nepreviden korak oškodoval tega, kar se je očuvalo klub večdesetletni brezbriznosti!

V naslednjem objavljani besedilo obeh citiranih vizitacijskih zapisnikov in na koncu serijo starih beležk, po večini s kakim ostrim predmetom vrezanih v omet s freskami.

1. — *Vistatio ecclesiae in oppido Martianez ... celebrata die 14. martii 1698.*

Potlen prepis zapisnika, tizdan dne 16. dec. 1768.

Est parochia Slavonico-Croatica.

Ecclesia in ipso oppido ab antiquis catholicis in Anno MCCCCLXXX (sic!) in honorem S. Martini episcopi turonensis aedificata. Solique orienti obversa. Est in suis aedificiis solida, ampla, magna et quondam etiam in sui pulchritudine gratiosa ... Ipsa porro ecclesia habet turrim lapideam solidam, eminentem, geminis campanis dotatam et una cum reliquo ecclesiae corpore imbricibus tectam, laquearia ex asse-rtibus concinata et coloribus variegata. Ea que adhuc bona; sacristiam fornicatam, a parte Boriati annexam, in suo tamen pavimento solutam; chorum et cathedram ligneos, sedilia aliquot et altuata. Sanctuarium fornicatum. Picturis variis tam Apostolorum Imagines et quattuor Evangelistarum quam etiam angelorum undique illustratum ... vetustate temetsi obsoletum adhuc tamen amoenum. Habet autem fornicem in varios anfractus olim polito lapide expositos diductum et expositum una cum porta ipsius sacristiae. In eodem sanctuario habetur tabernaculum parieti ecclesiae in latere aquilonari insertum, valvutâ tamen destitutum, quod olim erat bene provisum et decorum. Praeterea aras habet ternas in totidem mensis omnino lapideis exstructas. Earum maior in anno millesimo quingentesimo vigesimo nono cum geminis valvutis statuisque B. M. Virginis Parvulum suum laevo brachio gestantis. Et deinde dextrorsum Divi Petri Principis Apostolorum, laevorsum autem S. Joannis Evangelistae. Superne vero S. Martini Equitis cum decore spectabilis. Duae autem minores situantur in medietate ante columnas ipsas sanctuarii, quarum altera ex parte septentrionali est omnino nova Divo Laurentio sacra, suis autem coloribus nondum illustrata et altera plane vetustissima et instar almarii repraesentata. Sulsque statuis exposita ... Denique fenestras habet more veterum in longum deductas, easque in sanctuario imaginibus sanctorum apostolorum coloratas ...

2. — *Visitatio canonica Parochiae Vandalicae Martyaneziensis et filialium eius...* in Dioecesi Iaurinensi, in Comitatu Castri Ferrci, Districtu vero Thótságiensi. Anno 1756, 12. Sept. peracta.

De statu ipsius ecclesiae Mártyáneziensis.

Primo: Erecta et dicata est haec ecclesia in honore Sancti Martini episcopi turonensis, cuius proinde patrociniū in ipso festo Sancti Martini celebratur... Consecrata non est, licet signa videantur; nam ea parata solummodo sunt pro consecratione, nec etiam a tempore, quo ab acatholicis recepta est, profanata existit. Est vero lapidea, tota sub fornice et quidem in corpore ecclesiae cyradas pictas, in ipso sanctuario vero per totum imagines depictas habens, ubi in fornice annuntiatio beatissimae Virginis et symbola 4 Evangelistarum visuntur. In pariete a meridie Christus Dominus cum aliquot apostolis et inscriptionibus goticis, ab infra S. Martinus resuscitans mortuos. Ex parte evangelii iidem reliqui apostoli, infra quos Sanctus Martinus milles apparet; circa altare vero et hinc inde varii Sancti et Sanctae... cum Inscriptionibus goticis repraesentantur. Qualiter ad vitra in foenestris pictae sunt imagines apostolorum. Imbricibus item tecta est ecclesia haec antiquis et ruinatis una cum turri lapidea, satis alta, ferreum gallum in se habente, ante portam ecclesiae, ab occidente habitam, erecta, nam alia porta ecclesiae in meridie habetur. Lateribus autem strata est ecclesia una cum sacristia murata, imbricibus tecta ab aquilone existente sub fornice tota. Sita est in ipso oppido, loco tamen aliquantum elevatori, et cum sanctuario ad orientem est versa. Chorus est ligneus, imagines in se pictas Christi Domini et apostolorum habens. Cathedra pariter est lignea marmorei coloris, quoad aliquas listas (?) inaurata, cum depictis quatuor Evangelistis et in tecto Spiritu sancto. Scamma sunt bona lignea nova. In sanctuario item ab aquilone muratum antiquum tabernaculum apparet.

Altaria sunt tria non consecrata. Altare quidem maius erectum in honorem Sancti Martini episcopi, cuius etiam imago depicta est ad medium altaris in tela, ubi visitur eques et ut episcopus elemosynam dare. Superior imago est Sanctissimae Trinitatis ad telam picta. Inter has imagines est scutum cum sculpto capite angeli, et pictum cor, manus et pedes representans. In summitate altaris est caput angeli sculptum, ex parte evangelii supra interiorem columnam stat S. Gregorius, intra columnas et tabernaculum S. Petrus. Ex parte epistolae taliter S. Augustinus et S. Paulus. Tabernaculum est lignum, una cum altari marmorei coloris, quoad cyradas inauratum. Antependium est in tela ex pilis factum, cum litteris in medio I.H.S. Dicta autem imago media S. Martini habet scriptos versus:

Quae pietas fundata novo splendore refulget.

Haec, Martine, tibi tota sacra venit.

Condidit hanc aram Petrus cognomine Berke.

Virtutis studio tempus in omne vicens.

Hoc pietatis opus cernens age dicere, lector:

Aethereis dignus sedibus auctor erat.

Altare secundum est ex parte evangelii S. Crucis, in quo est Crucifixus sculptus erectus, et post hunc magna imago repraesentans duos angelos fidentes et Jerusalem Civitatem, antependium autem Christum crucem bajulantem repraesentat.

Altare tertium ex parte epistolae est beatissimae Virginis, cuius imago sculpta antiquissima, et sculptis S. Petro et S. Joanne Evangelista stipata in armario altaris existit. Supra armarium S. Martinus partem palli sui mendico abscondens sculptus habetur. In antependio Mater amabilis est picta. Caemeterium est circa ecclesiam cluctum lignis antiquis ruinatis...

Secundo: A quo fundata sit, non constat cum sit antiqua, renovata tamen est, ut patet ex inscriptione frontispicii sanctuarii tenoris sequentis:

Mathias Szkavicz pastor fuit et que Decanus surexit fornix opera en iste pia. Per eleemosynam Petri Berke tricesimatoris et curam aedificiorum Mathiae Berke et Blasii Racz erectus fornix iste de novo Anno Domini 1702.

Ecclesia illalls Sancti Sebastiani in Pecserőcz. . . . Est autem haec ecclesia in colle praecalto sita cum sanctuario versa ad orientem, lignea tota, scandulis tecta, et tabulata asseribus tinctis ac tegulis pavimentata, habens appendicem ligneum ante portam ab occidentem existentem. Supra sanctuarii est crux lignea duplicata et supra appendicem turricula cum campanis duabus. Cathedra in ecclesia est demissa lignea. Et altare est unicum una cum ecclesia non profanatum, non consecratum. In quo velut marmorei coloris, inferior imago est S. Sebastiani, superior S. Viti et in summitate altaris scriptum est: Sancte Vite, ora pro nobis. Antependium altaris est in tela pictum.

3. — Na stenah prezbiterija martjanske cerkve je ohranjenih več starih podpisov in zapiskov, vpraskanih s kakim ostrim predmetom v omet s freskami. Ker je pritlični del sten do višine 1.80 m in za vel. oltarjem celo 2.20 m zelo vlažen ter so ga deloma pokrile alge in se zajedle v gladki omet, posebno močno ravno na razpraskanih mestih, kjer se nahajajo ti podpisi, je velik del teh zapiskov, katerili nekateri bi utegnili biti zgodovinsko važni, že tako zabrisan ali poškodovan, da ga pač ne bo mogoče več rešiti. Pri svojih ponovnih obiskih l. 1920. in 1925. sem se potrudil, da vsaj bolje ohranjene rešim pozabljivosti.

Naj sledi, kar se mi je posrečilo prečitati:

Največji zapisek se nahaja na južni steni nad spodnjim robom slike sv. Martin obuja mrtve in se glasi:

1. — Anno 1483 obiit Nicolaus . . . ch¹⁾ pl(e)ban(us)

2. — cui successit Andreas Sestranchicz

3. — anno 1507mo obiit Andreas

4. — Sestranchetz pl(e)ban(us) S. Martini in vigilia Bti²⁾ B(e)n(e)dicti

5. — cui successit Vdalric(us) Seztranchicz Vdalric(us)³⁾, hic fuit ille qui comedit.⁴⁾

Napisi na sliki smrti sv. Martina:

1. — Hic fuit d(omi)n(us) Michael capellan(us) quodque pl(e)b(a)nus in Bagonia⁵⁾. Anno 1485 d(omi)ni.

2. — 1492 hic fuit Petrus . . . S. Martini.

3. — Hic fuit . . . caplanus anno dni 1520.

¹⁾ Ime je večkrat prečrtano in zato popolnoma nečitljivo.

²⁾ Mogoče tudi Sti.

³⁾ Ponovljeno z malo slabšimi potezami.

⁴⁾ Kaj nal ta izraz pomeni, ne razumem. Pod glavo umrlega sv. Martina na sosednji sliki je z nekoliko bolj svobodno roko, a v pisavi istega sistema, zapisano še enkrat: Hic fuit ille qui comedit, brez vsakega imena.

⁵⁾ More pa biti tudi Bagoira, ker i nima pike.

4. — Že prav v kotu ob slavoloku nad klopjo: Anno domini millesimo sexagesi(mo) II septuaginta duo annos et (?) duos di(es)... (uničeno po novejšem, preko tega zapisanem napisu).

5. — Hic fuit Petrus Sand caplinus S. M.(artini) anno 1519.

6. — H. f. Mar: Dravec Rector opidi Martiancz anno 1631, 4 die 5 augusti.

7. — H. f. Johannes Hásai Anno 1629.

8. — H. f. Joannes Farkas.

9. — Hic fuit Matheus de Lüdburg.

10. — Johane(s) Sucoris 1582.

11. — Hic fuit Albertus caplinus Scti Martini.

12. — Hic fuit dnus Johannes E...

13. — 1492. Hic fuit Petrus Freys... de Karniola Kappellanus ad S. Martinum pro sui...

Na sliki sv. Martina na konju na severni steni je obširen zapisek, ki je od alg popolnoma pokrit in čitljivost vsled okrušenih robov vrisanih črk skoro popolnoma zabrisana. Razbral sem samo posamezne besede: ...MCCCC... die dnico (?) pie meritis... fuit... dedicatio (?) ecclesie scti Martini huius... in altare (event. vltra) posito... p(er) dijonisum.

Poleg tega so tu še sledeči čitljivi zapiski:

1. — Sum ego Matheus Hóras (po pisavi sodeč iz XVII. stol. event. še iz konca XVI. stol.).

2. — H. f. N. F. (združeno v monogram) 1597.

3. — H. f. Mathyas Vörös Anno 1644.

4. — M. Pavlus Zek Diak 1597.

5. — H. f. A V L. 1632.

6. — Ostanek večjega nečitljivega napisa... anno dni 1415... Za oltarjem je polno zapiskov, ki je pa vlaga skoro vse uničila. Čitam še:

1. — Jacobus Kotaj 1580.

2. — Tomas Vïen Anno 1595.

3. — H. f. A : N : V. A. 1628.¹⁾

2. Slovenska listina iz l. 1643.

Poleg drugih zgodovinsko zanimivih listin se je do l. 1885. nahajala v arhivu martjanske cerkve tudi slovenska listina, s katero so takratni protestantovski ključarji cerkve sv. Martina završili l. 1643 l. 1642. začeto pravdo s sinovi umrlega Ferenczeka Jurka, ki je l. 1604. vzel cerkveni vinograd v Vučji Gomili v najem s tem, da so jim izročili vinograd ponovno v najem pod novimi, v listini zabeleženimi pogoji. Kakor poroča martjanski kantor in učitelj Jožef Pusztai²⁾, si je to listino l. 1885.

¹⁾ Romer, o. c. str. 212, naveda še par drugih.

²⁾ O. c.

izposodil takratni profesor slovenščine na realki v Mariboru Anton Trstenjak, do jo prepíše, a je ni več vrnil. Tako so jo zadnji čas smatrali za izgubljeno. Na podlagi Pusztaijeve trditve sem iskal v zapuščini Antona Trstenjaka v Ljubljani in res našel p r e p i s te važne listine pri njegovem rokopisu o Prekmurju. Prepis je pisan s Trstenjakovo roko na celi poli papirja, zraven pa je pridejana druga pola vsebujoča vprašanja o pomenu Trstenjaku nerazumljivih ali nejasnih besed, katero je poslal takratnemu martjanskemu župniku J. Bagariju. Bagari mu je vprašanja, ki pa po večini sploh niso toliko važna, da bi jih tu ponavljali, ker se tičejo večinoma besed, ki jih vsak znanstvenik brez težave razume, večinoma v nemškem jeziku razložil. Zadnje vprašanje se je glasilo »Kde je o r i g i n a l ovega manuskripta, ove copie?« nakar je B. odgovoril: »Ist unbekannt, wahrscheinlich zu Grunde gegangen, denn die Protestanten haben 80 Jahre mit Gewalt gehaust in unserer Gegend und haben viele historische Alterthümer und Documente vernichtet, damit ja Nichts zurückbleibt, was uns auf das pietäts-reiche Mittel Alter erinnern würde. — Sie transit gloria mundi!«

Že iz prepisa samega je iz končnega latinskega potrdila razvidno, da je T. prepisal o v e r o v l j e n p r e p i s nekega originala, ki se bržkone sploh ni nahajal v Martjaneh, ampak nekje drugje. Ta overovljeni prepis si je torej T. izposodil in ga do l. 1892. ni vrnil. Ali ga je vrnil pozneje, ko ga je Pusztai javno indirektno pozval, Bog ve! V njegovi zapuščini ga dosedaj nismo našli. Kakor je iz rokopisa razvidno, ga je T. mislil publicirati, a mu je smrt in bržkone tudi vojna izdajo onemogočila. T., ki je dobro poznal prekmursko slovstvo, smatra to listino za najstarejši literarni spomenik prekmurske slovenščine.

Domneva Bagarijeva, da so original te listine uničili p r o t e s t a n t j e, je depasirana, saj gre vendar za spomenik iz dobe, ko je bila martjanska cerkev v p r o t e s t a n t s k i h rokah. Original se je vsaj kasneje nahajal nekje izven Martjancev, mogoče pri sedežu overovatelja arhidijakona N. Barbélyja, zato je nastala potreba po tem žal nedatiranem in nelokaliziranem prepisu.

Zgodovinsko ozadje listine je jasno: Štiri leta po padcu Kaniže v turške roke so l. 1604. cerkveni ključarji izročili cerkveni vinograd v Vučji Gomili Ferenczku Jurku v najem, ker je bil martjanski predikant oviran po novih gospodarjih dežele, da ga redno obdeluje.¹⁾ Že iz tega je jasno, da je bila cerkev zač. XVII. stol. v protestantskih rokah. Tudi sredi stoletja, ko je naša listina nastala, so bili gospodarji cerkve še vedno pro-

¹⁾ Univ. prof. dr. M. Dolenc mi je izjavil, da je to v takratni turški okupaciji opetovan pojav.

testantje, kar dokazuje tudi druga zanimiva listina iz martjanskega arhiva, s katero 29. jun. 1652 enajst turških ag v Kaniži salomonsko reši spor med kalvinskim in evangelijskim predikantom v Martjancih. Kedaj je cerkev prišla zopet v katoliške roke, ni pojašnjeno. Gotovo pred l. 1698., ko se je vršila vizitacija in je bil postavljen že en nov oltar. Trditev Bagarijeva,¹⁾ da so bili protestantski pastori v Martjancih od 1620 do 1700, nima podlage. Bliže resnici je gotovo Pusztai,²⁾ ki trdi, da je bila cerkev pod cesarjem Leopoldom I. vrnjena katoličanom, ne pove pa vira za svoje znanje.

Naj sledi sedaj tekst te važne listine, ki more v enaki meri zanimati pravnega zgodovinarja, kakor jezikoslovca.

Copia.³⁾

Mij Szvétoga Martina Czélmestri v - Martyáncze, Forján Sebián Szebeborcz, Becczik Stevan z - Steslanovecz, Nemezz Máta z - Martyáncze, y Ullen Stevan z - Martyáncze, dámo naznánye vszem kimsze godt Prízstoj Po vetoni nassem Liszte da nigdasnyl vu Christusst Premínocsi nassi Brattove', t Poehentl Chélmestri Szvetoga Martina po iment Herbar Sztanko z - Norsíncze, Marossa Sebián z - Míadetinecz, Mattyasteh Lukáel z - Martyáncze, t Halosta Gerigor z - Martyáncze, ino Szalaszezi János Martyánszki Praedicator; Bill szo dáli Czerkvent Vinograd Vucliegomile' vroke nassemu nigdasnyemu gñainaru Ferenczek Jurku po Canískom Vzette'⁴⁾ na sterto leto, tofeto Anno Domini 1604 pod tem zrokom, kaibga delal, t snyega laszen ie'mal, vszeli do teih dob, doklambt Gószpodin Bogh od Poganszke roke országh oszlobodil. Arie te Vinograd Praedicator od Turkov t Ráczov neiszmel kopatt, ni knyemu loditi. A zatemtoga kaibga prez vszake právde, Perúye', t ezeringe vroke dál, Szvetoga Martina Czélmestrom, t Praedicatoru, tebt jedno Vedro goren Vszáko leto od toga Vinograda Praedicatoru dával. Igdabísze Pakt tedno Malo omtrilo bílo szteml Poganní, Anno Domini 1642. Poese'sse' nasst Posteni Chélmestri od Ferénczek⁵⁾ Jurka Szinov te Vinograd Czirkveni jematt, tofeto, od Ferénczek Stevana, Miklosa, t od Mihály Diáka⁶⁾, á ouísze Posztavtsse, t ne totesse zrok Pusztiti, nego totesse szvol úrok⁷⁾ dersati, zatoga volo moralszo Czélmestri kpravdi sztopiti. v - Martyáneze, právdaje te Vinograd nazáj na Cztrkev Priglednola t Vroke dála, tak govorecsi. Nigdar nísese' nemore Czirkvenoga úroka⁷⁾ nñ odati ni kupiti, ni Szilom ládati, ni dersati: Bill szo vu te pravde Szobocskt Postent Ríchtarje — — — Valpoti t ládavezi Pletes Mihály, Pétek Matthaj, Réczek Mihally, Szabo Jörko, Farián Marthon, Podleszek Iván, Trattnyak Miklos, Trattnyak Ivan, Kolár Mattaj, Hebar Martin, Grábar Jári, Hehar Miklos, Luttar Miklos Proeator⁸⁾, Laesen Miklos, Temltn Balás Deák⁹⁾) Gószponna

¹⁾ O. c.

²⁾ O. c.

³⁾ Čitatelj je treba po madjarskem pravopisu izvzeti še nekatere netočnosti in posebnosti, ki so pa lahko razumljive.

⁴⁾ Trstenjak je pomotoma prepisal Vrettie'i, kar mu Bagari v opazki korigira.

⁵⁾ Pomota, mesto Ferénczek.

⁶⁾ Diák, madj. tudi deák, student; v ljudski govorici pisar, semintje pevec.

⁷⁾ úrok, madj. örök, dedščina.

⁸⁾ Proeator, madj. prókátor, advokat.

Battyáni Adama V Rakicsanszki Dogos¹⁾, Bukelii György Deák²⁾ Goszponna Forgácsa Dogos³⁾ Czukvics Miklos Deák²⁾ etc. Luther Juri Valpot, i osztáli vnogi. A mi Czelimestri szteliszmo te Vinograd drügomí datí, kibl od nyega vekse gorno dával. Oda bi bil to zaszíssal Ferenczek Miklos, Príde knám zleíplmí lüdmí, tersze zacse moliti, náibi te Czirkveni úrok³⁾ ne jemáli procs od nyega, ar bi on gotov bil od toga Vinograda gorno Pobolsati, à mi Czelimestri stíri Vedra gornoga Pocselsmo od nyega prosziti, à te Ferenczek Miklos szvoje dobre Vole obecsa Vszako leto trl Vedra goren, pred szvetoga Martina dnémí ziedním tiednom Martyanszkomu Praedicatoru Pípelati, natoszmo engedívali⁴⁾ te Vinograd tomu Ferenczek Miklosu, kopati, gnólti, grobatí, poveksávtí, ino vszega Zaszaditi, vsívtí vsze do teh dob doklam bode hotél Martyanszki Praedicator szám te Vinograd kopati. I te Ferenczek Miklos szeje nám vszem Czelimestrom, i vszoi Pozstene Gmaine i Praedicatoru z Vörom i zpríszegom obecsa i zalosil da gda godi bode hotell Martyanszki Praedicator te Czirkveni Vinograd delati, daga hocse zdobre Vole szvolmí Bratmí, prez vszake Pravde, prez vszake czerluge i Pláese nazal vroke datí, engedúvtí⁵⁾, zevszím Czímptom kole gode na Czirkvenoí zemli poczímpíral, Arszmó mi nyemu Prez Penez te Vinograd dáti, tak i on hocse nam Prez penez nazal datí gda godi bode potrebno ali Czelimestrom ali Praedicatoru. Bill szo vtom zpravíscí nassí lelpi Szoszídje i poesteni Gmalnarje z Martyanez Laesen Miklos, Duch Miklos, Mattyasics Ivan, Lopich Stevan, z Vanecléga Lonesar Miklos z Puczonez Lonesár Mihály, z Mladetnecz Dravecz Stevan, z - Stessanovecz Sibanka Jörko, i osztalni gmalnarje z nassím Dúsním Pasztérom Dományi Mihály Praedicatoru navkupe. To Szpravlanyc szmo med szobom z Aldomasmi⁶⁾ polgi obiesauya poterdill ino znassím podpiszkom i zpecsatmí zapecsatíll. Píszano i vesjnyenoje veto dugovanye. 1 January Ao à partu Virgineo 1643.

Sebian Főrtan
Nemecz Mattaj

Benczik Stephan
Ollen Stevan
Michäel Dományi Pastor,
S. M. ppria

Quod Copia haec cum suo Vero Originali de V(er)bo ad verbum n(on) tantum comportata sed & propria manu descripta sit Testor Nicolaus Barbély Districtus Tottfagii Archidiacon m. p.

Ljudska medicina med koroškimi Slovenci.

P. Košir, Prevalje in V. Möderndorfer, Mežica.

Porodniške in otročje bolezni.

Spočetje.

Ženska, ki je v kvaternem tednu rojena, ne more spočeti in če bi tudi poskušala razna sredstva. Zakonske žene brez otrok, ki niso baš v kvaternem tednu rojene, ki bi pa rade spočele, si skušajo pomagati na ta

¹⁾ Dogos po Bagarlu upravitelj.

²⁾ Diák, madj. tudi deák, student; v ljudski govorici pisar, semintje pevec.

³⁾ úrok, madj. örök, dedščina.

⁴⁾ engedívtí, engedúvtí, madj. engedni dovoliti, popustiti, tu izročiti.

⁵⁾ Píjača, »likoí«.

način, da si skuhamo popkovino kakega sosednjega otroka in to vodo potem pijejo (Žvabek). Dobrega uspeha pričakujejo tudi od zakonskega objema v postelji, ki je bila segreta od hlebov, kakor so prišli iz krušne peči (Mežica). Kakor povsod drugod, so tudi tukaj v navadi romarska pota.

Večje, kakor število neplodnih žensk je število onih, ki ne marajo otrok in ki skušajo telesni plod na katerikoli način odpraviti. Znano in povsod na deželi razširjeno je zauživanje rženih rožičkov (*Secale comutum*); na Ojstrici jedo ženske v ta namen belo čebulo, v Žvabeku pa poje ženska, ki ne mara otrok ali nadaljnega otroškega blagoslova, tu pa tam kako volčjo jagodo (*Paris quadrifolius*). V Mežiški dolini pravijo tej travi »zirana trava« ali »zirani bobek«, ker človek po zavživanju tiste bobke znori, »se zira«, kakor pravijo. Nobena statistika nam žal ne pove število žrtev, ki jih je zahtevala ta razvada med preprostim ljudstvom. — Če se taki ženski, ki hoče odpraviti telesni plod, pomeša med jed voda, ki je bila blagoslovljena na dan sv. treh Kraljev, potem nobeno sredstvo ne zaleže (Št. Lipš v Podjuni). — V Trušnjah je razširjena vera, da prinese angel ženski, ki je spočela, tretji dan že dušo za otroka in da je smrtni greh, če bi mati sedaj skušala odpraviti sad svojega telesa, brez greha pa to lahko stori v prvih treh dneh. Razne pravljice, ki še danes krožijo v ljudstvu, učinkujejo bolj kakor vsaka prepoved cerkvene ali posvetne oblasti. V Mežiški dolini pripovedujejo sledeči pravljici (glej tudi Möderndorfer, Narodne pripovedke iz Mežiške doline, I. zvezek):

Ko sta se vzela, je ona že pri poroki izjavila možu, da ne mara otrok. Šla je takoj naslednji dan k neki starki vprašat za svet, kaj ji je storiti, da ne bo otrok. Starka jo je natanko poučila in povedala, kako mora napraviti. Po nasvetu starke je vzela žena doma motiko in kramp ter ju spustila po Meži. Ko je orodje plavalo po vodi, se je slišalo jokanje in stokanje iz potoka. Res potem ni bilo v hiši otrok, zato pa je bil v hiši ves čas prepir. Še sedaj pravijo: Boljše je imeti motiko in kramp pri hiši, kakor jih splaviti po vodi — kakor pa, da se mož in žena prepirata.

Kače so jo pikale.

Neka žena ni marala otrok, bala se je velikih skrbi in drugih nadlog. Že pri poroki je rekla možu: »Otrok ne sme biti!« Gospodarila sta štiri leta na neki kmetiji pod Uršulo, a otrok nista imela. Žena je v petem letu po poroki umrla. Ko so se pogrebci vrnili domov, je šla gospodarjeva mati v sobo in našla tam umrlo gospodinjco za pečjo, kjer je sedela in zibala. Stara mati je od strahu skoro omedlela. Komaj se je zavedla, je odhitela v župnišče po gospoda. Župnik je tudi še našel rajnico zibajočo za pečjo. Vprašal je: »Duh umrle, kaj ziblješ?« V odgovor je umrla vzdignila iz zibelke tri kače, ki so druga drugo pikale, dokler jih ni položila

kakor mati dete k prsim. Kače so ženo sesale, da je bila vsa v krvi. — Župnik je šel iz sobe in vprašal v veži stoječega gospodarja, kaj mu je ljubše, da zagovori ženo v hiši ali pod inilim nebom. Gospodar se je odločil za drugo. Župnik je zagovoril ženo na neki panj pred hišo. Od tega časa je moral položiti hišni gospodar na tisti kraj vsak teden hleb kruha.

Nosečnost.

Gl. »Časopis« XVII. (1922) str. 21 d.

Noseča ženska ne sme skočiti ali stopiti čez plot, ampak naj gre skozi leso ali čez prelaz. Sicer bi otrok bil pozneje v svojem zakonu nezvest (Djekše). — V velikovski okolici trdijo, da noseča ženska ne sme stopiti čez ojuice, otrok bi dobil konjsko hrčanje, kar je opazati preden otroci zaspe. Če je pa mati to vendar storila, dasi nevedoma in ima otrok tako hrčanje, naj ga potegne skozi topel konjski komat (deklice skozi komat kobile). — V Trušnjah je razširjena vera, da noseča ženska ne sme trpinčiti v past ujete miške, ker bi potem težko rodila in bi se ji v kuhinji vse skvarilo. Tudi se ne sme taka ženska dotakniti vrvi cerkvenega zvona, otroku bi naenkrat zmanjkalo sape med jokom, »začukalo« bi ga. V slučaju pa, da je to storila, dasi nevede in je radi tega otrok zbolel, naj ga trikrat udari, z. zajemalko za vodo po sedalu. (Mežica). Noseča ženska tudi ne sme gledati mrliča, ker bi otrok dobil v obrazu mrliško barvo; v temi ne sme jesti kruha, ker bi potem otrok dobil starikav obraz (atrofija); tudi v mraku ne sme hoditi zunaj, ker bi otroku laliko prinesla nočnino ali mračnino. V prejšnjih časih pa je bilo še celo podnevi nevarno hoditi nosečim ženskam po samotnih potih, n. pr. po opravke v les, ker so prežali na take ženske tatovi in trabantari, ki so rabili ročice še ne rojenih otrok za talisman, da se jim je tatvina posrečila.¹⁾ V Guštanju pripovedujejo sledeči dogodek iz minule dobe:

V časih, ko še ni bilo orožnikov in je imel cesar za strahovanje hudobnih ljudi samo biriče, bilo je v deželi veliko trabantarjev, ki so prodajali kmetom cencu necesarski tobak. Ti tobakarji pa so bili povečini zviti tatovi in roparji. Da se jim je kralež sigurno posrečil, so imeli seboj ročice otrok, ki še niso bili rojeni. Če so se hoteli prepričati, da v hiši, kjer so se namenili krasti, vse spi, so prižgali pred

¹⁾ Še leta 1855. sta bila na Dunaju dva taka zločinca obsojena. — Valvazor poroča, da so nekda na Kranjskem o velikih cerkvenih proščanjih tatje kradli otroke ter »otroško srce in desnico po svojem prekletem načinu rabili za svoje čare«. Letopis Matice Slovenske 1896. — Glej tudi: Verbrechen u. Strafen des berühmten Mädchenmörders u. Herzenfressers P. Reininger. Bruck a. Mur 1786.

hišnim pragom pod kapom na vsakem prstu take ročice svečko. Če so vse te svečke gorele, je bilo to znamenje, da v hiši nihče ne bedi. Nekoč je neka Katra Gradšerjeva videla tako ročico, ki jo je hranil trabantar na svojem tobaku.

V guštanjskem gozdu je bila neka noseča ženska napadena od dveh takih zlikovcev, ki so jo privezali k drevesu. K sreči je zlikovce prepodil Thurnov lovec, a žena je umrla radi dobljenih občutnih ran na trebuhu. Več sreče je imela neka M. Obritan, ki je nabirala v lesu borovnice. Priklatil se je potepuh ter ji ponujal denarja, če bi si pustila odvzeti otroka. Tolažil jo je, da je že vaje tega posla in da nikakor ne bo trpela, a k sreči so drvarji slišali njeno vpitje ter jo rešili; zgodilo se ji ni nič.

V hudih stiskah so bile svojčas nezakonske matere. Veliko število nezakonskih otrok je že v minuli dobi hudo peklo cerkvene in posvetne oblasti in skušale so le te na razne načine to »sramoto«, če že ne odpraviti, pa vsaj omejiti. Tako si je v neki podjurski fari obetal župnik mnogo uspeha od tega, da je krstil vsakega nezakonskega otroka za Adama oz. za Evo, če je bil otrok ženskega spola. Večjo sramoto so nezakonski materi naprtili v drugih krajih. Kazen je zadela oba dela; dočim so nezakonskega očeta kako nedeljo privezali z vrvjo h križu pred cerkvijo, so nezakonsko mater pripeli pred cerkvijo v železno trlico, kjer je morala prebiti od prve do druge maše. V poznejšem času so takšno sramotenje že povsod opustili in so se grešniki odkupili z darili. Edino v Libeličah je še obveljala stara navada. Smolo je imela neka hogata kmetica. Šla je k župniku in mu podarila tele, da se odkupi. Župnik je bil to voljan storiti, vendar samo pod pogojem, da žena vsaj poskusi stopiti v trlico. Ženica pa se je delala nerodno ter je prosila župnika, da ji pokaže, kako mora stopiti v trlico. Župnik jo uboga, ona pa hitro pripne trlico ter zbeži. Župnika je morala kuharica rešiti iz trlice. Od tedaj so tudi v Libeličah opustili to kruto navado.

Fant ali deklica? Vprašanje, o katerem se razmotriva že dolgo pred porodom. »Veliko lešnikov, veliko grešnikov«, pravi ljudski pregovor. Kadar močno obrodijo lešniki, se nadeja mati fanta, če so pa dobro obrodila jabolka, pa deklice. Izvestne pege na materinem obrazu označujejo prihod deklice, v nasprotnem slučaju pa fanta.

Dasi so skoro povsod v občinah nastavljene izprašane babice, vendar se ljudstvo raje zateka k starim ženkam, ki vedo nebroj domačih zdravil in starih vraz, do katerih ima ljudstvo več zaupanja kakor v babice, ki prinese iz mesta razne novotarije, s katerimi se preprosto ljudstvo nikakor ne more

sprijazniti (ventilacija, desinfekcija i. dr.): Za lahek porod so pripravljene razne molitve in zarotitve iz prastare dobe, kakor se nahajajo v Duhovni braunbi oz. Kolomonovem žegnu (nebeški rigelni, zlati očenaš, sanje Device Marije i. dr.), katero »spisovanje« je bilo najdeno pri božjem grobu v Jeruzalemu. Prepisi teh »molitev« se podedujejo od roda do roda. »Kadar se anei zbiripatarzi (porodnici) te zedelz (z molitvijo) na guavo dje, uhku (lahko) rodi«. Če nosi moški tako molitev pri sebi, »kna (ne) bo od strleve ubiti«. — V te namene služi tudi 2 metra dolg trak, velikost Marije, take trake so svoj čas prodajali pri romarskih cerkvah. Na traku stoji, da je to »Resnizlna ino gvislna delava ino tovshava (debelost) nashe luhe Frane ino te shegnane Nabeshzne Cralize... posiebno se jema tam porod nam shavam poveti: Kadar majo roditi da to S. Delavo Na na je okoeli sabe opasajo bojo Sagvishno furt ano posiebno Moezli noi trosht pozhutle«. (Glej tudi Časopis za narodopisje in zgodovino 1906, Maribor. Dr. Fr. Kotnik: Donesek k zgodovini praznoverja med koroškimi Slovenci.)

Porod.

Če novorojenček zagleda beli dan, gredo ženske v Podjuni takoj gledat v kuhinjo, če ni ostala kaka ponva vode pri ognju. Pri težkih porodih dajejo v Zilski dolini čaj iz kresnega praprota (Spirraea), v Podjuni pa so v navadi kadila, pri katerih igra glavno ulogo meta in materinica (Geranium arvense). V Apačah zavživajo ženske že dalj časa pred porodom, da bi pri porodu manj trpele, praženo čebulo, ali sploh jedi, v katerih se nahaja mnogo take čebule. — Otrok, ki je rojen v kvaternem tednu, kmalu umrje (Št. Ilj ob Dravi). — V beljaški okolici gleda babica strogo na to, da porodnica prve tri ure po porodu ne zaspi, kar temelji bržčas na opazovanju, da mati, izgubivši veliko krvi, lahko umre. — Če umije babica otroka, se umije z isto vodo tudi mati, kar se smatra za najboljšo sredstvo proti pegam v materinem obrazu. Tej vodi se prilije tudi blagoslovljena voda, da bi zli duh, urok i. dr. ne imel oblasti nad otrokom. Tudi blagoslovljene soli denejo v vodo. — Da ne bi bolet otroka v življenju trebuh, oziroma ga nadlegovali turi, mu mora babica pri rojstvu pustiti teči toliko krvi iz žile, da mu obledi (Zilska dolina). Da porodnico po porodu ne bolijo noge, naj si jih na porodniški postelji maže z zmesjo vina, mire in vožanka (Mežica).

Skrbuo je varovati otroka pred urokom; zato naredi babica nad njim tako zvani »živi vozel«. Da ne bi hodila trutamora otroka »cizat«, naslikajo na zibelj peterkot v obliki ✕¹⁾, ali pa povijejo otroka z rdečim trakom (Loga ves). V Apačah ne sme porodnica iz hiše, dokler ni zopet »vpeljana« od domačega župnika, kar se ima zgoditi tekom 40 dni. Kako strogo se je svoj čas gledalo na to, sklepamo iz tega, da je imel v Apačah vsak pravico, tako žensko ustreliti, ki bi se upala pred tem časom iz hiše. S tem v zvezi je ljudska vera, da preži nad tako hišo, kjer se nahaja

¹⁾ V Belokrajini ima to obliko . | .

še ne »vpeljana« ženska, hndourje in da bi pokončala toča vse, če bi taka ženska ne šla v pravem času k vpeljevanju. Tudi po večernem zvonjenju ne sme taka ženska iz hiše, ker bi prinesla otroku nočnino, ozir. bi otroka potem rado strašilo (Ojstrica).

Po dovršenem kopanju¹⁾ si radovedno ogleda mati svojega ljubljenca. »Moder bo«, pravi, če otrok že prve trenutke obrača na vse strani oči. Moder bo tudi tedaj, pravijo v Podjuni, če ga dolgo ne nesejo h krstu.

Krst.

Kadar se krst vrši kmalu po porodu, mora ostati kdo pri materi, da ne bi za večno zaspala (radi krvavenja). — Zavit je otrok v bel prt, ki je preprežen z rdečim trakom, to pa radi tega, ker mu potem ne more škoditi urok. (Iz tega razloga se tudi mladim živalim daje rdeč trak okoli vratu, urok se ujame na »črnjevem«²⁾ traku, pravijo Ziljani.) Tudi ni vseeno, na kateri roki nosi babica krstni prt; če ga nosi na levi, postane otrok gotovo levičnik. — Če gre babica na potu li krstni na potrebo, ne sme držati v rokah otroka, ker bi ta ne mogel pozneje držati vode. — Prt, v katerega je otrok zavit, imenujejo ob Vrbskem jezeru križovnik, to pa radi tega, ker je v obliki križa ovit okoli mladega telesca. V navadi je, da krstna botra ali boter v krstni prt zašijeta kak denar; v predvojni dobi je bil vselej kak zlat, to pa zato, da bo otrok bogat, čim več dobi, tem bogatejši bo. — Dober pevec (pevka) bo, če otrok pri krstitveni ceremoniji kriči. — Nazaj krstiti se ne sme, t. j. dati otroku tako ime, ki je v koledarju pred dnevom rojstva, otrok bi zaostajal v rasti. Dobro je se ozirati na ime kaknega svetnika, ki je umrl za rojstnim dnevom ali na dan krsta. Če bi se ne ozirali recimo na sv. Valentina, bi otrok trpel na padavici, če bi prezrli sv. Blaža, bi otrok trpel na boleznih v grlu, sv. Roka, otrok bi obolel na rokah ali nogah, sv. Lucije, otroka bi nadlegovale bolezni na očeh itd. — Pri krstu naj babica pazi, da ne pride otroku od krizme kaj v oči, ker bi bil sicer podvržen očesnim boleznim. — Prišedši od krsta, položijo otroka k materi ali pa v zibelko, na kateri je narisana trotamora, to pa zato, da bi ga mora ali urok ne nadlegovala. Mesto ali poleg poganskega znaka narišejo na zibel tudi krščanski znak IHS.

V Mežiški dolini je v navadi takozvana križma, ki jo priredijo takoj ko prinese otroka od krsta. V studenčnico vlijejo na sv. Treh Kraljev blagoslovljene vode, potem denejo v vodo molek, jajce, krajec kruha, ključ, srebrn tolar in prstan. Medtem ko otroka polože v križmo,

¹⁾ Na Ojstrici denejo v prvo kopel jajca in še drugih reči, kar pa ni po ljudski veri dobro, ker pozneje otroka rade bolijo roke.

²⁾ črnjev — rdeč.

drži babica v roki prižgano svečo. Če otrok prime za svečo, pomeni, da bo kmalu umrl in babica moli: »Luč ti je svetila na ta svet, naj ti sveti še na oni svet!« Če pa prime otrok za molek, bo pobožen in je najbolje, če ga mati pusti šolati za mašnika, če pa se dotakne jajca, postane posvetnjak, če obdrži tolar v roki, bo bogataš, če prime za ključ, bo dober gospodar, če iztakne prstan, se bo zgodaj ženil; večni popotnik pa postane, če prime za krajec kruha. Za kruh prime baje le redkokdaj otrok, če pa le nanese tako, je treba kruh posušiti in dobro shraniti. Kdor ima tak kruh pri sebi, se ne more potopiti in naj se vozi po deroči reki ali na viharne morju. Mati hrani takšen krajec tudi za otroka, da ga v življenju varuje vsaj na vodi, če ga je že zadela nemila usoda v križmi. Domači se po končanem obredu umijejo v križmi.

Plenice se ne smejo prati v mrzli vodi, ker bi potem otrok dobil skrvnino; ravno iz tega razloga se plenice tudi ne smejo sušiti zunaj na zraku, ampak v otroški sobi ali kuhinji. Od pleníc, ki so visele še o mraku zunaj, dobijo otroci »nočnino« ali »mračnino« (glej poglavje: Zli duhovi), ali pa »dritje«. Tudi visoko se ne smejo obešati plenice, ker bi potem otrok padel z visokih krajev (z dreves). Če se plenice žafjajo, se razpoka otroku koža (Ojstrica). Plenice in rjuhe od otroške postelje, se ne smejo trgati, ampak samo rezati s škarjami — otrok bi sicer dobil trganje v črevih.

Spanje novorojenčka.

Kdo šteje noči, ki jih prebedi mati ob otroški postelji, ker njen ljubljene ne more spati! Pomoči išče v raznih čajih, kakor so kornelice, lipov cvet, tošta,¹⁾ in drugo. Žalibog pa je razširjena tudi razvada, da v te namene dajejo otrokom alkohol, bodisi da namakajo »čopej« ali »cuc« v žganje, bodisi da dajejo otroku kuhan sadjevec ali vino; posebno so v tem oziru prizadeti otroci sluzinčadi, ki bi sicer ovirali mater pri delu. Tudi opij se uporablja in sicer kuhajo v ta namen makove »kronice« ozir. seme. — Bolj nedolžno je sredstvo, da dajejo otrokom pod zglovje dremolee (*Anemone pulsatilla*) ali »špinkelče špankelče«. (Velikovška okolica.) *Similia similibus curantur*: V Podjuni dajejo otrokom miro na vodi, potem dajo mir. — Pravijo tudi, da je stopila mati čez ojuice, če otrok ponoči ne more spati. V tem slučaju potegnejo otroka skozi topel komat, kakor so ga sneli raz konja. Po izvršeni proceduri denejo komat

¹⁾ Tošta je dobra tudi za kraste. Če posušeno tošto zdrobimo in potrosimo na kraste, se le te takol posuše. V prejšnjih časih so tošto vezali v šopke, ki so jih fantje nosili za klobukom, dekleta pa za predpasnikom in to posebno ob nedeljah, kadar so šli k maši. Če jih je kdo zasmehoval, da imajo plevel za »pušclce«, so rekli: »Tošta človeka trošta!« Povsod v Mežiški dolini kade tošto pri mrliču in trdljo, da so tudi Odrešeniku pokadili s tošto, predno so ga položili v grob.

zopet nazaj, in nasledujo noč otrok spet dobro spi. — Če otrok ponoči kriči, ne da bi vedela mati za vzrok, naj vrže v ponev z vodo tri žareče oglje, nakar naj vodo izlije pod kap (Trušnje). Pomaga baje tudi, če mati na tešče oslini otroški popek (Šmihel). — V navadi je tudi tale transplantacija: V Podjuni gre mati k sosedu ter si izprosi od nje robec ali ruto od njenega otroka, ki ga dene doma svojemu otroku na glavo. Stori pa to le tedaj, če je sosedov otrok zdrav. Po ljudski veri preide zdravje od zdravega otroka na bolnega, ne da bi bil pri tem zdrav otrok oškodovan.

Zobje.

Hude težave dela materi in otroku prihod prvih zobkov. Da otrok to dobo lažje preboli oz., da se rast zobkov pospeši, mu obesijo okoli vratu zobovje poljskega zajca (Grebini) ali pa zobovje divjega kozla (Zilska dolina). Precej razširjena je tudi navada, da dajejo otroku grizti korenje šeboja (rumeni fajgelček); tudi materin prst je hvaležno torišče za gimnastiko otroških čeljusti, kar gotovo tudi pospeši prihod prvih zobkov. — V Žvabeku mažejo otroško lice z brinjevim oljem, katero se rabi tudi, če otroka »trga« v črevih. — V Apačah dajejo otrokom v ta namen jesti žemlje, ki so bile v vinu namočene; tako visoko čislajo to sredstvo, da revne matere prodajo celo kos svoje obleke, da za izkupiček kupijo otroku vina. — Ob Vrbskem jezeru smatrajo za slabo znamenje, če dobi otrok prve zobke najprej v zgornji čeljusti, kjer zobki kažejo navzdol, tak otrok kmalu umrje.

V Apačah dajejo otrokom, ki imajo razvado, da jedo zemljo, tako zvani kržič, to je kruh, ki ga je botra spekla iz rženega testa, kateremu je še primesila smeti iz svoje sobe; da je učinek bolj siguren, mora biti soba trikrat pometena. — Na Ojstrici nese mati takega otroka na pokopališče ter ga tam posadi na kak grob, da se tam naje prsti; potem je baje ne je več.

Jeceljajoče otroke zdravijo ob Vrbskem jezeru na ta način, da jim dajejo vroč hleb, kakor je prišel iz peči, na glavo. Hleb se vrže nato svinjam. Po mnenju ljudstva preide bolezen na žival, kateri pa jecljanje ne škoduje. To transplantacijo bolezni poznajo tudi na Ojstrici, samo da tu držijo otroka čez »žehto«, da ga sopara segreje, kar pa store le tedaj, če prvo sredstvo ni pomagalo. — V Guštanju si pomagajo s kobljo meto (*Mentha silvesteris*), katere liste privežejo otroku na glavo. Na Pohorju dajejo jecljačem kruh s sirovim maslom. — Da otrok prej shodi, naj se mu da v roko palica prišlega berača.

Vzgoja dojenčka in njegov bodoči značaj.

Vso skrb mora mati posvečati dojenju, zato naj se varuje vsake nečiste misli, kar bi kvarno uplivalo na otroka; krotiti mora svojo poželji-

vost, ker bi v nasprotnem slučaju postal otrok poželjiv. Zato ne sme piti mati med dojenjem vode ali vina ozir. zavživati sadja i. dr. Če hoče mati ostaviti dojenje, naj izbrizga svoje mleko na potu, kjer hodi mnogo pogrebcev ozir. poročnih gostov (Podjuna). Tudi stoje ne sme opravljati svojega materinskega posla, ker bi postal otrok pohotnej, kakor pravijo v Žvabeku. Pozabivljiv bi postal, če bi bila mati kaj pozabila doma, ko je šla k upeljavanju, recimo molitvenik, robec ali rožni venec. — Sreča in zdravje se bo smejala otroku, če so plenice povezane z rdečim trakom, katero sredstvo je učinkovito tudi proti uroku. Bogat bo, če mu je botra zašila v krstni prt kak zlat. Čim dalje ne dobi otrok v roko denarja, tem bolje, dotlej ima še vedno »zlate roke«, kakor pravijo v Rožu. Majhen bi ostal otrok, če bi kdo preko zibelke podal materi roko; iz tega razloga se tudi ne sme stopiti črez otroka, če ta leži na tleh. Pegast bi postal, če bi ga mati že prvo leto nesla ven na dež. Jecljajč bi postal, če bi ga mati udarila na lrbet. Otroško je zavost odpravi mati z brezovo šibo, ki je bila ob »pranganju« podtaknjena v zemljo ob tisti poti, kjer je bil cerkven obhod. V navadi je tudi, da dajejo takim otrokom piti mleko, v katerega so dali žveplenega cveta (Št. Ilj). V Trušnjah drgnejo takega otroka z mokro cunjjo krepko črez obraz, nakar se vrže cunjja preko ramen v krušno peč. V Apačah udarijo takega otroka s tremi brinjevim vejicami, in sicer mora biti ena vejica enoletna, ena dvoletna in ena triletna. — Ob Baškem jezeru so dajali takim otrokom piti vodo, v kateri je bil namočen pavji gnoj.

Mati mora otroka tudi kaznovati, kadar to zasluži, sicer na onem svetu nima miru, če bi ji umrl. Kaj lepa je pravljica o materini ljubezni, ki kroži ob Baškem jezeru:

Mati je imela edinega otroka; bil je to zdrav in čvrst fant, poln vseh mladih razposajenosti. Tako ga je imela rada, da mu še hude besede ni dala, dasi bi bil to večkrat zaslužil.

Zgodi se pa, da ta materin ljubljeneц umrje. Kako bridko se je tedaj jokala mati in koliko grenkih solz je poteklo dan na dan na otroško gomilo! Nekega dne pride mati spet na otroški grob točit solze, pa hudo se prestraši, ko vidi, da steguje iz groba njen umrli fantek svojo belo ročico. Vsa preplašena beži k župniku po nasvet, kaj ji je storiti. Ta ji veli, da si naj nareže na dan Marije Snežnice sedem mladih leskovih šib in s temi naj udari po otrokovi ročici.

S težkim srcem gre mati v gozd in si nareže sedem takih šib. Vrne se na pokopališče in ko nalahno udari po ročici, začuje tanek glas iz groba: »Bog vam povrni tisoč-

krat, mati! Prej bi me bili udarili, pa bi vam zdaj ne krvavelo srce.

Ročica se umakne in mati se pomiri.

Nadaljnja vzgoja otroka.

Poezije polna so pravila, ki jih daje mati otroku, kako se mora vesti napram svoji okolici, s katero stopa že vsled razvijajočega se govora v intimnejše stike. Banalna se nam tedaj zde pravila, ki jih daje meščanska vzgoja otroku s svojim stereotipnim: to se ne spodobi, grdo je to itd., kar ostane otroku mrzla beseda, četudi pride iz materinih ust. V Belokrajini pravijo: Če se kdo zjutraj ne umije, nosi potem angel varih ves dan vodo za njim in se joka. — V Zili karajo neumitega otroka: Ta hud! ima ves dan pravico do tebe, ker nisi umil. — Ko se vležeš zvečer k počitku, odrgni srajco na vratu, potem bo počival angel varuh na tvojih prsih... Ali hočete še več poezije? Ali ne slišite žuboreti vir, iz katerega je črpal naš Župančič, da je nam mogel zapisati svojega Cicibana, ki teče neumit tja v zeleni dan?

Ne moti bratca ali sestrice v zibelki, če se drži na smeh! »Angelci se tedaj igrajo z njim«, pravijo ob Baškem jezeru. — »Materi in očetu jamo kopljete!« pravijo v Zilski dolini otrokom, ki se igrajo na pokopališču. Pieteta do mrtvih se zrcali tudi v tem, da se ne smejo trgati cve-tic z grobov: »Mrtvi bi prišel opolnoči po rože«, pravijo v Rožu, »izgubil bi volh«, pravijo ob Vrbskem jezeru, »roka bi segnila, ki je take rože trgala«, pravijo v Podjuni. — Razmerje do živali, ki so pod posebnim varstvom¹⁾: Velika žaba se ne sme trpinčiti ali ubiti, ker so v tej živali zaklete duše, ki se imajo pokoriti za težke pregrehe, zato jim pravijo v beljaški okolici »puesarice«, t. j. spokornice. — V Zilski dolini ne smejo otroci razdirati gnezda pogorivčka (podgorelčka), ker bi dobile potem krave rdeče mleko, ali pa bi užaljena ptica zanesla v hišo žareče oglje, da bi pogorela. Kača pri hiši se ne sme ubiti, ker bi to povzročilo nesrečo. — Otroci se ne smejo igrati z ognjem, sicer onesnažijo ponoči svojo posteljico. — V plenice se ne smejo brisati roke, otrok bi dotičnega ne imel več rad (Velikovec). — Otrok, ki šč... v vodo, onesnaži s tem Matere božje oči, oni pa, ki opravi svojo veliko potrebo na kakem potu, še v grobu ne bi imel pokoja in bi moral hoditi tista mesta snažiti (Loga ves). — Otrok se tudi ne sme preveč ogledovati v zrcalu, dobil bi spačen obraz, kakor sv. Hieronim, ki je v pratikah (nemških) na-

¹⁾ V Belokrajini so kuščarji (martinčki) pod posebnim varstvom ljudstva. »Bog jih je zato ustvaril, da pobirajo in unčujejo kosti poginulih kač. Te so namreč tako strupene, da bi človek umrl, ako bi se nabodel na nje, ker ga nikdo ne bi mogel ozdraviti. — »Kdor mravljišče razdere, mu mrtvemu po glavi polzijo.« (Šašel, Biserilce.)

slikan s spačnim obrazom (Št. Ilj). Majhen bi ostal otrok, če bi pil žganje, ne jedel pri mizi, ne šel o pravem času spat itd.

Zdravje in smrt otroka.

Ponekod smatra ljudstvo uši pri otroku za znak zdravja. Tudi tista skorja na temenu se povsodi v alpskih deželah, v Podjuni pa tudi rumenica smatra za znak zdravja. V velikovski okolici trdijo, da se začne otrok šele takrat razvijati, če mu izgine »dlaka« na hrbtu.

Za slabo znamenje smatrajo, če se otrok že v prvih dneh po rojstvu smeje, tak otrok baje kmalu umrje. Zibelka ne sme teči prazna, otrok bi potem umrl; tudi mora biti zibelka vselej pokrita s kako odejo, sicer se vleže zlodej vanjo. Smrt otroka pomeni tudi, če stoji nad hišo zvezda repatica. — Tolažbo pač ima mati, da zgodaj umrli otroci prosijo v nebesih za stariše in botre; zato tudi mati ne sme za njimi preveč žalovati. Ob Baškem jezeru pripovedujejo o tem lepo pravljico¹⁾. Gl. »Časopis« XVII. (1922), str. 31.

Lepi so tudi pregovori o materi: »Kdor mater tepe, mu roka usalne«, pravijo v Podjuni in v Zilski dolini: »Otrok šele takrat plača mater, kadar jim glavo umije«.

Božjast (pristrah, fras).

Med zelo nevarne bolezni prišteva ljudstvo božjast in nešteto je sredstev, ki jih uporablja proti tej bolezni, katere je po ljudski veri več vrst: srčni, krvni, mrtvaški, črni fras in fras v udih. Kot zdravilo so najbolj v navadi razni čaji, n. pr. dajejo v Mežiški dolini bolnim otrokom piti vodo, v katero so vrgli zmlet natras (*Sempervivum tectorum*),²⁾ katera rastlina je vrhu tega še v čišlih radi tega, ker odvrča pri otrocih jezavost in varuje hišo pred strelo; ali otrokom dajo piti vodo, v kateri se nahajajo zmlete pelargonije; ali: dajo piti vodo iz cerkvenega kropivnika ali pa iz krstnega kamna, če pa to ne pomaga, kadijo s koncem vrvi od cerkvenega zvona; ali: otroku dajo piti vodo, v kateri se nahaja prah iz kačjega kamna, ki mu tudi pravijo žiladnik, to je navaden kremenjak iz kakega potoka, ki ima v sredi luknjo; ali: dajo piti pehtran na vodi ozir. pepel od materinega poročnega venca; ali: vode v kateri se nahaja nekaj kapljic očetove krvi ozir. krvi krstnega botra. Obér v Mežici je bil svoj čas znan domači zdravnik in ta je zdravil božjastne

¹⁾ Za nedolžnim otrokom ne sme mati preveč jokati, ker potem otroci v večnosti trpijo, so namreč mokri (Belokrajina, Šašel). Uši se preganjajo v Mežiški dolini z vodo v kateri so kuhali tobak in čemeriko. (*Veratrum album*.) V nemškem Molltau nazivljajo to rastlino Tschemerikenkraut. (Slično tudi Podliesken — podlesek, colchicum.)

²⁾ V Srbiji pravijo tej rastlini čuvakuća.

otroke na ta način, da je sezul svoj škorenj, vanj vlil vode, blagoslovljene na sv. Treh Kraljev in dal otroku piti. V Podjuni dajejo božjastnim otrokom piti vodo, v kateri se nahajajo stolčene mačehice. Da otrok grenko vodo lažje zavžije, ji primešajo kakega sladkega soka. Nenavaden je način, kako zdravijo v Žvabeku to bolezen: nad bolnim otrokom strgajo živega črnega piščanca, da brizgne v otroka kri; pri otrocih ženskega spola kri črne kokoši. Na Ojstrici kadijo proti mrtvaškemu frasu pokojčice (Adiantum?), ki jih je natrgati na cerkvenem zidovju, ali pa zdravijo to bolezen tudi s prstjo, ki se je prijela lemeža na oralu in to v obliki obkladkov na prsi. V navadi pa je na Ojstrici še sledeče sredstvo: Mati pokrije otroka z ruto in stopi ž njim pod tram, med tem pa druga oseba vrta s svedrom v tram, da pada smet na bolnega otroka. Na štajerskem Pohorju dajejo otrokom piti blagoslovljeno vodo, v kateri se nahaja maži (sedum), pehtran, verant, beli mak in trpotec. V navadi je tudi, da se nit namaže z vožankom, nakar se ta dene okoli vratu. Kopljejo otroke tudi v vodi, v katero so vrgli več kobuljic česna. Ziljanke pokrijejo božjastnega otroka z ruto, ki so jo prej kadile z lesom od treh pragov; v navadi so pa tudi kadila z jelenovim rogom. Otrokom, ki imajo črni fras, obesijo okoli vratu nit s česnovimi kobuljicami. V Grebinju obesijo otrokom okoli vratu zobke velikega polža. — Za nevarno smatra ljudstvo v Mežiški dolini ono božjast, ki povzroča, da otrok venomer kriči; take otroke ozdraviš, ako zaviješ pralni otep (v Zili »opuča«) v otroške plenice ter ta ovoj vržeš v mraku preko desne rame čez hišo, šele drugo jutro pobereš zavoj in poviješ otroka v te plenice. Prav tako je delala stara Gašpra v Melvičah na Zili, ki je bila sicer neizkušena, a prav spretna babica in pravcata domača zdravnica. — Po srčnem frasu, pravi ljudska vera, mora otrok umreti, vendar pa poskušajo prej še sledeče sredstvo: bolnega otroka pokrijejo s kakim prtom, nakar mu kadijo s kadili, v katerih se nahaja košček vrvi od zvona, košček mašniške štole in košček zemlje od kake meje. Oni, ki prinese zemljo, ne sme drugim povedati, kaj je prinesel in odkod je prinesel. Nadalje rabijo pri kadilih tudi posušene mračnike (netopirje) in črnega kosa (Pohorje); najboljše sredstvo pa so baje modrasove kosti. Povsodi razširjena so kadila s poročnim vencem matere; tudi se »našoba« nekaj od zakonskega prstana in to da otrokom v jed. Za laliko ozdravljiv smatra ljudstvo samo krvni fras in fras v udili.

Črvi.

V Mežiški dolini je razširjena vera, da mora vsak človek imeti v sebi 20 črvov, drugače ni zdrav. Želodec brez njih ne more prebavljati. Več kakor 20 črvov pa ne sme biti, ker so potem preludi. V mlaju ni-

kakor ne smeš preganjati črvov, ker jih s tem šele prav razdražiš. Ljudstvo razločuje tri vrste črvov: 1. navadne ali krušne, ki so beli, 2. fer-gihtni, ki imajo rdeče obroče in 3. železne, ki so modrikasti; ti so naj-hujši in lahko človeka umore. — Izmed sredstev proti črvom je najbolj znano »seme« (Semen cinac), ki se daje otrokom na medu; v rabi je pa tudi posušen vratič (Tanacetum vulg.) in bučno seme. Najboljši učinek se doseže, ako se dajejo ta zdravila na tešče. Druga znana sredstva so: česnove kobuljice se nanizajo na nit, katera se potem obesi okoli vratu; ali: narczana čebula se namoči čez noč v vodi in drugi dan se da ta voda piti otrokom; ali: otrokom dajejo jesti popke od črvivke; ali: kurji gnoj se popari in priveže na trebuh ozir. dajejo na trebuh cunj, ki so jo namočili v vodi, v kateri se je kuhal vožank,¹⁾ obenem se pa mora šinek (tilnik) namazati s smolenim oljem, »da otrokom ne silijo črvi gor«. V Zilski dolini priporočajo uživati svinjsko meso s česnom in vrhu tega še piti črno vino. V občini Brdo ob Zili so tudi v navadi romarska pota k sv. Jobu — zagovorniku proti črvičem. Cerkvica sv. Joba je blizu Pazrškega jezera. O tej cerkvi pripovedujejo sledečo pripovedko:

Sv. Job je bil bolan, imel je črviče. Vrgli so ga na kup gnoja: »Tu bodi in črviči naj te pojedjo!« Job je vokal, solnce je pripekalo in črvički so grizli njegovo meso. Mimo so prišli godci in zagledali ubogega sv. Joba. Zasmilil se jim je in so menili: Pomagati mu ne moremo, dati mu nič nimamo, zagodimo mu kako lepo, da mu bo boljše pri srcu. Sv. Job je gledal v godce, ko so mu ti svirali. Še predno so godci končali z godbo, se je pričel Job svetiti, črvički, ki so poprej vreli iz njega, pa so se spremenili v »ruse zvate«. Sv. Job je bil v trenutku zdrav, godci pa bogataši.

Bolezen se pa tudi lahko zaroti. Ivan Hojnik, župnik v Koprivni v Mežiški dolini, je zapisal sledečo zarotitev:

¹⁾ Povsod v alpskih deželah je v ljudstvu razširjena vera, da je vožank strup, ki ga v lekarnah pridelujejo iz umorjenih rdečelasih ljudi. Še v današnjih dneh se po nekod rdečelas ljudje ne upajo v lekarno. Če je v prejšnjih časih prišel tak človek v lekarno, so ga zvalili v prostor, kjer se je naenkrat pogreznil v kako klet, in tam so žrtev obesili za noge. Kar je dotlenemu priteklo iz nosa in ust, to je bil tisl strup vožank, ki so ga potem prodajali kot zdravilo za težke bolezni. V Zilski dolini pravijo še sedaj človeku, ki ni dosti prida: Ti si komaj dober za vožank! — Blizu Metnice je pred kakimi štiridesetimi leti zažgal rdečelas hlapec svojemu gospodarju hišo samo radi tega, da bi ga zaprl in bi bil potem varen pred lekarnarjem v Brežah. Njegovi tovariši so mu bili natvezili, da ga je lekarnar v Brežah že kupil od domovinske občine ter ga bo v kratkem prišel. V Mežiški dolini pripovedujejo, da je imel v prejšnjih časih vsak zdravnik ali lekarnar pravico umoriti vsako leto dva človeka v ta namen.

Sv. Job, sv. Job, sv. Job,

ti sediš na kupi gnoja,

tebe ljudi črvi jedo,

tudi N... (bolnikovo ime) jedo, (bolnik povzije košček soli, nakar reče):

»Tebi so tvoji črvi pomorjeni in pogorjeni skozi sv. Štefana žegnano sol«.

Med molitvijo, ki jo opravlja kaka stara ženska, naj je bolnik sol, ki je bila blagoslovljena na Štefanovo.

Zli duhovi, ki nadlegujejo otroka. (Urok, trotamora, mračnina, nočnina, škopnjak, škop v Zili.)

Urok obsede otroka tedaj, če ga pogleda kaka nevoščljiva oseba ali če taka oseba, ko pride v otroško sobo, ne pljune trikrat v klobuk ali na tla in reče: Ne bodi mu urok! Tak zarok se reče tudi, če kdo stopi v hlev; če bi to opustil, bi dobile živali urok. (Rož, Zila.) — V beljaški okolici in v Zilski dolini razločuje ljudstvo devet urokov. Če mati hoče urok zarotiti, vzame rdeč trak od nogavice, napravi živ vozec ter ga drži nad otrokom, rekoč:

Urokov je devet, jih ni devet,

je le osem, jih ni osem,

je le sedem, jih ni sedem itd.

— — — — —
— — — — —

je samo eden, ni nobeden.

Pri zadnjih besedah razreši mati trak ter ga vrže na tla, pljune nanj in reče: Pomagaj Bog oče, pomagaj Bog sin in pomagaj Bog sv. Duh. — V Podjuni pahlja mati s svojim krilom nad otrokom, da mu s tem prežene urok. Pravijo tudi, da tuj človek ne sme dolgo gledati¹⁾ novorojenca, ker bi sicer otrok dobil urok in lahko radi tega umrl.

Urok povzroča pri otroku glavobol. Če se hoče mati prepričati, da je glavobol od uroka, vrže v kako posodo, ki je napolnjena z vodo, tri žareče oglje. Če eden od teh ali vsi padejo na dno posode, potem ima otrok gotovo urok, ki mu je povzročil glavobol. V tem slučaju poškropi mati otroka s to vodo, nakar jo vlije pod kap ali na dvorišče in sicer preko rame, ne da bi se smela ozreti nazaj. (Podjuna.)

Če je dobil otrok urok od kake nevoščljive osebe, naj se odreže dotičnemu nekaj las in kak košček od obleke in s tem naj se pokadi otrok.

¹⁾ Urok pride od hudega pogleda, pravijo v Mežici. Pričnik v Mežici je imel doto redkega prašiča, pa je prišel neki cigani ter ga s svojim pogledom »panal« — prašič je pri tej priči poginil.

Tudi dajejo proti uroku česen, ki je bil stolčen na treh voglih mize, pokadijo nato še z lesom od treh pragov. Če je kak moški obseden od uroka, mora dotični pljuniti trikrat v klobuk, se vleči na trato in povezniti klobuk narobe na glavo. (Ojstrica.) Da odrasli ne dobi uroka, naj drži, kadar gre mlmo tuje osebe ali pa domače, ki je znana, da zna coprati. figo v žepu in na tihem mrmra: Proč, imaš črne oči! — ali: Kar meni želiš — tebe se naj prime, sam seboj nesi! (Zila.)

Pred urokom brani otroka tudi rdeč trak,¹⁾ s katerim je zibel preprežena. Isti pomen ima trak tudi pri živalih (žrebetih, teletih, kokoših). Na Džekšah še sedaj ženske nosijo tak trak, ki jih varuje ne le pred urokom, ampak pred vsakojako copernijo; dober pa je tudi proti »fergilitu«. V Mežiški dolini zavijejo metlo v plenice ter jo vržejo črez streho; drugi dan ob svitu se metla pobere in v te plenice se zavije otrok, ki je obseden od uroka. V navadi so pa proti uroku tudi zarotitve. Sledeči sta zapisani v Mežiški dolini:

Devica Marija je na cerkvenem pragu klečala. Hudi urak gre mimo in Devica Marija ga vpraša: Hudi urak, kam greš? — Jaz grem tja, kjer je kaj bolno, bom tistemu vse kosti polomil, vso kri popil, da ga bom »dol pripravil«. — Devica Marija pa pravi: Hudi urak, jaz te zarotim v imenu Boga očeta itd., ti tega ne smeš, ti idi na visoke planine, kjer se noben zvon ne sliši in tam ostani.

Tisti, ki moli, mora obsedenemu vleči z roko od temena do gležnja in to moliti trikrat.

Če je kak moški obseden od uroka, naj pljune predno gre iz hiše, v klobuk. Če pa to ne pomaga, naj si pusti urok zagovoriti:

Urokov je devet, ni jih devet..., ni nobeden.

Pojdite vi vsi hudi uraki v te visoke gore, strme pečine, kjer nobeden človek ne prebiva, nobena človeška noga ne hodi; tam naj bo vaše pribežališče.

Če bi se pri molitvi v številkah zmotil, bi se bolezen le poslabšala.

Trotamora.

Ljudska domišljija si predstavlja trotamoro kot zelo grdo pošast; danes ti izgleda kakor kak sod, medtem ko se jutri spremeni v cotasto posteljno zagrinjalo; tu se prikaže kot kravji vamp, tam spet kot stara ženska z grdo kosmatimi (mršavimi) lasmi, s krvavimi očmi in širokimi stopali.²⁾ — Na Rudi si predstavljajo trotamore kot črno senco. Škrop-

¹⁾ Glej tudi Hovorka »Gelst der Medizin«: Čarodějna moč rdeče barve, str. 249.

²⁾ Svočas je neki kmet v Slov. Plaibergu, ko je dognal, da hodi trotamora otroke »cizat«, zasadil v znožje otroške postelje nož. Nekaj dni za tem najde v hlevu svojega

ljenje z blagoslovljeno vodo jo vsekakor prežene. Pomaga tudi, če naslikajo trotamoro ob vznožje in zglatve zibeljke in sicer v obliki zvezde — pentametra. Na Rudi se naredi to znamenje na hišni prag — trdijo, da potem trotamora ne more v hišo. Nadalje trdijo, da pride ta pošast celo skozi ključavnico pri durih in da se ji ni mogoče ubraniti. Najrajši se vleže na spečega otroka tedaj, če leži na hrbtu ter mu pije kri.

Razne so molitvice in zaroki, s katerimi »panajo« to pošast. — Če se je mati prepričala, da hodi ponoči mora otroka »cizat«, jo zaroti takole:

Jutri pridi,
bom ti dala tri dari:
kruha, moke in soli.

Te tri reči se dajo naslednji dan kakemu beraču ali pa jih vržejo v ogenj. Tudi da mati v vzglavje otroške postelje ogledalo. Če se trotamora v njem »špegva« in vidi kako je grda, takoj izgine. (Loče pri Beljaku.) — Če koga tlači mora, naj jo čaka kdo drugi zvečer z metlo za durmi. Če le ta vidi, da se trotamora vleže na postelj, naj takoj zapre vsa okna in naj tudi zamaši luknjo v ključavnici, nakar pokliče tovariša v postelji z imenom. Trotamora nato takoj izpusti žrtev in nastane strašen šum in hrum, v sobi se ničesar ne vidi. Za nekaj časa naj se duri odpro in kakor bi veter potegnil, odjenja tudi šum. Odslej trotamora ne pride več. (Mežiška dolina.) Bolj enostaven je tale način, kako se ubraniti inore: Odrasel človek naj vzame nož s črnim rogom v posteljo, da se trotamora na njega nabode. Pravijo, da je mora živalski duh.

Nočnina ali mračnina.

Te se lahko ubrani na ta način, da se vzamejo treske od treh oken in od treh pragov, ki se denejo pred solničnim vzhodom na žareče oglje, s tem se pokadi vsa otroška postelja. (Bilčovs.)

Nočnino dobijo otroci od pleníc, ki so visele še o mraku zunaj, (Zilška dolina.) Tudi v Podjuni pravijo, da dobijo otroci »mračnino« od pleníc ali od človeka, ki stopi v mraku v sobo. V navadi je, da dotičnik kaj odloži in da stopi k oknu, da mračnina, zli duh, izgine. Nekako s tem v zvezi je vera, da se mora sleherni vsteti, ki pride v sobo, da otroku ne odnese spanja. — Na Ojstrici mora tisti, ki pride v sobo, kjer se nahaja novorojenček, pustiti nekaj pred durmi, da se otrok potem manj joče, vstopivši v sobo pa mora pljuniti in reči: »Da bi te glava ne bolela«.

vola vsega krvavega na trebuhu. — V Nemčiji so v prastarih časih prodajali tkzv. Drudenmesser, ki so bili zaznamovani s 7—9 križi in polumesci. S takimi noži so preganjali namišljene pošasti.

Škopnjak (škop).

Ljudstvo v Rožu je vere, da je škopnjak hudobec iz pekla. Leta po zraku v različnih podobah; največkrat ima podobo ptice z ognjenim repom, iz katerega letijo žarki. V Pohorju se prikazuje ljudem v obliki žareče metle. S svojim »šajnom« lahko otroka umori. Če se pa hitro nad otrokom naredi znamenje sv. križa, potem škopnjak nima več oblasti. Najrajši prihaja tja, kjer ljudje razuzdano živijo. Oblast ima nad otroki posebno tedaj, če niso še krščeni, pa tudi še potem. Če mati pozabi otroka prekrižati,¹⁾ ga vzame škopnjak.

V Rožu se prikaže škopnjak tudi v človeški podobi, navadno stoji pri dimniku na strehi z gorečo metlo v roki. Čaka pri porodu, če oče preklinja.

Lahko se pa tudi zgodi, da škopnjak materi otroka zamenja²⁾ z drugim, o čemer priča sledeča pravljica iz Mežiške doline:³⁾

Neka žanjica je nesla otroka v zibelki s seboj na njivo. Ker je bila pridna, ji je šlo delo hitro izpod rok. Mislila je samo na delo, pri tem pa pozabila na otroka in pustila zibelko predaleč od sebe. Zato je zgubila oblast nad otrokom, katerega si je osvojil škopnjak. Zamenjal je otroka v zibelki in položil na njegovo mesto drugega, ki je bil nekoliko slaboumen. Mati je spoznala, da ji je škopnjak zamenjal otroka, ker je dete ležalo v zibelki z glavo ob vznožju. Nesrečna mati si je narezala na Marijin praznik tri mlade leskove šibe in ž njimi tako dolgo tepla zamenjanega otroka, da ji je vrgle v zibelko njenega otroka nazaj, zamenjanega pa odneslo. Zraven pa je vpilo: »Jaz sem tvojega otroka tako lepo imel, ti si pa mojega tepla«.

Ker so v prejšnjih časih svetili s treskami, so smatrali za veliko pregreho, če je kdo tresko prižgal na obeh koncih; »škopnjak zaduši otroka«, so rekli tedaj. V Mežiški dolini pripovedujejo o tem tole pravljico:

Tat je šel v bližnjo vas, da bi ukradel kmetu ovna. Za njim je prišel tujec in ga nagovoril: »Ti greš h kmetu ovce krast, pomagaj mi ti najprej pri mojem poslu in jaz ti bom pomagal pri tvojem«. Tat je v to privolil. Ko sta prišla h

¹⁾ V Glinjah pri Tonežu je mati pri povijanju pozabila otroka prekrižati, takoj ga je prijel škopnjak in ga odnesel. Mati se je nato zaobljubila, da poslane otrok duhovnik, če se reši. O blivšem dekanu Rabiču v Borovljah Irdljo, da ga je nesel škopnjak.

²⁾ Po Nemčiji je med ljudstvom razširjena vera, da speči materi zli duh (Nachtmutter) zamenja otroka s takozvanim »Wechselbalgom«.

³⁾ Druge variante glej: Möderndorfer, Pripovedke iz Mežiške doline I. zv. str. 84—87.

kmetu, je rekel neznanec: »Kadar boš slišal otroka kihati, reci trikrat: »Škopnjak naj te nese!« Škopnjak je šel v hišo in tiščal otroka na železen svetilnik, na katerem je gorela treska, ki je bila poprej že tudi na drugem koncu prižgana. Ko se je otrok že dušil in kihal, je rekel tat trikrat pred oknom: »Bog pomagaj!« Škopnjak radi tega ni mogel zadušiti otroka in ga je vrgel v kuhinjo materi v naročje. Tat pa je takoj pobegnil in se skril v konoplje, ki so rasle v tistih časih pred vsako hišo. Škopnjak je vabil tatu iz konopelj, ker mu drugače ni mogel škodovati; konoplje se namreč svete in hudoba nima do njih oblasti, ker se je v njih skril sam Kristus pred sovražniki; radi tega je tudi na vsaki konoplji znamenje monstrance (kar se poroča tudi o brinjevih jagodah). »Pridi vendar iz trnja!«, je prigovarjal škopnjak tatu in mu obljubil, da mu ne stori nič žalega. Nazadnje ga je vendar pregovoril. Škopnjak je vzdignil zidani vogel hleva in tat je obvisel z obleko pod zidom, tako da je bil sicer v hlevu, a njegova obleka, široke hlače in suknič sta bila kakor vzdana. Šele drugo jutro so s škarjami mogli rešiti tatu iz prisilnega ujetništva. Rešile so ga pravzaprav konoplje, katerih seme mu je obviselo na obleki; drugače bi imel škopnjak popolno oblast nad njim.

Enaka varianta o »škopu« se pripoveduje tudi na Brdi v Zili. Če se Ziljanke možijo, imajo okoli pasu pod obleko ovito konopljeno prejo ali pa konopljeno seme, varne so potem, da bi jih kdo mogel zagovoriti ali začarati. Seme rabijo na Zili tudi kot zdravilo proti »skrvnini«.

Kožne bolezni

so na kmetih zelo razširjene, to pa radi tega, ker smatra ponekod ljudstvo redno umivanje in kopanje otrok še vedno za nekaj luksusa premožnejših slojev. Za naravnost škodljivo smatrajo n. pr., če hoče mati svojemu dojenčku z umivanjem odstraniti one grinte na glavi, o katerih trdijo stare ženske, da so ti grinti le znamenje otroškega zdravja, da so otroku nekako v varstvo fontanel; če bi otroku odstranili te grinte, bi to »udarilo na pljuča«. Zato ponekod smatrajo tudi uši pri otroku za znamenje zdravja in opuste vsako snaženje. »Tak otrok še zdrav ni, če uši nima«, pravijo v beljaški okolici. Tudi pri živalih smatra ponekod ljudstvo uši za znamenje zdravja, tako imajo gorenještajerski Nemci pregovor: Vsaka uš pri žrebetu je vredna tisočak, vsaka gnojna kepa na dlaki (Mistknoten) pa tolar. Radi tega živali tudi ne snažijo.

Kroži pa v beljaški okolici tudi pregovor: »Mati hodi otroke česat«, to tedaj, če mačeha ne skrbi za osirotelega otroka in ga premalo snaži.

— Kjer so v navadi otroške kopeli, dajejo v vodo ozir. kuhajo razne zdravilne rastline kakor poprože (slezen), srpje (kratka trava), papeževe ali farške kape ali kapičevina (*Evonymus europ.*) i. dr. Najbolj v čislih je slezen, ki ga često najdeš kot obronek pri kmetijskih domovih. Na mástl ocvrte korenine od slezna se rabijo kot zdravilo proti k r a s t a m, ki se baje že v treh dneh posuše. Če se otroku zbira v ustih nesnaga, posebno v prvih mesecih, skuhamo slezen na mleku ter dajo kot obkladek na uho. V Logi vasi izbrišejo nesnago s kako cunjjo, ki jo nato obesijo v dimnik. Kraste se tudi »poštopajo« s hudičevim tobakom (prašnica bovista), pomaga pa baje tudi sečnica.

Garje ali srbečico (srab)

zdravijo na ta način, da kak partikel te bolezní denejo v kako škatljico, kamor so dali kak denar in to škatljico položijo na pot. Kdor škatljico pobere, ta dobi potem garje (na Zili: srab). (Št. Lipš.) V Zilski dolini namažejo človeka, ki ima srab, z zmesjo od »čoča« pipe, ščavjem, mastjo in žlvtm srebrom, nato pa se mora »srabnjak« vsesti pred krušno peč in se tam pri vročini oglja posušiti.

Lišaje

mažejo v Zilski dolini z jesenovim oljem ali pa pokladajo na lišaje jesenovo listje. Na Zili pa uporabljajo proti lišaju tudi tole zarotitev:

Lišej, lišaj, iuj te bodi,
ki si na veliki petek meso jedu!
Lišej, lišaj, pojdi nazaj!

Bradavice (brbdice).

Nbroj sredstev je v rabi proti bradavicam. Če ne pomaga mleko od drafnice (*Chelidonium*) ali kačje mleko (mleč, *Euphorbia*), obrišejo bradavice z omelom za krušno peč, nakar ga vtaknejo spet v toplo peč. (Št. Lipš.) Ogenj se smatra v tem slučaju za čistilno moč. — V beljaški okolici se odgrizne košček jabolka, s katerim se drgnejo bradavice, nakar se vrže jabolko na tak prostor, da ga nikdo ne najde. — Pomagajo pa ta sredstva le pri pojemačem mesecu, v nasprotnem slučaju bi nastalo le še več bradavic.

V Zilski dolini omočijo nit v sečnici kobile (more), potem zadrignejo s to nitjo vse bradavice in končno zagrebejo nit pod korito v svinjskem lilevu, da strolini. Pri vsem tem oprasku ni dovoljeno nazaj se ozirati. Ziljani pa tudi potrosijo brbdice s štupo od krede v času ko luna pojema, ker potem tudi bolezen pojema, inli se tedaj:

Jaz vas mažem in potrosim v Jezusovem imenu, pomajte Bog oče . . . , kar se ponovi trikrat. — (Skoro povsod je v navadi, da v debelejšo nit naredijo toliko živili vozlov, kolikor ima otrok bradavic, nakar se vrže nit v peč. Bradavice nato izginejo.) V Škocijanu v Podjuni namažejo bradavice s polževimi slinami; baje to vselej pomaga. V drugih krajih spet povežejo bradavice s kako nitjo, ki jo potem z nekimi ceremonijami vržejo pod kap, na pokopališče, na kak križpot ali drugam. Zato imajo v Rožu vero, da se ne sme pobrati nit ali volna, ki jo vidiš ležati na poti, ker bi si s tem nakopal tisto bolezen, ki jo je kdo vrgel stran.

Lepo polt brez peg

dobi, kdor se na Veliko soboto, kadar zvonove »vežejo«, umije pri vrelcu (Št. Lipš), drugod se v ta namen umijejo s svežo kravjo sečnico ali z roso raz okenskih šip. (Podjuna.)

Oči.

Če si hočeš ohraniti zdrave oči, kopaj jih v mrzli vodi, pravi ljudstvo. Najboljše za oči pa je rosa s travnika, ki se pokosi na binkoštno nedeljo. Kdor to stori, naj moli trikrat: Sveta rosica na binkoštno nedeljo, da bi me nikoli oči ne bolele. (Zilska dolina.) Uhani, ki jih nosijo Ziljani (moški) v ušesih, varujejo oči pred vsako boleznijo. Na sejmlih še sedaj ponekod prodajajo šnofovc, takozvani »Schneeberger«, t. j. zmlete korenine od kurjic, teloha (*Heldeborus niger*), kot preventiv za očesne bolezni.

Škoduje pa očem, če kdo preveč pije piva ozir. preveč ovčjega mesa zavživa. V Zilski dolini kroži o tem tale pripovedka:

Neki Ziljanki, ki bi se bila rada znebila moža, je pravila sosedu, da oslepi vsak, kdor se preveč naje ovčjega mesa. Dobrohotni mož, ki je ležal pod lipo, je slišal ta pogovor in bil tega ludo vesel. Opoldne je že dobil za kosilo koštruna: ni se hudoval, ko je žena zaklala že tretjega koštruna, kajti ovčje meso s štruklji mu je bilo to, kar čebelicam med in starim ženicam kava. Ko ni bilo v hlevu nobenega koštruna več, je zavikal: »Ženka, pomagaj mi, slep sem!« »Tako te peljem k zdravniku«, je rekla in ga peljala na cesto, po kateri so vprav gnali podivjano živino s planine, da bi ga pohodila. On je s palico mahal okoli sebe in se tako ubranil podivjane živine. Žena se je radi tega ludo jezila: »Saj nisi slep, ko si videl mahati po govedih, hočeš samo, da nam zdravniki zemljo požro!« — »Saj mi ni bilo treba videti — slišal sem njene zvonce!« se je odrezal. V nedeljo je žena

peljala moža v cerkev. Vsedel se je poleg nje med ženske. Ko je ministrant pozvonil, je mož začel udrihati s palico po glavah žensk. Te so kričale in divjale, da je bilo v cerkvi kakor na paši. Žena je kričala nad možem: »Nehaj vendar, pomisli, da si v cerkvi!« — »Jaz slišim govedo po zvoneih, ti jo pa moraš tudi videti!« se je izgovarjal. Po tem dogodku je bila žena trdno uverjena, da je njen mož popolnoma slep. Drugi dan ga je peljala k Zili na obrežje. Šla je daleč nazaj in se hotela z vso močjo zaleteti v moža in ga tako pottisniti, da bi padel sredi reke v vodo. Ko je bila že blizu, se je on spretno umaknil in hudobna ženska je telebnila v vodo. Kričala je: »Ljubi moj mož, pomagaj, utonem!« — »Križ božji, ne morem, ne vidim, ker si me z ovčjim mesom oslepila«, je tarnal in pustil ženo, da je utonila.

Izmed bolezni na očeh sta najbolj znana ječmen in malenk in mnogo je načinov, kako se te bolezni zdravijo. Povsod v alpskih deželah je v navadi, da ječmen s kakim ostrim orodjem, kakor srpom, nožem, britvijo požanjejo, kar stori ali dotičnik sam, ali pa kaka druga oseba, ki zamahne z orodjem preko bolnega očesa. Različni po pokrajinah so tudi zaroki; tako n. pr. v Podjuni vpraša druga oseba: Kaj delaš? In oni, ki ima ječmen, mora odgovoriti: »Ječmen žanjem«, pri teli besedali zamahne z orodjem preko očesa. To se naj trikrat ponovi, nakar ječmen izgine. — Drugod spet se odgovori: Ječmen žanjem, ječmen žanjem, ječmen usalni, trdo ga zvežem, proč ga vržem. V Zilski dolini kroži dotičnik s turškim zrnem proti solncu obrnjen okoli očesa in vrže potem zrno kuram. — V Apačah vzamejo nekaj brinjevih jagod v usta ter pilnejo potem proti očesu; lahko pa to stori tudi kaka druga oseba. V Mežici grizejo v ta namen rožmarin in ječmen požanjejo z nožem, ki ima črn ročaj. Bolnik vpraša onega, ki žanje: Kaj delaš? In ta odgovori: Ječmen žanjem. Bolnik spet odgovarja: Lažeš, kar se ponovi trikrat. — V Zili imenujejo obolenje očesa, če se žilice na »čečci« (zenici) pordeče, »čnk«. To bolezen je mogoče ozdraviti samo z molitvijo.

Malenk v razločuje ljudstvo štiri vrste: črnega, belega, krvavega in plavega; prvega ima Marija, drugega sveta Lucija, tretjega sv. Iguacij, četrtega pa Kristus. Zelo v čislili so proti malenk še v današnjih dneh razne zarotitve. Te molitvice opravljajo ponavadi stare ženke z raznimi ceremonijami; v ustih imajo kako zelišče in pihajo v presledkih bolniku v oko. Ena takih molitic je zapisana v Mežici:

Sv. Zofija je rodila sv. Ano, sv. Ana je rodila Devico Marijo, Devica Marija je rodila usmiljenega Jezusa, usmi-

ljeni Jezus je čez vse malenke: čez te rumene, čez te zele-
ne, čez te rjave in čez te krvave. Pomagaj Bog oče itd.

Molitev se ponovi trikrat in vsakokrat se moli Očenaš. Druga taka zaro-
titev izvira z Jezerskega:

Oblak idi »vopak« s tvojega svetega očesa. Ono noče
drugega kot Devico Marijo in sv. Lucijo. Sv. Ana je rodila
Devico Marijo, Devica Marija je rodila usmiljenega Jezusa.
On je »poerbani« greh izbrisal. Naj izbriše še vse te ma-
deže in malenke raz to žegnano oko, rdeče, bele, in zelene.
Pomagaj Bog oče, Bog sin in Bog sv. Duh, ljuba Devica
Marija in sv. Lucija.

Temeljnova babica v Dulah na Zili je odmolila bolezen takole:

Sv. Suzana je rodila sv. Ano, sv. Ana je rodila sv. De-
vico Marijo, Devica Marija je rodila brez greha in brez ma-
deža Jezusa (trikrat ponoviti). Jezus je pa čez to globoko
morje rajžov, šapnil je to globoko morje rekoč: Odstopite
vse te bolečine očesa, kože in mreene. V tem očesu ni dru-
gega kakor Jezusova kri in Marijino mleko. Pomagaj Bog
oče...

Ponekod ženske, ki se poslužujejo takili molitvic, grizejo v ustih bri-
njeve jagode in v presledkih pihajo bolniku v oko.

Če je kaj padlo v oko, pomaga kamen od divjega petelina (tak kamen
ima petelin v vsakem očesu). Kamen se dene v oko, dotičnik zatisne oči
in kamen potem kroži po očesu in spravi tisto stvar ven, ki je padla v
oko. (Črna.) V Rožu so v ta namen rabili račje oči, ki so bile za majhen
denar dobiti v lekarni. V Zilski dolini je način zdravljenja ta-le: S prstom
se potegne od zunanje strani preko očesa in reče trikrat:

Troha noter, troha ven,
Matere božje mlekce noter,
Matere božje mlekce ven!
Pomagaj Bog oče itd.

Povsod v alpskih deželah smatrajo materino mleko za najboljše sred-
stvo proti vsakojakim očesnim boleznim: vbrizgne se to mleko kar »na-
ravnim« potom v bolno oko. Sicer pa je v navadi tudi obkladek z žemljo,
ki je bila namočena v materinem mleku. V Žvabeku uporabljajo žensko
mleko tudi za mazanje po dotičnem delu telesa, ki ga je zadela kap.
V Zili navežejo tak obkladek preležanemu bolniku na rane. — V Podjuni
privežejo na bolno oko gobo, ki je rasla na bezgovem štoru, prej pa jo
namočijo v mleku. — V Mežici stolčejo smolo, natras, korenine od jagod
in kumine ter to zmes dajo kot obkladek na žilnik. Pri lažjem obolenju
se mažejo oči z rožmarinovim oljem. Pri očesnem katarju se dene na

oko razpolovičeno trdo kuhano jajce brez rumenjaka kot nekaj Prisnicov obkladek. Kogar pogosto oči bolijo, naj si priveže mah od oreha na glavo. (Mežiška dolina.) V Podjuni je v navadi, da pilnejo v bolno oko šupo, ki je napravljena iz govejih jeter. Proti lahkemu vnetju je skoro povsod v navadi stolčen sladkor, ki ga pilnejo v bolno oko. Slabe oči se naj umivajo z vinom, ki je ostalo pri maševanju. (Velikovec.) V težkih očesnih boleznih pa se priporoča ljudstvo sv. Luciji, med tem ko imajo nemški sosedi sv. Avguština bolj v čislili.

Ušesa.

Pri raznih boleznih v ušesih, posebno, če ima bolnik v ušesih trganje, si pomaga ljudstvo na ta način, da zažge na enem koncu stebelce od luštoka (luštrah, lustreng: *Levisticum officinale*) ter nato pilnejo dim v bolno uho. V Mežiški dolini pilnejo skozi luštok košček toplega masla v obolelo uho; v rabi pa so tukaj tudi kadila z luštokom, komelecami in sladkorjem. Tudi proti drugim boleznim je bil luštok prej v visokih čisljih, posebno so ga čislali kot zdravilo za zasliženi želodec; zato v nobeni hiši ni manjkalo poleg v žganju namočenih zelenih orehov tudi steklenice žganja, v katerem je bil namočen luštok. Ni še povsod znano, da je ta rastlina najboljši pridelek goveji julii, ki ji da ne le prijeten aroma, ampak tudi prijeten okus. Pravijo, da se znani »Maggi« izdeluje iz luštoka in zelene, priljubljen pa je luštok kot aromat v raznih likerjih. — V Trušnjah pri Velikovcu kanejo v bolno uho nekaj kapljic še tople krtove krvi,¹⁾ dotičnik sliši potem kakor krt. Po ljudski veri ima krt med živalimi najboljši sluh.

Zobje. (Glej otroške bolezni.)

Da te celo leto ne bo nadlegoval zobobol, drži pred sv. Jurijem črnega polža v ustih ali pa vgrizni v verigo, ki je napeta okoli cerkve pri Sv. Lenartu. (Črna.) Istotako je zavarovan proti zobobolu, kdor si na Veliki petek nolite poreže (Trušnje), ali pa, kdor zavrti v kako drevo luknjo, v katero se zabije špilja, ki je z ujo dregal po zobeh tako dolgo, da je bila krvava. (Krčanje.) — Izmed zelišč, ki so znana kot zdravilo proti zobobolu, je omeniti v prvi vrsti volčji koren ali volkovec (*Aconitum*) in sicer se drži v ustih dalje časa voda, v kateri je bil namočen volčji koren. Bog ne daj, da bi kaj od te vode požrl, še sline se morajo izbljuvati; v nasprotnem slučaju lahko človek umre. Ta rastlina se rabi tudi proti kačjemu piku. O Mežnarjevem sinu Kolmonu pri Grebinju pripovedujejo, da si je dal na bolni zob volkovca ter nato zaspal; drugi dan je bil mrtev. — V prejšnjih časih so v svijsko korito med dvojno dno

¹⁾ Na Štajerskem rabijo v ta namen maslo, napravljeno iz matrinega mleka.

dajali volčji koren v veri, da potem živali žrejo kakor volk. Prvo dno je moralo biti posebno močno, da ga živali niso mogle pregrizti; če bi prišle do korena, bi gotovo poginile. (Mežica.) — Enako nevaren je svinjam tudi koren kočičevja¹⁾ (Loče) ali hotičevja (Zilska dolina) — *Colchicum*. — Proti zobobolu je tudi polonino seme ali zobnik (Ruda) — *Datura stramonium*. O tej rastlini pravijo, da je za toliko bolezn, kolikor ima semena v skledici. V drugih krajih nazivajo zobnik drugo rastlino in sicer *Hyosciamus niger* (Benkovič, Imenik). — Ob cesti tik humberškega gradu stoji križ, s katerega režejo ljudje treščice, ki jih potem rabijo proti zobobolu. Baje je ta križ že ves razrezan.

Proti zobobolu so v navadi tudi razna kadila, posebno v čislh kofendel (*Laventula*); kadijo pa tudi z mračniki (*netopirji*), ki so jih posušili in stolkli v prah. — V Apačah devajo na lice obkladke s koujskimi figami. — Kdor si izdere zob, ga vrže čez ramo na krušno peč z besedami: Jaz ti dam koščenega, ti mi daj železnega. (Baško jezero.)

V Rožu se pri zobobolu poslužujejo sledeče transplantacije: Z bolnim zobom se vgrizne v krušno skorjo, nakar se ta zakoplje v mravljinjak. Če so mravlje skorjo povžile, je izginil tudi zobobol. Ali: bolni zob se drgne z žrebljem od mrtvaške rakve, ki se je našel na pokopališču. Po izvršenem opraviu se prinese žrebelj zopet nazaj, bolezen se prenese na mrtvega.

Iz Vrazove literarne zapuščine.

Dr. Fr. Ilešić — Zagreb.

Slovensko Vrazovo literarno zapuščino so v zadnjih desetletjih imeli v rokah n. pr. prof. Štrekelj, prof. Murko in prof. Drechsler-Vodnik. Kje se sedaj nahaja gradivo, ki ga je v svoji knjigi: »Stanko Vraz. Študija« (Zagreb, 1909) obdelal profesor Vodnik, tega ne vem. V zagrebški univerzitetški biblioteki pa se — poleg Vrazove korespondence — nahaja drugo slovensko gradivo, tako, ki ga prof. Vodnik ni obdeloval.

In to gradivo sem začel sedaj jaz pregledavati. Je v njem precej pesmi, a tudi prozaične stvari so. Najprej hočem podati par stvari, ki kažejo Vrazove obče literarno-kritične težnje.

¹⁾ Prašič — kočič, kočej, hotič, hota. Sv. Apolonija priprošnjica pri zobobolu.

I.

Koncept Vrazovega pisma (Čopu? 1834).

Koncept (ves s svinčnikom pisan, ali ne pisan enkrat) se glasi:¹⁾

Radostnim okom vsak severni Slavo-polit i Slavjan lahko na nas južne se ogledne, katerim blo tak dolgo ne mogoče se s' tme [temno] na svetlobo podignuti, i se prijasnega solnca izobraznosti [po (?)], kterege se naši ljubesnivi brati Čehi i Poljani že tak dolgo veselijo, vžiti — solzni [dol (?)] biseri [se] morejo mu z' očes zabliskati, i radostno serce poskočiti, kda se v' nežni ogradi naše mlade literature, i na rahi sad ozre, kateri pa na krepko[oj] i plodino (?) prirasel (?) bude — Bašti (?) prirasel bude — glejte čerstve i mlade vertnare: njihovo ljubav do sada [verta], kterege oskerbeti i očistiti očedo [jo] — glejte na sad, še ne pod [po] (?) deset let star — [i] tak čerstev i [kinč (?)] cveteč.²⁾

Plesanje mojega serca je premočno (?), kaj nebi i mojemu duhu umetnost podala. Kolikokrat sem že nakanil [pis]trezno historijo našega naroda pisati i nekih listov napisavši³⁾ prečtel napisano sem, a vidil, kaj[k] je plesanje mojega serca mislam lyrički (?) nalet [po] podalo, i moj [ol]pisek je samo panegyri [sklad] napisal, [i] [na] pismo ne je bilo po zapovedi Tacitovem — sine ira et studio — i ne dostojno v' cerkvi večni zemeljske resnice v' hrami Kliojnem ohranjeno biti. — Pa (?) je ne naš narod mnogo nevolj nezgod prenesti mogel i nedolžen prenesti, so se že (?) njegovi sovražniki grozno na njem zagrešili rastergnivši svete sklepe narodovne, ki človeka k človeku, narode k' narodom vežejo. — Menim da višiša moč je večni [to serdo večno] serd v' serce i v žile vsak Slavjana⁴⁾ vsadila. Čemu Slovenec Nemca nenavidi [čerti], sumli i mu nikdar ne verja, i vsakemu, ker i njegov jezik, svojo otrobo taki odpre. Ne ve vzroka, ali vse se tak⁵⁾ nad njim zesoproti, kad ga strelja. — Hoj Čelakovsky i tebi [Slovenec] sta [je] tak mila [i] Čeli (severni Rus i južni Dubrovčan [Slol]) ti radostnim [okom zaglednu] bratovskimi ustami pozdravil si svet na našem literarnem horizonti, raduj se! i obrni tvojo presvetosti ljubno

¹⁾ Kar sem postavil v oglate oklepaje, to le v rokopisu bilo prvotno pisano, a potem prečrtano. — Rokopis je polpola, prepognjena v četverko (kakor n. pr. v običajnem šoiskem zvezku); šteje strani 1.—4.

²⁾ Odtod dalje so poteze nekoliko druge: vidi se, da je nadaljevanje Vraz d.r u g i č pisal.

³⁾ čez je napisano neka kakor: klodivsi.

⁴⁾ najprej najbrž: Slovenca. »Vsak« je pozneje prlpisano.

⁵⁾ odtod dalje je pisano na vstični, torej 4. strani lista, ali je očitvjdno nadaljevanje.

oko na nebu Hrovatske literature, i napoj tvojo serce žarmi, s kero limi] jasna daniza njihova v okruge razširja. — Kolikrat zelujem shlahtno hzher Preš. — njegovo začarljivo pošijo — njegovo Rosamundo Turjaško — sonete — i vse vse kar je njegova umetnost rodila. — Večkrat, kda u mojih mislih kadar Prešerna i Zh. celujem, i Tebe kušnem. Semiye včera senjalo kaj sem Thebe (?) Kollara i Prešerna v' zvezdišči osveščena videl — Kak sem se ter veselil... al ali skoro blo veselje proč me je prevelka plesenj zbudila — i žal bi [jel bilo, kaj je to sama senja bila, ali — *καὶ οὐ γὰρ ἐκ Διοῦ ἐστὶ* pravi Homer bude li to za reñnico (?).

Nezgodni Abecedni prepir, kterege ste Vi scela na svetlo dali, števsji taki sem nakanil Vam pisati, ali če so me ravno Vaše unpar-teiſche Anſicht do našega jezika k'tem naganjale, sem le ne vupal [?] zavolj moje neimenitosti, ali de [zdaj] mi moj pisek mira ne dal derznil Vam s timi [nekimil] čerkami nadleči. — Ako Vam se toti list zamero, prosim ne mene [potožiti] krivdi, ampa Vašo zbbelizo, ktera me je [k] i vojoj krasotoj začarila i naj bolj Vašega prijatla Dr. Prešerna, ki nji to krasoto podal je. — Ah vaša zhheliza, (ne vupam reči na š a, de sem ne Krajnz) kde se je lani [tak] zamudila? Abecedni vihari so ji ne more [gli] škoditi, dokler še Vi i g. D. Prešern njeno rahost (?) oščitita (?). Rad bi nje pa z novim medom¹⁾ nakitjeno na Stajersko priletj (!) videl. Radi bi njo vidli moji prijatli. — Žeja nas po njenem sladkem medi — al čemu Vas dolže trapim z mojimi ne-ls]podredjenimi besedami. Nebi se rad tak zlahtnemu vlastencu preveč zameril. — Srečno. Smemli na odgovor čelakati? —

Vaš ponizen služabnik

J. (?) Stanisl. Fras
akademik.

Jas prebivam v' Murvorstadt Haus Nro. 510 1ten Stock.

Pod tem še stoji: »kteri je tak[om] — sine ira et studio — jezika lepote pomenke našega dokazal.²⁾

Na isti poli, v enem delu str. 3. je s tinto pisan še en koncept,³⁾ namreč ta-le:

¹⁾ zlog »me« je zadnji na 4. strani, nadaljevanje je gori na str. 2. (torej na zadnji strani onega četverčnega lista, na katerega prednji strani je začetek koncepta.

²⁾ to naj bi bil pač dostavek k besedam o Čelakovskem; pri »Čelakovskem« le v konceptu res nekaj znak, kakor da tja spada še kakšna pripomba.

³⁾ Prvotno so bile tu s svinčnikom pisane neke jezikovne vaje, ki jih je pa sedaj deloma težko čitati, ker je počez s tinto pisan gori navedeni koncept. Črkopis je daničica: za »č« je: ч, n. pr.: Kaj čeca ne o česh, willst? — česh? was willst du nicht? — ptui, ein Fremder — čeca treba? was ist noth? in še par takih stvari, nečitnih.

Lifti so vesi, ki prijatla k' prijatlu fklepajo. Nesgoda, kaj le našla literatura prav podignuti nemore je i pri drugih Slovanih [milo] sympathijo probudila, in naj bolj pri Čehih, kateri le trudijo, mlade Slovence k' djarnosti buditi, pa kaj to hañni, zhe noben tih pobudkov nehliteje. Čeh Čelakovsky je v' časopisi museum českého [no] Krajsko zhbělizo hvalil in fe jako vefelil, kaj Slovenci Dr. Prešherna imajo, kateri tak sladkim medom popevle, in zhbělizo kiti

ingenium saepe mala movent.

* * *

Hočem sedaj odgovoriti na dvoje vprašanj: prvič, k o m u je to pisano, in drugič: k d a j je pisano.

Imamo pred seboj koncept pisma eni določeni osebi (»žlahtnemu vlastencu«). To se jasno vidi iz podpisa: »Vaš ponizen služabnik«, pa tudi iz tega, ker Vraz daje točno svojo addresso s stanovanjem za odgovor na pismo: »Članek« to ni, dasi se v svojem začetku zdi.

Pismo je pisano K r a n j c u. Vraz imenuje Čbelico »Vašo« in jo upa imenovati »naše«, češ, da on ni Kranjec. Ta Kranjec je prijatelj Prešernov. Taka Kranjca bi lahko bila n. pr. Čop in Kastelic, ali ker je Vraz Kranjec — adresat abecedni prepír »scela na svetlo dal¹⁾«, je izmed tih dveh mogoče misliti le na Čopa.

Iz enega dela pisma bi se zdelo, kakor da je pisano Čelakovskemu (»Hoj Čelakovsky! tebi sta tak mila Čeh, severni Rus i južni Dubrovčan itd. ...«), ali to je le retorsko ogovarjanje onega, ki je tako pohvalil »Kr. Čbelico«. V času, ko je Čbelica izhajala, je Vraz s Čelakovskim sicer že korespondiral, ali ni se tikal z njim (še l. 1841. mu piše, »Vi« — »Děla« V. 204).²⁾

Čas, ko je Vraz pisal to pismo, se da po priliki določiti iz nekih opomb, ki se nahajajo v njem. Prvič: Prešernova »Turjaška Rozamunda« je že izšla; izšla je v III. zvezku Čbelice (aprila 1832). Drugič: Čelakovský je že »pozdravil svit na našem literarnem horizonti«; pohvalil je Čelakovský »Čbelico« in Prešerna v »Časopisu Českého Museum«, in sicer v 4. četrt-

¹⁾ »Vi« v Vrazovem stavku: (Abecedni prepír) ste Vi scela na svetlo dali« razumem kot vikanje ene osebe (adresata), ker brž nato pravi: »... nakanil sem Vam pisati«.

²⁾ Začetkom l. 1833. je Vraz poslal Čelakovskemu neke »vaterländische Schriften« — očitno slovenske, in sicer prozo. Čelakovský se mu je zahvalil 18. IV. 1833 ter mu pisal: »In meinem Studium slav. Dialekte macht noch die Kenntnis der illyrischen eine bedeutende Lücke... Mit einer jeden unserer Mundarten befasse ich mich mit gleicher Lust u. Liebe«. Poslal mu je Čelakovský tudi »Belliegende Blüten«, Mendels., Phädonä. Na to pošiljatev se najbrž nanaša beležka na pismu: »erhalten 12. Juni 1833«. (V zagr. univ. bibl.)

letju 1832. Vraz je torej list pisal po končanem l. 1832. Tretjič: Vrazov izraz: »(Abecedni prepír) ste Vi scela na svetlo dali« pomeni pač, da je Čop s svojim Discacciamento oni prepír popolnoma razjasnil, a izhajal je Discacciamento od 30. marca 1833 dalje (odtisk je izšel še pozneje¹⁾). S tem se mi Vrazovo pismo pomika najmanj v sredino 1833. Četrtrič: ko Vraz piše to pismo, stanuje v Gradcu »Murvorstadt Haus No 510, I.« a tu je stanoval v šolskem letu 1833/1834.²⁾ dočim je v sledečem šolskem letu (1834/1835) stanoval v Burgergasse.³⁾ Ta podatek mi Vrazovo pismo prenaša v čas od jeseni 1833 do poletja 1834. Petič: »Čbelica« se je »lani« zamudila. »Čbelica« se je zamudila l. 1833. (IV. zv.);⁴⁾ ker je za Vraza to »lani«, se vidi, da pismo ni pisano l. 1833., ampak 1834.

To so podatki, ki jih imamo v pismu za določitev termina »ante quem non«. Sigurni so ti podatki, razen morda zadnjega.

Moremo pa po pismu določiti tudi terminus p o s t quem non. Vraz bi Čbelico rad videl prileteti na Štajersko z novim medom; to si tolmačim tako, da Čbelica IV. še ni izšla. Ker je ta njen zvezek izšel 2. julija 1834, treba misliti, da Vrazovo pismo ni pisano p o juliju mesecu 1834, ampak prej.

S tem terminom p o s t quem non se ujema značaj Vrazovega razmerja do Čopa, kakršno se nam kaže v konceptu pisma. Pismo se dojmljivo, kakor da ga piše uglednemu možu skromen, a oduševljen mladenič, ki adresata še bliže, recimo: osebno, ne pozna. Seznanil pa se je Vraz s Čopom osebno šele v počitnicah 1834 v Ljubljani.⁵⁾ Pismo je torej pisano p r e d temi počitnicami.

Po tem takem dobimo kot dobo, ko je Vraz koncipiral pismo Čopu, čas od Novega leta do julija 1834.

Ničesar ni v pismu, kar bi nasprotovalo tej časovni določitvi. Na prvi hip bi moglo motiti to, da je koncept — l. 1834.! — pisan v gajici⁶⁾,

¹⁾ Žigon, »Kronološki pregled itd.« 27/28.

²⁾ v dec. 1833, v aprilu 1834 (Děla V. 129, 135, Gradja VI., 306 Daje to svoje stanovanje tudi tako: »Mariahilfgasse«, polek milosrdnih bratov) itd.

³⁾ v šolskem letu 1832/33 je stanoval »Mariahilfplatz v Doktor Stigerovem hrami No. 105«. (Zb. Mat. Slov. 1905, 126, 124/125, Děla V., 133.)

⁴⁾ »Čbelica« IV. je prvič šla v cenzuro že 16. IV. 1833; drugič je bila v cenzuro vložena pač po mesecu juliju 1833, a izšla je šele 2. jul. 1834 (Žigon, »Kronološki pregled itd.« 13, 27, 30).

⁵⁾ Kidrič v Čas. za zgod. VII. 191 in 323 (opora za to trditve je v »Dělih« V. 138). Prvi prispevek za Kr. Čbelico je Vraz (po Smoletu) poslal pač šele 1835 (Murko v »Čas. za zgod. III. 273 po »Dělih« V, 145 sl.).

⁶⁾ V. Vendar se Vrazu tu pa tam vpleta bohorlčica; drugi koncept pisma, ki ga gorí natiskujem, je pisan z bohorlčico.

ko pa je Gaj novi črkopis začel uvajati v svojih listih šele 1835 (in sicer od 14. marca dalje), torej leto dni pozneje, in je Vraz pesmi pisal v bohoričici tudi še 12. in 25. aprila 1835.¹⁾ To nasprotje je pa le navidezno: Gajev in Vrazov krog je takrat še bil »dvojsmen«, t. j., takratni »domorodci« so po potrebi pisali z enim črkopisom ali drugim. Vraz je že 1. sept. 1833 Cafu pisal pismo v novem (Gajevem) črkopisu;²⁾ v novem črkopisu sta tudi njegovi pismi z dne 5. dec. 1833 in 4. jan. 1834, a še 3. dec. 1835 je Muršcu pisal v bohoričici.³⁾

Vrazu je bilo milo, da je Čelakovský pozdravljal »svit« »Kr. Čbelice«, ali je želel, da bi Čelakovský svoje oko obrnil tudi na »žare«, ki jih je širila hrvatska »Danica«. Tudi ta omemba »Danice«, ki je začela izhajati šele 1835, ni nasprotna moji gornji določitvi časa, iz katerega je Vrazovo pismo. Zakaj pričakovali so rodoljubi Gajev časopis že vse leto 1834 in tudi ime mu je bilo že določeno. Saj je Vraz že dne 31. dec. 1833 (in 6. 1. 1834) Rakovcu pisal, da je obljubil poslati svoje pesmi za »Danico«,⁴⁾ ter izpodbujal Rakovca in prijatelje: »Le skerbte za »Danico«, da bude nam skoro prisvetila. Kadar danica priblešči, je blizo dana.«⁵⁾

Končno še omenjamo to: na 3. strani rokopisne četverčno prepognjene pole, vzporedno z gori navedenim krajšim konceptom (»Lifti fo itd.) se nahaja ta ciriliški pečatni odtisk Vrazov:⁶⁾

t. j., Frasova pečatъ

¹⁾ Murko v Časopis. za zgod. in nar. VII, 275.

²⁾ Zb. Mat. Slov. II, 205. — Tudi Kočever je že dne 13. nov. 1833 Vrazu pisal v gajici. (Pismo v zagr. univ. biblioteki.)

³⁾ »Děla« V, 134 sl. — Če je manjši gorj natisnjeni koncept pisan z bohoričico, še ne sledi samo iz tega, da bi bil starejši. Muršec je Vrazu 1. 1834. pisal v gajici, a 1. 1835. zopet v bohoričici.

⁴⁾ »Gradja« III, 259 — Izrecno se torej nameravani list imenuje že »Danica«.

⁵⁾ ib., 260. — Vodnik, op. cit., 15, 16.

⁶⁾ Odtisnjen je dvakrat enako; pod odtiskom so neke vaje v francoščini (deloma v italijanščini). — Dne 5. dec. 1833 je Vraz domov naročil, naj se mu med drugim pošlje tudi »jedna pečat«, ki jo je najti v predelu (očividno njegove ladice), Děla V, 135.

A dalje je s svinčnikom s staro cirilico napisano:

СДАВАНО
ЛУБОСЛОВНЫ
ДРУЖДБЫ ПЕЧАТЪ

ГРАДЖКН

ХАЛТЕРОВАГО
РЕЧАТЪ

l. 10

IBANA
ХАЛТЕРОВА
ГО ПЕЧАТЪ

Očividno gre tu za pečat »Slavjano-ljuboslovne družbe«¹⁾ in za pečat Ivana Halterja.

Da je na Vrazovem pečatu še »Fras«, to je za določitev časa našega pisma brezpomembno, saj se je Vraz še l. 1835. podpisoval »Fras«; sploh pa je pečat mogel biti starejši nego je čas, v katerem je Vraz pisal koncept.

Kdo je pa bil Ivan Halter?²⁾ Dne 3. aprila 1834 je Gaj Vrazu v Gradec naročal³⁾, naj eno izmed knjižic, ki mu jih pošilja v čitanje, posodi »Halteru, nad kojem se bratinszki radujem«, a Vraz je nato dne 9. apr. Gaju odgovoril: »Halter je zdrav, dobil je iz vseh materij filozofije posebn red, to je Em.«⁴⁾ Iz tega se vidi, da je Halter v l. 1833/34 študiral v Gradcu filozofijo in da je bil Gaju jako blizu. Dne 6. avg. 1835 je Miklošič Vrazu poročal: »Halter je v Munih odšel. On mi bo od tiga mešta pital.«⁵⁾ Iz vsega tega se vidi, da je Halter spadal v Vrazov-Miklošičev krog,⁶⁾ in sicer baš v l. 1833/1834, za katero nam gre.

Gornja določitev časa (prva polovica l. 1834.) je še vedno precej široka. Za natančnejšo določitev bi morda mogla služiti omemba Kollárja. Navdušenje za Kollárja, ki se kaže v pismu, bi si najlaže tolmačili, ako bi mislili, da je Vraz pisal pismo, ko je bil že prejel »Slavy dcero«, a prejel jo je v prvih dneh aprila 1834;⁷⁾ v tem slučaju bi morali misliti,

¹⁾ To je pač »Slovenska sodružba«, ki o njej piše Vraz Muršcu 3. XI. 1833 (»Děla« V, 129). Ta »slovansko-literarna družba« »Slovenopolitov« je torej mislila, kakor da je že formalna organizacija, o svojem pečatu. V Vrazovem pismu z dne 30. oktobra 1832 (»Děla« V, 133) se družba imenuje »Družba Slovena«.

²⁾ Njegov pečat ni odtisnjen, nego je samo napis z njea podan.

³⁾ Gradja VI, 336.

⁴⁾ Gradja VI, 306. — Gaj na neko pismo Halterju ni odgovoril (ib. 305).

⁵⁾ Pismo v zagr. univerzitetški biblioteki.

⁶⁾ L. 1850. je Adolf Vladimír Halter pisal Vrazu iz Varaždina kpt podbeležnik varaždinske županije. To je bil sin Ivana Halterja (1794—1857), lekarnarja v Varaždinu, dobrega prijatelja očetu Lj. Gaju (za to pojasnilo lepo zahvaljujem g. prof. Krešimira Filića v Varaždinu). V Gradcu je okoli 1834 najbrž študiral Adolf Halter, a na pečatu je bilo ime njegovega očeta Ivana.

⁷⁾ Dne 7. aprila 1834 je Vraz pisal Gaju, da je »Slavy. dcero« prejel »pred nekimi dnevi« (»Gradja« VI, 305).

da je pismo spisano p o aprilu 1834. Ali tako dokazovanje ni sigurno, ker je Vraz Kollárja poznal pač že od prej.

Na nasprotno stran, t. j., bolj proti letu 1833. ali celo v leto 1833. pa bi naše pismo mogel potegniti neki drug indicij. Na isti polpoli papirja, na kateri je pisan naš koncept (oziroma sta pisana naša koncepta) na str. 2, se nahaja angleški koncept, ki se začneja z besedami: »Mr. Kochebare has me wrote Kda bote Klajžari pisali, pozdravte ga od mene.«¹⁾

To so natanko besede iz pisma, ki ga je Kočevar pisal Vrazu dne 13. »listopada« (novembra) l. 1833. (»Če bote Kleižeri pisali, pozdravte ga od mene.«²⁾) Po mojih mislih pa angleški koncept in naše pismo nista pisana istočasno (saj tudi vsebinsko Vrazovo pismo Čopu in angleški koncept nimata nič opraviti drug z drugim;³⁾) najbrž je Vraz angleški koncept napisal prej, morda novembra 1833, potem ko je pač prejel ono Kočevarjevo pismo,⁴⁾ papir pa mu je na to obležal. Ko je pozneje (že l. 1834.) hotel koncipirati pismo Čopu, je vzel — slučajno — ono polo, jo obrnil (tako, da je bilo sedaj doli, kar je bilo prej gori) in koncipiral

¹⁾ Ves koncept se glasi: Mr. Koehebare has me wrote Kda bote Klajžari pisali, pozdravte ga od mene say he, I am in the dilemma tho thlak you hove entinely longot... (?) During the ohole periode you are in the country I no I was pleased with a letter of yours, and non Sam eonvineed you remerber not more our former allianee, but notwithstandine I (att) get attempt to breake up your silenee Saved to! by, this little ilnes. — (V prevodu se to glasi: Gosp. Kočevar mi je pisal: Kda bote Klajžari pisali, pozdravte ga od mene. Recite mu, da stojim pred dilemo, ker moram misliti, da ste me popolnoma pozabili. Za ves čas Vašega bivanja na deželi (?) sem bil počaščen s enim samim Vašim pismom, a sedaj sem uverjen, da se ne spominjate več prejšnje naše alijanse (zveze); ali kljub temu polzkusim prekiniti Vaše molčanje s tem nekoliko vrsticami.) — NB. Gospodrni Cveti Markovičevi v Zagrebu, ki mi je prevedla angleški tekst, za to lepa hvala.

²⁾ V zagreb. univ. biblioteki.

³⁾ Angleški koncept je pisan z nasprotne strani nego pismo Čopu, t. j. na isti strani sleer, kjer se končuje koncept pisma, ali obrnjeno.

⁴⁾ V Kočevarjevem pismu Vrazu z dne 13. nov. 1833 se tičejo Klajžarja samo one besede, ki jih je Vraz potem vzel v svoj angleški koncept. Kar je Vraz napisal angleški, tega v Kočevarjevem pismu ni niti po besedilu niti po smislu. Ali ni morda to bila samo Vrazova v a j a v angleščini ter je besedilo sam izmislil? — Kočevar na oni list do februarja 1834 od Vraza ni prejel odgovora. Zato mu je 12. febr. 1834 zopet pisal in tu naročil podobne pozdrave za Klajžarja, toda ne s čisto enakimi besedami, kakor jih imamo v Vrazovem angleškem konceptu; pisal je namreč Kočevar: »Drugo kaj Vas pitam, jest: jeli kda Klajžeri pišete? Ako dozda neste mo pisali, tak je potrudite k' enemu listi, keroga niemu pošlite, ter ga v' mojem imeni pozdravite. Povete mu, da za dve leti još mojo lekarno vučenje dokončati očem, ter v' Uptulj, Radgono, Cele all Majbrug doidem, kde bom mojo vmetelnost, če bo kaj vredna, pravlal. Te očem z' Kleižerom listui in osobni ipomenek večkrat potrobovati, da dozda naj freča neje vkup pelala...« Kakor vidimo, tudi v tem pismu Kočevarjevem ni ničesar takega, kar je Vraz napisal z angleškimi besedami.

pismo. Angleškega koncepta ne moremo odnikati daleč od omenjenega lista; moramo ga nastaviti v november ali december 1833, toda iz tega še ne sledi, da bi tudi koncept pisma Čopu moral biti iz l. 1833.

Ali je Vraz odposlal pismo in ali je prejel nanje odgovor?

Vemo sedaj, da je Vraz Čopu l. 1834. pisal dne 24. januarja. To vemo iz Čopovega odgovora, ki se nahaja — kot edini Čopov list Vrazu — v Vrazovi korespondenci v zagrebški univerzitetški biblioteki in ki ga tukaj v celoti priobčujem.¹⁾ Čopovo pismo se glasi:²⁾

Laibach, 13. April 1834.

Schätzbarster Herr.

Ich muß recht sehr um Vergebung bitten, daß ich Ihr werthes Schreiben vom 24. Jänner so spät beantworte. An dieser Verspätung sind zunächst meine vielen, zerstreuten (übrigens großentheils eben nicht sehr literarischen) Geschäfte, die sich in diesem Winter besonders gehäuft haben, Schuld, dann aber auch der Umstand, daß ich Ihnen hinsichtlich des weitern Erscheinens der Zibeliza nichts Bestimmtes zu melden hatte. Wie es sich nun damit verhält, werden Sie aus der beyliegenden gedruckten Ankündigung ersehen. Die »unvorgesehenen Hindernisse«, von denen in derselben die Rede ist, verdankt sie vorzüglich dem Hrn Kopitar, welcher durch den, ursprünglich durch die Zibeliza veranlaßten ABC — Krieg so erbittert wurde, daß er als Censor über das MS. des 4ten Bändchens derselben ein sehr ungünstiges Gutachten ertheilte, und eine neue Redaction desselben verlangte: Kasteliz ließ nun das MS. lange liegen, endlich aber legte er es mit geringer Veränderung, aber um einige Stücke vermehrt, wieder vor, und es ist nun um so mehr zu erwarten, daß er die Druckbewilligung erhalten wird, da die Leidschaftlichkeit und Feindseligkeit Kopitar's, die Kast. gehörig beleuchtete, den Stellen in die Augen springen muß. Kopitar dürfte also hier eben so den Kürzern ziehen, wie beym ABC-Streite, dessen Resultat war, daß die Metelko'schen Buchstaben durch ein Studien-Hofcommissions-Decret aus den Schulbüchern entfernt worden sind, die nun mit den gewöhnlichen lateinischen Lettern, mit der von mir vorgeschlagenen Accentulierung, gedruckt werden.

Was die Recension des Murko'schen Lexikons betrifft, so hatte ich allerdings vor, einen Artikel über dasselbe, so wie über die philologischen Arbeiten Jarnik's, Metelko's u. Dainko's für die Wiener Jahrbücher der Literatur zu machen; allein seitdem sich mein Verhältniß zu Kopitar verändert hat, konnte ich nicht erwarten, daß etwas von mir in diese Zeitschrift, deren Censor Kopitar ist, aufgenommen werden würde:

¹⁾ List je registriral Marković v »Izabranih pjesmah« Stanka Vraza, str. XCIX —C, češ, »Matija Čop iz Ljubljane god. 1834 piše (Vrazu) njemački, da je izlaženje Kranjske Bčelice duže vremena prležio od guleva censor u Beču, strastveni Kopitar«, a prof. Vodnik-Drechsler u svojoj študiji »Stanko Vraz« (1909, str. 12) citira dotično mesto iz Čopovega pisma, češ, zamude Čbelce je kriv Kopitar, »welcher durch den, ursprünglich durch die Zibeliza veranlaßten ABC Krieg so erbittert wurde, daß er als Censor über das Ms. des 4ten Bändchens derselben ein sehr ungünstiges Gutachten ertheilte, und eine neue Redaction desselben verlangte«. — Dr. Kldrič je oboje zabeležil v »Časopisu za zgod. in nar.« VII, 370; prim. tudi »Zb. Mat. Slov.« XIII, 29.

²⁾ Pisano je s švabom.

daher ließ ich die Sache bleiben, und zwar um so lieber, da ich mich bis nun mit Slavistik überhaupt zu wenig beschäftigt habe, um berechtigt zu seyn, über philologische Arbeiten in diesem Fache als Recensent zu sprechen. Mein Artikel wäre wohl mehr literarhistorisch als eigentlich philologisch geworden, und hätte daher für Hrn. Murko weniger Interesse gehabt. Ich bitte, diesen letztern von mir freundschaftlich zu grüßen, und verbleibe mit vorzüglicher Hochachtung

Ihr ergebenster

Math. Zhóp.

Im »Aufmerksamen« habe ich Hrn. Rischner Bemerkungen über das Dalnko'sche Alphabet gelesen. Ich habe sonst für diesen würdigen Mann alle Achtung, die er verdient; aber diese Bemerkungen fand ich sehr schwach begründet, und es wäre ein Leichtes, dieselben zu widerlegen; allein wer wird schon immer über das ABC schreiben? Ein jeder Unbefangener wird es befremdend finden, daß man bloß dreyer Laute wegen das lat. Alphabet entstellen soll, obwohl eigene Figuren für diese Laute gar nicht unumgänglich nothwendig, sondern höchstens eine [Erh] Erleichterung für die Lernenden sind, was aber das unpassende Gleichniß des Hrn. Rischner keineswegs bewelst, noch das Beispiel der Taubstummen, die in Lautsachen wenig entscheiden dürften.

Naslov:

Laibach.

Herrn

S. Stanisl. Fras, Akademiker
in

Murvorstadt

Grätz —

No, 510. 1ter Stock.

Vpraša se sedaj, ali je naš koncept koncept tistega pisma, ki ga je Vraz pisal Čopu 24. jan. 1834. Če je, je vsekakor samo prvi koncept, ki ga je Vraz pozneje znatneje izpremenil. V pismu, pisanem 24. jan., se je Vraz taknil pač tudi Murka, ker mu Čop očitvidno na beležko o Murku odgovarja, v našem konceptu pa o Murku ni govora. Vsekakor pa naš koncept dela vtis, kakor da je prvi poizkus, približati se Čopu, ter bi ga zato morali časovno postaviti pred 24. januar¹⁾. Po tem takem bi končno morda mogli reči, da je naš koncept iz prvih 3. tednov l. 1834.

* * *

Končno naj še povem besedo o Čopovem dostavku o Rižnerju.

Čopova opomba o Rižnerju se sigurno nanaša na članek v »Der Aufmerksame«, št. 13 in 14 (z dne 30. jan. in 1. febr.) l. 1834. pod naslovom »Für die slovenische Literatur« s podpisom: »Dalemifel«. »Dalemisel« pravi: »Aufgefordert durch einen Brief des Herrn Dechant D. gebe ich hiermit wiederum meine Gedanken über das Gedeihen der slowenischen Literatur zur Kenntniß«. V članku se ozira na 8 načelnih

¹⁾ a list z dne 24. I. 1834 je bil pač prvi list, ki ga je Vraz pisal Čopu; dne 6. jan. 1834 še Čop za Vraza (se zdi) ni vedel (Zb. Mat. Slov. I, 129 v listu Šafařiku).

trditev o dobri ureditvi slovenskega črkopisa, kakor so se v »ilirskih« časopisih izrekle v debatah l. 1833. Gluhoneme navaja (št. 14), pri označevanju mehčanja z »j«, češ, »Die Mollirung der Mitlaute ist einzig schicklich mit »j« anzudeuten, denn es ist wirklich ein »j« dabey. Beweis dessen sind die Kehlen der Taubstummen. Wenn man diesen die Mollirung mit »j« anzeigt, so sprechen sie wie wir«¹⁾. »Primera«, ki jo omenja Čop, se tiče načela: »Aus schon bekannten Buchstaben gebildete Zusammensetzungen für neue Töne sind leichter zu merken, als ganz neue Schriftzeichen«. »Dalemisel« pobija to načelo s psiho-loškega stališča,²⁾ češ, taka sestava je izjema od navadne rabe črke, a izjem človek vsaj večinoma ne pomni laže nego čisto novo stvar. »Eine ganz neue Blume, merken sich die Schüler leichter, als eine Abart von einer schon bekannten.« Z ozirom na to, da so danjšičarji že pred leti (»schon vor Jahren«) zavrgli znaka y = ū in znak za nj (ѣ), pravi Dalemisel na koncu: »Schade, diese zwey noch weg, so stünde unser ABC unter den übrigen wie eine fleißige nette Hausfrau unter Damen, die mehr oder weniger mit unnützem Pompe beladen prangen wollen, oder Zeitverschwendung anrathen.« Čopovi trije glasovi so pač šumniki š, č, ž, ki je za njih Danjko uvedel posebne znake (pravzaprav skrite duplikacije znakov za sičnike: s, z, c).

II

Vrazov članek za »Der Aufmerksame« ozir. za »Kranjsko Čbelco«. (1834.)

Koncept, pisan od početka s tinto, a ne pisan ves enkrat, se glasi:³⁾

Popif leti fim nakanil v' Stajarsko sabavnizo: »Paslivez« dati, ali savolj mnogih mudljivih okolizhnosti fim tega nehati prinujen bil, a [in]o] sdaj fim rad kaj le je moje nakanjenje ne spolniti moglo, de fim po pilmi zheftitiga in sa nafho boljiho [litera] flovesnost jako saflushniga Slovenza svedil, kaj je »Kranjska zbeliza« ne umerla, ampak vashnosti doseгла bo (to je podčrtano, a na robu napisano: velkhe vashnosti in zene dobilalva) po tem, kaj prihodnej ne fim poetizhke ter in (?) prosaiske propiske sebirala bode: [Popif je bil z perval. Shtevih i ferbske narodne pelmi Karadshizhove, in polske in rufinske ki je jih sebral g. Waclaw z Oleska

¹⁾ Učitelj gluhonemih navaja Dalemisel tudi v dokaz, da je nenaravno, v razliko od sičnikov: f, s, z šumnike označevati s h (f + h, s + h, z + h), ker glas h nima s sičniki in šumniki nič opraviti.

²⁾ Tudi v št. 14.

³⁾ Kar sem tu del v oglate oklepaje, je v rokopisu prečrtano.

bravšhi fim fe she hapil [kak] kelko mi blo mogozhe po dolnem Stajari, kde lo vonder dekleta [tak] ne menje [pevno]tina kak na Tatrah al na Zhernegorji, sebirati [hapil], a moj sbor[ka] she je [dosda] bila neimenita, in nedofkonála, kad fem veselo novino svedil, kaj je g. M. Ahazel narodne pesme po Stajari in Korolihkem sebrane na [vetlo] dati menll. —

Moje¹⁾ veselje se je u veliko shaloft preobrnila, knigo do rok dobivšhi in predgovor lhtevšhi, in lhzhave, ali kak je g. Shafařik imenuje [mardlivi] drazh (cmaraniny a [mardute] zelj) pregledavšhi, fim nobene ne sa narodno ne [posnal]. Morti je neka nekda bila narodna al vonder fe pod grubim pilom g. isdatela nji dušhezho zvetje ofuti moglo, in bojesliva in preframoshliva moral g. popravitelja nji je narodni plajšh do golega flekla, in zlo snotrene ljepo krafote sadušhila, njo prelo²⁾ snotri zhivot vmorili —

Tak ita je [nečitno] sklestila, kak neumz s ograda roshe in shizhipke sruje bojezhhi fe, de mu nebi boba, lezhe etc. sadušhile, al rahlati (?) platan ali zvetno lipo, katero [pod] lo ozhaki [adili], kaj bi fine hladilnoj lenzoi krepili, ali vnuk ne najde dobizhka po njem ter je [skleſti]. — Slov. narodne pesmi fe preoblezhhi ne dajo, in v' druge ograde preſaditi, lo tak rahih obra[s] (?) Kaj pa bi Homerl lepota oftala, zhe bi mo vſe poresali.

Slavenika popevnoft vſe oshivi in okroti (?) ne faino ltvari [govore (?)], ampak drevje neke kamni govorijo. sou (?) kak metulj, kateri fe pod perſtmi fanta ker ga vlovil sglojejo, ali kak ralia rosha, ktere zvet vene, kda njo preſadi, zvetezhha rosha. — [Un gl (?) lodzi, preloshenj, kateri pravil Kaj pre neko preloshenje original preſeſhe, je [mota, ker svesto preloshenje nesme nizh [povedati] pokasati kak original sapopade, kajti originala obras je preloshenje, nakititi ga [mul] zlo nedostoji, in je she manſha sveſtozhha (?) original je osoba, preloshenje tenja, obras.

* * *

Kdaj je Vraz napisal ta članek? Imamo v njem nekoliko podatkov, ki nam pomagajo odgovoriti na to vprašanje. Vraz omenja »poljske in rusinske« narodne pesmi Wacława z Oleska, ki jih je bil prej čital

¹⁾ Odtod dalje je koncept pisan z drugo tinto, ali preko koncepta, s svinčnikom pisanega; vidi se že, da je bilo s svinčnikom po priliki isto pisano, le besede so bile deloma drugače postavljene.

²⁾ dalje (t. j. od zloga »lo« dalje) ide samo prvotni koncept, s svinčnikom pisan; zveza je tu prelomljena (»pre« je pisano s tinto, »lo« pa s svinčnikom, a zdi se, kakor ena beseda), ker se to, kar je s tinto čez pisano, po dolžini pisanega, ne krije popolnoma s tem, kar je bilo prvotno le s svinčnikom pisano.

nego je zvedel, da izidejo Ahacljeve Pesmi po Koroškem in Štajerskem znane. „Poljska zbirka narodnih pesmi, ki jih je zbral Wacław z Oleska (Wacław Żałęski), je izšla v Levovu nov. l. 1832. z letnico 1833, a predgovor ji je pisan že 28. septembra 1831. Okoli 24. nov. 1832 se je zbirka nahajala »v vseh knjigarnah levovskih in drugih galiških« (levovske »Rozmaitości« z dne 24. nov. 1832), a kmalu na to pač tudi pri kakšnem Wenediktu na Dunaju. O Ahacljevi zbirki pravi Kidrič¹⁾, da je izšla l. 1832., a z letnico 1833 (nemški predgovor ji je podpisan 10. junija 1832), vendar pa ni izključeno, da je izšla šele leta 1833²⁾.

Navedba pesmi Wacława z Oleska in Ahaclevih pesmi nam kaže, da Vrazov članek ni pisan pred l. 1833., a več pa nam ne pravi. Trebalo bi nam pred vsem še vedeti, kdaj je V r a z te knjige dobil v roke. Iz njegovega koncepta je samo to razvidno, da je Vukove pesmi in pesmi Wacława z Oleska čital, p r e d n o je zvedel, da izidejo Ahacljeve. Med časom, ko je čital Wacława, in časom, ko je zvedel o Ahaclevih pesmih, se je »hupil« zbirati pesmi po Slov. Štajerskem. Izraz »hupil se je« ni posebno jasen; pomeni pač, da se je »lotil« zbiranja, torej že začel zbirati; to pa je mogel storiti pač le v počitnicah, torej v poletju 1833.³⁾ V r o k e je dobil Ahacljeve pesmi še pozneje, torej pač jeseni 1833. Predno pa je ta koncept članka napisal, je že tudi bil čital Šafaříkovo sodbo o njih, ki je izšla v 4. zv. »Časopisa Česhého Museum« za l. 1833., torej v zadnjem zvezku za to leto, ki je v najboljšem slučaju mogel v Gradec priti o Božiču 1833 ali pa ob Novem letu 1834.⁴⁾ Iz tega sledi, da članek ni

¹⁾ Časopis za zgod. in nar. XIX, 40.

²⁾ Nemški predgovor z naslovnim listom vred obsega baš eno polo (XVI stran). Verjetno je, da je bila ta pola n a z a d n j e natisnjena, sigurno pa to ni. — Če sem bil to napisal, ko mi je bibliografski strokovnjak g. dr. Janko Šlebinger na moje vprašanje odgovoril iz Ljubljane, da se (po nemškem predgovoru) Pesmi »začno z 2. polo in imajo signaturo (kustodo) za 2. polo spodaj označeno z »2«, kar kaže, da je bila 1. pola natisnjena p r e d drugo polo«. S tem je pač dokazano, da se Pesmi pred drugo polovico junija 1832 niso začele tiskati (lahko pa še mnogo pozneje). Niti v »Carinthia« niti v »Illyr. Blatt« iz l. 1833. ni, kakor mi poroča g. dr. Janko Šlebinger, nobene beležke o Ahaclevih pesmih. Tudi graški »Der Aufmerksame« jili l. 1833. in 1834. ni registriral.

³⁾ Vraz je narodne pesmi intenzivneje nabiral od l. 1833., ali jih je zapisoval tudi že prej (Časopis za zgod. in nar. VII. 309). Prim. tudi Vrazovo pismo Gaju z dne 26. XI. 1834 (Gradja VI. 307). — O Murščevem podobnem delu gl. »Děla« V, 136.

⁴⁾ V navedenem zvezku »Časopisa Č. Mus.« 1833 (str. 451/452) pravi Šafařík, potem, ko je referiral o Vukovih nar. pesmih 1833, o Milutinovičevi Pevaniji 1833 in o pesmih Wacława z Oleska, to-le: »Od těchto přerozkosných, wonných květin nerádi oči odvracujeme, abychom je na smrduté zeli, kopřivu a bodláči, mezi tím bliže stezky naši z bláta vystrčlené, pověšili. Toto zlé zelij nalézá se we knížetě Pelme po Koroňkém ino Štajarském itd.... Jsou ta ledajaké jalové a bezchutné

pisan pred začetkom l. 1834. O Čbelici ve v tem članku nekaj konkretnjšega, nego v konceptu pisna Čopu; zato se mi zdi mogoče trditi, da je ta koncept članka mlajši od gori priobčenega pisma Čopu in da je pisan morda ne pred februarjem 1834, ali pred Čopovim pismom Vrazu z dne 13. aprila 1834.

V tem dokazovanju nisem doslej uvaževal Vrazove opombe o srbskih narodnih pesmih, češ, da se je »števí srbske narodne pesmi Karadzičeve in poljske in rusinske itd.«, lotil zbiranja slovenskih narodnih pesmi. Zato je nisem uvaževal, ker Vraz ni rekel, katere Vukove pesmi je takrat čital. Najbrž je misliti na IV. zvezek, ki je izšel tudi leta 1833. Tiskal se je ta zvezek v prvi polovici tega leta; dne 23. aprila (n. st.) je Vuk javil knjigarju Reimerju (Berlin—Leipzig), da 4. zvezek njegovih srbskih narodnih pesmi izide »binnen vier Wochen« na Dunaju¹⁾, a izšel je šele junija meseca 1833, kakor je Vuk javil istemu Reimerju dne 21. junija (n. st.), češ, »mein vierter Band der serbischen Volksliedersammlung (ist) erst jetzt vollends abgedruckt.«²⁾

Koncem julija (po novem st.) Vasiljevič v Zemunu še ni imel novega zvezka Vukovih pesmi; prejel jih je šele avgusta ali začetkom septembra.³⁾ Gagić v Dubrovniku jih je očitvidno imel vsaj koncem avgusta.⁴⁾ Tudi Mušicki jih je imel takrat, ker ga je Vuk 22. avg. (najbrž st. st.) vprašal, kako mu ugaja 4. knjiga narodnih pesmi.⁵⁾ Šafařík je dne 1. sept. 1833 pisal Vuku, da je prejel 4. knjigo pesmi.⁶⁾ Spričo vsega tega bi bilo mogoče misliti, da je Vraz dobil knjigo, ali jo vsaj videl v Gradcu neposredno pred odhodom na počitnice, da so torej ta 4. knjiga one Vu-

čmaraniny nějakého poloučeného tkadce a jiných žákův p. Achalce (!), nikoli národný písň... Slovencům jest povinnost, tuto neočekávanou poňanu jejich národního básnictví a tudíž i národu brzo, a sice nepřislušněji sebráním a vydáním dobrých národních písň, jakovéž se u nich jistotně nalézají, s obojího svěsti.« To oceno Šafaříkovo je poznal tudi Scheinigg, Kres 1884, 564. — Kakor vidimo, je Šafaříkovo poročilo o Ahacľjevih Pesmih izšlo v zvezi s poročilom o treh drugih knjigah, ki vse nosijo l. 1833. Šafařík se je baš tega leta preselil iz Novega Sada v Prago (11. aprila, prim. »Gradia« III, 257); kako in od koga je prejel Ahacľjeve Pesmi? — Dne 6. l. 1834 je Čop pisal Šafaříku ter se v pismu nanašal na Šafaříkov članek o slovenski literaturi v »Časopisu Českého Museum«, n. pr. na str. 175 (Zb. Mat. Slov. I, 128), a to je v 2. zv. tega Časopisa 1833; 4. zvezka Čop ne omenja, seveda iz tega še ne sledi, da bi ta 4. zvezek takrat še ne bil izšel.

¹⁾ Vukova prepiska, V, p. 181.

²⁾ Ib. p. 182.

³⁾ Vukova Prepiska, III, 168, 169.

⁴⁾ Ib. p. 34.

⁵⁾ Ib. II, 344.

⁶⁾ Ib. IV, 674.

kove pesmi, ki o njih govori v članku. To bi se lepo ujemalo z mojo podmeno, da je Vraz »štel srbske narodne pesmi Karadžičeve in poljske in rusinske«, potem pa se — v počitnicah — sam lotil zbiranja narodnih pesmi. Pri tem pa močno moti, da je njegov eksemplar »novih narodnih pesmi srbskih« bil še začetkom decembra 1833 nerazrezan¹⁾.

Spričo tega ni sigurno, da bi nam v našem članku bilo treba misliti, da je Vraz čital že novi, četrti zvezek Vukovih pesmi, predno se je »hupil« zbiranja slovenskih pesmi. Mogoče je Vraz mislil o prejšnjih zvezkih Vukove zbirke. Zato pa te točke nisem sprejel v gornje dokazovanje.

* * *

To bi bil prvi Vrazov literarno-kritičen članek, ki ga je Vraz mislil objaviti, in sploh pač prvo, kar bi iz njegovega peresa izšlo v javnost. »Stana in Marko« je izšla šele 12. sept. 1835 v »Danici«. Zanimivo je, da se je okoli Novega leta 1834 razširil glas, da bo »Čbelica« prinašala tudi prozo. Vraz bi se v njej pojavil, kakor se je pozneje v »Kolu«.

III.

»Družba« za zbiranje slovenskih knjig v Gradcu.

(Okoli 1832—1835.)

Ohranila se je pola s seznamom knjig. Zabeleženih je — pisava je Vrazova — 48 knjig. Pri poedinih knjigah so navedeni: I. autor, II. naslov knjige, III. pri večini kak priimek ali pa je črta, IV. število zvezkov,²⁾ V. pri nekaterih cena, pri drugih črtica. Navedem par zgledov:³⁾

pod št. 1. je navedena knjiga:

Dobrovsky, / Institutio ling. slav., / Slov. drushb., / 2 B., / 5 f 20 kr.

pod št. 2:

Vuk Stephanovich, / serbische Gramm., / dto, / 1 B., / 1 fl 34 kr.

pod št. 3:

Heyms, / Russische Gramm., / / dto, / 1 B., / 2 fl.

pod št. 4:

Jarník, / Verf. eines Etymolog., / Murko, / 1 B., / —

Vprašanje je, kaj pomeni navedba na III. mestu. Na tem mestu je pri 25 knjigah napisano: Murko⁴⁾, pri 5.: Lilek⁵⁾, pri 3.: Kočever, pri 1.:

¹⁾ Dne 6. dec. 1833 je v pismu Muršcu poprosil, naj mu z doma v Gradec pošljejo med drugim »nove narodne pesmi srbske (še nerazrezane!)«. »Děla« V. 134.

²⁾ Število zvezkov ni navedeno pri št. 19—27 in od 34 dalje.

³⁾ Razpredelne črte, ki točijo tukaj v tisku poedine izmed 5 navedb, sem dodal jaz, da bi bila stvar bolj pregledna. — Samo pri dveh številkah je naveden le autor in naslov knjige (torej le I. in II.), namreč pri št. 34: Sprechübungen in der deutschen und kroat. Sprache, in pri št. 35: Burger Joh., Nedorčnost preganjana ino po-velizhana (»ž« in »nje« v metelčici).

⁴⁾ ozir. pri dveh delih, ki jima je Murko tudi autor: Verfasser; pri dveh točkah je samo začetnica: M., najbrž: Murko, dasi bi moglo biti n. pr. tudi: Miklošič.

⁵⁾ O Lileku gl. »Korespondenca dr. Jos. Muršca«, Zb. Mat. Slov. 1905 v »Kazalu«.

Miklošič, pri 3.: Slov. družba, pri 9. ni na tem mestu nič (črtica). Kjer je na III. mestu naveden priimek, tam (na V. mestu) ni navedena cena; kjer imamo na V. mestu navedeno ceno, tam (na III. mestu) ni priimka).

Prvi hip sem mislil, da je to seznam knjig, ki jih je takrat Vraz imel v svoji privatni lastnini, ali to se je pokazalo brž kot neverjetno. Da bi pri svojih knjigah natančno navajal ceno? in kaj naj pomenijo podatki na III. mestu?

Mislím, da so na III. mestu navedena imena onih, ki so dotične knjige darovali. Te knjige, pri katerih je na III. mestu kak priimek, smatram torej za podarjene;²⁾ zato pri njih (na V. mestu) ni cene. One knjige pa, pri katerih na III. mestu ni priimka, a je na V. mestu cena, so kupljene. Imamo torej pred seboj seznam deloma podarjenih, deloma kupljenih knjig.

Šlo bi po tem takem za neko zbirko knjig, oziroma za zbiranje knjig v bolj javne, »knjižniške« svrhe. Da gre za »javno« ali društveno knjižnico, se vidi posebe še tudi iz tega, da je pri dveh številkah pripisano: Ausgegeben, in sicer pri št. 20: Metelko Lehrgebäude der slov. Spr., in pri št. 31: Heyms, Russisches Lesebuch.

Po tem takem bi bil A. Murko daroval teh-le 25 knjig (zakaj pri njih je na III. mestu pripisano njegovo ime):

1. Jarník, Vers. eines Etymolog., 1 B.
2. Ravnikar, Sgodbe iv. pilma, 3 B.
3. Sarbievius, Auserlesene Oden, 1 B.
4. Zibelza Krajnika I. bukv., 1.
5. Daínko, Zbclarlto, 1.
6. Poplinkl, Gramm. d. poln. Spr., 1.
7. Salokar, Kratko poduzhenje, 1.
8. Salokar, Naukl in Molltve, 1.
9. Kratko premíllilavanje, 1.
10. Potozlník, Svete pelme, 1.
11. Pelme sa pokuhlino, 1.
12. Splohlín nauk od kranjsklí zherk, 1.
13. Pelme sa brambovze, 1.
14. Prímltz, Novl nemlh. slov. Bukvar, 1.
15. Lebensgeschichte Suwarow's.
16. Metelko, Lehrgebäude der slov. Spr.³⁾
17. Jarník, Kl. Sammlung altslav. Wörter.
18. Murko, Theor., pract. slov. Grammatik.⁴⁾
19. Murko, Deutsch-slov. u. slov.-deutsch. Handwörterbuch, 2 Bände.⁴⁾
20. Sherf, Pađ no zdíg zhlovoka, 1 B.

¹⁾ Izjema od tega so le št. 1, 2 in 3, ki jih gori navajam.

²⁾ prim. pa doll o »Slov. družbl«

³⁾ pri tej knjigi je priplsano »M«.

⁴⁾ pri tej knjigi je priplsano »Verfasser«.

21. Russisch-Deutsches u. Deutsch-Russ. Handwörterbuch, 2 Th.
22. Perjetne perpovedi, v — Zelovzi.
23. Dunder Jos. Alex., Der Kleine Slawe.
24. Krempel, Branje Ivenikov (!).
25. Květomluwa Slawomira Tomějka.

Lilek bi bil daroval sledečih 5 knjig (zaka) pri njih je na III. mestu pripisano njegovo ime):

1. Obradovizh, Pervenaz... I.
2. Alvari, Syllabus vocab. in Croat. ling.
3. Katechismus in böhm. Sprache.
4. Zavjeteck tableni hift. sv. piszma.
5. Bukvar (altslav.).

Kočev ar (pri prvi knjigi: Kozhebar) bi bil daroval te tri knjige (zaka) pri njih je na III. mestu njegovo ime):

1. Zirkounu leitu ali evangeliki navuki sa usse nedele inu prasnike zeliga leita ukup ipillane od Francisca Xav. Goriuppa. Labaci 1768.
3. Chriftianke rehnize, ikus premisliluvanje naprei neshene, od eniga mefnika is tovarilstva Jasulovega (!) na Ivetlo dane — V Zelouzi 1770.
3. G. Tschuppika pridege na vie nedella (!) tega leita 1. tal. V Dunahu 1783³). Miklošič²) bi bil daroval knjigo: Tham, Kurzgefaßte böhm. Sprachlehre.

Ali je številki 34. in 35., ki pri njih ni niti darovatelj naveden, niti cena, morda dal Vraz sam?

Nobeno ime ni (na III. mestu) pripisano, ali je zato (na V. mestu) dodana cena³) pri sledečih knjigah:

1. Bandkie, Slownik niemiecko-polsko-francuzki⁴), 2 Bände.
2. Bandkie, Dictionaire polonais-allemande-françois, 1 B.
3. Heyms, Russisches Lesebuch, 1 B.
4. Letopis 1832, zhasti zhetiri v' Budima.
5. Dionysia Katena mravoplsy.
6. Nejedly, praktisch. Grammatik der böhm. Sprache, Prag.
7. Časopis museum českého 1829 (letnica s svinčnikom popravljena v: 1830), 4 zwazki w' Praze.
8. Pieśni polskie i ruskie ludu gallickiego (!) wydal Wacław (!) z Oleska, w Lwowie 1833.
9. Časopis museum českého rok 1826(7)⁵)—1829.

Po vsem tem, kar sem dozdaj navedel, je jasno, da je Vrazov seznam knjig knjižniški seznam za neko organizacijo. Vpraša se sedaj: za k a t e r o organizacijo? Pri odgovarjanju na to vprašanje, moram

¹) Te knjige so v seznamu št. 45.—47.: pred njimi so kot št. 44. »Pieśni polskie« itd.

²) Vraz ga tu piše: Mikloschitsch.

³) Cena knjig je bila (po vrsti, kakor jih tu navedam): oba Bandtkleja 6 fl 30 kr; Heyms 1 fl 6 kr; Letopis 2 fl 10 kr; Dionizij 30 kr; Nejedlý 1 K 30; Časopis Č. m. 1830: 2 fl; Pieśni polskie itd. 4 fl 30 kr; Čas. Č. m. 1827—1829: 8 (= 10?) fl.

⁴) Prvotno: skl.

⁵) »6« in »7« je eno v drugo pisano; »Časopis Českého Museum je začel izhajati 1827.

opozoriti še na to-le: Pri treh knjigah je na III. mestu navedena »Slov. družba«, a obenem je (na V. mestu) navedena tudi cena teh 3 knjig. Tukaj bi torej na III. mestu bil naveden tisti, od katerega so se knjige kupile, namreč »Slov. družba¹⁾).

Pa najsi je »Slov. družba« te knjige prodala ali darovala, vsekakor je logično jasno, da »Slov. družba«, darujoč ali prodajajoč te knjige, ni ona organizacija, za katero je Vraz pisal seznam²⁾. Morda je — nekdanj Murkova — »Slov. družba« likvidirala³⁾ ter postajala nova organizacija?⁴⁾

O »družbi«, ki je v Gradcu zbiralala slovanske knjige, nahajam sledove v pismih, ki sta jih Vrazu pisala Štefan Kočevar in V. Prelog.⁵⁾

Kočevar je dne 13. listopada (slov., torej novembra) 1833 pisal Vrazu pismo, polno narodnega navdušenja, radujoč se radi napredka slovenskega mišljenja v zadnjih 4 letih, ter ga vprašal: »Jeli še je družba za zbiranje slovenskih knjig? koliko kotrigov broji? Pište mi, kaj za knjige že mate, da Vam jaz za tote peneze, kere sem prvoga septembra 1833 družbi dolžen, tudi eno knjigo Ipravim?« Vraz na to očitvidno dolgo ni dal odgovora; zato je Kočevar dne 12. »svičana« (febr.) 1834 vprašanje ponovil. In zopet je (dne 16. aprila 1834) pisal Kočevar Vrazu: »Polske pesme sem že za družbo kupil no Vam je čez Gaymayera v Gradec pošlem . . .⁶⁾ Polske pesme velajo 4½ rajniški srebra . . .⁷⁾ Obenem s to knjigo je Kočevar poslal še neke »slovenske knjige?« kere jaz družbi za dar dam«.

¹⁾ če jih morda »Slov. družba« ipak ni darovala, a je Vraz ceno pripisal le zato, ker jo je »Slov. družba« označila na svojih knjigah.

²⁾ To je moja logična dedukcija iz forme Vrazove označbe teh 3 knjig; seveda bi pa bilo mogoče, da se Vraz v seznamu ni držal takih logičnih formalnosti; prim. prejšnjo opombo!

³⁾ Prim. v članku o pismu Čopu odstavek o pečatih. — Naša mladina v Gradcu je že 1830 imela svoje »društvo«, čigar člani so se po enkrat na teden zbirali; kolo je takrat v njem vodil A. Murko, pozneje pa sta prišla do veljave Vraz in Miklošič (M. Murko v »Miklosichs Jugend- und Lehrjahre, 35 po Dav. Trstenjaku v Kalendarčku za 1855, 28).

⁴⁾ Tri knjige, za katere gre tukaj, so baš one, ki stoje v začetku seznama kol št. 1., 2., 3. in ki sem jih gori navedel (Dobrovský, Vuk, Heyms).

⁵⁾ v zagr. univ. biblioleki.

⁶⁾ očitvidno jih je kupil pri dunajskem knjigarju Wenediklu, za čigar podjetje se je Kočevar zavzemal.

⁷⁾ Prim. ceno te knjige v Seznamu! Popolni naslov knjige se glasi: Pieśni polskie i ruskie ludu galicyjskiego. Z muzyką instrumentowaną przez Karola Liptulskiego zebrał i wydał Wacław z Oleska. We Lwowie 1833. (Glasbeni del je posebe knjiga)

Iz teh pisem Kočevarjevih se vidi, da je v Gradcu obstojala »družba« za zbiranje slovanskih knjig, in sicer pač že vsaj v šolskem letu 1832/33, ker Kočevar novembra 1833 vpraša, če »še« obstoji. Člani družbe so vplačevali članarino. (Kočevar je bil član Družbe in ji je s 1. sept. 1833 dolgoval neko svoto.) Član Kočevar je neke knjige Družbi daroval, neke pa za njo kupil. Moremo misliti, da so knjige, ki jih je aprila 1834 daroval, baš one, ki se nahajajo v Seznamu; poljske pesmi, ki se nahajajo v istem Seznamu, je baš Kočevar na Dunaju kupil za Družbo. Iz tega pa dalje sledi, da je vsaj konec našega Seznama sestavljen po aprilu 1834, ko je Kočevar ono pismo napisal in poslal poljske pesmi obenem z nekimi slovenskimi knjigami; na koncu seznama so namreč navedene baš one tri knjige, ki jih je Kočevar podaril, in sicer kot št. 45—47¹⁾, in pa na Dunaju kupljene »Pieśni polskie« itd. Da je konec seznama (od št. 44 incl. dalje do 47) pisan pozneje, se pa vidi iz tinte, ki je pri teh številkah drugačna nego pri vseh prejšnjih 43 številkah²⁾. Pred št. 44 je Vraz bil že seštel cene vseh knjig, ki so dotle bile kupljene, a je potem svoje prečrtal, ker so prišle še nove knjige, posebe »Pieśni« (s ceno 4 fl 30).

Kočevar je z graško Družbo za zbiranje knjig računal še tudi v šolskem letu 1834/35. Zakaj dne 3. jan. (»ledna«) 1835 je pisal Vrazu z Dunaja, da mu naj Vraz ne pošilja denarja, ki ga je on na Dunaju zanj plačal za Dunderjevca »Kačića«, marveč naj to zaračuna »tam, kjer jas víaki mesec dvastico platiti moram, ako še resen družba v Gradci biva, kera slovenske knjige zbira«. Članarina je torej znašala eno dvajsetico (?) mesečno. Družba je pač še obstojala; Vraz je očitvidno želel z Dunaja dobiti katalog slovanskih knjig, a Kočevar mu je v istem pismu odgovoril: »Dunder kataloga slavenskih knjig nema«.³⁾

Pri kupovanju knjig na Dunaju pa je Vrazu posredoval tudi njegov nekdanji sošolec Viljem P r e l o g, ki je takrat živel v Erdbergu (pač na Moravskem blizu nižjeavstrijske meje).

¹⁾ Te številke imajo namreč v seznamu knjige, pri katerih je v njem navedeno ime »Kočevar«; »Pieśni polskie« itd. so pod št. 44. Za Kočevarjevimi tremi knjigami pride le še kot zadnja številka (48) pripisana s svinčnikom: Časopis Českého Muse-1826(7) — 1829.

²⁾ Prvi in večji del Seznama pač ni mogel biti dolgo prej. — Na isti poti, na kateri je Seznam, se nahajajo tudi nekatere Vrazove slovenske pesmi, a ker njih časovni nastanek ni določen, ne pomeni to za čas pisanja našega Seznama za sedaj nič. Na enem mesiu je zapisal Vraz: »nahli abecedari, Heroltrati«.

³⁾ Dunder je bil nekak upravljelj Wenediktove knjižarne na Dunaju, ki se je bavila s slovanskimi knjigami.

Prelog je začetkom 1835¹⁾ iz Erdberga Vrazu poslal seznam slovan-
skih, pred vsem srbskih, pa tudi poljskih, ruskih in čeških knjig, ki bi jih
bilo dobiti v nekih dunajskih knjigarnah, ter natančno navajal cene v
svrhu nakupa. Ni pa šlo za to, da bi jih Vraz za sebe kupil, zakaj Prelog
rabi izrecno zaimek »Vi« (»Ihr«)²⁾.

Prelog poroča Vrazu v omenjenem listu, da je »bey Kupfer und Sin-
ger, Buchhändler im erzbischöflichen Pallast« dobiti 1. Vater's Russische
Sprachlehre, 2. Aufl.³⁾; 2. Nerdow (?), Russisch-deutsch-französisches
Wörterbuch, 2 Thle 1782; — 3. Halicsanin wydawany przez Walentego
Chłędowskiego, 2 B., we Lwowie 1830, — 4. Wybor (!) rozmow (!)
polsko-francusko-niemieckich dla drugiego wieku, przez X. Mozina. Na-
kładem k. B. Pfaffa w Lwowie 1814.

»Beim Wenedikt am Stepfansplatze dem — erzbischöflichen Palla-
ste gegenüber« pa je bilo dobiti: 1. Pierwsze poezye młodego (!) Polaka
w Wroclawie (!) 1834, — 2. Wanda czyli zabobon. Romans historyczny.
Tłumaczenie (!) z francuskiego (!) originalu (!) przez K. M. Grabowski-
ego⁴⁾ (!) mit Kupfer, — 3. Praktische russische Grammatik, russisch u.
polnisch 1834 (ali 1814?), — 4. Słownik (!) cesko-nemezky (!) Josefa
Jungmana (!) Djl I. etc., A — Buh.

Poleg tega navaja Prelog še devet srbskih knjig:⁵⁾ 1. Zabavnik za
1833 god., Sočincine Dimitrije Davidovića, — 2. Slavenska Gramatika ...
Dimitrijem P. Tirolom, 1827, — 3. Sad izobraženi umova. Zasačen (!)
Savovom Popović,⁶⁾ — 4. Bračni poklon ... Laza Zubana 1833, — 5.
Život i priključenje Dimitrije Obradovića itd., — 6. Istorija Slavenosrbska-
go naroda ... 1833, — 7. Pisma Dositeja Obradovića kao produženice,
1833, — 8. Sabor istine i nauke. Od Jovana Steića ... 1832, — 9. Politi-
čko Zemliopisanje od Dimitrije P. Tirola ... 1832. — Navaja pač tudi
Kovačevićovo »Srbsko stihotvorenice«, ali pozneje v pismu dodaje, da
»dieses Buch nicht hat aufgetrieben werden können«.

¹⁾ Pismu manjka začetek, a na koncu je datum: »am letzten Januar« brez let-
nice; sigurno pa je misliti na leto 1835. Knjige, ki jih navaja Prelog, so vse starejše,
večinoma iz l. 1832 in 1833; le dve sta iz l. 1834, ena poljska in Jungmannov češki slovar,
1. del. Prvi del tega slovarja je izšel oktobra 1834 (Jan Novák in Arne Novák, »Štruč-
né dějiny literatury české«, 1910, str. 136).

²⁾ Prelog piše: »Ich wünsche nur, daß ich recht viel (der Bücher) oder alle
kauft (tu je »ich« očitno pomota, mesto »ihr«) in pozneje: ... Ihr könnt (!) daraus
erschen, ob ich schon serbisch lesen gelernt habe oder nicht«.

³⁾ V oklepajih je Prelog pri tej knjigi dodal: »Ist euch ohnehin als Euer Eigen-
thum näher bekannt«.

⁴⁾ Pisano je pač: Prabowsklego.

⁵⁾ Prelog navaja tudi cene, format in število strani. Taz to tukaj krajšam.

⁶⁾ To je knjiga iz l. 1833.

Očividno je Vraz nekatere knjige naročil, ker Prelog v pismu z dne 17. febr. 1835 prosi za denar (4 fl 25) »für Gegenstände, für die ich mit Liebe manchen Gang gieng«. Vraz pa se menda s pošiljateljico denarja ni požuril, ker mu je Kočevar dne 14. dec. 1835 pisal: »Prelog Vas prosi, de bi mu 5 r. srebra kere ste mu dolžni poslali«.

* * *

Seznam knjig, ki sem tukaj o njem razpravljaj, je dokument, ki kaže, kako in od kod je Družba za zbiranje slovanskih knjig dobivala knjige, a kaže takisto, kako važno ulogo je tudi v tej stvari igral Stanko Vraz.

IV.

Vraz kot urednik prevoda Schmidovih povesti za mladino (1835).

Ohranil se je ta-le dopis graškega knjigarja Greinerja Vrazu:¹⁾

Graz, 23./X. 35.

Herrn Fraß, hier.

Hiermit erhalten Sie zur Uebersetzung von Schmid's Kinder- und Jugendschriften aus dem Deutschen ins Windische mit accordiertem Honorar des Druckbogens zu fünf Gulden Conv. Mze, zahlbar nach der Drucklegung.

1. Dessen Erzählungen f. Kinder, I. B.
 1. Gottfried,²⁾
 2. Kirschen und Das hölzerne Kreuz,
 3. Herr Eichenfels u. die Waldkapelle,³⁾
 4. Das Lämmchen.
1. Dessen Erz. f. Kinder, II. B.
 5. Die Ostereyer,
 6. Das verlorene Kind u. das Täubchen,⁴⁾
 7. Der Weihnachtsabend,
 8. Der Kanarienvogel u. das Johanskäferchen.⁵⁾
1. Dessen Erz. f. Kinder, III. B.
 9. Kleine 100 Erzählungen a. d. Alterthum,
 10. Kleine 100 Erzählungen a. unserer Zeit,
 11. Gedichte, Lieder, Legenden u. Sagen.⁶⁾

Achtungsvoll

E. Greiner.

Auch den Schmutztitel inner (?).

Die Kupfer-Erklärung. S. 59.

(Gottfried: Der junge einsiedler, Gottfried: O mein Vater! Nun windisch.)

* * *

¹⁾ Na levi strani gori nad pismom je zapisano: Vom Greiner erhalten am (Najbrž je tu treba zraven misliti Greinerjev datum, ki stoji na desni strani).

²⁾ K »Gottfriedu« je Vraz pripisal: Matjažhizh.

³⁾ Vraz pripisal: αὐτός.

⁴⁾ Vraz pripisal: Muršec.

⁵⁾ Vraz pripisal: Miklošič.

⁶⁾ Vraz pripisal: Karničnik, ali ni jasno, če je to ime pripisano k št. 10. ali 11.

S tem pismom je Greiner Vrazu naznanil višino honorarja za prevajanje spisov Krištofa Šmida v slovenščino in dal neka navodila za tolmačenje slik, ki so ilustrirale izvirni tekst in ki naj bi prišle tudi v prevode. Obenem je poslal Vrazu nemški izvirnik povesti, ki naj bi se prevedle. Že l. 1832, je Murko nameraval izdati spise za mladino, pač prevod Schmidovih povesti,¹⁾ a svoje namere ni izvršil. L. 1835. se je te misli poprijel Vraz ter kot glavni urednik delo prevajanja Schmidovih spisov razdelil med prijatelje »Slovenopolite«. Onim, ki niso imeli Schmidovih spisov, je pošiljal ozir. dajal sam nemški izvirnik. Založnica prevodov bi bila, kakor kaže gornje pismo, knjigarna Greiner v Gradcu.

Vraz si je nato na Greinerjev dopis delal beležke, komu da da katero povest v prevod. »Gottfried« je bil določen za Matjašiča, »Das verlorene Kind u. das Täubchen« (eno ali oboje) Muršcu, »Der Kanarienvogel u. das Johanniskäferchen« Miklošiču, Vraz sam je hotel prevzeti »Hr. Eichenfels u. die Waldkapelle«, a za male povesti III. zvezka Schmidovih spisov je odredil Karničnika,

Vraz se je o prevajanju menil z »domorodci« seveda že pred onim Greinerjevim dopisom. Z Muršcem bi se bil mogel sestati na Cvetkovi primiciji, ki je bila najbrž avgusta 1835,²⁾ a ni mogel tja priti, da bi se z Muršcem porazgovoril in mu povedal, katero Šmidovo povest je njemu določil za prevajanje. Nekje sta se pa Vraz in Muršec ono jesen (decembra?) vendarle sestala, zakaj 20. dec. 1835 je pisal Vrazu Muršec:³⁾ »Vi ste v' jesen sami na mojem jasnem lizi vidli, ki me je vasho savujpanje do moje slovenshine možno veselilo - zhi sem vam ravno samo na pol obljubil posloveniti, kaj ste mi odlozhili, sem dino v' svojem serzi terdno sklenil po moji slabi mozli v' vašem lepem spozhetji vash pomozhnik biti. Resniza je, ne sem se menil podmekuiti. Ali sila kola tere. Sdaj she ozhitno vidim, da morem figamosh biti. Saj bi se totega lesenega križca z a, kerega ste po pismi g. Stuheza meni namenli, ravno ne bi bal, pa na meni she telko drugili krishov leshi, ki sa totega vezh prostora ne«.

Muršec je torej iz nekega pisma Stuhečevega zvedel, da je Vraz njemu odkazal tudi prevod »Lesenega križca«,⁴⁾ a je, se zdi, radi zapo-

¹⁾ Vraz, Dčla V, 141.

²⁾ »Dčla« V, 139. — Cvetko, žigar primicijo Vraz tu omenja, more biti samo Jakob Cvetko, r. pri Sv. Marijeti pri Ptulju 30. okt. 1810, posvečen 26. julija 1835, l. 1848 kaplan v Voitsbergu.

³⁾ Zb. Mat. Slov. 1905, 129 (odtisk 199).

⁴⁾ V Greinerjevem dopisu: Kirschen und das hölzerne Kreuz. — »Leseni križec« je Vraz Muršcu odredil pač šele decembra meseca: zakaj 3. dec. 1835 mu piše le o »Izgubljenem otroku« (Dčla V, 140). — Stuhec je pač Juri Stuhec, r. 1811 pri Sv. Juriju na Ščavnici. Gl. »Korespondenco dr. Jos. Muršca« v Zb. Mat. Slov. 1904 (str. 68) in v Zb. M. Slov. 1905, str. 275 (dodaj tu še str. 199).

slenosti odklonil sploh vsako prevajanje, torej pač tudi prevod »Izgubljenega otroka«.

Matjašič je sprejel prevod »Gottfrieda«, čigar izvirnik mu je Vraz poslal (pred 9. nov. 1835), Miklošič pa prevod dveh povesti »Der Kanarienvogel« in »Das Jolianniskäferchen«. Do 3. dec. 1835 je bil Vraz »že skoro vse (povesti) med pomagavce razdelil«¹⁾.

Kar se jezika v prevodih tiče, je dal Vraz Muršcu sledeče navodilo:²⁾ »Ne treba besedne preloshbe; ne treba neli (?) tudi kranjčhine; samo po takem narezhi pihite, v kakem lo bili najni dosdajni listi. Le prelagujte po slovenikem t. j. kak dober ihtajarski Slovenez govori«.

Nemška osebna imena bi se bila v prevodih pač poslovenila. Matjašič je Gottfrieda nazval: »Bogumilčeka ... ali Bogumirčeka«, »kak goder že ga bomo kerstili«³⁾.

Tri povesti so bile začetkom decembra 1835 že prevedene. Dve izmed njih sta bili »Kanaček« in »Kresnica«, ki ju je prevedel Miklošič.⁴⁾ Vraz je mislil že o cenzuri;⁵⁾ po Veliki noči 1836 bi se tiskati začelo in Miklošičev prevod bi bil »bersh zha! na zhelo vlega dela poštavljen«.

Vraz se je čutil že čisto blizu cilja — dasi je Muršcu morda nalašč malo optimističneje pisal, da bi se Muršec bolj požuril, ali mu je podjetje ipak propadlo. Prevodi Šmidovih spisov pač niso nikoli izšli.⁶⁾

Zakaj je podjetje propadlo? Sotrudniki prodvsem najbrž niso tako brzo dela opravili, kakor je Vraz želel in se nadejal. Tudi Vraz sam je bil okupiran z delom; saj je baš takrat (že od konca l. 1834. dalje) z Miklošičem snoval »Cvetlice«, zbirko prevodov iz raznih evropskih pesnikov. Umrli je Šamprl, ki je prevajal Jaisove »Schöne Geschichten und lehrreiche Erzählungen«, in Vraz je njegov prevod moral dovršiti, a založnik je »z izdanjem tursko silo delal«.

Morda pa je Vrazov načrt zastal tudi zato, ker so Šmidovi spisi istodobno izhajali v drugih slovenskih prevodih. N. pr. je baš l. 1835:

¹⁾ Dĕla V, 140.

²⁾ Ib.

³⁾ V listu Vrazu z dne 9. nov. 1835. (Zagr. univ. bibl.)

⁴⁾ A tretja? Morda ona, ki jo je Vraz sam hotel prevesti?

⁵⁾ Vraz je 3. dec. 1835 (Dĕla V, 141) pisal Muršcu: »Perva povešt' od (Miklošiča) poljovenzhena najmre: Kanaček; in druga: Kresnica, je she gotova, na fkomem pred zensuro poloshena bô. Bersh. shas itd.« Da rabl tu Vraz ednino, to je pač le — slab slog.

⁶⁾ Gosp. prof. Murku se je, dasi ni mogel najti nobenega zvezka prevodov Krištofa Šmida iz redakcije Vrazove, vendarle zdelo »jako verjetno«, da so izšli (»Miklošichs Jugend- und Lehrjahre«, 50), in sicer z ozirom na poročilo Davorina Trstenjaka v »Koledarčku« 1855, 28; znano pa je, da so spominska poročila Trstenjakova zelo nezanesljiva.

takratni radgouski kaplan Anton Lah izdal v danjčici v Radgoni »Leseni križec ali pomoč v potrebi«¹⁾. Istega leta so v Celovcu izšle (v bohoričici) »Kratkočasne pravlice otrokam v' podvučenje«, ki so jih »iz Némškiga poslovenili mladi duhovni v Celovški duhovščnici«. L. 1836. je v Celovcu (v bohoričici) izšla Šmidova »zala perpoved za otroke«, namreč: »Martin, mladi pušavnik« (poslovenil F... G...) in istega leta istotam »Sedem Novih perpoved za otroke« (v bohoričici), ki so jih »iz pisem Krištofa Šmida poslovenili mladi duhovni v Celovški duhovščnici«.

Kaj je Vraza nagnilo, da se je lotil dela za prevajanje Šmidovih spisov? Splošni vzrok temu je treba iskati v narodno-vzgojnih težnjah, ki so ga navdajale takrat. Konkretni povod pa mu je morda dalo to, da so baš v Gradcu l. 1831. izšli Schmidovi spisi nemški. Izšli so pri Tanzerju, in sicer v zveščičih.

Zakaj sta v dopisu Greinerjevem v nekaterih točkah navedeni po dve povesti Schmidovi in zakaj so nekateri dobili baš po dve povesti v prevajanje? Mislim, da so Greinerju in Vrazu Schmidovi spisi bili na razpolago baš v Tanzerjevih zveščičih, ki so imeli — vsaj nekateri — po dve povesti. V zagrebški univ. biblioteki sta dva zveščiča izdanja, namreč: »Die Kirschen und das hölzerne Kreuz«,²⁾ »Schmid II. A. Erzähl. 2.« — to je baš ono, kar navaja Greiner tudi kot 2,³⁾ — in »Das verlorne Kind und Das Täubchen«, »Schmid II. A. Erzähl. 6.«, kar je pri Greinerju tudi navedeno kot 6.⁴⁾

Ta zvezka, ki ju ima zagrebška univerzitetna biblioteka kot edina zvezka omenjenega graškega izdanja, obsegata baš ono, kar je Vraz odmenil Muršču, vsak zvezek po eno teh povesti, prvi »Leseni križec«, drugi pa »Izgubljeno dete«. Ta-le zadnji spis je Vraz Muršču odmenil (ker je pripis o njem na Greinerjevem listu) p o 23. okt. 1835, a originala mu ni poslal, češ, da ga ima Muršec sam, sploli pa nima prilike za pošiljanje;⁵⁾ vsaj do 3. dec. mu ga ni poslal. Zveščič je ostal pri Vrazu in iz Vrazove knjižnice je prišel v zagrebško univerzitetno biblioteko. Na tem primerku zveščiča »Das verlorene Kind und Das Täubchen« je pred naslovnim listom zapisano: »Stuhec I.«; pisava je pač Vrazova. Kaj naj to pomeni? Očividno je Vraz »Izgubljenega otroka« (»I.« spis v zveščiču) odmenil Stuhcu, najbrž potem, ko je Muršec prevajanje odklo-

¹⁾ Ali je Lah bil z Vrazom v kakšni zvezi v stvari prevajanja Šmidovih spisov?

²⁾ Zwey Erzählungen für Kinder und Kinderfreunde von Christoph Schmid, Domcapitular des Bisthums Augsburg im Königreiche Bayern. Mit zwei Kupfern. 1831. Papier und Druck ... Georg und Carl Tanzer in Grätz. — Schmid II. A. Erzähl. 2:

³⁾ ali iz Bd. II.!

⁴⁾ Več zvezkov tega graškega izdanja zagrebška univerzitetna biblioteka nima. — Sicer se zdi, da so tudi druga izdanja Šmidovih spisov bila tako urejena.

⁵⁾ Vraz Muršču z dne 3. dec. 1835 (Děla V, 140).

nil. Pred 2. povestjo tega zveščiča, »Das Täubchen« je Vraz napisal svoje ime, t. j., to drugo povest je hotel prevesti on sam.

Kaj nam v glavnem dokazuje gori priobčeno Greinerjevo pismo? To pismo in ves razvoj te akcije za prevajanje Šmidovih spisov nam dokazujeta, da je tudi pri tem delu imel Vraz vodilno ulogo, da je bil urednik¹⁾.

* * *

Naj ob tej priliki zopet opozorim na motiv Prešernovega »Orglarčka«. Da je motiv že star, to sem pokazal že v »Čas. za zgod. in nar.« XV. 8.

Prim. pa tudi v »Dom in Svetu« 1917, str. 129 in pa Johanna N. Vogla »Der Recensent im Walde«. Sedaj sem se motiva spomnil, ko sem čital Šmidovega »Kanaarčka«. Tu se nam pripoveduje: »Za francoske revolucije je onstran Rena na svojem gradu živel s svojo rodbino Gospod Erlavski. Ta je svoja otroka Karla in Lenko učil tudi v tem, „kar je le v lepoto“; nekoč je „za otroka nalašč pesmico zložil, lahko lepo vižo perstavil“. Prva izmed petih kitic se je glasila:

„Vsih zlégov na světi
Se nič ne bojim;
Per našem Očeti,
Vém, moč zadobim.“

Toda revolucionarci so Erlavskega zaprli; njegova žena se je s sinom rešila preko Rena ter se nastanila na Tirolskem. „Na Tirolskem se veliko kanareev izredi, ki jih potem ptičarji po družih deželah razprodajajo“. Mati sinu kupi kanarčka. Fant je ptiču često zapiskal vižo pesmi „Vsih zlégov itd.“ in ptič se je je naučil brez napake. Pozneje se je tudi gospod Erlavski rešil čez Reno in šel s hčerko ženo iskat. Kje bi jo našel? Nekoč je deklíca dobila v dar lepega kanarčka, a glej čudo: kanarček ji je zapel vižo tiste pesmi „Vsih zlégov itd.“. Oče in hči sta seveda brž spoznala, da se je ptič te viže naučil le od žene oziroma matere. Poizvedoval je g. Erlavski, kdo je bil vse že lastnik ptiča, in tako prišel na sled, kje da mu žena s sinom živi. In našli so se in se radovali. Negovali so odsle kanarčka posebno skrbno, a kanarček je „večkrat, kadar je blaga družina o svitlih zimskih dneh v izbici sede v snežnato okoljšino in v temno jelevino gledala, vižo te pesmice zapel: „Vsih zlégov itd.“ in potem so starši in otroka celo pesem izpeli“. Rodbina se je pozneje vrnila v domači kraj.«

Glavni motiv je: kanarčka so naučili moralno-pobožno pesem. Kanarček je z naučeno vižo rodbini v nesreči močno koristil.

¹⁾ Murku (»Miklostschs Jugend- und Lehrjahre«, 49/50) se je zdelo, da je podjetju stal Miklošič na čelu.

»Kantarček« je izšel v slovenskem prevodu l. 1840. v Ljubljani¹⁾, Prešernov »Orglarček« pa 1845. Ni izključeno, da je »Kantarček« v Prešernu zbudil stari motiv.

V.

Korytko.

(1838.)

V Vrazovi zapuščini se nahaja list (četrtnika pole), na dvoje prepognjen, ki se tiče izdanja Korytkovih narodnih pesmi. Na prvi strani²⁾ je naslov:

Ilirske pesmi
K r a n j s k i g a n a r o d a
P e r v i z v e z i k
U Zagrebu
S natisam k. p. ilirske
natiskavnice Dra. L. Gaja.
z beri ko dosdajni s
ž — — — sh
s — — — i
š — — — fh
c — — — z
č — — — zh

Druga stran je prazna, a na 3. strani je ta-le pesem:

1³⁾.

Snubačl.

Bližej, bližej jezdi Žumer
Bližej, bližej njega drug,
Bližej, Žumarska družina.
»Kaj nam hoče oča Žumer,
Kaj nam hoče njega drug?«
»Hoče vašo lepo hčerko,
Hoče vašo lepo hčerko.
Če sami je nam ne daste,
Jo po sili vzamemo. —
Dajte, dalte matil hčerko,
Ker možle jo prosijo.« —
»Le s'jo le s'jo zberi Žumer!
Le s'jo zberi njega drug,
Zberi Žumarska družina.«
»Le sem, le sem hčerka lepa,
Sem prelepa mlada hčerka!«

¹⁾ »Dvé povésti iz plsem Krištofa Šmida. A. Golobčik. B. Kanarčik. Poslovenil A. P. bogoslovic v Ljubljanski duhovščini« (v tohorščici).

²⁾ Prepognjen, ima list 4 strani.

³⁾ Tretja stran, ki se na njej nahaja prva pesem, je v rokopisu označena kot 1.

— na strani 4.¹⁾ pa ta-le pesem:

2.

Pesem v jabelko.²⁾

Le sim, le sim, hišni oča,
Ino tudi hišna mati!
Le sim se pomikajle,
V jabelko polikajle —
Le sim, le sim, brat in sestra!
K življenju pomagajle,
Ino tudi radi dajle. —
Le sim, le sim, stricl, ujeje!
Ino tudi cela žlalita!
Kaj se bote zpogledovali,
Ko bi radi nič ne dali.
Nevesli bo dnarjov treba.
Bo zibko kupovala,
Bo sinka v nji zibala,
Bo daleč prepelana:
Čez tri gore zelene
Čez tri vode ledene.

Prva teh dveh pesmi je prva tudi v tiskanih Korytkovih »Slovenskih pesmih kranjskiga naroda«, samo da je tu brez naslova in da je priimek »junakov« Šumar. ne Žumer. Prepisovalec bohoričiskega velikega znaka »Sh« ni razločeval od »Zh« in je zato po svoje prepisal. A zakaj je končnico »-ar« izpremenil v »-er«? Morda je poznal od drugod ta priimek v obliki »Žumer«³⁾.

Druga izmed gori navedenih pesmi, v rokopisu izrecno označena kot 2. in stoječa neposredno za pesmijo 1., pa v tiskani zbirki ni na drugem mestu nego na tretjem in ima drugačen naslov, namreč: »P é s e m, htéra le poje, kadar sa nevésto v jabelko pobérajo«⁴⁾; tudi sicer se tiskani tekst v par oblikah razločuje od zagrebškega rokopisa, tako n. pr. je v tisku vedno »sem« mesto »sim«, dalje »ujcl«, »bode dalezh«, »(vode) ftudene«.

Pisano je vse lepo, čisto, a pisava je, kakor me je opozoril g. dr. Fancev, direktor zagrebške univerzitetne biblioteke, Babukičeva. Babukić je bil v Gajevi tiskarni nekaj literarni ravnatelj.

Kaj pomeni ta rokopis v zgodovini tiskanja Korytkovih narodnih pesmi?

Z gubernijalnim dekretom z 28. julija 1838 je cenzura v načelu aprobirala Korytkove narodne pesmi, ki so potem (1839. l.) izšle v bohoričici

¹⁾ v rokopisu označen kot 2.

²⁾ Pesem, ktera se poje, kadar za nevesto v jabelko pobirajo. (To je v rokopisu opomba pod črto. Pis.)

³⁾ Prim. Štreklja v »Zb. Mat. Slov.« III, 10.

⁴⁾ To je v zagrebškem rokopisu pod črto, ne naslov.

pri Blazniku v Ljubljani pod naslovom: »Slovénske pesmi krajskiga naroda«, zahtevala je le še nekaj izprememb¹⁾. V avgustu se je izvršila končna aprobacija, vendar se je zahtevalo, rokopis še enkrat poslati na Dunaj. Rokopis pa je tedaj bil, ker je Korytko prvotno pesmi hotel natisniti v Gajevi tiskarni v Zagrebu v novem »češko-ilirskem« pravopisu²⁾, že v Zagrebu. Vlada je zahtevala, naj se tisk, če se je že začel, takoj ustavi. Preko zagrebškega magistrata se je rokopis vrnil in dne 3. oktobra ga je guverner Selimidburg mogel poslati na Dunaj³⁾. Z Dunaja je dobil Korytko rokopis nazaj dne 5. nov. in ga vrnil Gaju, ki mu je poslal tudi 20 gl. k. v. pač kot prvi obrok (Kidrič v Zvonu 1910, 749).

Kakor znano, je Gaj zahteval (8. julija 1838), da mora Korytko pesmi »i v naslovu i v predgovoru podrediti pravi tendenci«, t. j., stremljenju Ilircev⁴⁾. Korytko se je tej zahtevi prilagodil; 6. okt. 1838 je pisal dr. Glaserju v Prago, da se pesmi že tiskajo, da pa ne izidejo pod naslovom »Slovenske pesmi naroda krajskago«, nego pod naslovom: »Ilirske pesmi krajskago naroda«⁵⁾.

In to je baš naslov, ki ga imamo v Babukičevem rokopisu. Babukič je začel rokopis prirejati za tisk, t. j., prepisovati v Gajev pravopis, tolmačec ga na naslovni strani z bohorličico. Ali je prepisal samo navedeni dve pesmi ali več, a da se je ostalo izgubilo, to se iz rokopisa ne da posneti. Iz gornjih podatkov o aprobaciji rokopisa in pripravah za tisk je pa razvidno, da je Babukič to delo opravljal nekako v prvi polovici septembra 1838.

Korytko rabi v dopisu Glaserju obliko »krajskago«, a v Babukičevem rokopisu je pravilno po takratni krajski pisavi: »Krajskiga«. Ali je to krajsko obliko dal Babukič? Ali pa je morda v Korytkovem rokopisu bilo že pravilno »i«, samo da se je Korytko, pišoč Glaserju, zmotil ter napisal »-ago«? To bi ne bilo nemogoče, saj je Korytko bil takrat komaj poldrugo leto v Ljubljani in ni mogel slovenskih oblik tako popolnoma obvladovati. Da je že v Korytkovem rokopisu bilo »krajskiga«, to se nam zdi tem verjetneje, ker imamo v Babukičevem rokopisu (v 2. pesmi) obliko »sim«, dočim je v Blaznikovem tisku »sem«. Izključeno je, da bi B a b u k i č »sem« izpreminjal v »sim«; misliti moremo, da je v rokopisu, kakor ga je prejela Gajeva tiskarna, bilo »sim«, da pa

¹⁾ »Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko« (1909, 19).

²⁾ Štrekelj, Zb. Mat. Slov. II, 251. — Tudi Kastelic je nagovarjal Blasnika, da bi Korytkove Pesmi tiskal v novem črkopisu. (Tako je pisal Malavašič Vrazu dne 7. II. 1839. Pismo v zagr. univ. bibl.)

³⁾ Izvestja Muz. dr., 1909, 20/21.

⁴⁾ Prijatelj v »Izvestjih Muz. dr.« 1909, str. 19 in Kidrič v »Časopisu za zgod. in narodop.« VII, 225, Zvon 1910, 746.

⁵⁾ Žigon v »Komentarju k Prešernovim poezijam«. (Kronološki pregled etc.) str. 43.

so pozneje, ko je šlo za tisk v Ljubljani, rokopis izpreminjali ter mu dali »književnejše« oblike¹⁾. Iz tega se vidi, da rokopis, ki je iz njega Babukić prepisoval, ni bil čisto tak, kakor se je pozneje v Ljubljani natisnilo.

Na tako poznejšo, ljubljansko redakcijo kaže — poleg razlike v naslovih pesmi — morda tudi to, da v Babukićevem rokopisu ni one pesmi, ki je v tiskanih »Pesmih« na drugem mestu (sredi med Babukićevima pesmina); moramo pač misliti, da je ta pesem prišla šele pozneje v zbirko — dasi so taka dopolnjevanja spričo takratne cenzure manj verjetna²⁾.

Zakaj je Babukić začel prepisovati Korytkov material? To nam v glavnem pojasnjuje Gajevo pismo Korytku, z dne 4. dec. 1838, češ, da njegov rokopis še ni primerno urejen. »Ihre Handschrift enthält bloss Materialien zu einer Sammlung, welche erst gelichtet, mit besseren Varianten verglichen, dann geordnet und mit gründlichen Anmerkungen versehen werden müsste, denn in Ihren Manuscripten sind die Lieder ohne Consequenz mit verschiedenen Orthographien angezeichnet³⁾, worunter einige mit unerläßlichen Fehlern, und die Anmerkungen sind bald deutsch bald krainisch hingeworfen⁴⁾. Kdo da bi ta material urejal, kdo prevel nemški tekst? Najbolje bo to storil »ein Eingeborener«, t. j., kak Kranjec.

Glavni in prav za prav edini vzrok, da je Gaj odklonil tisk Korytkovih pesmi, pa je bil političen. Gaj je računal z avstrijskim cesarjem in ruskim carjem, se prestrašil Korytka kot revolucionarnega Poljaka ter v pravkar omenjenem listu z dne 4. dec. 1838 odpovedal tisk njegovih pesmi, češ, da je on lojalen državljani avstrijski, in si prepovedal vsako Korytkovo korespondenco⁵⁾. Gaj se je bil takrat vrnil s pota; bil je one jeseni v Berlinu, da dobi zvezo z vplivnim voditeljem ruske državne policije grofom Benkendorfom, ki se je s carjem mudil tam⁶⁾.

¹⁾ Kako je prišel Babukićev rokopis v Vrazovo zapuščino? Na to doslej ni mogoče odgovoriti, ker je mogočnosti zelo mnogo. Kaj, ko bi se Babukić o prepisovanju bil posvetoval z Vrazom, da pa so med tem rokopis zahtevali v Ljubljano nazaj in je tako začetek Babukićevega rokopisa ostal pri Vrazu?

²⁾ Ali pa je Babukić izpustil 2. pesem iz Bog ve kakšnih razlogov?

³⁾ Kakor so Korytku pač napisali pesmi poedini zapisovalci; Korytko sam je, se zdi, pisal slovenščino samo v novem pravopisju (Kldrič v »Lj. Zv.« 1910, 754).

⁴⁾ Letopis Mat. Slov. 1875, 173/174.

⁵⁾ »Letopis Mat. Slov.« 1875, 175. »Izvestja Muz. dr. za Kr.« 1909, 21, »Lj. Zv.« 1910, 746, »Časopis za zgod. in nar.« VII, 230.

⁶⁾ Vukotinović je pisal Vrazu dne 10. nov. 1838: »Gaj je u Beču ali u Prazi« (zagr. univ. bibl.), Šafarik pa 30. dec. 1838 redakciji Ilirskih Novin: »Pan Gaj, jak slyšim, byl tu přes noc, a pospíchal dale do Berlina (?). Zadrželo, zde nenavštívil, což nam všem dosta divné jest«.

Ko se je vrnil s tega pota, se je v njegovi duši Korytko s svojimi pesmimi moral umakniti mislim o mogočnih carjih. Niti lastninske pravice do Korytkovega rokopisa si ni več lastil, dasi je pred svojim odhodom s prijateljem »B.« govoril v tem smislu, ter v omenjenem pismu z dne 4. dec. 1838 Korytku izjavil, da njegova »kurz vor der Abreise sehr flüchtig ausgesprochene Meinung von meinem Freunde B. gänzlich mißverstanden wurde«.

Pesmi so se potem natisnile pri Blazniku v Ljubljani. Rokopisa, ki je po njem Blaznik tiskal, ne poznam¹⁾.

* * *

Babukičev prepis začetka Korytkovih Pesmi — koliko je Babukič sploh prepisal, tega ne vemo — kaže: prvič, da so se v Zagrebu že pripravljali za tisk, dalje pa tudi to, da je bil oni Gajev prijatelj »B.« baš Babukič²⁾.

Vuzeniški urbarji.¹⁾

(Donesek h gospodarski zgodovini.)

(Jos. Mravljak — Vuzenica).

Ako govorimo o vuzeniških urbarjih, nam je ločiti dve zemljiški gosposki: graščimo (»Herrschaft Ober Saldenhofen«) in župnijo (»Hauptpfarrhof und -Kirche Saldenhofen«). Večina vlastelinskih urbarjev (med temi tudi vuzeniški), je v deželnem arhivu v Gradcu (seznam glej »Beiträge zur Erforschung steir. Geschichte«, XXXVI, letnik, str. 73—159). Nekoliko stvari iz teh urbarjev je bilo že objavljenih, n. pr. »Steirische Landgerichts- und Burgfriedsbeschreibungen« v »Beiträge« letnik XXXVII—XL, potem ima razne krajše stvari Zahm v svojih knjigah »Miscellen« in »Styriaca« (o Muti n. pr. »das Mauthbuch zu der Mauth« iz l. 1489); tudi razni drugi spisi kakor o roboti i. t. d. so vzeti iz delov teh urbarjev.

¹⁾ O Korytkovi pogodbi z Blaznikom z dne 15. dec. 1838 gl. Žigonovo razpravo v »Lj. Zv.« 1920, str. 264 sl. Cfr. tudi Kidriča v »Lj. Zv.« 1910, 366: Korytkova »pogodba« z dne 15. dec. 1835 je pač le koncept pogodbe. Zdi se, da je Blaznik lastninsko pravico šele pozneje kupil (»Lj. Zv.« 1910, 366/67).

²⁾ Prepis začetka Korytkovih Pesmi, kakor ga priobčujemo tukaj, nima pač nič opraviti z Vrazovim rokopisom narodnih pesmi, ki o njem po Ivanu Franku poroča prof. Kidrič v »Lj. Zv.« 1910, 364 in v »Čas. za zgod. in nar.« VII, 208, 230.

³⁾ Primeren uvod o važnosti urbarjev za gospodarsko zgodovino le podal dr. Kovarčič že v »Časopisu«, II. letnik, Spodnjepolskavski urbar 1504.

Ker register, ki je objavljen v »Beiträge« XXXVI, stran 134—135, ne odgovarja popolnoma posameznim oddelkom urbarja, ter podaje le sumaričen pregled, navedemo tukaj najprej pravo razporedbo istega, ne oziraje se na število listov, kar je pravilno navedeno že na omenjenem mestu. Potem podamo podrobnosti posameznih oddelkov.

A. Graščinski urbarji.

1. Urbars Bereittung und Verkhauf der Herrschaft;
2. Register (metočen);
3. Markht Saldenhofen;
4. a) Windisch-Ambt, b) Robath;
5. a) Ambt in der Sagkhaw, b) Robath;
6. a) Ambt Reiffnigkh, b) Zapfnrecht, c) Ladndienst,
č) Verzeichnus der Saagen und Mauthmüllten,
d) Robath, e) Freyholden;
7. Traydtzehent;
8. a) Ambt Kranach, b) Robath;
9. a) Ambt am Platsch, b) Robath;
10. a) Ambt in Ziergkhnitz, b) Robath;
11. Pergkhrechtscinkhumben;
12. Resolvirung der Traid und Weinmassen;
13. Summarium des jährlichen ordnari Einkumbens;
14. Anndere Zuegehörungen;
15. Vischerey;
16. Jägerrey (Reissgejaid);
17. a) Landgerieht (Salnhofen), b) Püdmargkh des Gerichts an der Mauthen;
18. Razno.
19. Urbar des Ambts an der Mauthen:
 - a) Margkht an der Mauthen, b) Ambts Underthanen,
 - c) Freyholden, d) Robath, e) Ordnung und Vectigal,
 - f) Wegmauth an der Mauthen.

Vsega skupaj je 174 listov.

Ad 1. Popis urbarja in prodaja vuz. gosposčine.

Mi Karl po božji milosti nadvojvoda Avstrije, vojvoda Burgundije, Štajerske, Koroške, Kranjske in Virtemberške, grof Tirolske in Goriške, izpričujemo,²⁾ da so nam pokorno poslali za popis vuzeniškega vlastelinstva in urada na Muti, oboje v vojvodini Štajerski, določeni komisariji nov o tem vlastelinstvu sestavljen in reformiran urbar ter poročilo; Istotakšen nov urbar bi se bil moral danes vročiti dosedanjemu zajmniku tega vlastelinstva in urada, našemu svetovalcu in komorniku Lenartu ba-

²⁾ Besedilo, ki ga v prevodu podajem, ni identično z originalno prodajno listino; prepis te se nahaja v »k. k. Hof-Camer-Registraturs-Buch de anno 1586, fol. 17—19«, je približno štirikrat tako dolga, zelo obširna in gre v podrobnosti, vsebuje vse, le vsote, za katero se je vlastelinstvo prodalo, ne. Prepis te listine sem izročil tudi arhivu Zgodov. društva v Mariboru. (Spee. arh. Vuzenica).

ronu Kolnic-Kalsperg (»Leonharden Freyherrn auf Kolniz und Khalsperg«), to se pa radi nastalih zaprek ni moglo izvršiti. Imenovano gosposčino vuzeniško in urad na Muti z vsemi pritliklinami (»mit allen ihren rechtlichen Ein- und Zuegehörungen«) prodamo s tem iz dovoljnih in tehtnih vzrokov ter po posvetovanju z našimi tajnimi dvornimi in n. a. komornimi svetovalci njemu, našemu svetovalcu pl. Kolnicu in vsem njegovim dedičem kot prosto dedno posest in lastnino (»für frey Erb und eigenthumblich lingegeben und verklaufft«), damo tudi danes sestaviti ta urbar in posebno prodajno listino ter mu oboje vročimo. In da se more na ta popis in njega celo vsebino z večjo sigurnostjo zanesti (»umb so vill mer gwisser und richtiger gehorsamblich zu verlassen«), smo v trdnejše potrdilo Mi tole lastnoročno podpisali, in z nami tudi naši dvorni in komorni svetovalci, ter smo privesili naš knežji pečat. »Genediglich und ohn geverde« (običajna zaključna fraza). Dano v našem mestu Gradcu dne 12. feb. 1586 leta.

(Podpisa ni nobenega.)

Ad 2. Kazalo, ki je objavljeno v »Beiträge« XXXVI.

Ad 3. Trg Vuzenica.

Trg Vuzenica plača letno: zemljiške dache (»Grundtzins«) 4 fl 4 β 1 θ,^{*)} od kramarij (»Ladtgelt«) 12 fl 1 θ, »nit steurmässige thuet« 16 fl 4 β 2 θ, dalje od mesnice (»Fleischpangkli«), ki je pa ta čas (l. 1585 so namreč sestavljali urbar) nihče ne uporablja, glasom starega reformiranega urbarja 10 funtov loja ali pa zato 3 β; potem od pašnika (»von einer Hald«) 4 β,^{*)}

Ad 4. a) Slovenski urad (Windisch-Ambt).

Ta urad šteje 65 podložnikov, ki plačujejo poleg navedenega zemljiškega davka vsak tudi še »Siddgelt« po 8 θ, le par njih plača po 16 θ; oni, ki so označeni z *) pred imenom, dajejo tudi v naturalijah, in sicer nekaj pšenice (1 škaf), rži in ovsa (2—6 škafov), po 1 prašiča (»frischling«), 1 jagnje (»lamp«), dvoje plečet (»schuldter«), 2—6 kokoši (»huener«), 10—40 slorov (»khas«), po 40—200 jajc (»ayr«) in nekateri tudi po 2 pitani kuri (»faschanghen«).

Juri na Vundauf-ovi kmetiji plača

2 fl

*) Nikias Varagkli »am Adlprecht im Muschtenigkli« od 1 kmetije

1 fl 6 β 19 θ

*) Jakob Dietrichli od 3 kmetij »am Wipfl«

5 β 21 θ

ter od 1 puše istotam

1 fl 2 β — θ

Peter Valle od 1 kmetije

2 fl

Sebastijan na Čelkovi kmetiji

2 fl 5 β

Mihael Khrembser od 1 domca

4 β

^{*)} Denarji: fl = goldinar = funt fenigov, ima 240 θ (= fenigov) ali 60 krajc. 30 θ = 1 β (šilling).

^{*)} To je menda današnji trški pašnik pri D. M. na Kamnu.

Gregor Küternigkh »im Muschenikh« od ½ kmetije	1 fl 4 3
*) Klement Hainzl od 1 kmetije	6 3 2 3
Matej Vidman od 1 kmetije in 1 puše	5 3 23 3
ter še od Leutoldove kmetije	5 3 10 3
Florijan Schönlechner od Dojnikove kmetije	2 fl
—Juri Sapotnik »unterm Stain« na Morijevi kmetiji	2 fl
Gašpar Varold v Ribnici »bey der Alben«	1 fl 5 3 28 3
(je edini, ki daje tudi 2 škafa hera [»Pfennich«])	
*) —Valtin Varagkh na kmetiji »am Berg«	1 fl 1 3 8 3
—Kristof Jaurnigkh od 1 kmetije	1 fl 4 3
—Paul Jaurnigkh od doma pri Dravi	4 3 10 3
*) Gašpar Hürschman pri Dravi	7 3 20 3
—Yid Trungh v Vuhredu	1 fl 2 3 20 3
*) —Tomaž Schoschner od 1 kmetije pri Dravi	5 3 23 3
*) —Gašpar na Lužnikovi kmetiji pri Dravi	4 3 13 3
*) —Primož Bernhard od Pöllingerjeve kmetije	6 3 21 3
tudi za mošt	1 3 9 3
—Mihael Wiertnigkh pri Dravi od ½ kmetije	4 3
*) —Stefan Rietschnigkh pri Dravi od ½ kmetije	4 3 20 3
Ta Riečnik je ta čas upravnik tega (slovenskega) in Sakavskega urada,	
in dokler je upravnik, ne plačuje nikakega davka (»ist Er Zins und steur frey«.)	
*) Miklau Wiglnigk na Dominikovi kmetiji v Sekožni (»Zeggern«)	5 3 5 3
*) Jakob Zuznigkh v Sekožni od 1 kmetije	5 3 7 3
*) —Peter Waschner v Sekožni od 1 kmetije	4 3 15 3
plača tudi »Weinfuhre«	16 3
*) —Andrej na Dojerjevi kmetiji (»Teuerbuebn ½ huebn u. zuelehen«)	1 3 6 3
—Primož Peronigkh od 1 puše	1 3 2 3
—Tomaž Leo od 1 kmetije	1 3 5 3
—Ožhald Sednigkh od »Sourianig«-ove puše	3 3
*) —Matej Repnigkh od 1 kmetije	1 fl 6 3
*) —Paul na Šratovi kmetiji	4 3 10 3
tudi od 1 mlina	1 3 12 3
*) —Urban Waschner od ½ kmetije	4 3
—Lorenc Khanap od 1 kmetije	1 fl 2 3 20 3
—Matej Warchonigkh od Pabernikove puše	1 fl 1 3
—Juri Windisch od 1 kmetije	2 fl 2 3 20 3
tudi od Frölichove puše	4 3
*) —Matej na Razbornikovi kmetiji	2 3 24 3
—Juri na Duhovi kmetiji	6 3
*) —Gregor na Krumplovi kmetiji	3 3 5 3
*) —tudi od Garnežove kmetije	3 3 5 3
*) —Lenart na Mlinu od ½ kmetije	1 fl 1 3 4 3
—Gregor od Nadestalove kmetije	2 fl 2 3 22 3
—Luka Abraham od 1 kmetije v Pernicah	1 fl 2 3
*) —Matej na Hudmerjevi kmetiji v Radvanju	5 3 18 3
Ruprecht »auf der Radwein hueb n Mauthner Bezirks«	7 3 22 3
*) —Augustin Khnes od puše, ki se ji reče Gumpoldova kmetija	3 3 9 3
—Peter na Pognerjevi kmetiji v Mlakah	4 3
—Valent Desetnikh pod sv. Danijelom od 1 kmetije	2 fl

*) Adam na Helblingovi kmetiji v Trbonjah	3 fl 9 s
tudi od Galunove puše	7 s
*) Blaž Nebiehtnigkh od Poponikove puše v Pernicali	2 fl 27 s
*) Ruprecht na Viahnarjevi kmetiji	5 s
*) Gregor na Cigulovi kmetiji	5 fl 15 s
tudi od 1 puše v Sakavskem uradu	5 fl 10 s
Jernej (Baril) Ferg od Urnoldove kmetije in mlina v Trbonjah	1 fl 2 fl 20 s
Tomaž Pogner ali Hörman v Mlakah od 1 domca	4 s
*) Štefan na Apačnikovi kmetiji	1 fl 4 s
*) Ruprecht na Jakopovi kmetiji v Ribnici	2 fl 5 fl 10 s
*) Janez (Hans) Parabal v Radvanju od 1 kmetije	1 fl 12 s
Vdova Janeza na Durnikovi kmetiji	2 fl 5 fl 10 s
Miklau na Čelkovi kmetiji v Trbonjah	4 fl 4 s
*) Klement na spodnji Werberjevi kmetiji	1 fl 10 s
) Jakob Lapuš na Golobji kmetiji (»Taubnhuebe«) v Trbonjah	4 fl 4 s
*) Juri na Višnji Gori (»Weixlperg«) od 1 kmetije	5 fl 2 s
*) tudi od 1 puše	1 fl 1 fl 18 s
Martin Fergima v najem spodnji brod pri Marnbergu in plačuje zato	2 fl
tudi domec, ki spada k brodu	4 s
Ta je dolžen, vse, kar li gradu spada in kar se tam rabi, (alle notdurft, was zum Schlosse gehört und darzue von nöthen ist), vse brez izjeme mora zastoj prepeljati, tudi brod mora na svoje stroške vzdrževati.	
*) Adam Paumgartner v Trbonjah od 1 kmetije	1 fl 4 s
tudi od travnika pod Kremžerjem	1 fl 4 s
Urban v Ribičju (»zu Vischern«) od 1 kmetije	1 fl 1 fl 24 s
*) Baltazar na Stampfovi kmetiji v Ribnici	1 fl 12 s
Urban Watschatsch v Gortini od »Kirchlaghuebn«	1 fl
*) Sebastijan Khefer v Ribnici od 1 kmetije	7 s
Kakor vidimo, so podložniki tega urada raztreseni po celeni sedanjem marenberškem okraju (izvzemši severovzhodni del); »im Muschenlgkh« je današnja oběma Sv. Anton.	

b) Tlaka.

Predstoječi podložniki so dolžni: 18 (neimenovanih) jih spravlja drva v grad, kolikorkoli se jih tam potrebuje, drugih 8 mora ta drva razcepati, ostali pa morajo dati droge in kole, kolikor se jih potrebuje pri grajskem vrtu in travniku, tudi morajo vsako leto popraviti plot. Dalje morajo pokositi grajski travnik in spraviti seno v grad. Nekateri morajo obdelati vrt za zelenjad (»Khraut und Rueben, Khuchikhreutlach und dergleichen«), — »fürren d a r i n auch die Gaill (?) sovill vonnöthen«.

Podložniki slovenskega urada morajo nadalje zvoziti v grad snopovino (»Garbenzehent«), ki se pobira le v ravnini, kolikor se je mora odajati tostran Drave grajski gospodi.

Zanimivo je, kar izvemo v naslednjem o gradu: »Und nachdem es zwo hülzene Pruggen vor dem Schloss hat, muessen gedachte

*) Danes Št. Janž nad Dravčami.

Undterthons den Zeug als Hengstpamb, Joch und Streyhölzer darzue geben«.

Torej sta bila pri gradu dva mosta, eden gotovo pred vhodom, kje pa drugi? Slika v »Vischers Schilösserbuch« kaže žalibog pogled na grad od severovzhoda, mosta pa sta bila menda oba na jugozapadu, od koder pa bi bil tudi za Vischerja pogled na grad neprimerno lepši.

Ad 5. a) Sakavski urad.

V tem nahajamo 34 podložnikov, zopet kakor v slov. uradu raztreseni po celem okraju. Vsi plačujejo po 4 š ali 8 š naselnine (»Sidlgelt«), nekateri relutum za naturalije, nekateri pa pridelke in natura v prilično isti izmeri, kakor podložniki slovenskega urada.

Ti podložniki so:

Hans Khrembser, Christof Khness, Peter Schuester, Oswald Miklusch, Gregor Mauthner, Michel im Graben, Colman Lany ter Jakob Lany, vsi »in der Wüell« (gotovo občina Wiel vzhodno od Sobole), Sebastian Lebtschnigh v Radvanju »noch in Hadernik«, Mathe Pinnter »in Moscheinikh«, Oswald Wranigh »ob Traburch«, Lamprecht »in der Sabat«, Peter na Razečnikovi kmetiji v Radvanju, Tomaž na Brieznikovi kmetiji v Radvanju, Matel Paračnik v Pernicah, Stefan Černiglav istotam, Benedikt Očac v Ribnici, Janež na gornji Werberjevi kmetiji, Adam v Ribčju, Vid pri Sv. Petru »auf dem Tscherberg«, Janež Pauz, Stefan Herumb na Črepičevi kmetiji, Tomaž Medved; Nikolal Aderpl in Ruprecht Janko, vseh pet v Ribnici, Stefan Herko ima pušo v Radvanju, Juri Oraman v Spod. Dravogradu, Gašpar Ferg ima v najem gornji brod pri trgu Vuzenici, ne plača davka nič, pač pa mora zato vse, kar je za grad potrebno, brezplačno prevažati; tudi brod na lastne stroške vzdrževati. Dalle so: Aleš Vignik, Luka Khögl, Tomaž Vrunčko, Blaž Vischer na Vahterjevem domu v Sekožni, Wolfgang Slanik na Remšniku ter Blaž Mundau, ki plačuje davek od dveh njiv na zgornjem polju.

Sakavski urad je bil najbrž nekda v Sakavski dolini, upravljal pa se je 1586 od upravnika Slovenskega urada.

b) Tlaka.

Podložniki gornjega urada morajo vsako leto podreti toliko dreves, kolikor se rabi drv v gradu; potem morajo zvoziti snopovino od onstran Drave iz Gortine na grad.

Ad 6. Urad v Ribnici.

V tem uradu, ki je štel 72 podložnikov, je bil upravnik Valente »des Jännsche Schuesters sun«, ki je za čas oskrbnitstva bil davka prost.

Podložniki so bili:

Valentin Pičko, Primus »am Hof«, Melhior Patočnik, Jakob Schmidt, Andrej Mačnik, Martin Petrič, Ruprecht na Morjevi kmetiji, Valentin (upravnik), Janže Liebšnik (ima Končnikov domec), Juri Šatur (ima neki domec in pušo, ki se ji pravi »im Stainnach«), Paul Weber (ima domec, ki se mu reče »Pedinus«), Urban Schwager, Simon Prus (ima domec, ki se mu reče »Černiglav«), — vsi ti so v vasi Ribnica, in plačujejo še skupno od neke paše (»von ainer gmain am Khögl genant«) 3 š; ta paša bode najbrže današnja Dornikova ravna.

Dalje so podložniki: Lipuš ob potoku pod vasjo, Lienhart pod vasio, Vincenc Kogelnik, Ruprecht »unterm holz« (ima Pauličevo kmetijo), Gregor Jakob, Ozbald Gosak, Matej Vidmanšek, Vid Riečnik (ima mlin, ki se mu pravi Ropko), Matej Worhonič, Martin Rafiak (?!, mogoče Mravljak!) »am Grabenstein im R.«, Janež Drobnič (ima domec »im Gruebenstein«), Valtin Pičko (ima Jebeškovo pušo), Gregor Morič, Lipuš Rat, Matej Liebšnik, Ulrich »unterm Holz« (ima 1 kmetijo, 1 pušo in 2 domca, katerih enemu se pravi »Teuffelslofstatt«), Vdova Gregora Gregoriča (ima kmetijo in planino v R.), Klement Papež, Primož Gern, Ozbald Wellinger (ima dva domca in eno kmetijo, vse v vasi R.), Vid Riečnik »in der Rüegkhen« (v Reki) ima 3 kmetije, »ain Moos und ain saag«, Ozbald Gas, Gregor Podlesnik, Gregor Urnold, Jernej Bulhovnik, Juri Kurc, Miha Podkeršnik (ima kmetijo in domec »undterm Kreitz«, potem tri puše »undterm Stain«), Daniel Petersilnik, Valentin Laurenci, Gregor Womer, Lipuš Ruedhard, Juri Struc, Auguštin Naberžnik »undterm Rain im R.) (ima dve pol-kmetiji, eni se reče »Wolpald«, drugi pa »Suzor«, ter dva domca zraven), Jakob Stapišnik (ima eno kmetijo in eno pušo, ki se ji reče Polanova kmetija), Gašpar Krai, Juri Stapajnik, Lorenc Petre (ima domec in njivo v vasi R., kar je preje imel Juri Schuester), Lenart (ima Tomaža Smolēja kmetijo), Gregor Papatnik, Melhior Sturmšnik, Gregor Ladinik, Lukas Juniker, Andrej Ribernik, Valentin Knez, Tomaž Dežnik, Janez Liebšnik (ima domec in polja v vasi), Klement Vori »im Trägental« (ima kmetijo n Maisterjev domec, kjer je bil preje travnik), Matej Sliniker, Valentin Lancel, Klement Otlč, Juri Černikó (ima kmetijo in pušo, ki spadata skupaj, potem pa še pušo, ki se ji reče Osirnikova kmetija), Gregor Stardien, Jernej Garnuš, Cenc Terpatek (ima Počkovo kmetijo), Valentin Robnik, Ruprecht Pfeferl, Tomaž Purggraf, Ambrož Wölner pod vasio (»hat ain hofstat genant in der Müll Seniza und Madpodschnik«), ter končo Sebastljan Helbling.

Vsi ti podložniki so v dan. kat. občinah Ribnica, Hudl kot, Orlica, Janžev vrh, torej v vasi Ribnica in njeni okolici do ene ure hoda oddaljeni; tukaj nahajamo torej enotnost, katero v prvih dveh uradih zelo pogrešamo.

Razen davka plačujejo ti podložniki tudi: vsi po 4 š ali 8 š naselnine (»Sidlpfening«) ter naturalije 2—4 kokoši, 25—60 jajc, 2 plečeti, nekateri 1—2 prašiča, 1 jagnje, 17—30 sirov, 2—6 stegen (»Khrumppan«), 2—4 škafe rži in 2—4 škafe ovsa.

b) Davščina od vinotoča.

Vsi, ki prodajejo v Ribnico vino, pa naj jih bo mnogo ali malo, dajejo skupaj na leto davka »so nit steurmässig« 2 fl 2 š. (Ta davek je potem upravnik razdeli na poedine oštirje, od pipe ali soda toliko.)

c) Davščina v deskah.

»Gemain laden viertl ains« služijo: Juniker, Petersilnik, Naberžnik, Stopičnik, Podlesnik in Pfeferl; polovico tega (»viertl halb ains«) pa Laurenci, Ulrik »undterm holz« in Jakob; slednji ima dati tudi še 13 kom. »podnstukhladen«.

č) Seznam žag in mlinov,

od katerih se, — kakor pravi urbar, — do sedaj sicer ni nič plačevalo; vnaprej pa se ima od vodne pravice (»vom Wasserfall«) letno dajati, ka-

kor se bode poljubilo graščaku, ali deske (»ladndienst«) ali pa v denarju; in sicer plačujejo od svojih žag »gmain ladt ain halbs viertl«:

Gregor Welliger, Melhior Stermbšlak (I), Cenci Kogelnik, Lenart Lipuš »undterm Dorf«, Melhior Patučnik, Florian Dvornik, Vid Riečnik, Matej Vidumšek, Gregor Stardien, Valentin Robnik, Juri Lapečnik in Gregor Ladinik, vsi podložniki vuzeniškega lastelinstva, potem Tomaž Vrunčko, podložnik Wolfa Sigmunda von Gaisruck, Ožbald Vabek v Vuhredu, podložnik marnberškega samostana, Urban Prohart, podložnik Friderika von Hollneck ter Martin Vrek, Blaž Kuplen in Juri Pušnik, vsi trije podložniki Sigmunda »des Eybeswalders«.

»Gmain ladt viertlains« pa dajejo: Zemlak v Vuhredu, podložnik samostana v Marnbergu, Bernhard v Vuhredu, podložnik Friderika Hollneck, Andrej Isak, podložnik Sigmunda Ivniškega in Juri Stopar, podložnik cerkve v Vuzenici.

d) Tlaka

ribniških podložnikov je bila v tem, da so morali iztrebiti pašnik, če je zarastel s košovjem, izkopati repo in jo s polja spraviti v grad; dalje so morali popravljati pote h gradu, ako jih je dež izpral; potem so morali zvožiti ves tesan les, deske, late in slično, kar se je potrebovalo za vzdrževanje grada, in dati tudi vse potrebno za eden grajski most.

c) Svobodnjaki (»Freyholde«),

ki so se nahajali tisti čas v vuzeniškem lastelinstvu:

Aliae Schneider, Lipuš Zimerman, Cenci Strohschneider, Urban Schuester, Juri Weber, Valentin Schneider, Jakob pri Primožu »zu Vistalz« (?), Klement pri Dojeru, Ulrik Zimerman pri Slurniku, Jakob Schneider pri Podgeršniku, Juri Rader — Vrekov brat, Gregor — Smonikov brat, in Boštjan, starega Mukšusa sin, — daje vsak »frey-reht« 2 β. (Kakor vidimo iz imen, so to menda sami obrtniki: krojač, tesar, čevljar, tkalec, kolar i. t. d.).

Ad 7. Desetine.

Velika desetina: pod Sv. Danjelom, pri Sv. Janežu, pri Sv. Primožu, »ans Gepürg«, v Trbonjah, Dravčah, Vuhredu; Šekožni in na trškem polju v Vuzenici se mora zvožiti, kar se pridela v ravnini, v snopih v grad ter se tam zmlati, namreč iz Trbonj, Dravč, Vuhreda, Šekožni in iz trga Vuzenice. Tri dele dobi graščak, en del pa cerkev v Vuzenici. Kar pa se tiče podložnikov v hribih »und so mjt, der Arl gepaut wird«, se mora (žito) zmlatiti pri podložnikih in dobi graščak dva dela, en del pa gre župniku v Vuzenici, in sicer od pšenice, rži, ovsa in ajde.

Sledijo potem imena teh podložnikov in sicer je:

22	imen	podložnikov	samostana v Marenbergu
20	»	»	graščine vuzeniške,
10	»	»	župnije v Vuzenici,
15	»	»	Reinprehta pl. Gleinz,
8	»	»	Sigmunda pl. Ivniškega,
4	»	»	Henrika pl. Ivniškega,

22 » Friderika pl. Hollneck,

51 » Hansa Wäschl: Edmansstzid
4 » Eufemije pl. Wildenstein, 1 (Goller) podložnik samostana v Št. Paulu, 1 (Tratnik) podložnik »des von Sipesdorf»,

2 podložnika župnije Sv. Martina pri Sloveňgradu, 1 podložnik bolnice v Sloveňgradu, 2 podložnika (Mežnar in Tuelier) cerkve sv. Danijela in 1 podložnik (Karbol) cerkve sv. Janeza nad Dravčami.

Naslednjih pet podložnikov je dajalo celo desetino vuzeniški graščak: Pobernik, Lebič, Kaiser, Bernhård in Samlo.

Desetina pri Sv. Lenartu nad Marenbergom na Radlju se je morala pri podložnikih zmlatiti in je dobil dva dela dekan v Dravogradu, en del grad v Vuzenici, in sicer od pšenice, rži, ovsa in ajde; to desetino je dajalo 35 podložnikov zgoraj navedenih gospodk.

Mala desetina pri Sv. Antonu (»im Moscheinigkh«) se je morala zmlatiti pri podložnikih in je dobil: eden del grad v Vuzenici, eden del gospod. »von Wildenstein am Ratnperghof zu Marnberg« in eden del župnik v Vuzenici; sledi 34 imen podložnikov raznih, večinoma že zgoraj navedenih gospodk.

Desetina v Gornji in Spodnji Gortini se je dajala letno v snopih; dva dela je dobil graščak v Vuzenici, en del pa dekan v Dravogradu. Sledi 13 imen podložnikov v Gornji in 9 v Spodnji Gortini.

Desetina v Sloveňgraški dolini se je pobirala od 31 kmetov tiste doline, ki so bili vsi v Šmartinski župniji in podložniki raznih gospodk; dajalo se je od pšenice, ovsa in ajde, ter je dobil dva snopa graščak vuzeniški, enega pa Šmartinski župnik. Prípomba: ti podložniki so morali tudi odrajtati namesto prosa, bera, boba (!) »und dergleichen Traid« (!) od ene kmetije vršnik en škač ovsa.

Od desetine v Ribnici se dajeta dva dela vuzeniškemu graščaku, tretji pa župniku istotam.

Sledi 62 imen podložnikov, od teh je 60 podložnikov vuzeniškega lastništva. V vasi Ribnica se imenujejo: Poderžnik, Dvornik, Mačnik, Jelen, Welliger, Valentij, Janže, Knez, Liebšnik, Končnik, Šatur, Petrej, Schwaiger, Lah, Pičko in Kristan.

Desetino od prosa v Gortini daje 9 tamkajšnjih podložnikov: Letino v ovsu (»Landgerichtshabern«) daje 89 podložnikov raznih gospodk, in sicer in reluto po 1, 3 ali 6 š, le eden plača 7 š in eden 8 š.

Sledijo davščine treh uradov v Sl. goricah.

Ad 8. a) Urad v Kranjah.

Tu je bilo 23 podložnikov, ki so dajali poleg zem. davka še naturalije, in sicer kokoši 1—4, ovsa 1—4 korce (»Görz«), »Pergviertl« 6—12, in »Leüterungsachterl« 6—12.

b) T l a k a.

Ti podložniki so morali že od nekdaj obdelati vinograd, grozdje sprešati in spraviti vino v sode (»... seind von alters her schuldig, den hofweingarten daselbst am Kränachperg mit aller arbeit zu robaten bls in die Vässer«.) Tudi so morali prazne sode, »sovill man davon zu Pauweingarten, auch Zinsmost und Perkrecht bedarf«, zvoziti od župana (»suppan« = upravnik) na Plaču v Kranje, potem so morali tudi spraviti »den Pauwein, Zinsmost und Perkrecht« v lvnik.

Ad 9. a) Urad na Plaču,

kjer se reče v Podgradu(Podigrac), je imel 9 podložnikov, katerih vsaki je dajal poleg davka tudi naturalije v nekoliko višji meri kakor v Kranjah, in zraven tega še vsaki »Khuchlgelt« v znesku od 12 š do 36 š.

b) T l a k a.

Teh 9 podložnikov je moralo prazne sode (»alles lår Astach«), kolikor se jih potrebuje v Kranjah in na Plaču; zvoziti od župana v Cirknici na Plač; tudi so morali spraviti vso davščino v vinu, kar je nad 8 sodov, v Arvež.

Ad 10. a) Urad v Cirknici ob Pesnici.

Tu je bilo 13 podložnikov, ki so dajali poleg davka v denarju še po 1—4 kokoši in 5—40 jajc.

b) T l a k a.

Ti podložniki so bili dolžni, prazno posodo, kolikor se je je potrebovalo v Kranjah in na Plaču, zvoziti iz Maribora do župana v Cirknici, 8 sodov vina (kar je davščine), pa še iz Cirknice do Arveža.

Ad 11. Vinska davščina (»Perkhrechtelekhumben«).

V Kranjah je plačevalo 41 kmetov te davščine po 1—8 š, v Podgradu je plačevalo 32 kmetov te davščine po 1—6 š, v srednji Kresnici (»in der mittlern Grassnitz«) tudi 32 kmetov po 2—32 š, in razen tega dajejo tudi še nekaj vina in natura.

Ad 12. Način žitne in vinske dajatve pri vuzeniški graščini.

Pri vuzeniški graščini se je uporabljala za zrnje posebna mera, škaf, (»Schaf genant«), po katerem se je plačevala vsa dača (»alles rinnig und schwär Zluns«), tudi desetina od žita »sambt dem Landgerichts Futter«; tak škaf je držal zvrhan 25 starih kanglic (»alter Tischmasskhandln«).

Mera za vino, po kateri se je dajalo v K r a n j a h in na P l a č u; je držala 24 kanglic stare mere, ter se je na vsaki »pergviertl« dajalo še eden »Leüterungsachterl«, ki odgovarja dvema kanglicama.

Potem ponovi pisec urbarja še enkrat, da drži v Kranjah eden »Perg-viertl« 24 kanglic, »und jedes Rechterl (menda napačno pisano za Achterl) drauf zwo Tischkhandl altes Mass«.

Vedrica (»das Eimerl«) v P o d i g r a d c u je merila 8 kanglic in izčistnine (? »Leuterungsachterl«) se je dajalo poldrugo kanglico, v Cirknici pa je držala vedrica 12 kanglic, »das Achterl drauf« pa dve kanglici stare mere.

Ad 13. Odnos rednih letnih dohodkov v denarju in naturalljah.

Tržani v Vuzenici so plačevali vsega 17 fl 2 β 2 š.

Podložniki v slovenskem, sakavskem in ribniškem uradu — izvzemši dva upravnika — v gotovini (»t r u k h e n Geld-dienst«) 222 fl 6 š 10 β.

Pšenice vuzeniški škaf 1,

rži vuzeniških škafov 157.

Vsak tak zvrhan škaf je meril 25 kanglic; na graške*) četrtinke ali čebre, katerih eden je imel 48 k a n g l i c, preračunano da to 81 čebrov, 37 kanglic.

O v s a vuz. škafov 131, vsak zvrhan po 25 kanglic; če se jih preračuna na običajno (»gehauste«) graško mero, čebre, ki merijo po 64 k a n g l i c, potem to iznese 51 čebrov, 11 kanglic.

Prašičev (»frischling«) 51 kom.

jagnjet (»lemper«) 42 kom.

navadnih sirov (»gmaine Khäs«) 835 kom.

boljših sirov (»Eierkhäs«) 34 kom.

svinjskih plečet (»Schuldtern«) 118 kom.

svinjskih stegen (»Khrumppan«) 37 kom.

kokoši (»liener«) 253 kom.

jajc (»Ayr«) 2860 kom.

Letina v ovsu (»Landgerichtshabern«), katero so dajali podložniki vuzeniške in drugih gosposk, je znašala 124 škafov, kar odgovarja graški meri 48 čebrov, 28 kanglic.

*) Zanimivo je, zakaj pisec te domače mere preračuna v graško mero. Nadvojvoda Karol II. (1564—1580) je namreč izdal v letih 1570 do 1578 celo vrsto generalij (naredb), v katerih strogo zapoveduje, da se vna v celi Štajerski uporabljati edinole graške mere, sicer 20 cekinov kazni. In ta urbar je sestavljen — na podlagi onega iz leta 1570 — osem let po zadnji naredbi, t. 1586, torej je bilo zelo riskantno, take stvari radi uporabljanja drugih mer zapisati v urbar. — Graške votle mere (za tekočine) so bile: 1 čeber (vedrica) = 4 osmičke (Achterl = 80 kanglic) 1 štrtinjak = 5 velikih ali 10 malih čebrov (1 mali čeber = 60 l = 2 osmički), 1 osmička = 20 četrtink; štrtinjak je imel torej 400 četrtink = 600 l.

Obširneje o merah tega časa glej: »Ig. Schrotter: Die alten steirischen Längen- und Hohlmasse«, Graz 1858, 73 strani in 3 tabele.

Poleg tega se je plačevalo za ta oves kot deželsko sodni davek še v denarju 1 fl 4 š 26 d.

Trije uradi v Slov. Goricah v denarju 61 fl 6 š 7½ d.

Pšenične 8½ meric (»görs«), ki so jo pa v zadnjih letih plačevali merico po 20 krajcarjev, pri čemer naj tudi naprej ostane 2 fl 6 š 20 d.

Ovsa 85 meric, vsaka po 10 kr. 14 fl 1 š 10 d.

Kokoši 133 kom., vsaka po 3 kr. 6 fl 5 š 6 d.

Jaja 488 kom., 10 za en kr. 6 š 15 d.

Dača v vinu na Plaču 8½ štrtinjeka, v Kranjah 54 vinskih meric (»Pergviertl«), povrhi izčistnine eno osmičko (»ein Leüterungs-achterl«), ki meri 2 kanglici, to znaša 1404 kanglice in 4 graške štrtinjake ter 124 kanglic, vsega skupaj pa 12 štrtinjekov, 4¼ čebrov manje 4 kanglice.

Dače v vinu v Kranjah se je dajalo 127 vinskih meric, in toliko osmičk izčistnine; vinska merica je imela 24 in osmička 2 kanglici.

V Podigradcu se je dobilo 119 čebrov in toliko osmičk; čeber je meril 8, osmička (izčistnine) pa 1½ kanglice.

V Cirknici se je dobilo 66¼ čebrov, istotoliko osmičk. Ta čeber je meril 12 in osmička 2 kanglici, — znaša to vse skupaj 5363 kanglic, po 320 na en štrtinjek, (torej 1 kanglica blizu 2 litra), iznese 16 štrtinjekov in 243 kanglic; zraven tega še »Perghphening und Vorleg-gelt« 2 d 8 š in polovico čebra ovsa graške ali lipniške mere, ki se je dajala poleg vinske dače.

Ad 14. Druge posesti.

Grad »Ober-Saldenhofen« je imel še naslednja zemljišča:

- a) Travniki v Ribnici, velik 5—6 dni košnje; se je kosilo le enkrat na leto.
- b) Travniki poleg župnišča v Vuzenici, prilično za 8 dni košnje, je donášal seno in otavo.
- c) Pri gradu sta bila dva vrta za zelje in repo.
- d) Velik gozd v Ribnici.
- e) Mali gozd, ki se mu pravi Pogorevc.
- f) Paša poleg grada za nekoliko glav živine.⁷⁾
- g) Planina (»Albn«) je v Ribnici: tja ženejo podložniki vsako leto govedo in konje past. Plača se za to pašo od komada »nach Glegen-hait«.
- h) Grajski vinograd je »am Kranachperg«, poleg pa mali gozd. Od tega se ne plačuje ne desetina ne vinska dača.

⁷⁾ Pašnik pri D. M. na Kamnu.

Ad 15. Ribišтво.

V starem, leta 1496 reformiranem urbarju se poroča, da spada k vuzeniški graščini nekaj ribiške pravice v Dravi in v Ribnici; pa tam ni naznačeno, kje se začne in kako daleč se razteza. Krištof Kolnic (komisar) popisuje v vlogi od 28. novembra 1570 to ribišтво tako-le:

Na Dravi se ribišťvo začanja pri prvem potočku, ki se steka (vzhodno) poleg Puhenštaina v Dravo, potem po Dravi do izliva Cerkvenice (nad trgom Vuzenico), odtod ob obmirju trga Vuzenice nizdol do kamna, ki je pod cerkvico Naše ljube Gospe (na Kamnu) na neki njivi, ki je last dedičev Sigmunda Ivniškega; v ta kamen je vsekanih nekoliko križev. Od tega kamena naprej po Dravi do potoka Spodnje Velke. Onstran Drave spada ribišťvo pod vuzeniško graščino od potoka; ki se izliva pri Pongraču (Kaiseru*) pod Muto v Dravo, odtod po Dravi gor do Gornje Velke pod Klavžami,*) kjer meji Štajerska na Koroško.

»Nachdem aber durch die jüngstgewesten Beütungskommissarien diser Herrschaft vermög lrer den 18. Dez. des 84igisten jars eingebrachter Relation die Vischerey an der Träa mit Püechenstain und Märtnberg ainstails strittig befunden, so wierdet sich disorths der lnhaber bemelter Herrschaft gleichwoll dessen, so Er von rechtswegen befuegt, zu betragen und selbe sovill sich gebührt, handhaben wissen.«

K tej graščini je spadal tudi R e k a p o t o k (»Trafiner Paeh«) od izvirka pod slovenjgraškim sedlom pa do Drave, približno dobre pol milje hoda.

Cerkvenica je spadala istotako sem od izvirka »undter dem Schober (?)« do izliva v Dravo, tudi dobre pol milje hoda.

Vuhreščica, od izvirka pod Črnim vrhom do izliva v Dravo, dobro miljo hoda. — V teh treh potokih nima drugi nihče pravice ribiti.

Potok Velka pri Breznu je od izvirka pri treh jezerih na Ribniški planini pa do izliva, dobro miljo hoda dolg, delita si ribiško pravico na pol vuzeniški graščak in šentpavelski opat (šentlovrenški urad).

Ad 16. Lov (»Reissgejaid«).

Lovci v vuzeniški deželski sodniji in v mutskem uradu so se morali vsako leto imenoma popisati; ti sicer od lova niso plačevali nič, a kar so xlovili, so morali prinesti v grad »und denselben fang in nachvolgend anslag zu geben schuldig sein.« Pozneje pa je dostavljeno: »Doeli was den Wildpoam auf Roß- und Schwarzwild anlangt, gleichfalls die Relhpökl und Reli,« (na strani popravek: »correctura ist vermug des Herrn Leonharden von Kolniz in gefertigter Khaufverschreibung beselichen«, in

*) Med Bučmekom in Turnerjem.

*) Danes Morenhof.

ta korektura je: »Reh, Hasen, Feldwiltprat, Fux, Wölf und dergleichen«), to si je pri tej graščini in pri uradu na Muti pridržal in izvzel prodajalec sam (nadvojvoda).

Sledijo takse za divjačino, ki nam kažejo, kakšna zverjad se je še takrat potikala po pohorskih gozdovih.

Od medveda (»ain Tazpern«)	4 β
od volka (»ain Wolf«)	1 fl .
od risa (»ain Lux«)	1 fl
od velike divje svinje (»ain grosses Wildschwein«)	4 β
od srednje divje svinje (»ain miters Wildschwein«)	2 β 20 θ
od prasca (»ain Frischling«)	2 β
od srnjaka (»ain Rehpoekh«)	2 β
od srne (»ain Reh«)	1 β 18 θ
od lisice (»ain Fux«)	1 β 2 θ
od zajca (»ain Hasn«)	12 θ
od boljše kune (»ain Fiechtmader«)	2 β 20 θ
od navadne kune (»ain Puechmader«)	2 β
od veverice (»ain Aichhorn«)	3 θ
Divja perutnina (»Federwiltprat«)	
od divjega petelina (»ain Waldhaan«)	1 β 18 θ
od divje kure (»ain Waldhenn«)	1 β 2 θ
(»ain Prambhenn«)	1 β 2 θ
od jerebice (»ain Haselhuen«)	8 θ
od 1 velikega ptiča (»ain grosser Vogl«)	1 θ
od 3 malih ptičev (»drey khlain Vogl«)	1 θ

Ad 17. Meje deželnega sodišča.

Ta del iz vuzeniškega urbarja je že dobesedno objavljen v »Beiträge« letnik XXXVII—XL, stran 505—507; omenim naj tukaj le, da se v splošnem krijejo meje nekdanjega dež. sodišča v Vuzenici z mejami vuzeniške pražupnije, oziroma z današnjo dekanijsko mejo; to je ves del današnjega marnberškega okraja južno od Drave, — na Muti pa oni del med Bistrico in gorskim grebenom, večji del občine Sv. Primož nad Muto.

Ad 18. Razno.

1. »Gejaid«. Na planini, ki ji pravijo Krumpah in ki je dobre pol milje hoda dolga in četrť milje široka, spada lov vsaki dve leti vuzeniški graščini, tretje leto pa Andreju von Metnitz auf Limberg, drugemu pa nikomur.

2. Pripominja se, da glasom vloge komisarjev z dne 18. decembra 1584 ni le meja deželskega sodišča, ampak tudi ribiška pravica na nekaterih mestih sporna, »wie sich dann desswegen mit der Confin bey der

Herrschaft Seldenhofen und Weitensteiner Landtgericht«, naprej pa manjka, — najbrže, da se je treba sporazumeti.¹⁰⁾

3. Istotako je tudi z gradom Puhenstajnskim radi obmirja in ribištva, potem z uradom slovenjgraškim (menda manjka »nekatero točko sporne«), nadalje so zmešnjave (»halten allerley irrungen«) med uradom na Muti in graščino v Marnbergu, tudi z Ivniško, Istotako z Limbergom radi planine Krumpah, — (in sedaj previdno zopet pristavi prejšnjo klavzulo), da se bode graščak Vuzenice in urada na Muti onega, kar mu že od nek-daj po pravici gre, sam vedel prav držati.

Izvestja.

Krajevni imeni Stopence in Tezno.

1. »Stopence«. Ob cesti Ptujška gora - Rogatec leži občina in župnija »Stoperce«. Ta jezikoslovna pokveka se rabl že čez sto let in danes celo uradno, ker še ni nihče opozoril na popačenost te oblike. Zakrivili so pa menda ta nestvor tamošnji prebivalci sami, ker slišiš v njihovem govoru vedno nekaj polglasni »r«. Če koga vprašaš, od kod da je ali kam da gre, boš čul »iz Stoprnc« ali »v Stopernce«, ako imaš dober sluh za nežnosti ljudske govorice.

Da je pa oblika »Stopence« edino pravilna in tudi prvotna, zato imamo dvoje prič. V srednjeveških listinah so pisali »Stamphendorf« in »Stamphern« (l. 1440), ker so po takratni navadi (ali razvadi) v nemških pisarnah slovensko »stopo« preoblikovali v nemški »Stamphe, Stampfe«, in so dobili tako označene nemške oblike tega krajevnega imena.

Drugi dokaz donaša Kindermann v svojem: »Repertorium der steiermärkischen Geschichte, Geographie itd.« (Grätz 1792). On navaja tam dvakrat »Stopenzen« (pri članku »Rohitsch«). To ime stoji v nekem starem aktu, iz katerega zvemo, da je bila samostojna kaplanija »St. Anton bel Stopenzen« takrat priključena Rogaški dekaniji.

Take stope so stale ob Skralskem potoku in je dal tam phati proso, ajdo ali ječmen, kdor se ni maral ukvarjati s hišno stopo. — V bližini ob Dravinji (pri Makolah) imamo tudi naselbino »Stopno«, katerega imena pa niso nikdar ponemčili, kajti že l. 1265 so ga pisali »Stopendorf«. — Iz vsega je razvidno, da so v tem okolišu bile stope ob tekoči vodi nekaka krajevna posebnost, in da je bilo to tudi merodajno za poimenovanje dotičnih naselbin.

¹⁰⁾ Vse te sporne točke so se pozneje res potem/vlade obravnavale in uredile; tozadevné akti so še vsi v arhivu deželne vlade v Gradcu; io njih poročam pozneje enkrat posebej, obenem pa tudi o razlikah med tem in prejšnjimi urbarji.

Na slovenskem ozemlju je sličnih krajevnih imen še več, kakor: Stopce, Stopče, Stopnik, Stopiče.

Umetnost bi bilo, da veliko županstvo take ugotovitve tudi uvažja in vse napačne oblike krajevnih imen v svojem področju uradno popravi, odnošno, da dobe ležnke povsod pravico rabiti svoje zgodovinsko ime.

2. »Těžnō«. Jezikovni temelj tega krajevnega imena je bil dolgo zagoneten, ker tudi različne oblike v starili listinah, kakor »Dechsen, Toyssen« (1265) in »bey dem Theßen« (l. 1493) niso nudile nikake jasnosti. Še le pozneje smo prišli težni imenju na blizjo pomensko sled, ko smo čitali v zakonu »Poljičke republike« v 40. poglavju (Kapituli od popaše) naslednji odstavek: »I ovoj je zakon, da se nejma puščati živina po tuih težih, gdi more ščetu učiniti. Ako li se majde živo u tegu, gdi čini ščetu, ovo je zakon: najprvo živina velika, ča su goveda i koni i tovarci, gdi se najdu u vinogradu žmij, ali kada nije u grōzdje, tada svaka glava plača dinar, a živna drobna dužna je svaka glava bolanjču.«¹⁾

Toda tu so še žopet nastali pomisleki o pristnem pomenu, kajti Hrvati rabijo danes vsčakor še izraze »teg, tež« za o b d e l a n o z e m l j o kakor gospodarsko letino v obče, in je tudi pri naš beseda »teg« znana za žitno polje in »težak« za delavca na polju; pa to ne more biti pravi svojedobni pomen, ker bi bilo nesmiselno, ako bi moral katerisibodi zakon prepovedati spuščanje živine na njive, ker je taka prepoved radi velike škode samoaobsebi umevna. — K točnejšemu pojmovanju nam je pripomogel šele štajersko-neniški jezikovni zaklad.²⁾ V starejših nemških listinah se rabi mnogokrat beseda »Tese« in »Töse« za naš g a j. Zemljiščna knjiga graščine Limbuš (pri Mariboru) omenja n. pr. pri l. 1680, da šteje k veleposestvu lepa t e z a ali b r e z o v g a j («die Herrschaft hat ain schön Tese oder Pürklwaldt»), in na drugem mestu, da je tam g r a j i č ali t e z a («ein klein Gestrēiss oder Tese»).³⁾ Nadalje čitamo v patentu z dne 1. aprila 1732, da je prepovedano loviti ptice na t e z a h («Der Vöglfang auf denen Tesen ist eingestellt»), in iz listine iz l. 1683. razvidimo celo pravi značaj takih tež, kajti ta omeni, da je nekoč iz oranice postala t e z a («ein Ackler so ein Tese geworden»). Nadzornike ta-

¹⁾ Mest. Poljički štatut, Arhiv za jugoslav. povjestnicu, V., 225, Zagreb. — Najstarejše besedilo tega zakona je ohranjeno iz l. 1400. — »Poljica« je krajina ob morju med Omišem in Spiljito v Dalmaciji. — Tej republiki so napravili Francozi l. 1810. konec. — Posebnega tolmačenja navedeni odstavek ne zahteva, ker razume Slovence vsako slovansko besedilo tem bolje, čim starejše je. — »Bolanjča«, pravilneje »polanjča« = pol dinara.

²⁾ Unger-Khull, Steirischer Wortschatz. — Graz, 1903.

³⁾ Grundbuch der Herrschaft Lembach, 1680, fol. 8. (Deželni arhiv v. Gradcu).

⁴⁾ Gülttaufsandungen, d. stätm. Landesarchivs. in d. k. k. Hofbibliothek in Wien.

kili tez so imenovali »Tesenjäger«⁵⁾ ali »Tesenmeister.«⁶⁾ Istotako je bil v rabi izraz »Vogeltese« za gaj, kjer so lovili ptice-pevke.⁷⁾

Vsemu temu odgovarja naše »Tezno« kot skupinski izraz za več »tez« še danes. Na vojaškem vežbališču je še vedno mnogo gajev in tam stoji še danes lovska hiša, kjer je stanoval omenjeni »Tesenjäger«, kar je za sedanje razmere drugače nerazumljivo. — Brezdvomno je bil pri nas nekdanj samostojen in vzporeden izraz »teg, teza, teze« za gaj v širši rabi, toda zgubil se je pozneje v ljudski govorici. Edini spomin se je ohranil še v današnji naselbini »Tezno«, katera je pa še le pred kakimi 15. leti postala samostojna občina in ni bilo v starejši dobi tam — razen lovske — sploh nobene hiše.⁸⁾

Če struemo vse zgodovinske podatke končnoveljavno v kratko opredelbo, so torej »teze« bili gaji med njivami v ravnini, kateri so služili posestniku tudi kot pašniki. Iz besedila Poljičkega zakona moramo nadalje sklepati, da te »teze« niso bile občinska last in radi tega tudi ni bilo dovoljeno tja spuščati tuje živine ali krize m pasti, kakor pravijo v tukajšnjih krajih.

Take »teze« so nastale navadno tam med njivami, kjer ni bila zemlja posebno ugodna za oranje. Tak del se je opustil in se je tam zaplodilo samo raznovrstno grmičje ali drevje. Mariborske »teze« so n. pr. izredno prodnate.

D. Žunkovič.

Psevdonim B. E. v Pisanicah.

Dr. Nikola J. Omersa.

V XVI. letniku »Časopisa« sem na strani 49. pod črto opomnil, da je v 3. letniku Pisanic objavljena pesem »Amynt na oči svoje Elmire« Zoisova in da si moramo podpis ali psevdonim B. E. tolmačiti z imenom Baron Edelstein. Naslov barona Zoisá se je namreč glasil: Sigmund Zois, Freiherr von Edelstein. Drju Fr. Kidriču se zdi moja domneva neverjetna, kajti, v Slov. bijogr. leksikonu o Féliksu Devu in njegovih sodelavcih, meni, da je B. E. menda le urednikov psevdonim.

Zdi se mi potrebno, da svojo domnevo nekoliko utemeljim.

Ko sem pred leti iskal gradivo za neko razpravo o prebujanju slovenskega slovstva ob koncu 18. stoletja, so mi prišli v ljubljanskem mu-

⁵⁾ Frohnleiten, Vicedom-Reit 1661, fol. 49. — (Deželni arhiv v Gradcu).

⁶⁾ Protokolle d. Marktes Judenburg, 1671, fol. 32. — (Deželni arhiv v Gradcu).

⁷⁾ Fleckl, Oststeirisches Idiotikon. — (Rokopis v deželnem arhivu v Gradcu).

⁸⁾ Ljudstvo govori pravilno: »grem na Tezno« in tudi Nemci pravijo: »ich gehe auf die Tesen«. Oblika; »grem v Tezno«, katero v novejši dobi često čitamo v časopisih, je napačna.

Na Slovenskem ozemlju je sličnih krajevnih imen še več, kakor: Stopce, Stopče, Stopnik, Stopiče.

Umetno bi bilo, da veliko županstvo take ugotovitve tudi uvaža in vse napačne oblike krajevnih imen v svojem področju uradno popravi; odnosno, da določijo povsod pravico rabiti svoje zgodovinsko ime.

2. »Težnjo«. Jezikovni temelj tega krajevnega imena je bil dolgo zagoneten, ker tudi razne oblike v starši listinah, kakor »Dechsen, Toyssen« (1265) in »bey dem Theßen« (l. 1493) niso nudile nikake jasnosti. Še le pozneje smo prišli težnji imenju na bližjo pomenško sled, ko smo čitali v zakonu »Poljičke republike« v 40. poglavju (Kapituli od popaše) naslednji odstavek: »I ovoj je zakon, da se nejma puščati živina po tuih težih, gdi more ščetu učiniti. Ako li se najde živo u tegu, gdi čini ščetu, ovo je zakon: najprvo živina velika, ča su goveda i koni i tovarci, gdi se najdu u vinogradu žitni, ali kada nije u grēzdje, tadā svaka glava plača dinar, a živna, drobna, dužna je svaka glava bolanjču.«¹⁾

Toda tu so še zopet nastali pomisleki o pristnem pomenu, kajti Hrvatji rabijo danes vsekakor še izraze »teg, tezi« za obdelano zemljo kakor gospodarsko letino v obče, in je tudi pri nas beseda »teg« znana za žitno polje in »težak« za delavca na polju; pa to ne more biti pravi svojedobni pomen, ker bi bilo nesmiselno, ako bi moral katerisibodi zakon prepovedati spuščanje živine na njive, ker je taka prepoved radi velike škode samaobsebi umevna. — K točnejšemu pojmovanju nam je pripomogel šele štajersko-nemški jezikovni zaklad.²⁾ V starejših nemških listinah se rabi mnogokrat beseda »Tese« in »Töse« za naš gaj. Zemljiščna knjiga graščine Limbuš (pri Mariboru) omenja n. pr. pri l. 1680, da šteje k veleposestvu lepa teza ali brezov gaj (»die Herrschaft hat ain schöne Tese oder Pürklwaldt«), in na drugem mestu, da je tam gajič ali teza (»ein klein Gestreiss oder Tese«).³⁾ Nadalje čitamo v patentu z dne 1. aprila 1732, da je prepovedano loviti ptice na teza h (»Der Vöglfang auf denen Tesen ist eingestellt«), in iz listine iz l. 1683. razvidimo celo pravi značaj takih tež, kajti ta omeni, da je nekoč iz oranice postala teza (»ein Acker so ein Tese geworden«). Nadzornike ta-

¹⁾ Mesić, Poljički štatut, Arkiv za jugoslav. povjestnicu, V., 225. Zagreb. — Najstarejše besedilo tega zakona je ohranjeno iz l. 1400. — »Poljica« je krajina ob morju med Omišem in Splitom v Dalmaciji. — Tej republiki so napravili Francozi l. 1810. konec. — Posebnega tolmačenja navedeni odstavek ne zahteva, ker razume Slovenec vsako slovansko besedilo tem bolje, čim starejše je. — »Bolanjča«, pravilneje »poian-ča« = pol dinara.

²⁾ Unger-Khull, Steirischer Wortschatz. — Graz, 1903.

³⁾ Grundbuch der Herrschaft Lembach, 1680, fol. 8. (Deželni arhiv v Gradcu).

⁴⁾ Gültaufsandungen d. steirm. Landesarchivs.

kili tez so imenovali »Tesenjäger«⁶⁾ ali »Tesenmeister.«⁷⁾ Istotako je bil v rabi izraz »Vogeltese« za gaj, kjer so lovili ptice-pevke.⁸⁾

Vseemu temu odgovarja naše »Tezno« kot skupinski izraz za več »tez« še danes. Na vojaškem vežbališču je še vedno mnogo gajev in tam stoji še danes lovska hiša, kjer je stanoval omenjeni »Tesenjäger«, kar je za sedanje razmere drugače nerazumljivo. — Brezdvomno je bil pri nas nekdanj samostojen in vzporeden izraz »teg, teza, teze« za gaj v širši rabi, toda zgubil se je pozneje v ljudski govorici. Edini spomin se je ohranil še v današnji naselbini »Tezno«, katera je pa še le pred kakimi 15. leti postala samostojna občina in ni bilo v starejši dobi tam — razen lovske — sploh nobene hiše.⁹⁾

Če strnemo vse zgodovinske podatke končnoveljavno v kratko opredelbo, so torej »teze« bili gaji med njivami v ravnini, kateri so služili posestniku tudi kot pašniki. Iz besedila Poljičkega zakona moramo nadalje sklepati, da te »teze« niso bile občinska last in radi tega tudi ni bilo dovoljeno tja spuščati tuje živine ali k r i ž e m pasti, kakor pravijo v tukajšnjih krajih.

Take »teze« so nastale navadno tam med njivami, kjer ni bila zemlja posebno ugodna za oranje. Tak del se je opustil in se je tam zaplodilo samo raznovrstno grmičje ali drevje. Mariborske »teze« so n. pr. izredno prodnate.

D. Ž u n k o v i č.

Psevdonim B. E. v Pisanicah.

Dr. Nikola j O m e r s a.

V XVI. letniku »Časopisa« sem na strani 49. pod črto opomnil, da je v 3. letniku Pisanic objavljena pesem »Amynt na oči svoje Elmire« Zoisova in da si moramo podpis ali psevdonim B. E. tolmačiti z imenom Baron Edelstein. Naslov barona Zois se je namreč glasil: Sigmund Zois, Freiherr von Edelstein. Drju Fr. Kidriču se zdi moja domneva neverjetna, kajti v Slov. bijogr. leksikonu o Feliksu Devu in njegovih sodelavcih, meni, da je B. E. menda le urednikov psevdonim.

Zdi se mi potrebno, da svojo domnevo nekoliko utemeljim.

Ko sem pred leti iskal gradivo za neko razpravo o prebujanju slovenskega slovstva ob koncu 18. stoletja, so mi prišli v ljubljanskem mu-

⁶⁾ Frolnleiten, Vicedom-Reit 1661, fol. 49. — (Deželni arhiv v Gradcu).

⁷⁾ Protokolle d. Marktes Judenburg, 1671, fol. 32. — (Deželni arhiv v Gradcu).

⁸⁾ Fleckh, Oststeirisches Idiotikon. — (Rokopis v deželnem arhivu v Gradcu).

⁹⁾ Ljudstvo govori pravilno: »grem na Tezno« in tudi Nemci pravijo: »ich gehe auf die Tesen«. Oblika; »grem v Tezno«, katero v novejši dobi često čitamo v časopisih, je napačna.

zeju v roko štirje zvezki slovstvenih beležk, ki si jih je zapisoval baron Erberg. V drugi zvezek (str. 10—16) si je prepisal iz Ljubljanskega tednika (Laibacher Wochenblatt) članek »Historische Fragmente über die krainische Poesie«, ki poroča med drugim tudi o sodelavcih pri Pisanicah.

Ker je članek za poznavanje tedanjih slovstvenih razmer zelo zanimiv in ga dosedaj še nihče ni objavil, ne uporabil, ga priobčujem v celoti, kakor sem ga prepisal; zamenjal sem le tedanji pravopis s sedaj običajnim.

Kein einziges Lied, das der Slave aus seinen Ursitzen nach Krain brachte, hat sich bis auf unsere Zeiten erhalten. Haben die Slaven vielleicht nicht lauter Lieder heidnischen Inhaltes gehabt, so mögen die christlichen Missionäre doch immerhin eifrig genug gewesen sein, sie samt allen übrigen, dessen des Heidentums in die Vergessenheit zu bringen. Aber hätten sie sich auch erhalten, so würden sie jetzt gewiß für das Ohr minder wohl klingen, denn die Sprache ist seit der Einwanderungsperiode viel singbarer geworden, ein Vorzug, den sie vielleicht ihrer nächsten Nachbarin der italienischen, der singbarsten aller europäischen Sprachen, größtentheils verdanken mag. Wohl haben sich unter dem Landvolke hin und wieder manche munteren Scholien erhalten, die aber gewiß viel jünger sind. Ein der ältesten bekannten Volkslieder ist das von dem Turnier zwischen den Rittern Lamberg und Pegam, welches mit einer deutschen Uebersetzung zu Laibach im Jahre 1807 erschien. — Die Reformationsperiode scheint der krainischen Dichtkunst nicht die günstigste gewesen sein, obschon zu glauben ist, daß in Manlius Druckerei krainische Lieder gedruckt wurden. Bis jetzt ist nichts davon bekannt. — Die krainische Dichtkunst lebte erst mit der zweiten Hälfte des vorigen Jahrhunderts und mit dem Antritte des jetzigen auf. Am Schlusse des sechziger Decenniums erschienen bei Eger 67 geistliche Lieder, die nur ihrer äußeren Form nach Poesien sind. Es sind meistens Leichengesänge, die in verschiedenen Gegenden des Landes gesungen wurden. Sie sind weder in nämlichen Jahren, noch alle von einem Verfasser geschrieben. Man kann ihnen auch weder Verdienst der Sprache noch der Aesthetik beilegen. Indes hat durch die häufigen Auflagen dieser 69 Lieder das Volk seine Liebe zum Gesange bewährt. — Mit den Jahren 1780 und 1781 machte der Augustiner Pat. Marcus durch ein paar kleine Almanache den ersten bekannten Versuch zur weltlichen Poesie. Aber hieran hatte er den geringsten Anteil. Die einzelnen Gedichte dazu lieferten ihm Baron Sigmund Zoiss,

Graf Edling, Vodnik und Pat. Damascenus. Man sielt in diesen Gedichten das unreife Haschen nach einer gewissen Erhabenheit und das Dringen nach dem Purismus der Sprache. — Aber bald darauf brachte Linhart Thalien ein Opfer. Er überarbeitete zuerst das Lustspiel eines Ungenannten »Die Feldmühle« unter dem Titel: Zupanova Micka. Das Stück wurde von einer Privatgesellschaft aufgeführt und erhielt den ungeteiltsten Beifall des Publikums. Es wurde gedruckt und in kurzer Zeit war die ganze Auflage vergriffen. Dann überarbeitete er von Beaumarchais die »Hochzeit Figaros« unter dem Titel: Ta veseli dan al Matiček se ženi. Auch dies Stück wurde gedruckt und sehr bald ganz vergriffen. — In den Jahren 1797—801 gab Prof. Vodnik zu dem krainerischen Kalender und zur Zeitung verschiedene kleine Gedichte, die er dann sammelte und anno 1806 unter dem Titel Pesme za pokušino herausgab. Die in den Annalen der österr. Literatur im Maihefte 1808 erschienene Rezension legt ihnen klassischen Wert bei. Im Sommer 1808 fing Vodnik Kotzebues deutsche Kleinstädter zu überarbeiten und bearbeitete sehr glücklich zwei Akte, aber dann legte er das Stück wieder auf die Seite. Möge er es doch vollenden! — Im Jahre 1803 überarbeitete Barth. Kopitar Kotzebues Hahnenschlag unter dem Titel: Tinček. Es war eine kleine, sehr niedliche Oper und wurde im Sommer des nämlichen Jahres auf dem Theater zu Laibach von einer Kindergesellschaft aufgeführt. Schade, daß der Verfasser sein Manuskript, von dem nur eine einzige Abschrift vorhanden war, so wenig achtete, er lies es in den Händen der Kinder, unter denen es gar verloren wurde. — Im Jahre 1801 gab ein gewisser Paul Knobel in Krainburg 8 Lieder heraus, deren niedere Zotten aber ein österreichischer Rezensent mit der wohlverdienten Verachtung nach Hause wies. Es hat Leute gegeben, die den Namen Paul Knobel für einen fingierten Namen hielten, was er gar nicht ist. Paul Knobel war auf einem Dorfe bei Krainburg Schulmeister und hat seit dem November 1808 den nämlichen Dienst in Weixelburg. — Johann Primitz, ein sehr talentvoller und fleißiger Jüngling, gegenwärtig Hörer der Rechte zu Grätz, übersetzte Aesops Fabeln aus dem Griechischen. Das Manuskript liegt zur Revision bei Vodnik. Primitz übersetzte auch das deutsche Volkslied von Claudius, die Poststationen des Lebens, welches gedruckt wurde. — Möchte doch nach diesen Vorarbeiten in der Poesie, die in der letzten Periode ganz rühmlich sind, nicht wieder eine lange Pause eintreten!

To poročilo je bilo spisano nekako ob začetku 1809. leta. Med Devovimi sodelavci se imenuje tudi baron Žiga Zois. Leta 1809. je baron Zois še živel, njegovo ime je bilo v Ljubljani najbolj znano in vse prosvetno delo je bilo osredotočeno krog njega. Nimamo vzroka, da bi dvomili o resničnosti poročevalčevih besed, ki je bil, kakor kaže vsebina članka, zelo natančno poučen o slovstvenem delu in načrtih sodobnih slovenskih pesnikov in pisateljev.

Amintova pesem na oči Elmiro, ki jo pripisujem Zoisu, je edina crotična pesem v Pisanicah. Znani nam pesniki, ki so priobčevali svoje pesmi v Pisanicah: Pohlin, Dev, Mihelič in Naglič, so bili duhovniki. Pri strogih moraličnih načelih, ki so tedaj vladala med našo duhovščino, ni misliti, da bi kdo od njih spesnil pesem ljubezenske vsebine. Nasprotno je o baronu Zoisu znano, da je kot gojenec plemiške akademije v Reggiju zlagal italijanske sonete in madrigale in da je pozneje potujočim italijanskim opernim pevkam prevajal njih kuplete v slovenščino, da so presenečale Ljubljaučane z odra z domačo besedo¹).

Gladek jezik, spretna verzifikacija, umetna oblika kitic, po čemer ta pesem vse v Pisanicah priobčene pesmi nadkriljuje, svedoči, da je imel oni, ki je zložil Amintovo pesem, izredno tanek sluh za blaglasnost besede in močno razvit čut za lepoto oblike. Poleg tega je spesnena Amintova pesem v slogu pastirske idilike v kiticah, ki močno spominjajo na italijanski madrigal.

Mislim, da nisem na napačnem potu, ako spričo psevdonima B. E. in navedenili dejstev domnevam, da je Amintovo pesem zložil v tistih časih v jezikoslovnem in leposlovnem oziru najbolj izobražen mož med Slovenci — baron Žiga Zois. Verjetno je, da jo je spesnil v mladosti v italijanskem jeziku in jo nato za Pisanice prevedel v slovenščino.

Z Amintovo pesmijo in njenim avtorjem sta v tesni zvezi še dve pesmi, ki se nahajata v rokopisih Pisanic za l. 1782. in 1783. To sta »Stanovitnost« in »Sončna roža na svojega nekedanjega dobrotnika«¹). Obe sta zloženi v kiticah, ki so slične onim v Amintovi pesmi, le da so stihji ob koncu različno razporejeni. Prva je zelo neroden odgovor na Amintovo pesem, v drugi pa prosi Sončna roža dobrotno Sonce:

Moje sonce! povej meni:

Kaj de je žalilo te,

Sem mordej jest v' pesmi eni

Pejla srd si? — O! v' kaj zeni?

¹) Prof. Richter, Sigmund Zois, Freyherr v. Edelstein. 1820. Str. 7. — Dr. Iv. Prijatelj, Narodno gledališče.

²) Dr. Stanko Šlebinger, Četrty zvezek Devovih »Pisanic«. Ponatis iz »Izvestja c. kr. II. drž. gimnazije v Ljubljani v šolskem letu 1904/1905«. Str. 26 in 10.

Povej! in' odžali me.
 Je povš, al' je pepelnica
 Greh moj bila, in krivica?

Zložil jo je Damascen Dev.

Pismo, ki ga je pisal baron Zois 4. aprila 1794. leta Valentinu Vodniku, nam svedoči, da je Zois z Devom osebuo občeval. Bil pa je Zois znan filantrop in gotovo je podpiral ubogega pevca, ki je, kakor pravi Polilin, »morbis podagrae, chiragrae, calculi et tabis miseriis afflictus, vires morborum versificando leviabat«; sosebnost, ko je sam v tistih letih že bolehal na protinu. In kakor se je Dev v drugem letniku Pisanic ponižno zahvalil grofu Edlingu, da

»En Kniž¹⁾ se vreden st'ri, si mujo perzadeti,

Tu, kar sem krulil jêst, od Jožefa zapejti«;

tako se je hotel kot urednik s »Stanovitnostjo« oddolžiti baronu Zoisu, ker je priobčil Amintovo pesem v Pisanicali. Pa ravno ta pesem je dala povod, da se je razmerje med plemenitim dobrotnikom in bolnim pevcem ohladilo in ne basen o protinu in polžu »Putigram inu en povš« ali po Gottfriedu Benjaminu Hankeju posneta zabavljica »Pudelball«, katero je najbrže Dev naperil proti ravno tedaj po benečanskih impresarjih, Zoisu dobrodošlih gostih, v Ljubljano prinešenim redutam²⁾. Zakaj, ko je sestavljal Dev rokopis za leto 1783., je sprejel vanj vse ostale pesmi iz prejšnjega letnika (1782.), izpustil je edino »Stanovitnost«.

* * *

Še nekaj o Tinčku Petelinčku. V Vodnikovem rokopisu se nahaja verzificirani sklep Tinčka Petelinčka v dveh zapisih. Slovstveni zgovinarji so zato sklepali, da je Tinčka prevedel Valentin Vodnik. To splošno mnenje je popravil dr. I. Prijatelj v zgoraj omenjenem članku o Narodnem gledališču, rekoč: »Samo še neko otroško igrice je bil Zoisu v veselje spravil Kopitar, učitelj Zoisovih nečakov, l. 1803. na oder«. Besede dr. Prijatelja potrjuje tudi naše poročilo iz l. 1809. Igro samo je prevedel Kopitar, ob koncu pa je vsekakor na željo barona Zoisa dodal Vodnik še nekaj verzov, ki so jih igralci po tedanji šegi zapeli, da se je predstava s tem večjim efektom zaključila. Te verze je sprejel Vodnik v zbirko svojih pesmi, kjer so se nam ohranili; dočim so Kopitarjev rokopis igralci raznesli in porazgubili.

¹⁾ Kniž pomeni literata in ne kneza, kakor je to besedo napačno interpretiral F. Levstik v Vodnikovi pesmi »Kraynske Modrine žalovanje nad smrtjo Marie Terezije«.

²⁾ A. Dimitz, Geschichte Krains. IV, 227.

Prispevek k „Sprotuletni Vijolici“.

Al. Turk — Ptuj.

G. Fran Košar, davčni nadupravitelj v Ptuj, hrani med kujigami svojega pokojnega tasta dr. Ivana Petovarja (* 2. 8. 1824 na Pavlovskem vrhu, † 8. 5. 1901. kot odvetnik v Ormožu) sešitek (19,5×16 cm) brez ovitka, vsebujoč na 20 straneh 6 pesmi v rokopisu brez vsakega podpisa in brez letnice. Ker je prva izmed pesmi posvečena profesorju dr. R. G. Puffu, druga profesorju verouka Juriju Matjašiču — obe z akrostihom — in se na treh mestih omenja Vijolica, »Vijolica« in vijolično cvetje, bo njih avtor eden izmed treh pesnikov »Sprotuletni Vijolice«, mariborskega dijaškega lista iz l. 1846.¹⁾ Po narodnem, slovanskem navdušenju, ki veje iz njih, pesmi lahko prisodimo duševnemu očetu in najbolj domoljubnemu pesniku »Sprotuletni Vijolice« Mihaelu Golobu (* 29. 9. 1829. pri Svetinjah); za njega govori poleg dejstva, da se je sešitek ohranil pri njegovem ožjem rojaku Petovarju, tudi pisava, ki, v rabi z in s za z ter s in f za s sicer nedosledna, očituje iste karakteristične poteze, kakor jih ima »drugi, nekoliko popravljeni«, l. 1847. od Goloba v dosledni Gajici prepisani, Razlagu poklonjeni izvod »Sprotuletni Vijolice«, samo da je pesmi tega sešitka pisala mlajša, okornejša roka²⁾. Čas nastanka pesmi bomo radi pisave in grafike pomaknili nazaj v l. 1845., ta čas zahtevata tudi posmrtnica Kremlju, ki je umrl 21. 12. 1844., in naslov tretje pesmi »Želenje k novemu letu«. »Sprotuletna Vijolica« bi bila potemtakem izhajala ne v l. 1846., ampak v šolskem letu 1845./46. — V oblikovnem oziru je zanimiva šesta pesem »Karanje Slovencev«, neke vrste glosa z osemvrstičnim mottom in osmimi osemvrstičnimi kiticami! Pesmi slovejo:

DAROVANJE GOSPODI DOKTORI.

Odičenemu Štajerske zemle pev'cu Gospodu

Dtor RUDOLF GUSTAV PUFF

darovali njegovi slovenski vučenci.

Dobra vole k' Tebi se podamo
O prijazni vučenik Ti naš
K' deli čemo it' pa kod nesnamo
Ti nam sam to svetlo luč k'coj daš
O Te pros'mo nam pomoč podeli
Radi bomo k'coj šil no veseli.

Radovolno sliši to zelenje
U'kaži nam ti pravi pot
Daj nam tvojo Ti vsigdar smilenje
Od nas tiraj težkočo povsod
Lehko bo te našo naprečvetje
Friško nam prineslo dela cvetje.

Glih kak vertnar rože si sasadi.
U' svojoj gnojnoj gredi vupajoč
S'njimi veselil' gospoda v' gradil:
Tak mi tud' sadimo den' no noč
Ali, da le bi hitel, Slovenec prosil
Vijolico njeg'vo sdignol' k' nosil.

Pridi k' nam, tak mi goreč želimo
U' v'soj stiski, ja ne hodi mimo
Friško bó te našo žmetno delo
Friško cvélo té vsigdar veseló.

¹⁾ Fr. Kotnik: »Sprotuletna Vijolica« . . . v ČZN XV. 1919, 114—126. Primerjaj tudi, kar poroča dr. Fr. Ilešič v LZ 1904, 178—181.

²⁾ Dr. Fr. Kotniku, ki mi je v svrhu primerjanja pisave posodil svoj izvod »Sprotuletni Vijolice«, hvala!

Professori veronaukov. — Visoko vučeni častiti Gospod!

Ja sakaj bi mi tak v' strahi trepetali
U' našem deli tak cagljivo vsi se bali
Radi bod'te, i, veseli moji brati
I radujte se, kak prav slovenska mati

Mamo en'ga, kerl kak nagódna senca
Ako nam je vroče, jazno óhladi
Takega prijat'la, Samega Slovenca.
Ja ta k' njemu naš broj slavski perbeži
Ah! da hitel bi nam nesreče vse odbiti
Še kak dober oča gorvset Slave nas
Ino nam vu stiški lubo priskočiti
Čemo k' njemu sdignot' naš proseči
glas.

Njim O Slavni! čemo sé vsigdar sročiti
Ah! le On! nam bi hiteli podeliti
Švojo milost, ako nje mi vredni so.

Prijateluo či do vseli našo delo
Radost neisrečna nás obyvenci te
I podnesli bomo mi vsigdar veselo
Jakost truda velko, i nesreče vse
Ar te bode se serčnost vu nas vužgala
Té nas nade sapustila pev'ska moč
Eukrat bode nam lep' létva sad podala
Lubav vekšo v' nasem serci vužgajoc

Na moje slovenske brate. — Gor - slovinci!

Gor Slovenci! nebo se nam odpre
Puno sladke radosti sa nas
Kero se s' mogočnim stebrom podpre
Kam bi mogli lilit v'saki čas.
Kero nam Slovencom se prikaže
Samo nam — si čul Slovenski brat
Neisbrojno nam dobrot podaže
Neli resen — ta ja ldeš rad?

Kaj je toto nebo ti me baráš
Gde je totl glasoviti kraj
Gde nam ti tak slo veselje talaš
Gde je gde je on veseli raj?
Ti ga v' rokah maš le prav pomlišl!
Ti ja v' njega stopiš, či le češ
Ta od nas 'do samo tisti prišli
Kerl njega vredni so — sdai več.

Da pa prav ti bratec odgovorim
No pokažem tebi tisti raj.
Ino laži noter ne natorim
Tāk čem sraventi povedat sdal:
Nebo, kero vijolično cvetje
Nam podaja Slávjanom vsigdar
Tote je ja našo naprejšetie
Keč bliska kak en suneni žar.

Toto verte mi, je nebo našo
Kero nam veselja tolko da
V' toto hodimo brati mi na pašo
Toto sa nas friško cvetje ma

Ali — kaj sačnem noro jas berbrati
Se isvišat s' našim veseljóm
Lehko hiti ono se saprati
Lehko s'ruši nebo večni grom

Tak viteško brati se bojujte
Saj naj jakši ino drag vam dar
Lepo si ga klučete — pa ne vujte
Rože si sasadte kak vertnar.
Ono de ja močno fploli ostalo
Či junačko 'te na brambo šli
Pred učénikom de kaj valalo
Či te Slav'sko moč pokasat htli.

Ja pokažite, kaj lte bili vredni
Nasledniki jakih Slavov bit
Kerl v' serčnosti so bili predni
Kerli rod na veke je častit.
Ja Slovincov rod je pres števila
Gdo je nje še gda prebroit' snal
Ah! da le bi njim s'jedinost bila
Nebi nje en drug' — pod jarem gnal.

Eden rod se drugem proti stavi
Eden sosed drugega čerti
Goričan Dolanci gerdo pravi
Kaj je on Slavjanov roda ni.
Já kak b' je mogli — rod slovenski
Mi kaj dobrega si naprejšet?
Či nam takili špot, od vsih naj grenski
Samili nam od bratov je naredi.

Meni pa ker 'kol'ga ste vi roda
 Gilih prljotni brati vsigdar ste
 Gorje meni! č! bom hudo sôda
 Ja te slavne ludstva vse.
 Tak 'li' brati dragi smenom bod'te
 Čemp mî se lubo s'družît v'kup
 Veršte v'kraj od lebe gerde špote
 To 'de nam kak močni italni itup.

Gor Slovenci! našo moč pokažmo
 Vsigdar stalno v'kup sjeđinjeni
 Ja sa našo »Vijolico« stražmo
 Kaj njo nado (vergil) vetri (pomla-
 dni]
 Brati, tak' li bistro mi priskočte
 S' pesmami častiti slavni rod
 Kupo vlnca Slavskega natočte
 Tak te vi segurni koder gôd.

Žalovanje po Kreml'ni Slovenskemi dogodivšinopišci.

Kaj si smert ti jesna stor'ia
 Nam Slovencom žalostnim
 Naš'ga si pisača v'mor'ia
 V'nesla našo diko s'njim.
 Dá bi dobil te jas v'roko
 Nigdar nebi te spulitil
 Vergel v' morje te globoko
 Da bi val' te tam salil.

Ja sagvišno smo mî tožni
 Slavi sdaj sapuščeni
 Ker'mi smo bli pred podložni
 V' serci ino v' mislih vsi.
 Toti dragi več ne biva
 S' naše srede vun je vsot.
 Tam vu miri že počlva
 Htel je dar sa delo met.

Tebi blo je resen sveta
 Že zadosti praznega
 Nam pa moč je sadaj odvseta
 Sgubli smo prijatela
 Ti si Slave sagovoril
 Lubo nas obimil vse
 Sam si Tebi diko ltoril
 Naša hvala svliša te.

Tvoje pesme nedoseče
 Sdignejo sa te sdai joč
 I. lubesni tvoje žgeče
 Kažejó nam velko moč.
 Ja sakaj si nas tak rano
 Drage tebi, sapulitil
 Mi smo ludstvo sdai obđano
 Od zalésti ino sil.

Gdo bo sa Slavjanske rode
 Lubesnivo sé gor vsel
 Gdo več prijatelno bođe
 Kaj sa nje v'činiti ltel.
 Ti prerano v' grob si lšel
 Več dočak'li smo od te
 Ar, da enkrat le bi prišel
 Gledat, kak nam hudo gre.

Ne mogoče, te dosvati
 Več si groba skopega
 Žalostimo se kak mati
 Mertvega se slineká.
 Pufi tedaj k tebi priti
 Hvalo od Slovincov nas.
 Pustí vse is serca v'plíti
 Pustí ktebi sdignot glas:

Mirno spi vu' tvojem grobi
 Slavov nepozabljeni
 Kader neba Angel trobi
 Prišil k' tebi bomo mî.
 Bomo s' toboj se s'družili.
 Tebi venec pletli tam
 Ga na glavo posadili
 Oi dobrotnik Slavom nam.

Karanje Slovincov.

Ker poznati nečeš rod
 S' kerga šel si v' sveta luč
 Tak ti je pravični sod:
 Nemaš serca nemaš pluč
 V' tmel mogel bi živet
 Ne si vreden sunca žar
 Nečeš domovine met:
 Ti izdavee si vsigdar.

Nebi rad, pa morem deno
 Jas povedat vsim nasoč
 Žlak vu serei me je geno
 Kres vas Slave mislejoč
 Kaj? češ bit Slovence pristni
 Šegam našim si suprot
 Pred se od gnusobe s'čistni
 Ker posnati nečeš rod.

Či ti prideš v' družbo Nemcov
 Ne govoriš nič od nas
 Či spomen'jo se Slovencev
 Nepriljetni ti je glas.
 Ti podaš se v' tako društvo
 Gde ti plješ grenki žuč
 Da te sram je svati luštvo
 S' kerga šel si v' sveta
 luč]

Či te drugi osmeiljo
 Da od Slavov roda si
 Majo tebe sa norčljo
 Nič ne vupaš gučat ti
 Zakaj se ne zagovoriš
 Ako žali se tvoj rod
 Či si taki špot sam storiš
 Tak ti je pravični sod.

Neki sebe sam ne spošna
 K' Nemcom on ta perlet
 Reče: [lah nesreča grozna:]
 Da Slovence on čerti.
 Teško daš Slavjanom hvalo
 Tak nesramni je tvoj guč
 Slav! ker Slavi delaš žalo
 Nemaš serca, nemaš
 pluč].

Leži še bi zaterpell
 Drugih nam narejen špot
 Da med nami nebi meli
 Takih ker si so suprot.
 Eden oveža sovraži
 V' serei nemre ga terpet
 Slav, ker Slavi jezo prazi
 V' tmič mogel bi živet.

Ne je vreden da Slavjanske
 Hranijo ga ženke
 V' kraje mogel bi se stranske
 On stira' na veke vse.
 O prevzetnik ti nesrečni
 Ne zaslužiš doma dar
 Bivaj ti vu temi večni
 Ne si vreden sunca
 žar].

Idi Slav ti k vsim narodom
 Verži tvoj na nje pogled
 Bivši tak tam z' ostrim sodom
 Bil od sveta večno v'zet.
 Ludstva vse dom rade majo
 Vse vesel kak vigrad
 Samo Slav! od tebe znajo:
 Nečeš domovine met.

Kaj bi tedaj mogel djati
 Slavi! nam sovražniki
 Sakaj te slovenska mati
 Z' trdom velikim iploh redi
 Ti za njo ja skerbi nemaš
 Ne ljubezni — božji dar
 Serd za njo si v' serce vlelaš
 Ti izdavee si vsigdar.

Nekaj pripomb k članku: Herman Jurij in njegova gimnazija pri Sv. Tomažu.

(Časopis XXI. 131.) Na podlagi tomaževske župnijske kronike je spopolniti sledeče:

1. Učitelj Jurija Hermana se je imenoval Tomaž Perger, ne Purger, in je to ime še sedaj ohranjeno pri njegovih potomcih-sorodnikih.

2. Razen tam navedenih učencev Jurija Hermana so še v kroniki zaznamovani sledeči:

Simonič Jožef. Narodil se je v Moravcih pri Malinedelji dne 27. febr. 1812 ter je bil v Gradcu posvečen dne 31. julija 1840. Umrl je kot župnik v Kleku (Klōch) pri Radgoni dne 11. jun. 1871.

Krajnc P. Barnaba, minorit, rojen pri Sv. Tomažu 12. jan. 1812, posvečen 1. avg. 1841 ter umrl na Dunaju 13. dec. 1860.

Goričan P. Samuel, kapucin, rojen v Savcih pri Sv. Tomažu 27. jul. 1815, prišel na gimnazijo v Varaždin l. 1830., na Reki dovršil študije, tamkaj deloval kot kapucin in umrl kot gvardijan v Karlopagu 4. apr. 1854.

Obran P. Albín, rojen na Rimču, je bil l. 1843. kot frančiščekan v mašnika posvečen ter je umrl na Ogrskem.

Simonič Janez Aleksander, roj. v Ivanjkovcih pri Svetinjah 3. maja 1823, je bil v Gradcu posvečen dne 31. jul. 1850 ter umrl kot deficijent pri Kápeli dne 11. avg. 1892.

Duh Jožef od Sv. Trojice v Slov. gor. je moral gimnazijo zapustiti, ker so mu stariši umrli; postal je potem mizar ter se l. 1840. priženil v župnijo Sv. Lovrenca v Slov. gor., kjer je umrl 27. nov. 1886.

Za grob Jurija Hermana se ne ve, ker je bil že večkrat prekopan, sicer bi se mu gotovo postavil spomenik.

SV. TOMAŽ, . . .

M. Zemljič.

Bratovščina splavarjev v Vuzenici.

Župnijski arhiv v Vuzenici hrani poleg »flosarske« mašne ustanove tudi zapiske ceha splavarjev (blagajniška knjiga, — udnina članov) in cianast vrč iz leta 1829. Že za turških vojn so bili vuzeniški splavarji daleč znani¹⁾, nedvomno so imeli že tudi takrat tu bratovščino ali ceh, najbrže s posebnimi statuti, ki so se pa izgubili.

Iz omenjene knjige, ki se začenja z letom 1776., posnamemo, da se je ta bratovščina delila v mojstre, izmed katerih so izvolili predstojnika in namestnika (»Obervorsteher«, »Untervorsteher«), potem v hlapec-pomagače (»Knechte«) in brate in sestre — podporne člane. L. 1776. je bil

¹⁾ Glj Muchar: Gesch v. Strmk VIII., str. 400 naprej.

predstojnik Joahim Andrej Diettinger in namestnik Nikolaj Kaiser, mojstrov je bilo 57, hlapcev 27, bratov in sester 20. Kakor se da sklepati iz imen mojstrov, je bil ta ceh splavarjev za ves teritorij takratne deželjske sodnije vuzeniške (odgovarja današnjemu obsegu dekanije vuzeniške). Koliko se je plačevalo članarine, iz zapiskov ni razvidno, ker je za vsako leto le označba »dt« = dedit.

Nov seznam članov je bil sestavljen (v isti knjigi) l. 1800.; predstojnik Janez Ertler, namestnik Janez Pahernig, navedenih je mnogo imen, ni pa razvidno, kateri so bili mojstri, kateri hlapci in kateri podporni člani.

Leta 1812. nahajamo kot predstojnika Štefana Urbana, namestnika Jakoba Ašnika, članov, mojstrov, hlapcev in bratov je bilo 133, sester pa 32. Plačevali so članarine po 9 ali 12 ali 15 kr. do 36 kr., sestre pa podpornine 4 kr., od l. 1815. pa 6 kr.

Občni zbori so bili menda novembra, ker pravi napis nad seznamom za leta 1812—19: »Verzeichnis uiber die vom 8. November 1812 bis Ende Jahr 1819 bei dieser im landesfürstl. Markte Saldenhofen bestehenden Flösser-Bruderschaft einverleibten«, istotako pri seznamu za dobo 1820—1829 (od 5. novembra). Točno je razvidno stanje posameznih skupin tega ceha v dobi od 1829—35. Predstojnik je bil Anton Pachernig (p. d. Brodnik), ki je daroval ali dal napraviti za ceh cinast vrč. Ta drži 2,5 l, ina kljun in pod njim vgravirano ime »Anton Pochernig«, na pokrovu pa je letnica 1829 in vgravirana ladja. Predstojnikov namestnik je bil Lovrenc Koširl (p. d. Vutej), mojstrov je vpisanih 31, ki so plačevali udnine 8 kr., hlapcev in bratov 128, so plačevali članarine 4 kr. letno, sester pa ni. (Anton Pachernig je bil predstojnik do svoje smrti l. 1866.) Za tem je bil predstojnik Gašpar Grabner, zadnji pa Simon Hölbl (p. d. Rus), ki je umrl 24. nov. 1914, — ž njim pa je menda za vedno — zaspala tudi ta bratovščina, ki ima v cerkvi tudi svoj lestenc (srednjega) iz Slomšekovih časov.

Pri nadžup. cerkvi so tudi listine, ki se tičejo mašne ustanove splavarske zadruga. Ustanovna listina se glasi:

Kolek
15 kr.

Ich Joachim Dlettinger und Nicolaus Kayser als Zunftmeister zu Saldenhofen bezaigen hie mit, dass gleichbesagte Flösserzunft ein Capital per 125 fl [: so bereits schon Kraft Schuldbriefs unterm Dato Graz den 1 May 1772 bey der Landschaft in Steyer ad fructificandum angelegt worden :] der Pfarr Kirchen s. Nicolai zu Saldenhofen so gestalt gestiftet habe, auf das alljährlich und zu ewigen Zeiten in Festo s. Nicolai ein gesungenes Antt für die annoch lebende, dann infra octavam omnium Sanctorum ein Seelenamt für die bereits verstorbene Flösser, und endlichen hiernächst auch intra anni decursum vier hl. Privat Messen für obbesagte sowohl lebendige als verstorbene Flösser von denen daselbstigen Herren Curaten verrichtet werden sollen. Urkund dessen Ist unser Fertigung Saldenhofen den 6. Dezenbris 1772.

pečat:

v sredi v ovalu štajferski panter, okoli
razni okraski, zgoraj črke

i. A. — D.

(Joachim Andreas Diettinger)

Joachim Diettinger derzeit Zunft-
meister der Flösserzunft zu Salden-
hofen als Zeug und als von obbe-
führten Lesens und Schreibens un-
kündigen Niklaus Kayser erbetener
Fertiger.

To listino je goriški nadškof Karl Mihael Attems potrdil dne 2. julija 1773 in odločil sledeče:

«. . . Nos dictam fundationem laudantes acceptantes et approbantes auctoritate nostra ordinaria volumus atque decernimus, ut pro quolibet saero cantato Kr 45, pro privatis singulis Kr 30, organistae et cantori Kr 30, residuum vero de censu inde profluente ecclesiae archiparochiali praefatae cedere debeat.»

Obe listini je potrdila cesarica Marija Terezija v Gradcu 3. nov. 1773 z novo listino, ki se je izdala v treh izvodih: enega za cerkev v Vuzenici, enega za splavarsko zadrugo v Vuzenici in enega za dvorni arhiv. Na tej listini je velik državni pečat in štirje nečitljivi podpisi.

Ko je denar izgubil na vrednosti, so seveda bili tudi prejemki zmanjšani in maše reducirane, — danes pa ni ne denarja, ne obligacije, tudi ta dohodek nadžupnije je (poleg drugih ustanov) usahnil kot žrtev svetovne vojne.

Jos. Mravljak.

Slovstvo.

Kritične pripombe k tekstu Hrenovega memoriala o zgodovini reformacije na Slovenskem.

Odkar sem izprevidel, da dobe katoliške reformacije in restavracije na Slovenskem do zdaj še nihče ni obdelal s takšno ljubeznijo in kritiko, kakršno po vsej pravici zasluži, sem se začel natančneje zanimati za podrobnosti te dobe, predvsem seveda za moža, ki stoji v njenem ospredju, škofa Tomaža Hrena.

Čisto naravno je, da so mi pri tem zanimanju rokopiši in zapiski Tomaža Hrena posebno dobrodošli in tembolj dragoceni, čim manj so pristopni, oziroma čim manj je upati, da bi jih kdo zopet želel videti in čitati v avtografu.

V tem oziru je zlasti zanimiv Hrenov Memorial o zgodovini reformacije na Slovenskem, ki se nahaja v semeniški knjižnici v Ljubljani in ki je po svoji zunanosti, v prvi vrsti po svoji bledi ali pobledeli pisavi pač za malokoga vabljiv.

Na kake težkoče zadene pri čitanju tega Hrenovega koncepta človek, ki mu manjka paleografske naobrazbe, najbolj očitno dokazuje Hieinger, ki je z njim seznanil javnost v Mittheilungen des hist. Vereins f. Krain 1864, 1—3. Fr. Kidrič, ki je prvi primerjal Hieingerjev tekst s Hrenovim avtografom (glej Časopis za zgodovino in narodopisje XIX (1924) 20—24), je popolnoma pravilno ugotovil, da je Hieingerjev tekst kritično neraben. Ko je opazil veliko razliko med obema tekstoma, si je zastavil vpra-

šanje, zakaj si je Hicinger za svojo objavo prikojil metodo, ki se mora brezpogojno obsojati. Ko sem nedavno tudi jaz primerjal oba teksta, sem postavil drugo vprašanje, ki se mi zdi stvari veliko bližje, namreč, ali je Hicinger sploh hotel prirediti izdajo teksta. Iz okvira, v katerem nam Hicinger podaja svoj tekst, sledi po mojem mnenju, da Hicinger ni nameraval prirediti izdaje teksta, temveč le izvleček, ki je seveda zelo dobeseden in zelo obširen in ki bi ga lahko bolje imenovali redakcijo. Hicinger namreč podaja tekst pod naslovom: *Auszüge aus den Handschriften der Seminarsbibliothek zu Laibach* (l. c. str. 1.), zaključuje pa tekst z opombo: *Vorstehende Notizen* (torej ne: tekst) ... *führen ihrem Inhalte* (torej ne po besedilu) *nach vom Bischofe Thomas Chrön her und sind von dessen eigener Hand geschrieben...* (l. c. str. 3.). Na ta način je treba sodbo o metodi Hicingerjeve »izdaje« ongliti, dati na drugi strani tudi Hicingerjevega latinskega izvlečka ali redakcije ni mogoče hvaliti.

Hvaležni moramo biti Kidriču, ki je izdal (l. c.) Hrenov memorial; njegova izdaja je potemtakem prva izdaja. Obenem nam je obljubil, da bo še ugotovil vire Hrenovega memoriala in določil vrednost teh doneskov za zgodovinsko reformacijo na Slovenskem. Historično vrednost Hrenovega memoriala, v kolikor prilaga v poštrev za biografijo Primoža Trubarja, je že analiziral v svojem »Ogrodju za biografijo Primoža Trubarja« (Razprave, izd. Znanstveno društvo v Lj. 1 (1923).

Ker po Kidričevih objavi najbrž ne bo kdo tako kmalu poskrbel nove izdaje, upam, da se mi ne bo število v zlo, oziroma, da storim uslugo, če opozorim na napake, ki se v tej objavi še vedno nahajajo. Pri naštevanju mest se držim Kidričevih tehničnih oznak.

Pogreški, ki se nahajajo tudi v Hicingerjevem tekstu, so sledeči:

b 2 laicus tunc fuit — pravilno: laicus tamen fuit; i 3 uti proferebant — prav.: uti praeferabant; i 6 quos ex publico — prav.: quos etiam ex publico; i 7 atuerunt et gregem catholicam — et se ne nahaja v avtografu; objekt gregem catholicam se v rokopisu (ki je koncept) nahaja že zgoraj i 4, zato ga je po današnjih konvencionalnih znakih dejati v oglati oklepaj, dočim se naj okrogli oklepaj rabi za avtorjeve parenteze, za izdajateljeve dodatke pa ostri oklepaj, tedaj prav.: aluerunt, [gregem catholicam] miserum; i 4 Deredingen (Hicinger ima Derending) — prav.: Derdingen; parochiam optimam — prav.: parochiam optamam; i 5 aliis praedicantibus, concivibus — prav.: aliis praedicantibus omnibus; k 6 provincialium — prav.: prointialium.

Novi pogreški so: f 4 Decipitur hoc noviter caesar — prav.: Decipitur hoc nomine caesar (Hren se izraza hoc nomine — zaradi tega poslužuje tudi sicer n. pr. Vol. II. Primi Pontificalium [v škotskem arhivu v Lj.] str. 210: »Nulli dubium esse potest nos omnes... festinare... ad aliam civitatem ac patriam meliorem... Quo nomine decet in carne positos... meminisse...«); g 9 in hoc defectione — prav.: in hac defectione; i 10 quibus viros et pestem Lutheri — prav.: quibus virus et pestem Lutheri; l 2 praedycantiis — prav.: praedigantiis (tudi v Vol. II. Primi Pontif. str. 91. piše Hren čisto jasno: Praedigkantlos); m 2 ut — prav.: uti; m 3 oglati oklepaj je gotovo tiskovna pomota; n 5 de ea re — prav.: (tudi Hicinger) ea de re; n 6 emandata — prav.: (tudi Hicinger) demandata; r 4 praedicator — prav.: praedicans;

c 6 Bartholej — to ime čitam jaz brez vprašaja, na listu B desna polovica 2 str. čitamo namreč v razporedu kapitelske seje isto ime brez li: Bartolej; p 3 namesto Moller čitam jaz molles; končno čitamo pri letnicah i 8, m 4, 5 za anno — anno etc.

Dr. Jos. Turk.

Dr. Marlan Sidaritsch: Geographie des bäuerlichen Siedlungswesens im ehemaligen Herzogtum Steiermark Graz 1925.

(Str. 83. z 2 prilogama in 5 skicami.)

Po metodičnem uvodu preide pisatelj na sliko selišč, ki jo podaja na temelju iudikacijske skice iz l. 1825.

Na tip selišča vplivata morfologija zemlje in zgodovina. Pri nas prevladuje vpliv morfologije; očrt zgodovinskih vplivov tvori šibki del sicer klasične, pregledne knjige.

Geografijo selišč, pri kateri stopa v ospredje njih horizontalna, ploščinska in vertikalna razširjenost, deli Sidaritsch v 3 dele: v geografijo parcelacije posameznih posestev, oblike seljš in oblike kmetskih dvorcev.

Geografija parcelacije posestev: 1. Parcele celega selišča se vrstijo v dve protivni nebesni strani. Razdeljene so povprečno v večje kose, na katerih poseduje vsak posestnik en del (Gewannflur). Ta tip parcelacije je razvit v ravninah: Apaška kotlina, Mursko in Ptujsko polje, Dravska dolina južno od Marenberga, Savinjska dolina in Posavje. 2. Parcele enega posestva leže v dolgi progi ena poleg druge, in sicer na eni strani dvorca njive, na drugi travniki, pašniki, gozdovi (Streifengewannflur). Dravska dolina severno Marenberga in Ptujsko polje v sredi med Slovensko Bistrico in Ptujem. 3. Zaselška parcelacija (Weilerflur). Parcele enega posestva leže mešano, medsebojno ločene v območju gotovih kultur, kot gozd, polje, travnik, pašnik. Ves vzhod Slov. Štajerske od črte Radgona—Sv. Lenart—Maribor—Slov. Bistrica—Vitanje—Braslovče—Vransko—Celje—Laško—Trbovlje, razen ravnin in ozemlja nad 500 m absolutne višine. Nadalje okolica Šoštanja, Slovenjgrada ter ozemlje med Dravogradom in Marenbergom. 4. Viničarije: Vinograd leži na splošnem pobočju, pod njim pa travnik, njiva ali gozd, vse skupaj kot del oddaljenega posestva. Haloze, Slov. gorice, vzhodno pobočje Pohorja in ozemlje med Orlico, Sotlo in Posavjem. 5. Samotna posestva (Einödlflur): a) Posestvo tvori sklenjeno ploskev, na sredi katere stoji dvorec. Zahodno od zaselške parcelacije v višini nad 500 m ter v ozemlju zaselške parcelacije nad imenovano višino. b) Posestvo sestoji iz ploskve zadaj za hišo (Streifeneinödlflur). Lajtersperk, Hardek, Vodranci. c) Posestvo sestoji iz ploskve okoli dvorca, poleg tega pa še iz parcel v kosu, ki je razdeljen med več lastnikov. Ščavnica, Nasova, Jurski dol. 6. Dominikalna posest. Višji deli Savinjskih planin, Bohorja, Orlice in Pohorja, v manjših kosih Slov. gorice in Ptujsko polje.

Povprečna velikost posestva na Slovenskem Štajerskem je 13% orala. Največja posestva so v okolišu Št. Lovrenca (58), najmanjša okoli Brežice (3% orala). Splošno so največja posestva v gorovju, najmanjša v vinarskih krajih.

Meja med tipi je ostra, pestro mešano pa je glede tipov ozemlje okoli Brežic.

Morfologija selišč (Siedlungsformen u. ihre Verbreitung): 1. Samotni dvorec je skupina poslopij na enem posestvu, ki leži kolikor toliko oddaljen od selišča na sosednjem posestvu bivajočega človeka. Z njim se družijo skupina dvorcev (Einzellhofgruppe), kjer leži skupaj več dvorcev na meji posestev. Pri nas je samotni dvorec, kot tudi zaselška parcelacija izšel iz delitve posestev. Samotni dvorec je združen z višjimi deli zaselške parcelacije in s samotnim posestvom. 2. Viničarije (Kettensiedlung des Weinbaugebietes) tvorijo zvezo od samotnega dvorca k zaselku. Zidanica za zidanico se vrsti po grebenih. Haloze, Slov. gorice v meridionalnem pasu vzhodno od črte Sv. Lenart—Ptuj, med Ljutomerom, Sv. Boltenkom in Sv. Lenartom ter južno od Radgona med Murskim poljem in Ščavnico. 3. Zaselek je selišče, ki sestoji iz do 10 dvorcev, ki se nahajajo blizu skupaj, toda v neredni razvrstitvi. Zaselki, kjer stoje dvorci precej oddaljeni eden od drugega, so redki, n. pr. Krajna brda pri Sevnici. Razširjen je v ozemlju zaselške parcelacije, vendar pa je v najnižjih legah izpodrinjen od zaselške

vasi, v najvišjih pa od samotnega dvorca. Zaselki svoje vrste so oni, ki so se razvili okoli cerkve, predvsem župne. Pred sto leti še cerkev sama z enim ali dvema dvorcema, danes zaselek: Št. Vjd pri Slovenjgradcu, mnogo krajev okoli Konjic in Šoštanjla, Negova, Sv. Benedikt, Svecina in Pernica v Slov. goricah, Anovec, Pleterje, Sromlje, Pišee, Kapele in Dobova v brežiškem okolišu. Večji zaselek je 4. zaselška vas (Häufendorf); za njo je značilna posameznost, nesklenjenost dvorcev, n. pr. dolina Ščavnice, Pesnice, Čamoška in slovenjebistriška okolica. Spremlja jo zaselška parcelacija v najnižjih legah; pa tudi kolonizacijski tip ravnin pod 1.: Središče, Veržej, Pušenci, Frankovci, Moškanjei ter Loče in Pesje pri Brežicah. Primer, kjer se je razvila vas iz cerkve preko zaselka, so Ruše. 5. Podolžna vas (Längsdorf). Značilna je ena vrsta lič. Pristova pri Ljutomeru, Studenci, Spodnje in Gornje Pobrežje. Pojavlja se v parcelaciji pod 1.: Gornje Ptujsko polje, Savinjska dolina. 6. Vas (Platzdorf). Dvori so neredno zgrajeni okoli prostora »na vasi«, Bezovica severno od Celja, Pokošje, Oglienšak Videž, Gornje Laže pri Slov. Bistrici, Selce pri Sevnici, kraji okoli Planine ter Šmarja pri Jelšah, Golobnjek in Polje ob Sotli. Vas je vezana na zaselško parcelacijo. Posebni tip vasi, okrogle in brezliče, imamo na koncih dolin kot zagatne vasi in pa stran od cest. Proskersdorf, Črnce v Apaški kotlini, Bunčani in Slaptinci na Murskem polju, Gornje Svino in Melava v Slov. goricah, Spodnje in Gornje Prebukovje, Lušečka vas, Česnjevec in Dražja vas pri Slov. Bistrici, Sp. Hoče in Gorica na Dravskem polju, Slakova pri Zrečah, Gornje Selce, Nova cerkev, Sp. Hudinja in Teharje pri Celju, Trnava, Latkova in Grajska vas v Savinjski dolini, Lažišče, Sv. Peter pri Zidanem mostu, Žigarski vrh, Mrzlo polje in Planjska vas v goratem Posavju, Sedlarjevo ob Sotli. Pravilnejše oblike kaže Cven, kjer so dvorci na eni strani ceste, na drugi ribnik; Segovci: dvorci se vrste ravno ob soseskinem pašniku. Prostor na vasi kaže trikotno obliko: Branovec, Sp. Poljskava, Rogoza, Šmarjeta, Župečja vas, Sagojič; trapezasto: Draženci, Sp. Hajdina, Hotinja vas; pravokotno: Skoke in Razgor pri Slov. Bistrici. Če se eesta razširi, se poveča plosčinski prostor »na vasi«: Apače na Dravskem polju. Zaduži podtip vasi so sorodni mestni vasi (Straßendorf). 7. Krožne vasi (Runddorf), katerih značilnost je ta, da so vsa poslopja obrnjena s čelno stranjo proti elipsastemu prostoru na vasi, na Sl. Štajerskem niso izrazilo razvite. Kot se omenjeni podtip vasi približujejo mestni vasi, tako se vrsta zagatnih vasi približuje krožni vasi: Sekožen pri Marenbergu, Žabljek pri Slov. Bistrici, Rihtarovci, Janna, Krapje, Kristanci, Salinci, Noršinci, Balinci. Nadalje Prvenci, Mezgovci, Sp. Velovlec in Dornava. Edna krožna vas s Žepovci v Apaški kotlini.

Medtem, ko nastanejo mesta na prometno važnih točkah, je za kmetska seljšča važna dosega vseh parcel posestva. Pojožaj na višinah kmetska seljšča razkrije in jim vsled gospodarske šibkosti ne nudi sigurne varnosti. Obrambni jarki vasi kol pri Noršincih in Babinah pri Ljutomeru so redkosl. Kmetisko seljšče varuje skrita lega. Kot taka so razširjena po dolinskih ravninah in na terasah; pod terasami so Dobova, Slovenska Gorea, Grabe, Frankovci in Obrežje. Manjša seljšča nastanejo na mestih, kjer so terase močno erodirane: Pušinci in Loperšiče. Polni selišč so robovi dolin. Pri predornih dolinah imamo seljšča tam, kjer se dolina razširi, oziroma v stranski dolini: Blanca. Sklenjene vrste selišč imamo samo v ravnini. Edno v položnem gričevju imamo na hribih vasi: Kapele, Česnjevec. Konci dolin so redno poseljeni, pobočja pa: radi plazov malo. V glinastem ozemlju so robovi dolin neposeljeni. Prelazno selišče je Paka. Samotni dvorci sami pa se nahajajo na malih planolah, redkeje na pobočjih.

Bistvenih izprememb v tločrtu selišč po 100 letih ni. Nov pojav so skupine malih lič pri mestih in kolodvorih.

Morfologija kmetiskih dvorcev (Hofformen). 1. Dvorec, pri katerem so poslopja postavljena med seboj v neredu, naslanjajoča se na hiše ali gospodarsko poslopje. Vse

ozemlje, razen Savinjske doline, Ptuijskega polja in Slov. gorje vzhodno od črte Radgona—Dupljek. 2. Pšlopja so eno poleg drugega v pravokotni medsebojni zvezi 3. Gospodarsko poslopje stoji pravokotno na strani hiše; drugih poslopij ni. Tipa 2., 3. sta mešana v ozemlju vzhodno od krajev: Gornji Ivanjci, Negova, Osek, Sekožen, Andrejci, Čagona, Biš, Bišečki vrh, Seice, Jiršovci, Vumpolj, Starše, Šmarjeta, Krčovina, Grajena, Zg. in Sp. Breg, Spulila, Borovci, Prvenci, Sobetinej, Meretinej, Mala ves, Gašovci, Zavrč. 4. Hiša meji na easto s čelno stranjo, gospodarsko poslopje je ali prizidano hiši ali stoji z njo vzporedno ali pravokotno: Apaška kotlina, Gornje Ptuijsko polje, zlasti na črti Strazgojci—Apače; na Sp. Ptuijskem polju Zabovci, Markovci, Nova ves, Bukovei, Stojnei; Savinjska dolina med Celjem in Polzelo ter Mostec, Mihajlovce in Loč pri Brežicah.

Mesta, kjer razpravlja pisatelj o izvoru tipov, kažejo slabost sicer dobre knjige. Medtem, ko je Sidaritsch pri geografskem očrtu znanstvenik, ki nam poda pregledno sliko za celo bivšo Štajersko, postane pri zgodovinskih razmotiranih žurnalist.

Knjiga kliče Slovence na antropogeografski in etnološki študij Slov. Štajerske.

Fr. Baš.

Gabriel Majcen: Kratka zgodovina Maribora. Maribor 1926. Str. 113, Cirklova knjižnica XXI. zvezek.

G. prof. Majcen je podal javnosti kratko zgodovino Maribora, spisano v obliki kronike, za katero je našel vzgled v Puffovem »Mariboru«. Del, ki obravnava mariborsko zgodovino do srede 19. stol., nosi ta značaj tudi v slogu, v zadnji dobi se omeji le na naštevane dogodkov.

Splošno je mnenje, da je bila taka knjiga res potrebna. Znanstveno se zveže s tem takoj vprašanje, koliko materiala je imel avtor na razpolago, koliko ga je zbral, kako uporabil literaturo in v kaki obliki nam je končno podal mariborsko zgodovino.

Pri materialu je gotovo naletel na precejšnjo sušo; kajti predel, znanstveno obdelanega materiala za to nam še manjka. Pa tudi tega, kar imamo, ni avtor izbral. Pogrešamo Kosa i. dr., ki so objavljali zbrani material v ČZN, ki med viri sploh ni naveden, istotako ne »Beiträge«. Ravnotako ni izrabilen material v graškem muzeju, material, ki je še danes last mariborske občine in katerega je obdelal Luschin v. Ebengrouth, nadalje Schlosserjev spis Marburg a/d Drau 1789 v Deutsche Rundschau für Geographie 1913/14 H. 10. Tudi niso izrabiljeni akti, ki se nahajajo na mariborskem magistratu. Iz tega sledi nemožnost ocenitve Majcenovega dela, kontrola Puffa in nepopolnost Kratke zgodovine Maribora glede dejstev, razvoja in historignih slik.

V knjigi je uporabljena literatura, ki pa ni navedena. N. pr.: str. 35. Trgovske zveze Maribora z Dubrovnikom. To je povzeto ali popularno po Kovačiču ali strokovno po Kosu. Med viri ne najdemo ne enega ne drugega. Odstavek o Krčevini str. 13. nas spominja na Kovačiča. Med deli novejšje literature pogrešamo n. pr. Pirchegger: Gesell. v. Steiermark. Gotha 1920, edino splošno delo, po katerem bi si avtor lahko ustvaril vidike za svoje delo. Tudi Kovačičeva knjiga »Slovenska Štajerska in Prekmurje« je izšla že o Veliki noči 1926 in bi jo bilo treba navesti med viri. Izostala so tudi Zahnova »Miscellanea«, kjer je vendar precej podatkov o Mariboru. Ocenio knjige zopet otežkoča neznanstveno citiranje virov; viri pa so zopet ali gradivo (Kos, Zalin; o Kosu dvomim, da bi se uporabljal), ki zahteva sistematičnega dela, ali zastareli, ki rabijo ponovne presoje na temelju gradiva (Muchar, Peinlich, Puff), ali pa skrajno nesigurni (Schmutz; leto izdaje l. 1822 in ne 1922.).

Vidik, s katerega nam g. Majcen razvija dogodke, je preozek. Škoda, da si je pisatelj vzel za podlago in vzgled Puffa in ne Pircheggerja v Gesch. Pettau in

Mittelalter, (Ptnj 1904, Izvestje gimn.; nadaljevanje 1906.). — Druge vzglede mu nudijo: »Trg Središče«, »Nadžupnija Sv. Križa« i. dr. Knjižica ima preveč kronikalni značaj ter so važnejši mariborski dogodki nanizani nemetodično, časovno po stoletjih brez natančne organske zveze. Radi preozkega vidika imamo pred seboj kroniko dogodkov, ne pa slike Maribora v golovih dobah.

Marsikaj bi bilo treba spopolniti. Opisovanje Pošte je zahteva n. pr. nujno navedbo historičnega fakta, da je bronasta doba doba večjih političnih tvorb (Šišić, Weber) in pa, da je značilnost ilirskih selišč ravno lega na višinah (Jireček). Ali: Velika Karantanija se pri nas ne more očrtati brez nove kolonizacije poleg prejšnje karolinške (med innogimi Kovačič, Pirehögger); babenberška in habsburška ekspanzija na jug in temu vzporedni porast Maribora, obenem pa razvoj gospodarstva; razmerje med mestom in okolico n. pr. v 18. stol. (akli mariborskega magistrata), ki vpliva tudi pozneje v 19. stol. na narodnostne odnose. Liberalizem — konservativizem in gospodarsko nasprotje med mestom in deželo, to je že v letih 65—67 razburkalo narodnost, l. 1870. pomeni samo končni prelom. Kot mejnik v razmerju med Nemci in Slovenci v Mariboru smatram izstop dr. Dominkuša iz neslnega občinskega sveta, katerega osvetljuje Dominkuševo izstopno pismo in »Sl. Gosp.« letnik I., št. 6. Pisno je pisano v gotici, le romanske tujke so latinke in se nahajajo med akli na mariborskem magistratu. Navajam ga doslovno v latinici, z vsemi pravopisnimi napakami.

1097.

1867.

Löblicher Gemeindeaussehuß!

Die Entwicklung eines Volkes zum geistigen und (pomola v pismu!) materialien Culturleben ist nur auf nationaler Grundlage möglich.

Die Richtigkeit dieses Satzes ist längst von der gebildeten Welt anerkannt, nur Unverstand und maskierte Herrschsucht bestreiten denselben. Könnte über die Richtigkeit dieses Axioms noch ein Zweifel bestehen, so müßte ein Blick in die Geschichte der Vergangenheit und unsere Tage selben beseitigen.

Die Slovenen befinden sich diesfalls in keiner Ausnahmslage gegenüber den anderen Völkern. Es würde mich zu weit führen, alle Anwürfe (die man ihrem Streben macht, zu widerlegen, dieselben sind meist zu hohl, als daß es dessen noch besonders bedürfte.

Die ungehemmte Entwicklung der Nationalität ist als Grundbedingung jedes freiheitlichen Fortschrittes, als das vitalste Interesse der slovenischen Nation zum mindesten von einem großen Theile der unabhängigen Intelligenz derselben, anerkannt. Das ist eben der Gang der bewegenden Ideen im Völkerleben.

Wer für eine solche berechtignte Idee kein Verständnis hat, sich derselben entgegenstellt und die Pulsadern der heiligsten Interessen einer Nation zu unterbinden trachtet, der ist gewiß kein Freund dieser Nation und nimmermehr berufen, auch nur einen Theil derselben zu leiten.

Gestützt auf diese Grundsätze, konnte ich es nicht im wohlverstandenen Interesse der Stadtgemeinde gelegen erachten, daß die Repräsentanz, ungeachtet dem Einflusse der Stadt schon durch das Gesetz die Wahl von circa 30 Mitgliedern in die Bezirksvertretung gescheitert erschien, sich veranlaßt sah noch überdies zur Beeinflussung der Wahlen der 10 Vertreter aus den Landgemeinden ein Comité zu Folge Gemeindebeschlusses (?) zum einzigen Zwecke, das nationale Element aus der Bezirks Vertretung zu verdrängen.

Nach meiner Auffassung wäre so vielmehr im Interesse des friedlichen Beisammenwohnens beider Nationalitäten gewiß ohne Gefahr einer Schädigung des deutschen

bereits durch 30 Mitglieder vertretenen Elements gelegen gewesen, bei der Wahl der 10 Vertreter aus den Landgemeinden das slovenische Element geradezu zu hegelnstigen.

Aus diesen Motiven rechtfertigt sich das in der Bezirksvertretung Angelegenheit in meinem Namen vor meiner Abreise nach Graz nur in den Grundzügen besprochene Wahlschreiben von selbst. Daß der Irrthum die Stadt zale keine Bezirkskosten, in guten Glauben in selbes aufgenommen wurde, bedarf wohl keines Beweises, denn kein vernünftiger Mensch wird sich im öffentlichen Leben einem so gewissen Desavoyez aussetzen.

Da mir jedoch in der letzten Sitzung von Seite des Herrn Bürgermeister der Vorwurf gemacht wurde, daß ich durch mein Vorgehen die Interessen der Stadtgemeinde schädigte, da ich aus der Haltung der weit überwiegenden Majorität des geehrten Ausschusses den Schluß ziehen muß, daß meine Anschauungen mit der gegenwärtig bei meinen städtischen Wählern herrschenden nicht im Einklange (manjka n) sind, fühle ich mich verpflichtet aus dieser geehrten Körperschaft, der anzugehören ich mir stets zur Ehre gerechnet habe auszuscheiden und mein Mandat als Gemeindevorstand zurück zu legen.

Ich kann hierbei die Hoffnung nicht unterdrücken, daß, wenn die Stürme, die jezt unser theures Vaterland durchtoben, sich gelegt haben werden, und wenn die gegenwärtige unnatürliche Erbitterung der Gemüther einer ruhigen Auffassung gewichen sein wird, auch meine heutigen Gegner dem redlichen Willen und der zu jedweden Opfer bereiten Überzeugungstreue, die jezt durch Verleumdung getrübt Achtung nicht werden versagen können; — es wird sich die Überzeugung Bahn brechen, daß die Interessen der Stadtgemeinde sich ganz gut mit dem persönlichen Streben für die möglichste Entwicklung der slovenischen Nationalität vereinigen lassen. Bis dahin hoffe ich wieder in die Lage zu kommen, meine geringen Kräfte mit der bisherigen Freudigkeit dem Dienste der Gemeinde, an deren Wohl ich stets den innigsten Antheil nehmen werde, zu weihen.

Marburg am 7. März 1867.

Dr. Ferdinand Dominkuš, m. p.

Komité, o katerem govori D., je »odbor 7. mestnih zastopnikov, da zato skrbijo, da se sami jihovi ljudi tudi kakor okrajni zastopniki izvolijo« (Slov. Gospodar, I., št. 6.). Ta odbor je razposlal v imenu D. agitacijske listke na okoliške župane, da naj volijo od komitéja predlagane župane. Na listkih je stalo med drugim, da mesto ne plačuje nobenih okrajnih stroškov, katere pa je ono v istini plačevalo. Župan je vsled tega nastopil proti D., češ, da škoduje mestu in zagovarja deželane. D. je odvrnil, da ni v interesu mesta vtikati se v zadeve kmetskih občin. Da se pa podobni konflikti odstranijo, se je v navedenem pismu odpovedal mestu odbornika. (Sl. Gospodar I, št. 6.)

Navedel sem to pismo, da se vidi, kako se lahko iz temeljnih virov pridobi mišlj, duh časa; in to v tem primeru duh let šestdesetih, sedemdesetih, ki je čisto drugi kot danes in kateri knjigi manjka, kljub razpoložljivim virom.

Glede podrobnosti se omejim samo na nekatere. Flavia Solva ni ilirskega izvora (str. 5), ampak rimskega (Schmidt); o mariborskih rimskih napisih govori točno Premerstein. Tretja cesta iz juga v Flavijo Solvo je zaenkrat le še Ferkova domneva: »Von W.-Feistritz hin gegen Flavium Solvense habe ich sie noch nicht erforscht (Mitt. d. h. Ver. Stmk. H. 41 p. 222), sigurni sta samo cesti iz Poetovija (Prim. Kovačiča!) Ker se omenja upravna razdelitev rimskega ozenlja, naselitev Slovencev, Ljudevita

Posavskega, nastopi vprašanje, zakaj ni vpoštevana Spodnja Panonija Pribine in Koe-lja, ki je vključevala tudi marihorski okoliš (Hauptmann). Da so bili gospodje Spodnje marke mejni grofje, dokazuje »marchieomes Ariho« ok. l. 1000., neznano je samo, zakaj se Bernard ne imenuje kot tak (Pirchegger); s tem postane brezpredmetno dokazovanje, da je bil Bernard mejni grof (str. 11, 12). Možno je sicer, da je šele Bernard ustanovil grad na Piramidi, ampak oblika Piramide, kot oblika tiplčnega »gradišča« dovolj-nejše verjetnejšo domnevo, da je utrdba na piramidi starejša, kakor n. pr. Hengist-burg.

Začetek mesta pa je, ker se je razvilo v marki, brezpogojno odvisen od koloni-zacije vzhodnih velikokarantanskih pokrajin: kakp si naj drugače razlagamo od Schloss-erja dokazane bavarske kmetije na Koroški cesti? Glede obzidja Maribora govorim na drugem mestu. Tu samo nekaj: Že v karolinški dobi imamo na vzhodnokarantanskih tleh utrdbe s palisadami, okopi, jarki, lesenimi stolpi. Začetkom 12. stol. se pojavljajo zidane utrdbe, gradovi. Pri zgodovini Ptujja, najstarejšega našega mesta — civitas — imamo listino, po kateri dobi Ptuj obzidje sredi 13. stoletja. Ptuj in Maribor sta bila pod različnimi gospodi. Iz političnih vidikov zato po analogiji na istočasno utrditev Ma-ri-bora ne moremo sklepati. Maribor je okoli l. 1200. še oppidum, utriena vas. V burnih časih po smrti Friderika Bojevitega pa okoličani iz gmotnih razlogov niso mogli biti pritegnjeni k utrditvi nove civitas, ker so njihove dajatve rabili menjajoči se gospodje v volaške svrhe in pa, ker ti iz političnih razlogov niso mogli pritiskati ravno v tem času na gospodarsko slabo stoječega okoličana. S sigurnostjo lahko sklepamo na utrdi-tev Maribora takoj po l. 1300. iz virov, ki nam poročajo o veliki gradbeni delavnosti v mestu, na temelju izboljšanja gmotnega položaja, na osnovi denarnega gospodarstva in iz smernic haabsburške zunanje politike, ki se ravno v tej dobi usmeri proti Koroški in Kranjski, kot nekdan babenberška, vsled česar zadobi Maribor ponovno svoj po-men kot mostišče, ki je moralo biti utrjeno. Zapadni zid ne drži iz dveh razlogov. Prvič nimamo nikjer dokazanega stolpa pri severnem koncu dravskega mostu. Podatki o Kamenolijevem stolpu nam kažejo, kakšen je bil ta stolp v prvi polovici 19. stoletja. Radi tega in pa vsled večkratnih prezidav obzidja jih ne smemo uporabiti za 13. sto-letje. Podobno nas viri ne navedajo k razširjanju mestnega obzidja, analogno onemu severno in vzhodno nemških mest, ker govori gospodarski položaj — propad — že v 15. in 16. stoletju proti temu.

Obhod iz l. 1671. (str. 61, 62) dobi pravnozgodovinsko važnost za mesto začetkom 19. stoletja v sporu Mariborčanov s Pekrčani in Radvanjci za polhorske gozdove, ki ni omenjen, a je gospodarsko za Maribor silno važen. (Akti mar. mag.) Ukinitev upravne svobode za časa Franca I. (str. 76.) je samo logična posledica okrnitve gospodarske sa-mostojnosti mesta za časa Karla VI., ki je odvzela mestu $\frac{2}{3}$ mltnine za zgradbo ceste Dunaj—Trst. (Akti mar. mag.)

Neresnična je opomba na str. 48, da je marihorska župnija od l. 1506. spadala v krško škofijo. Bila je t. l. le inkorporirana krški škofiji, t. j. krški škof je bil za pravo župnik in je dobival župnijske dohodke ter mesto sebe imel v Mariboru vikarja. V npravnem oziru pa je Maribor ostal pod solnograško nadškofijo tja do nove razmejitve škofij pod Jožefom II.

Odstavek glede Karadžordža je deloma netočen. Nejasno je omenjen umik av-strijske armade v juniju 1918. Trumbić je zastopal v Ženevi Jugoslovanski odbor.

Glede krajevnih imen moramo Sloveni rabiti imena Bellak, Celovec, Radgona, Gradec in Dunaj, ker so ta imena pregloboko udomačena v našem izražanju. Če si tudi mi prisvojimo nemška imena Graz, Wien i. t. d., ne bodb vendar Nemei nikdar opustili svojega poimenovanja Marburg, Pettau, Cilli i. t. d.

V kljub raznim nedostatom knjigo priporočamo s pripombo, da bo končno in celotno sliko mariborske zgodovine omogočilo šele kritično obravnavanje in objavljanje arhivnega materiala.

Fr. Baš.

Savinjske Alpe. Uredil F r a n K o e b e k. Spomenica. Ob svoji tridesetletnici izdala Savinjska podružnica SPD Celje 1926. Založila Goričar & Leskovšek v Celju. Cena vezani knjigi 120 Din. Str. 306, vel. 8. — Knjiga je lepo opremljena in ima 52 slik v tekstu (posnetki planin in planinskih naprav, obrisi, slike oseb i. dr.) in obsežno planinsko panoramo »Pogled z Mokrice na osrednjo skupino Savinjskih Alp«. Dokaj poguma in podjetnosti je bilo treba, da se je sestavilo in izdalo tako obsežno knjižno delo. Računati pa je, da bodo posebno domačini posegli po knjigi, ko spoznajo, da dobi v njej vsakdo kaj za svojo osebo zanimivega.

Knjiga namreč nikakor ni enostaven in enovrsten planinski spis, morda opis Savinjskih Alp v obliki planinskih vodnikov, ampak hoče zbrati in nam nuditi čim več zanimivosti o vseh prikaznih in pojavih pri pokrajini, rastlinstvu, živalstvu, prebivalstvu in njega zgodovini ter običajih, vse v okviru teh Alp. Dobili smo zbornik — v načrtih zasnovan, skoraj kot monografija — o Savinjskih Alpah, kakor ga o drugih naših planinah, izvzemši Koprivnikovo »Polhorje«, nimamo. Največ prostora, nad povico knjige, zavzema kalpada pravi planinski del. Tu je bil gosp. Koebek ne le urednik, ampak je sam pisatelj in je rešil pozabnosti, kar je kot planinski pionir nad 30 let storil, doživel, opazoval, zbral, študiral. Vidi se, da ima snovi v preobilju; izbiral je in odбирal, a bilo mu je težko, kaj izpuščati, ker mu je vse prirastlo k sreč; kritičen motrilec bi marsikako podrobnost, posebno te prehodnega in zasebnega interesa, izločil za privatni dnevnik, to in ono povedal v zaokroženeji in krajši obliki, a kdo ve? Baš zasebne malenkosti morejo postati motrileu poznejših let tipične. Naj se sicer to presoja kakorkoli, to velja o knjigi, da dobimo v njej s točnimi viri in podatki vse podrobnosti o planinstvu v Savinjskih Alpah. V tej zvezi je tudi natančen životopis očeta planinstva v teh planinah, prof. dr. Frischaufa.

Izven planinstva so strokovni spisi o ondotnem živalstvu, o rastlinstvu (to je posneto po Hayeku), o podzemeljskih jamah, o krajevni zgodovini (ta posnetek po A. Stegenšku ni dovolj pregleden), o stari noši v Solčavi (spisal Jos. Lekše). Zadnji del knjige zavzemajo pristno zbrani podatki o življenju in narodnih običajih zlasti v Solčavi, lepo število narodnih pripovedk in pravljic ter nazadnje praktičen krajevis, kjer so umeščeni tudi majhni zgodovinski podatki. Kraje- in narodopisni del seveda ne more biti popoln; tudi se narodopis omejuje skoraj le na Solčavo, dočim se dobi še dokaj zanimivega i drugod. Kdo tudi naj pričakuje ali zahteva v taki knjigi v tem pogledu popolnosti? Hvaležni moramo biti uredniku, v tem slučaju tudi zbiratelju, da si je tekom desetletij nabral že toliko gradiva, ki bi brez njega morda ostalo sploh pozabljeno. — Da ima urednik smisel za znanstvene potrebe, kaže knjižni sestavek v knjigi: zbirka ličnih imen, dasi je zbirka le neznatna — ne vemo, zakaj je zbiratelj šel mimo množice zanimivih domačih in tujih imen.

Najvažnejši del knjige za vsakega, ki se bo hotel sam poučiti o katerikoli plati Savinjskih Alp ter njih bitju in žitju, pa je vsestranska in točna, o izredni trudoljubivosti pričajoča zbirka slovestvenih virov za vsako panogo. Na 8 straneh majhnega in tesnega tiska je g. Koebek zbral s točnimi citati te vire, kakor jih je pazno zbral vsa leta. Pa tudi pod črto v tekstu so viri za dotični predmet citirani; to je treba tem bolj pohvaliti, ker so slovenske knjige v tem pogledu mnogokrat zelo površne. — Zelo pa pogrešamo pri knjigi tako pester vsebina abecednega kazala, vsaj imen, če že ne: snovi.

Iz zunanjega razloga pozdravimo knjigo tudi zato, ker se bo ž njo vendar enkrat za vselej udomačila *edino* (jezikoslovno in po narečju) pravilna oblika Savinja (kakor Dravinja, Hudinja, Mislinja), v gornji dolini z naglasom na -a, pa takisto z mehkim -n (i. j. -nj). Savnja, točno: Samna, kakor tam govorijo; kuhinja (kuhinja). — Takisto naj se pravilno piše, po knjigi, Gr l n t a v e c (ne pa napačno Grinto-vec! —

Dr. Jos. Tominšek.

Dr. Dragotin Lončar, Politično življenje Slovencev. V Ljubljani, 1921. Izdala in založila »Slovenska Matica«, Str. 177, vcl. 8. — To je predelana in pomnožena druga izdaja dr. Lončarjevega spisa istega naslova, ki je kot tehtna brošura izšel leta 1906. Z novo izdajo smo dobili Slovenci z vzorno ločnostjo sestavljeno ročno knjigo o političnem razvoju našega naroda od tistega dne, ko je prvič javno in zavedno nastopil pred svetom, to je izza ustanovitve Vodnikovih »Ljubljanskih Novic« (4. januarja 1797), do tedaj, ko smo Slovenci res postali političen narod in nam je, kakor pravi dr. Lončar na str. 129, »zgodovina odredila nalogo, da pokažemo, ali smo zmožni največje človeške umetnosti: vladati sami sebe«, namreč do 1. decembra 1918, do ujedinjenja s Srbi in Hrvatli, ter do 6. januarja 1919, ko se je razglasil manifest regenta Aleksandra narodu Srbov, Hrvatov in Slovencev.

S skrbno vestnostjo zasleduje dr. Lončar v tej 120letni dobi vse količkar važne pojave v postanku in razvoju političnega mišljenja in udejstvovanja Slovencev na političnem polju. Misli in dogodke presoja povsod po lastnem študiju virov in nam nudi hrez vsakega krasoslovja kratko in krepko začrtane obrise dejstev in resnične profile oseb; S svojo osebo t. j. sodbo, ne stopa nikjer v ospredje; vendar opazimo v vsaki vrsti njegovo stvarno poučenost in samostojno bistrost, ko veže dogodke in nastop oseb v notranjo celoto pragmatičnosti.

Zavedamo se, da imamo v vseh trditvah zanesljivega in opreznega voditelja. Zaupamo mu tem rajši, ker ne kaže niti sence agitatorstva; nasprotno: V dragocenem zadnjem delu svoje knjige nam je zbral gromado virov in pripomočkov, iz katerih je črpal on in ki iz njih naj črpamo i mi. Tu imamo pred seboj lepo našteje vse naše politične časopise, časnilke, spise, ki se tičejo njegove snovi, pa tudi vse osebe, ki so in kar so prispevale za našo politično zgodovino. Ta del knjige, v našem slovstvu edini te vrste, je s svojimi slotinami pregledno urejenih podatkov prava zakladnica, pristna pomoč v silii za vsakega raziskovalca. Že zahvalnost za velik trud zbiranja tega materiala in pravičnost zaliteva, da smo na tem mestu vsaj na splošno omenili dr. Lončarjevo knjigo, ki se je vsa ta leta izdatno rabila, ne da bi se bila v knjižlvi omenila.

Dr. Josip Tominšek.

Celja antiqua et nova. Izdaja v sliki in besedi M a r t i n P e r c, radira umetniški slikar A. F. Seebacher, Celje 1926.

Delo, ki bo obsegalo več zvezkov, a le malo izvodov (100), povečuje v slikah preteklost Celja in izhaja v samozaložbi izdajatelja ter je predvsem namenjeno ljubiteljem celjskih starožitnosti.

Prvi zvezek je dotiskan in obsega 12 slik-radirank, ki predstavljajo pomajveč prigodbe iz legende o svetem Maksimilijanu, baje celjskem rojaku in mučeniku iz Dicleklijanove dobe. V »Maksimilijanovi napi«, kakor bi smeli prvi zvezek nazvati, si sledijo: sv. Maksimilijana mladostna leta, sv. Maksimilijan osvobodi sužnje in obdaruje ubožce, sv. Maksimilijan in rimski sodnik, sv. Maksimilijan v Martovem templju, sv. Maksimilijana zadnja pol, sv. Maksimilijana pogreb, cerkev sv. Maksimilijana, ka-

pellea sv. Maksimilijana s čudodelnim studeneem, sen cesarja Friderika III. v Celju; izven tega kroga so le tri slike, rekonstrukcije po slikarjevem zamisleku in sicer: Claudia Celeia, Forum Celeianum in starokrščanska bazilika, ki je slala na prostoru današnjega pošlnega poslopja.

Slike polasnujajo legende, ki so zbrane v posebnem, lično opremljenem zvezku islega formata kakor radiranje.

Z ljubeznijo in zanosom ustvarja to delo bolj pesnik in umetnik, kakor zgodovinar; naravné posnetki se vrstijo s prividnimi prizori, kol si jih je zamislil umetnik. Slike so na splošno dobre, le osebe so preveč okorne in jim manjka potrebnega izraza.

Kljub temu — vale, Claudia Celeia, »druga Troja«, »rojstno mesto« sv. Maksimilijana in kraj mogočuli Celjanov v tem odelu, kot se nam tu kažeš, si že in še kot antiqua vredna, da dobiš vsaj 100 odjemalcev, ljubiteljev tvoje prošlosti.

K. Prljatelj.

Geramb dr. Viktor, *Volkskunde der Steiermark*, 10. zvezek serije Heimatskunde der Steiermark, ki ga izdaja dr. Walter Semetkowsky. Schulwissenschaftlicher Verlag Haase, Wien, Leipzig, Prag. Vel. 8, 72 strani, 4 karte in 46 slik.

Celotno zbirko namerava Semetkowsky izdati v 19. zvezkih, izmed katerih jih je nekaj že izšlo. Zgornje Štajersko bo obdelal dr. Julius Mayer, Srednje Štajersko dr. Andr. Aigner, »Drauland« isti, inž. Grengg bo izvršil generalno karto v merilu 1 : 400.000, oris štajerske deželne zgodovine s prazgodovinskim in arheološkim uvodom bo podal dr. H. Pirebeger, prof. dr. J. Stiny bo spisal geologijo in mineralogijo. Dr. Robert Klein je spisal »Steirische Weltkunde«, rastlinstvo bo obdelal dr. Ludwig Lämmermayer, živalsstvo dr. Adolf Meixner, narodopisje je spisal dr. Geramb, narečja bo obdelal dr. L. Bein, kmetijstvo inž. Ernst Hamann, les dr. Rudolf Jugoviz, obrt, industrijo in trgovino dr. Willh. Taucher, vodne moči inž. Herman Grengg, literatura, narodno pesništvo in ljudske igre prof. dr. K. Polheim, glasbo dr. Cornelius Preiß, umetnost dr. Walter Semetkowsky, zadnji zvezek (19.) pa bo obsegal »Anleitung zur heimatlichen Beobachtung und Forschung«, ki ga bo spisal dr. Rudolf Freis. Gerambova knjiga obsega ta poglavja: I. Begriff und Ziele der Volkskunde. II. Siedlung, Haus und Hof. V tem poglavju govori tudi o slov. krajevnih imenih. III. Vom Volkstümlichen Gerät. IV. Nahrung und Lebensweise. V. Volkstraehl. VI. Volksglaube. VII. Sitte und Brauch. VIII. Volksdichtung. IX. Verzeichnis des wichtigsten einführenden und steirischen Schrifttums (literatura k posameznim poglavjem.) Na koncu je 1. Karte der Verteilung der Flurtypen im ehemaligen Herzogtum Steiermark nach dem Stande von 1821—1825. Izdelal jo je Marian Sidaritsch. 2. Karte der Verteilung der Siedlungstypen im ehemaligen Herzogtum Steiermark auf Grund der Landesaufnahme von 1821—1825. Izdelal isti. Merilo obeh 1 : 750.000. Obe sta kolorirani. Nalo sledita še dve nekolorirani, in sicer: Karte der Verbreitung der Platzorte und verwandten Typen in Steiermark (1821—1825). Merilo 1 : 1.600.000 ter Karte der Verteilung der Hollarmer in Steiermark nach dem Stande von 1821—1825 v istem merilu.

Nekatere teh publikacij bodo tudi našemu domoznanstvu dobro služile.*)

*) Opomba uredništva. V Avstriji izhajajoče publikacije se dosledno in s čudovito vnemo pečajo s spodnještajerskimi zadevami. To se opaža v najrazličnejših panogah: v zgodovini in zemljepisju, v narodopisju, prirodopisju in geologiji, v nar. gospodarstvu in političnih spisih. Vse to ima nemško-politični propagadni namen: svel hočejo prepričati, zlasli odločilne kroge v Nemčiji, da je bivša Štajerska nedeljena celota ter da se v slučaju priklonitve Avstrije k Nemčiji mora prilegniti vsaj tudi mariborsko

okrožje. Središče cele akcije je v Gradeu. Stvar je zelo resna in opozarjamo naše kroge na to, da ne bo nekega dne prepoznal in da ne doživimo enakega razočaranja kakor pri koroškem plebiscitu.

S kako natančnostjo se tam obdeluje domoznanstvo, pri nas enaka podjetja najdejo le gluhla ušesa tako v občinstvu kakor pri državnih oblastih. Da je znanje moč, vedo ceniti nasprotniki bolj ko mi.

Fr. Kotnik.

Društveni glasnik.

Zgodovinsko društvo.

12. odborova seja je bila 5. junija, 13. 22. septembra, 14. 1. decembra 1926. Obravnavale so se na njih razne tekoče zadeve.

1. Denarne zadeve: Zadnji obrok državne podpore je bil izplačan. Za 1926/7 leto pa se je podpora znižala na polovico, t. j. na 15.000 Din. — Število članov je več ali manj stalno, od novega leta jih je 11 vstopilo na novo, 12 pa jih je izstopilo, oziroma umrlo. — Pisateljske nagrade so se zvišale na 500 Din za tisk. polo.

2. Publikacije. Za 1926 je izdalo društvo le 1 zvezek Časopisa (z 10 tisk. polami), zato pa so dobili člani brezplačno Kazalo k dosežanjam 20 letnikom. Izšla je razen tega v 1000 iztisih Kovačičeva knjiga »Ljutomer«; tiskarski stroški zanjo znašajo 38.000 Din; del te vsote je pokrit z raznimi darili v znesku 14.410 Din, predvsem z volilom pok. dekana Ozmeča. Izdal se je tudi ponatis »Ljudske medicine med koroškimi Slovenci«, in sicer kot 1. zvezek »Narodopisne knjižnice«; določila se mu je cena 10 Din. Obravnavali so se razni prispevki za novi letnik »Časopisa« in se deloma zavrnili, deloma sprejeli.

3. Arhiv in knjižnica. Prošnji, da se društvu izroči mestni arhiv mariborski, je mestna občina ugodila, vendar si je pridržala lastniškovsko pravico. Arhivalije bo društvo prevzelo, ko izdela prof. Baš o njih seznam. — Josip Mravljak v Vuzenici je dal oval 60 specijalk severnoital. in slovenskega ozemlja ter 2 odtisa grhov Vuzeniških gospodov; poslal je razen tega 1 bokal in knjigo vuzeniških splavarjev. Vuzeniški dekan Pivec je podaril listino Galleuhofske graščine iz leta 1628. — V knjižnici se je kreiralo mesto knjižničarja, ki ga je mestna občina podelila društvu tajaiku, prof. Glaserju.

4. Miklošičeva slavnost. »Zgodovinsko društvo« je pričelo akcijo za Miklošičev spomenik, najprej le za spominsko ploščo na rojstni hiši, a ljutomerski rojaki so se odločili za pravi spomenik v trgu. Prispevke je nabiralo županstvo v Ljutomeru in »Zgodovinsko društvo«. Odkritje se je vršilo ob skrajno neugodnem vremenu dne 8. avgusta 1926.

Slavnost je otvoril v imenu pripravljalnega odbora gimn. ravnatelj in podpredsednik »Zg. dr.« dr. Josip Tomlinšek, s pozdravnim nagovorom te-le vsebine: »Dragi ro-

jaki, slavna društva, ugledni zastopniki oblasti ter znanstveniki, slovstveniki, splohi prosvetnihi zavodov in združitev, odlični strokovnjaki vseh prosvetnih vrst! Čast mi je, Vas vse v tem lepem, vzajemnem krogu, ki ga ljubezljivo obdaja kolobar znamenitega Ljutomerskega trga, srčno pozdraviti v imenu pripravljalnega odbora in kot zastopnik »Zgodovinskega društva« v Mariboru.

Majhen je slovenski narod — to slišimo vedno — manjše so Slovenske gorice, majhna je Prlekija, ni velik Vaš Ljutomer, a težko je najti ozemlje, kjer bi na takem tesnem prostoru se porodilo toliko številu odličnih, pomembnih mož; ne samo po številu so bili znameniti, ampak tudi po kakovosti, po višini zmožnosti. Kar vsaka vas, vsako selo, vsak grič se more ponašati z njimi; p njih govori domača in svetovna zgodovina.

Najznamenitejši med znamenitimi pa je dr. Fran Miklošič, največji slavist, morda sploh največji jezikoslovec 19. stoletja. Njegova slava je svetovna že nad 50 let in bo ostala trajna vse čase. Že ob sedemdesetletnici njegovega rojstva (1883), se mu je klanjal stari in novi svet, Evropa z Azijo in Ameriko. Dospelo mu je tega leta tudi odlikovanje iz Beograda, red sv. Save I. vrste.

Miklošičeva slava ni slava, ki se vsled kakega enkratnega ali kratkodobnega, večkrat slučajnega čina razglašuje med svetom — danes se razglaša, jutri pa se že prične pozabljati. Ne! Miklošičeva slava je slava učenjaka, ki je svoj sluh talent, podeljen mu od Boga, posvetil pol stoletja izključno svoji vedi, odpovedal se vsem drugim težnjam, talent, ki je učenjaka sposobil, da je ustvaril dela, ki bodo ostala za vse čase temelj njih stroke, kamor se morajo in bodo morali zatekati vsi nasledniki te vede, ki je: slovansko jezikoslovje in jezikoslovske splohi. Ni tu ne bo znanstvene knjižnice na svetu, ki bi ne imela, ako hoče zadostiti najnujnejšim potrebam — Miklošičevi deli na svojih polih.

Taka slava, slava učenjaka je trajna, ona tudi najtrajnejše proslavi narod; tako je Miklošič proslavil Slovence in Vaš Ljutomer.

Je pa prva lastnost pravega učenjaka, znanstvenika: skromnost. Kdo je bil skromnejši nego Miklošič? Kaj je bila njemu takozvana posvetna čast? Ko bi ga mogli vabiti na današnjo slavnost, bi se opravičil z ljubezljivim pismom na imlo domovino, kakor je to storil 2. septembra 1883. — Vendar! Njemu je res pristojalo, da ni pričakoval časti in hleba po nji. A hvaležnemu človeštvu je pristojalo, da ga je častilo in ga odlikovalo z vsemi častmi, ter Vaša, naša dolžnost je, da ga častimo, da osvežujemo spomin nanj, ki naj ostane svež tudi med širšimi krogi, katerih ne privede študij k Miklošičevim učenim spisom.

To zahteva narodna hvaležnost. Ljutomer, Prleki se závedajo te dolžnosti. Leta 1863. ste ob tisočletnici slavili Cirila in Metodija, začetnika slovanskega pisma; leta 1868. ste Vi priredili prvi slovenski »tabor«. Bil je ta tabor zalival slovenskemu ljudstvu, da je slozi stoletja vztrajalo kot narod, proti vsem protivnikom. In baš Vi ste bili v to poklicani, Vi prva in zadnja straža nasproti tujemu napadu, Vi, ki ste morali njeni hruto obrnjeno na dve strani, ki ste zdržali napade Obrov, Ogrov, Turkov,

napade Krncev (leta 1704. so Vani zažgali lrg!) in nemčurjev za seboj in med seboj. Leta 1883. ste proslavljali Miklošiča — značilno: on je odkril dobo sv. Cirila in Metodija, on je budil leta 1848. našo narodno zavest in on je uvrstil slovanske jezike kot enakovredne v svetovnost. Niste se vdali, ker ste bili Miklošičevi . . . Niste mogli, praznovali leta 1913. stoletnice njegovega rojstva, niti leta 1916. pefindvajsetletnice njegove smrti (mrl je leta 1891): med seboj ste še imeli narodne nasprotnike, ki so zabranjevali Vaš razmišljanje. Danes ste svobodni in nastopate in govorite svobodno.

Iz ust pravega strokovnjaka boste zdaj slišali, kaj in kak je bil Miklošič.

V imenu odbora pa li koncu izrekam zahvalo vsem, ki so danes tu sem prispeli v Miklošičevem duhu li v znamenju naroda Prlekov, ki tod prebiva.

Zahvala bodi izrečena lrgu Ljutomeru in njega dičnemu županu dr. Stojanu, tržanom in tržankam, društvom, šol. Vaš trg je vedno (izza leta 1265.) varoval pravice in ugled.

Hvala Vam, ki ste dospeli iz gor in dolin, Tebi, narod, ki si zraste na vulkanskih tleh — pred tisočletji so tu brutalni ogenj ognjeniki — i Vi ste narod ognjevit!

Hvala Vam očelom, ki ste z velikimi žrtvami pošiljali nadarjene sinove ven v svet, se učiti in napredovati.

Hvala Vam matere, ki ste rodile krepke sinove in ste si pritrgevale vse, da ste pomagale otrokom do napredka, jim z ljubeznijo omiliš dom.

Hvala Tebi, mladi in al imej tu vzor velikega moža, rojaka, sina preproste hiše, ki se je z umom, ki mu ga je dala priroda, in z delom, ki si ga je izbral za življenjsko nalog, dvignil do svetovne slave. Mladika, ne ponašaj se: »Bil slovenske krvi, bodi Slovincu ponos!« — slovenska kri ni Tvoja zasluga — temveč: biti vir slovenski delavec, z drvešom ali s peresom, ter slovenski pošteni in zvest rodu in domu: taki bodimo vsi, to bodi Tvoj ponos! Tako dosežeš tudi Ti svoje zasluge, zaslužiš svojo slavo: Res, ni mogoče staviti vsakemu spomenike, kakor ne more biti posejano zdrčelja z zvezdami. A vsak ima svoj spomenik v svojem srcu: zavest, da sem storil dobroga, kar sem znal in mogel! In trdno stoji skupni spomenik pred sodbo — narod in o Slovencih priča velja sodba ta: Skozi stoletja ste slali utomajni, v vseh bojih in nevarnostih. Slovenske Gorice so ostale slovenske, ker niste pripustili, da bi ne bile slovenske! Kakor tudi Slovenci nismo pripustili, da bi ne bili Slovenci. Vztrajali ste in sinovi doslej, vztrajamo tudi za naprej!»

Slavljenski govornik vsenč. prof. dr. Ralko Nahligal je v izbranih besedah orisal slavljensko življenje, delo in njegov pomen (prim. LZ 1926, 561), nakar je lntomierski župan dr. Stojan prevzel spomenik v varstvo.

Namčravana ljudska veselica je radi dežja morala izostati, pač pa se je vsi polni baje, na katerem so se vsi razni nagovori.

Natančneje je o slavnosti poročalo dnevno časopisje.

Muzejsko društvo v Ptuj.

(Poročilo o društvenem delu od občnega zbora dne 3. junija 1925 do 27. maja 1926.)

Na občnem zboru dne 27. maja 1926 je podal predsednik dr. Fr. Kotnik sledeče poročilo:

Glavno delo Muzejskega društva je v zadnji poslovni dobi bilo osredotočeno okoli izdaje knjige »P o e t o v i j a«, ki jo je poklonil dr. M. Abramič društvu ob tridesetletnici in ki jo je v slovenskem jeziku priredil prof. Anton Sovrè. Obema naj bo izrečena še enkrat naša iskrena zahvala. Tudi Arheološkemu inštitutu na Dunaju, ki je pospeševal izdajo ter prepustil mnogo klisjejev v uporabo, gre naša zahvala. Vsled izdaje smo prišli v težek gnetni položaj, iz katerega so nas rešili vsi ptujski denarji zavodi z enoletnim brezobrestnim posojilom. V prihodnje pa upamo na državno pomoč. Kritika je knjigo lepo ocenila in povdarjala, da smo se z njo povzpeli nad navadna provincijska znanstvena društva. Izdaji naj bi sledil še srednji in novi vek!

Društvo beleži s smrtjo častnega člana in ustanovitelja ptujskega muzeja, profesorja Franca Ferka bridko izgubo. Orlranilo mu bo vedno časten spomin. Gledati moramo, da stare kulturne institucije ne propadejo, ampak процvitaio. S temi delomi homo najboljše vršili svoje poslanstvo na severu naše države.

Ker je glavno delo bilo posvečeno izdaji knjige, je drugo nekako zaostalo. Društvo ima precej obsežno, še neurejeno knjižnico. V lanskih počitnicah jo je uredil gosp. Smodič po posameznih strokah in po abecednem redu avtorjev. Treba je napraviti še temeljni zapisnik in zapisnik na listkih.

S 4 starimi slikami smo se udeležili razstave portretnega slikarstva od 16. stoletja do danes, ki se je vršila koncem avgusta in začetkom septembra v Ljubljani. V imenu društva je razstavo posetil podpredsednik V. Skrabar. — Pred kratkim so odkrili v Lancovi vasi rimski sarkofag. Ogledala sta si ga V. Skrabar in A. Sovrè. To je navaden sarkofag iz haloškega kamna žilavca.

Učiteljskišnik Smodič je zasledil v novi vasi pri Ptuj u tkzv. »Burgfriedstein« s 6 letnicami. Kamen je sedaj shranjen v lapidariju.

Pri Jagičevi proslavi v Varaždinu in pri otvoritvi varaždinskega muzeja sta društvo zastopala odbornika ravnatelj dr. Josip Komljanec in okr. sodnik dr. Vladimir Traver. — Za Miklošičev spomenik v Ljutomeru smo prispevali 100 Din.

M u z e j so obiskale tekom poslovne dobe razne šole, n. pr. osnovna šola vurberška, meščanska šola iz Vojnika, dekliška obrtna iz Maribora in razne okoliške. Dne 2. V. so posetili mesto in muzej slovenski časnikarji, nato »Ognjišče«, društvo slov. arhitektov akademikov iz Ljubljane (Plečnikova šola), ob priliki občnega zbora gozdarskega društva, tudi slov. gozdarji. Prostori v muzeju so nedostatni, posebno trpi kulturno-historična in narodopisna zbirka.

P o m n o ž i t e v z b i r k. 1. Fosilna riba iz Šmarja pri Jelšah. Daroval veleposestnik Amand Graner. 2. Že imenovani Burgfriedstein. 3. Posnetek rimskega mla-denčca (arheologi imenujejo izvirnik »caput Kartinum«), člana julijsko-klavdijske rodbine. 4. Star pečat mestne župnije v Ptuj u, rimski in drugi novel. Daroval g. vikar Čilenšek. 5. Beneški novce iz 17. stoletja in rimske novce je daroval ravnatelj tiskarne na Rav-nah, inž. Lorberau. 6. Relief neke dame, baje žene prof. Gaupmauna, ki je stanoval v sedanji kapucinski hiši. Gaupmaunovo delo. Podarili kapucini. Arhiv je pridobil od hčerke profes. Tuška, gospe Ljubice Miklan korespondenco prof. Tuška z Janežičem, Erjavcem in drugimi slovstveniki. Neka j letakov izza koroškega plebiscita je podaril učitelj Albin Stritar.

P r e d a v a n j a: 1. Vseučiliški asistent dr. Rudolf Kolarič o slovenskem jeziku in njega vzhodno-slojarskih narečjih. 2. Profesor Janko Glaser o Antonu Aškercu. 3. 23. IV. 1926 vseuč. profesor dr. Strzygowski o azijski umetnosti. 4. Dr. Šleč o umetnostnih spomenikih ptujskega mesta (28. V. 1926).

Z zahvalo vsem odhronikom in drugim sotrudnikom je predsednik zaključil svoje poročilo.

V odbor so bili izvoljeni: 1. Dr. Fr. Kotnik, predsednik. 2. V. Skrabar, podpredsednik. 3. Dr. Vl. Travner, tajnik. 4. Prof. Fran Alič, blagajnik. 5. Gimn. ravnatelj dr. Jos. Komljanec. 6. Prof. Ladislav Mlaker. 7. Profesor Anton Sovrč. Občino zaslopaajo v društvu: 8. Dr. Ivan Fermevc. 9. Vinko Šerona in 10. P. Pirich. Za namestnike so izvoljeni bančni ravnatelj Malevžič, prof. Stiplovšek in šolski vodja Uroš Peček.

Muzejsko društvo v Mariboru.

Meseca februarja 1926 izvoljeni odbor je imel v istem letu v vseni pol odborovih sej, v katerih so se reševale tekoče zadeve, ponajveč ponudbe za nakup muzejskih predmetov in pa sprememba društvenih pravil.

Dne 28. novembra se je vršil izredni občni zbor, ki je v marsičem spremenil društvena pravila, ki so se potem vložila na veliko županstvo v odobrenje. Odbor je obecnim podal začasno poročilo o društvenem delovanju, ker društveno leto se sklene šele 31. decembra. Udov je sicer društvo 1926 pridobilo precej več, vendar izdatki znatno prekašajo dohodke in jili je bilo mogoče pokriti le s prihranki prejšnjih let. Ugotovilo se je tudi, da sedanji muzejski proslori ne zadostujejo več za primerno razslavitev muzejskih predmetov, zlasti slik in plastičnih umetnin. Soglasno se je sprejela resolucija, naj se odbor obrne z novo prošnjo na mestno občino, da poslople dvigne še za eno nadstropje.

Pri odkritju Strossmayerjevega spomenika 7. novembra 1926 je društvo zastopal društveni predsednik prof. Kovačič.

Letu 1926. je bilo do 28. novembra v muzejski katalog vpisanih na novo 87 objektov. Med temi je mnogo bankovcev raznih držav, ki jih je muzej dobil od sodnije ali od drugod. Med važnejšimi predmeti so omeniti naslednja darila, oziroma nakupi:

Gosp. sod. svetnik Niko Vrabl: 4 paleontološke okamenine iz Dravskega polja.

Gosp. Krepek v Mariboru spominski kolajni slov. tabora v Vižinarih 17./5. 1869 in v Vipavi 29/6 1870.

Gosp. Ivan Mravljak v Vuzenici bokal vuzeniške splavarske zadruge iz l. 1829.: odlisek grba vuzeniških in marenberških gospodov.

Gosp. Šprager v Bellinich, prekinurski goslovanski bosunan.

Gosp. Gartner, župnik na Planini, dve sliki na steklo in nastavek baročnega okvira.

Gospa dr. Lipoldova črno žensko topico.

Ga. Zabovnik posodila žametni moški letovnik.

Gosp. Jurko, župnik v Starem lrgu pri Slov. gr., srebern ruski rubelj carice Katarine II. in spominski kolajni slov. tabora v Zaleu 1868 in Sevnici 1869.

Gosp. Alojzij Senčar v Mariboru s srebrom okovano pištolo iz Makedonije.

Gosp. I. Malgal par bakrenih rimskih novcev, najdenih na Rifuiku pri Sv. Juriju ob južni železnici.

Gosp. Šleč. Pivec, dekan v Vuzenici, starinsko slensko uro iz Podčetrlika.

Nakupilo je društvo 1926 bokal nekdanje mariborske sodarske zadruge, narejen v 17. stoletju, popravljen v 19. stoletju, staro slensko uro in pri Selnici ob Dravi najden bakrorez z grškim napisom in prizorom obleganja neke trdnjave.

Iz nekdanje mariborske židovske sinagoge se je v muzej prepeljala gotska konsola, baza nekega stebra in nekaj drugih kamenov.

Vsem darovateljem iskrena zahvala!

Uredništvo je sprejelo:

(od 1. januarja do 15. decembra 1926).

Ljubljanski Zvon 1926, zv. 6—12.

Sarski, Dr. Krek, Jugoslovan. Ponatis iz »Kmerskega Lista«. Ljubljana 1926.

Spisanje na B'lgarskata Akademiya na naukitē. Knj. XXXIII. Miletich L., Sedmogradskitē B'lgari i tēhniyat' ezik'. Sofija 1926.

Ivan' Evstratiev' Gešoy'. Izd. Bolgarska Akademiya. Sofija 1926.

Čas. Ur. dr. Fr. Lukman, dr. Jos. Mal, dr. Fr. Stelč. L. XX. (1925/26) zv. 6. L. XXI. (1926/27) zv. 1.

Český Časopis Historický. Izdal. Jos. Pekař. Ročn. XXXII. (1926) seš. 2. Praga 1926.

Laskaris Mihailo, Vizantiske princeze u srednjevekovnoj Srbiji. Beograd—Ljubljana 1926. Str. 138.

Zbornik za umetnostno zgodovino. Uredn. dr. iz. Cankar. L. VI. zv. 2; 3. Ljubljana 1926.

Atti della Accademia scientifica Veneto—Trentino—Istiano. Ser. III., vol. 16. Padova 1926.

Glasnik zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini. XXXVII. 1925. Urednik Vlastislav Skarić.

Lëtöpis na b'lgarskata Akademiya na naukitē. VII., 1923/24; VIII., 1924/25. Sofija 1926.

Sčineniya na Mitropolit' Kliment' T'rnovski. Tom I. Povesti, razkazi i drami. Sofija 1926. Izd. Bolgarska Akademiya.

Spomeni na Atanasa T. Iliev. Izd. Bolgarska Akademiya. Sofija 1926.

Slavia. Časopis pro slovanskou filologii. Ur. O. Hujer, M. Murko. Ročn. V., seš. 1. Praga 1926.

Pere Martin, Anton Janscha, erster k. k. Lehrer der Blenenzucht in Wien. Biographische Skizze zum hundertfünfzigjährigen Jubiläum seiner »Vollständigen Lehre von der Blenenzucht« (1775—1925).

Pere Martin, Celeja antiqua et nova. V sliki in besedi. Zv. 1. Celje 1926.

Eisner Paul, Volkslieder der Slawen. Bibliographisches Institut.

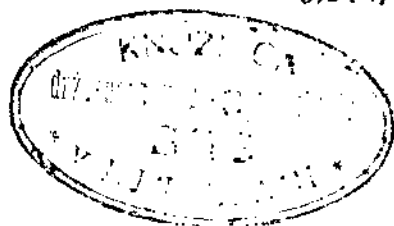
Stein Arthur, Römische Reichsbeamte der Provinz Thracia. Sarajevo 1920. Leipzig.

Premrou Miroslav, Vlshta Apostolica del Nunzio di Graz Glo. Battista Salvago a Gorizia 1608. Gorizia 1926.

Premrou Miroslav, Serje documentata del vescovi triestini del secoli XV.—XVIII. Trieste 1926.

Bedeković Vickoslav, Povjest župe sv. Barbare u Bedekovšćini. Samohor, 1926.

Strmšek dr. P., Orožje v jugoslovanski narodni epiki. Izdala Jugoslovauska Akademiya znanosti i umjetnosti. Zagreb 1921.

Kmečko dedno nasledstvo za časa veljavnosti gorskih bukev.

Prof. dr. Metod Dolenc, Ljubljana.

I. Uvod.

§ 1. Zgodovinski podatki o gorskih bukvah.

Gorske bukve, izdane od Ferdinanda I. dne 9. februarja 1543 za štajerske deželne stanove, so vsebovale kopo pravnih določil, ki so se izobličila na podlagi od pamtiveka ohranjenih običajev. Imamo mnogo listinski ohranjenih spominov, ki se tičejo vinogradništva; najstarejši glede slovenskega ozemlja datirajo iz l. 1240.¹⁾ Poznamo celo zapisnike o vinogorskih zborih kot ljudskih sodiščih iz časa od l. 1444. do 1447., in sicer za slovensko Žitaro ves na Koroškem. Tudi za nekakšne predhodnike gorskih bukev vemo, čeprav niso pisani v tako popolni obliki, kakor se nam prikazujejo uzakonjene gorske bukve iz l. 1543. Natančni opis zgodovine postanka gorskih bukev si moramo pridržati za drugo priliko. Tu naj zadošča, da omenimo le še dejstvo, da so štajerski deželni stanovi 12 let moledovali pri vladarju, preden so dosegli uzakonjenje od njih samih kodificiranega osnutka.²⁾

Štajerske gorske bukve so veljale za vse izvenštajerske pokrajine Notranje Avstrije. To je bilo na splošno glede vseh zakonov določeno že od Fridrika IV. (1440—1493); se posebno treba pokazati na ročin o kranjskih deželnih svoboščinah in pravicah, čigar čl. 8. se je glasil: »In allen anderen Sachen, die hier nicht verschrieben sind, richten nach den Rechten als unseren Herrn und Edelleuten in unseren Landen zu Steyer«³⁾.

¹⁾ Glej dr. Josip Gruden: Slovenski župani v preteklosti, str. 62 nasl. Prim. tudi Oest. Weistümer, VI. zv., str. 406 nasl.

²⁾ Glej Arnold Luschn v. Ebengreuth: Oesterreichische Reichsgeschichte Lehrbuch (1. izdaja iz l. 1896., str. 353.) (Druga, obširnejša izdaja, naslovljena Handbuch der oest. Reichsgeschichte, obsega le srednji vek.)

³⁾ Prim. Hugo Hoegel: Geschichte des österr. Strafrechtes, I., str. 34, 35, glede »Landesgerichtsordnung«.

Isto določilo se pa nahaja malone dobesečno tudi še v tiskanem ročnu iz l. 1687.⁴⁾ S tega vidika pač ni bilo nobene nujne potrebe, da bi se bile izdale še posebne gorske bukve za Kranjsko in priključeno sosedno ozemlje. Poskus I v a n a V r h o v c a in dr. Josipa Grudna dokazati, da je v letu 1582. napravljeni slovenski prevod gorskih bukev iz l. 1543. Andreja Reclja, župnika na Raki, postal prvi slovensko pisan zakon, oziroma da je izšla »Beradtschlagte Pergrechtsordnung in Crain und der windischen Mark, Issterreich und Kharst etc.«, čije edini popolni zapis⁵⁾ iz l. 1595. se nahaja v nekem rokopisu v arhivu ljubljanskega stolnega kapitlja, kot novelirani zakon, se je izjalovil.⁶⁾

§ 2. Gorske bukve v slovenskih prevodih.

Gorske bukve iz l. 1543. so bile izdane v nemškem jeziku. Že leta 1543. so izšle tudi v tisku, ki je bil sploh najstarejši tisk v Notranji Avstriji. Naslednji tiski so iz l. 1559., 1616., 1633., 1639., 1682., 1683., 1760. Ti ponatisi se razlikujejo med seboj le v tem, da navajajo pri denarnih kazenskih določilih namesto prvotnih, ki so postali obsoletni, sodobne valutne zneske. Ker so imele gorske bukve vlogo pravnih napotil (Weistümer,⁷⁾ ki so se morala ob pričetku sodnega zborovanja čitati, je povsem naravno, da je nastala nujna potreba, prevesti jih za slovenske kraje v

⁴⁾ Glej Landhandfeste (= ročin, izraz je vzet iz prevoda gorskih bukev po Andreju Reclju iz l. 1582.) za Kranjsko iz l. 1687., tiskana v Ljubljani v tiskarni Tadao Meyer.

⁵⁾ Samo prvih 18 členov pod naslovom »Beradtschlagte Perktaidungsordnung für Crain« se nahaja v nekem rokopisu graške Joanejske knjižnice. Glej o tem mojo razpravo v Časopisu za zgod. in narodopis, XI. l., str. 35.

⁶⁾ Glej I v a n V r h o v c a: Gorski zakon in gorske pravde (Izvestja muz. društva za Kranjsko VII., str. 109 nasl.); dr. Josip Gruden: Slovenski župani v preteklosti, str. 63, isti: Zgodovina slovenskega naroda, str. 440. Natančne dokaze za gornjo trditev si moramo pridržati za pripravljano monografijo: »Gorske bukve kot podlaga slovenskega običajnega prava«, O enakem načrtu, ki so ga l. 1573. izdelali deželni stanovi (nižjeavstrijski), ki pa takisto ni dobil moči zakona, pa je imel vendar le vpliv na nadaljni razvoj prava, glej dr. Bernhard Poll: Das Heimfallsrecht auf den Grundherrschaften Oesterreichs, str. 71 nasl., dalje Erna Patzelt: Entstehung und Charakter der Weistümer in Oesterreich, str. 100, 103.

⁷⁾ Izraz »pravno napotilo« za »Weistum« smatram za boljši nego »pravorek« ali »navod« (glej dr. Fran Goršič: Dušanov Zakonik v slovenščini, Ljublj. Zvon. 1925, str. 138); oba ta dva izraza bi bila premalo pregnantna — za pravnozgodovinsko pojmovanje. Sicer je pa glavna stvar, da se izraz lahko udomači: usus tyrannus! Glede postanka pravnih napotil glej specialne studije: dr. Erna Patzelt, op. cit. (1924), dr. Bernhard Poll, op. cit. (1925); obe studiji pa izključujeta pravna napotila iz slovenskega ozemlja. Prim. tudi lepi uvod v Otto H. Stowasser: Niederoest. Weistumtexte (1925), dalje še: Arnold Luschin von Ebenreuth: Handbuch der Oesterreichischen Reichsgeschichte (l. 1914.), str. 156, 157.

slovenski jezik. O kakšnem tiskanem prevodu do konca 18. stoletja ni duha ne sluha. Imamo pa ohranjenih desetero pisanih prevodov iz različnih časov. Ni eden pa se ne sklada docela niti z nemškim izvirnikom, niti z drugimi prevodi. Pa te divergence niso le jezikovne, terminologične, ampak stvarne, tako glede obsega, kakor tudi glede vsebine pravne snovi same. Razlagati si moremo to dejstvo le na ta način, da na vsebino prevodov gorskih bukev ni vplivala samo volja sodnega gospoda, ampak da je prava za vest ljudstva naravnost zahtevala prilagoditve prvotnih določil sodobnim pravnim običajem. Za razumevanje jedra te razprave bo zadostovalo, ako navedemo le bistvene podatke o teh prevodih gorskih bukev¹⁾.

1. Najstarejši doslej znani prevod ima naslov: **»Gornih Buqui od Krailoue Suetlosti Offen Innu poterien general inu Privilegium«**. Avtor Andrej Rezi (Recelj), župnik na Raki. Čas nastanka l. 1582. Rokopis se nahaja v ljubljanskem muzeju. Priobčen je bil že v tisku (Letopis Sl. M. 1889; Izvestja muz. društva za Kr., IX.).

2. Drugi prevod nima naslova, prepisal (descripsit) ga je 17. oktobra 1683 J. Kapsch-Reittenburgi (Čretež pri Šmarjeti na Dolejskem). Rokopis se nahaja v ljubljanskem muzeju. (Tiskan v Izveštju muz. društva za Kr., III.)

3. Nadaljni prevod se glasi: **»Gorskhe Bukve pissane v tem leitu khadar se je pisalu 1646«**. Avtor Hans Laybasser, uradnik ljubljanskega kapitlja. Rokopis se nahaja v arhivu ljubljanskega stolnega kapitlja. Doslej v tisku še ni priobčen.

4. Prevod, izdan v tisku Letopis Sl. M. 1887, se glasi: **»Nasiga Suetliga Cesarla Gorskih Pravd V stalerske V koroske inu V kranski Deselle Resnizho Poterienie«**. Avtor ni znau; njegov rokopis se nahaja v ljubljanski študijski knjižnici. Nastati ni mogel pred l. 1639.

5. **»Gorski artikeln«**, omenjeni v L. Sl. M. 1887, pa v tisku še ne objavljeni; avtor ni določljiv; postanek v 18. stoletju, vsekakor pred l. 1781. Nahaja se v ljubljanskem muzeju.

6. in 7. V **»Wagensperglscher Perg und Zehend Register«** iz l. 1686. sta bila sprejeta dva prevoda. Prvi se glasi: **»Perkordnung auss der Teutschen indie Cranarische Sprach Vertollmatsch«**, pa je fragment, ki seže samo do 16. člena. Drugi prevod se imenuje: **»Gorhske Freyesti Ad Celsarje Ferdi-**

¹⁾ Seznam prevodov, ki sem ga podal v svoji razpravi: »Pravni izrazi v prevodih vinogorskega zakona« (Časopis za slov. jezik, knjiž. in zgod., II. let., str. 72 do 91) je tu izpopolnjen za četvero prevodov. Izdajo kritičnega besedila vseh prevodov, pa tudi nekaterih važnih nemških napisov pridržim za monografijo, omenjeno v § 1.

n a n d o 2 : 3«. Slede členi, vendar ne **per extensum** prevedeni, ampak zgolj v ekscerptih. Provenienca obeh je grad Vagensberk nad Litijo. Avtorja sta skoro gotovo dva različna, pa nista znana. (Lastnik in liratelj rokopisov g. Henrik Franci, tovarnar v Ljubljani.) Čas nastanka ni natančneje določljiv. Fragment je gotovo starejši zapis, nastala sta oba med l. 1686. in l. 1747. Tiskana nista prevoda še nikjer.

8. »**Gorske Regelze al Artikelui**«, prevod je samo omenjen v Letopisu Sl. M. 1887, nahaja se v ljubljanskem muzeju. Najdišče skoro gotovo Boštanj ob Savi. Čas nastanka pred l. 1781. Avtor ni znan.

9. »**Cesarske Gorske Praviže**«, najdišče Soteska ob Krki, avtor ni določljiv, čas nastanka druga polovica 18. stoletja. Sedanji lastnik: pisec teh vrstic. Tekst še ni izšel v tisku.

10. Zadnji prevod pa nam je znan samo iz tiskanega izvoda, in sicer v knjigi »**Kalendar Najszvetesega Szrca Jezusovega na 1912. leto, Szombathely, cerkvena štamparija**«. Naslov se glasi: »**Artikulusi vrlia nedeljskoga, steri szo nam na kaszek szpravljeni i poulek reda po etom nasem szlovenszkom jeziki na vekso razmovnosti vödani**«. (Ortografija je ogrska.) Avtor ni znan, niti priobčilec. Čas postanka: med leti 1807. in 1811. Imenovati ga hočemo »**prekmurski prevod**«.

Slovenske prevode bomo citirali, kjer je avtor znan, po njegovem imenu, sicer pa po najdišču.

Razen teh prevodov se bomo ozirali še na nemške izdaje gorskih bukev in sicer na prvotno besedilo (1543, cit.: prvotni tekst), dalje na »**Beradtschlagte Pergrechtsordnung in Crain**« und der windischen **Marckh, Issterreich vnd Kharst etc.**» (1595, cit.: »priprav. kranj. osnutek«) in slednjič na natis v II. zvezku dela **Heinr. Georg Hoff: Gemähde von Herzogthume Krain** itd. iz l. 1808., o katerem pa upravičeno domnevamo, da je njegov nemški tekst samo nemški prevod slovenskega prevoda, ki je bil gori omenjen pod 5. (Citirati ga hočemo »**Hoffov zapis**«.)

§ 3. Splošne pripombe o pravnih razmerah kmečkega stanu.

V razumevanje kmečkega nasledstvenega ali dednega prava, moramo še čisto na kratko opozoriti na socialni ustroj podeželnega slovenskega ljudstva. Izvemo o njem največ in najbolj točno iz starih zapisnikov o vinogradskih in kvaternih sodnih zborih iz raznih dolenjskih graščin. Ti zapisniki segajo do konca 16. stoletja pa do začetka 19. stoletja in

⁹⁾ O obsegu Kranjske (do 13. stoletja) glej Anton Mell: *Die historische und territoriale Entwicklung Krains vom X. bis XIII. Jahrhundert*, osobito str. 110 inosl.

nam najboljše kažejo praktično izvajanje tedaj veljajočega prava na ljudskih sodiščih. K tem pa ne smemo šteti le vinogorske zbornice (shode), ampak tudi še kvaterni sode, povšje sode in pa nepristranska sodišča.¹⁰⁾ — O kompetenci vseh teh sodiščnih oblik za udejstvovanje pravosodja v civilnih zadevah prostega naroda in v manjših kazenskih zadevah (causae minores) tu ne moremo razpravljati. Povdariti hočemo le, da se značijo vinogorski zbori in pa povšji sodi kot izrazito kavzalna sodišča, prvi za vse spore glede vinogradniških stvari, drugi glede zadev lova na povhe. Vsaj v prvem času po kmečkem uporih iz l. 1573. so se morali na vinski gorici vsi zborovanj, kjer so se reševale pravne zadeve pod vodstvom vlastelina od sodnikov iz ljudstva, udeleževati vsi interesenti, t. j. vsi vinogradniki. Ti so bili lahko osebni podložniki vlastelina ali pa tudi prosti ljudje, meščani, duhovniki, da celo drugi plemenitniki. Zapisniki o vinogorskih zborovanjih jih ostro ločijo — vsaj sprva — v mejaše, t. j. samo z zemljo, ne pa tudi z osebo pod oblast vlastelina spadajoče vinogradnike in pa v sogornike, ki so bili tudi osebni podložniki, torej tlačani (nevoljniki) vlastelina. Tretja vrsta vinogradniških prebivalcev so pa bili vsobenjeki, ki so v gorici opravljali posle težakov, pa pri grajskih ljudeh niso bili priljubljeni, ker so bili fluktujoči element, ki je povzročal mnogokrat le zgago ali polujšanje. Zapisniki o vinogorskih zborih dajejo jasno sliko o neprestani borbi za obdržanje teh vsobenjekov kot težakov pri vinogradniških posestnikih na eni strani, a za njih odstranitev pa po drugi strani pri grajščijski gospodi.¹¹⁾

¹⁰⁾ O vseh teh sodiščnih prim. moje razprave v Časopisu zgod. in narodop. XI. let. (1914), str. 33—67: »Pravosodstvo kostanjeviške opatiije v letih 1631 do 1655«; in dalje v Zborniku znanstvenih razprav, I. let., 1921, str. 22 do 100: »Pravosodstvo pri novomeškem inkorporiranem uradu nem. vit. reda v letih 1721 do 1772«; dalje v istem Zborniku, let. III., 1924, str. 1 do 118: »Pravosodstvo cistercienske opatiije v Kostanjevici in jezuitske rezidence v Pleterju od konca 16. do konca 18. stoletja«; slednjič v istem Zborniku, let. V., 1926: »Pravosodstvo klevevske in boštanske graščine od konca 17. do začetka 19. stoletja«. Citiramo v naslednjem prvo razpravo samo s kratico: Kost., drugo z Nm., tretjo s Kost.-Plet., četrto s Klev.-Bošt.

¹¹⁾ O razlikah vseh teh vrst vinogradnikov prim. Kost., str. 39 nasl., Nm., str. 37 nasl., Kost.-Plet., str. 15 nasl., Klev.-Bošt., str. 161 nasl. Glede pravnega položaja »mejašev« naj pokažemo na sličnost ali vsoporednost z institutom »Die Leihe zu Burgrecht«. Nič ne nasprotuje, kar nam zapisniki o vinogorskih pravnih izidih iz 16. in 17. stoletja prikazujejo, ugotovitvam Ludmilla Hauptmanna: Ueber den Ursprung von Erbleihen im Oesterreich, Steiermark und Kärnten (1913), str. 84, 85; da je »Burgrecht die unbesteuerte Erbleihe . . . der Burgrechter war selbst dem Grundherrn zu keinen, auch nicht dem geringsten ungewöhnlichen Dienste verpflichtet«. Le glede dostavka iz neke listine »sondern reichliche den Leihzins und anderz nicht« —, se zdi, da ne bi bil v skladu z nekaterimi določili gorskih bukev; ali ni doganjeno, če so baš ta določila gorskih bukev veljala tudi za mejaše. Prim. dalje Bern-

§ 4. Obris razmotrivanj.

Miselni razpored naše razprave bo sledeči: Najprej hočemo pokazati vsa določila, ki jih vsebujejo gorske buke prvotnega besedila, obenem pa tudi razne njihove važnejše metamorfoze v slovenskih prevodih. Za tem se bomo pečali s praktično uporabo teh določil, oziroma tudi z delnim njih omalovaževanjem, ki se nam prikazuje iz vsebine tisočerihih zapisnikov o vinogorskih zborih. V obeh ozirih bomo govorili skupno o materialno-pravnem, kakor tudi o formalno-pravnem stanju, ker se strogo ločiti ne dasta. Nato se bomo še ozrli na neke predloge, kako naj bi se dedno pravo reformiralo, ki so izišli od strani prosvetljenega ekonomskega veščaka Frana Antona pl. Breckerfeldta, graščaka na Starem Gradu pri Novem mestu, le dve tridesetletji prej nego je prišlo do kodifikacije še danes veljavnega občega državlanskega zakonika (1811). Slednjič pa bomo prikazali še prehod pravnih razmer po vinogorskem pravu v moderno, sedaj veljajoče dedno pravo občega državlanskega zakonika iz l. 1811.

Za razumevanje določil o dednem nasledstvu bo treba, tuptatam ozirati se tudi na obča določila stvarnega in imovinskega prava. Navedli jih bomo sproti na prikladnem mestu, seveda le toliko, kolikor bo neobhodno potrebno.

II. Določila gorskih bukev.

§ 5. Splošna ocena.

V nemškem izvirniku gorskih bukev iz leta 1543. je le prav malo določil, ki se tičejo dednega prava. Vsi vinogradniki, mejaši in sogorniki, so imeli vinograde in kar je zemlje zraven spadalo, le kot vinogorsko posest ene ali druge »Gorske palice« (Bergstab), t. j. patrimonialne gosposke, kateri je ves dotični vinogradni okoliš pripadal kot fevd, naklonjen od deželnega vladarja. Posestne pravice mejašev in sogornikov (sprva opazovana ostra ločitev teh pojmov, se je pozneje pozabila in vporaba teh pojmov v zapisnikih, kakor tudi v slovenskih prevodih gorskih bukev stopila,¹²⁾ so se ravnale vseskozi po pravilih gorskih bukev, odnosno tistega prava, čegar veljavnost je bila v gorskih bukvah, če ne točno izražena, vsaj supponirana. Enako je veljalo tudi za dedno pravo. Le glede vsobenjekov smemo po vsej pravici

hard Poll, op. cit., str. 9; Voltelini: Die Anfänge der Stadt Wien, str. 81 nasl. Glede vsobenjekov glej tudi poznejša izvajanja Frana Antona pl. Breckerfeldta v § 14. te razprave. Pisava vsobenjek (namesto »osbenjek«) ustreza historičnemu postanku instituta, kar bomo dokazali na drugem mestu.

¹²⁾ Glej posebno op. 22. v Kost.-Plet. na str. 15.

reči, da je bil njihov položaj glede posestnih pravic in dednega nasledstva — neurejen; saj so bili le osovraženi gostje v vinogorskem okolišu gorske palice, ki jih je le dejansko trpela, kolikor jih je morala.

Nobenili določil ne najdemo v gorskih bukvah, ki bi se nanašala na premično blago, vsaj izrazitih ne. Vsa veljajo po svojem duhu za vso zemljo, torej za gospodarsko jedoto vsakega vinogradnika. O možnosti parcelacije zemlje radi več dedičev ni nikjer govora, dasi se je dejanski včasih tupatam izvrševala. Vplivi rimskega pravnega pojmovanja dednega prava v gorskih bukvah še niso vidni, v praksi naslednjih stoletij — pač.

Današnje pravo pozna troje oblik, v katerih se udejevtvuje prave nasledstva v imovino zapustnika; to so poslednjevoljne odredbe zapustnika (oporoka = *testamentum*, in volilo = *legatum*), dalje dedna pogodba; slednjič, kjer ni ne prve ne druge, zakonito (intestatno) dedno nasledstvo. Od vseh teh oblik so omenjene *verbis expressis* v izvirniku gorskih bukev volila (*Vermächtnuß*) in ustanove (*Stift*), slednja kot nekakšna podvrsta volil. na več mestih (čl. 21., 49.). Ta terminologija pa očitvidno ni identična z moderno. Pod *Vermächtnuß* smemo vsekakor razumevati tudi poslednjevoljne zapustnikove odredbe, ki postavijo dediča za celotno imovino ali alikvotni del imovine, kar označuje moderna terminologija, držčč se rimskega prava, za oporoko (testament). Popolnoma nepoštevana je v gorskih bukvah dedna pogodba, vendar iz tega negativnega dejstva a priori ne smemo še sklepati, da ta institut ne bi bil pravno dopusten¹³⁾. Intestatno dedno nasledovanje pa se v gorskih bukvah, kakor bomo videli, predpostavlja v gotovem pogledu kot normalno dedovanje.

Vsa določila gorskih bukev se torej nanašajo na nepremičnine, a ločimo jih lahko na javno- in zasebno-pravne.

§ 6. Javno-pravna določila.

Med javnopravna določila o dednem pravu štejemo naslednja določila izvirnih gorskih bukev, oziroma njihovih prevodov.

a) V čl. 2. je govor o tem, da mora gorski gospod dati vsako leto priliko za pravdanje tistim, ki inajo tožiti za dediščino. To določilo zahteva torej kontinuiteto sodnih zborovanj v smislu

¹³⁾ Da so bile dedne pogodbe na sosednjem Štajerskem že v 17. stoletju med zakonci precej tako v rabi kot v današnjem našem pravu, dokazuje nam Nicolaus de Beckmann: *Idea iuris statistarii et consuetudinarii stiriaci et austriaci* (Graeci, l. 1688.), ki pravi na str. 327: »Im . . . Hertzogthum Steyr . . . pflegt es in geheim zugesehen, dass die Collen-Leute (conjuges) . . . in communione bonorum leben . . . und dass die überlebende Collen-Person in tali casu in omnia defuncti bona succedere, intellige, si nullos ex matrimonio habeant superstites liberos . . .«

starofrankovskih taidingov (prvotno *Tage-ding*), da ve ljudstvo že v naprej, kdaj in kje morejo na svojih dednih pravicah oškodovani apelirati na ljudsko sodišče¹⁴⁾. To določilo se ponavlja v slovenskih prevodih Reclja in Laybasserja, muzejskem prevodu in vagenšperškem fragmentu, vzdržuje ga tudi pripr. kranj. osnutek iz leta 1595., izpustili so ga pa vsi drugi slovenski prevodi, ne vzemši *K a p s c h e - v e g a*. Pač pa ga ima *H o f f o* v nemški zapis (1808).¹⁵⁾

b) Izrazito javnopravnega značaja so tudi določila čl. 19., 22. in 23. prvotnih gorskih bukev. Obravnavamo jih skupno, ker imajo en skupen moment za sebe, namreč, da ni govora o primeru dedovanja, ampak o ukinitvi dedovanja glede gospodarske jednote, ki tvori zapuščino, seveda v smislu predpisov, predpostavljenih v gorskih bukvah. Lastnina to ni bila, ampak le užitna imovina, *Nutzungseigentum*, ki odgovarja kot »*Erbleihe*« po prilici »podčinjeni baštini« Dušanovega zakonika, in bi jo na slovenski jezik preveli z izrazom »podložna dedna očevina«¹⁶⁾. Gre tu za naslednja, smiselno podana pravila:

Čl. 19.: Kdor se ne pokorava določilom o vinogradskih davščinah, niti ne uboga, ko mu je bil vinograd radi nepokorščine »zakrižan«, tega zadene kazen 72 reparjev, kolikorkrat zagreši kršitev zabranitve vstopa v vinograd ali klet ali hišo. Križ iz lesa na drogu, ali kol z navskriž pritrjenima slamnatima šopoma, postavljen pred vhod, je izražal tako zabranitev na jasno vidljiv način.¹⁷⁾ Ko pa prekorači višina kazni vrednost dedne očevine, vzame gorski gospod — »*d a s E r b*«, torej očevino za toliko časa nazaj, dokler se kazen ne poplača. Mišljena je torej za o ukinitvi dedovanja glede gospodarske jednote, ki tvori zapuščino, nastal iz nekega delikta zoper interese gorskega gospoda¹⁸⁾. D e d o v a -

¹⁴⁾ Prim. k temu vprašanju *K o s t.*, str. 97, 98. Bodi dovoljeno, da citiramo še doslovno iz slovenskega prevoda XIV. poglavja kulturnega oddelka Slovenskih Starožitnosti *L u b o r a N i e d e r l e - j a* (1925) sledeče: »Smatram karolinško dobo za najvažnejše razdobje kulturnih stikov med Germani in Slovani. Takrat so Slovani, preseljeni od velike lepote frankovske moči in uporabnosti njenih zakonov in naprav, prevzeli od Nemcev največ in najvažnejše pridobitve«. (*N i e d e r l e - R a z e m*: Narava in kultura starih Slovanov (1926); str. 41.)

¹⁵⁾ Na to javnopravno določilo se še povrnemo pozneje v § 13. te razprave.

¹⁶⁾ Glede vsporednosti prim. m o j: Dušanov zakonik, posebno str. 99, 119, 121, 122, 129.

¹⁷⁾ Dotična določila stoje v gorskih bukvah v čl. 19. Institut je bil splošno v rabi in se je ohranil še dandanes, n. pr., če se zabranjuje pašnja na nekem pašniku. Prim. za 16.—18. stoletje *K o s t. - P l e t.*, str. 116, *K l e v. - P l e t.*, str. 246.

¹⁸⁾ *B e r n h a r d P o l l*, op. cit., poseveča na str. 45—54 posebno poglavje vprašanju »*Heimfall als Strafe*«. Razlikuje kot vzroke povratnega pripada (*Heimfall*): »*Zinsverschummis, Nicht-Ansuchen der Gewere, verbotswidrige Veräußerung, Vernachlässigung . . .*« Vse te momente srečamo tudi v naših vinogorskih zapisnikih. Glede zamude pri davščinah glej za 16. stoletje: *E r n a P a t z e l t*, op. cit., str. 100.

nja ni! Seveda odgovarja to popolnoma pravni naravi vinogorskega »fevda«. Saj označuje n. pr. fevdski prisega iz začetka 17. stoletja,¹⁹⁾ da je »blago« — fevdniku — samo »posojeno«, — a vsak novi pridobitelj si ga naj »zasluži«. Ves ta člen 19. v Recljevem prevodu je dobesedno preveden izraz »Erb« (očevina) je ostal v njegovem besedilu — nemški. Pripravi kranjski osnutek (1595) ima v svojem čl. 17. smiselno isto določilo, pravi, da naj gospodar vzame »das Erb«. Laybasserjev prevod, ki je imel bržčas besedilo pripr. kranj. osnutka že pred seboj,²⁰⁾ pa je ta izraz (das Erb) eliminiral in postavil zanj »vinograd«; to nam služi v dokaz, da po pravnem pojmovanju tistih, ki so oskrbeli ta prevod, že ni bilo več zaseženo (verstrickt) vse očevinsko imetje, dom, njive, hoste, vinogradi itd. generalno, ampak samo tisti vinograd specialno, ki je bil »zakrižan«. Kapšchev prevod je pa stvar zopet drugače obrnil. V čl. 14. pravi: »Gorski gospud« (ali gornik, njegov organ) sme se »tega muza Erb podstopiti« (»unterwinden« stoji v izvirniku) »taku dolgu nima dokler bode plazhan«. Vidi se, da je izražena nova ideja; ne quoad substantiam, ampak samo quoad usum fructus se sme gorska gosposka začasno polastiti očevine. V muzejskem prevodu stoji kombinacija obeh prejšnjih rešitev (čl. 19.): ... »po tem se negouiga Erba podstopet, nuzat taku dougu, dokler on plazhan bode«. Rokopis študijske biblioteke pa opušča navedbo besedila glede zapada dedne očevine, ter se v čl. 18. izogiba rešitvi vprašanja, kaj naj se zgodi, rekoč, da treba »na tem gruntu zadostl sturiti«. Mogli bi tu misliti na nekakšno prisilno upravo, sekvestracijo, seveda po gorniku kot organu gorske gosposke. Od obojih vagenšperskih rokopisov starejši, fragment, v prevodu ne seže do te materije, mlajši, ekscerpt, pa niti ne prinaša določil o »zakrižanju«, dasi je bil ta institut brez vsakega dvoma tudi v tem okoliščini v rabi. Očividno prevajalec ni polagal nobene važnosti na ta primer vterjavanja davščin, ker so podložniki radi ubogali. Boštanjski prevod pravi v čl. 19. slično kot pripr. kranj. osnutek, da se more »tega nograda taku dugu, de plazhan bode, dersati«. Soteški prevod je pa zopet strožji. Pod znanimi pogoji ob zakrižanju povzroči lahko že prva kršitev, da vinograd zapade (čl. 16.). Prekmurski prevod nima analognih določil. Hoffov zapis pa pravi v čl. 19.: »so soll ... sich seiner Erbschaft anmessen und so lange nutzen, bis er bezahlt ist«. Skoro čisto gotovo H. G. Hoff ni poznal nemškega izvirnika. — inace bi

¹⁹⁾ Besedilo prisega in kritične opombe glej v moji (dr. J. J.) razpravi, Čas. za zgod. in narodop. v l. VIII. (1911): »Dvoje fevdskih priseg«. Glej tudi moj: Dušanov zakonik, str. 48, 49.

²⁰⁾ V resnici je zapisan slovenski prevod v Laybasserjevi priročni knjigi, na 20. strani pred nemško pisanim pripr. kranj. osnutkom. Vendar je domneva opravičena, da Laybasser ni pisal svojih formularijev in prepisov zakonov zaporedi strogo po časovnem redu komad za komadom, ampak v različnih oddelkih hkrati.

rekel »unterwinden«, ne »anmessen«, ampak je v nemški jezik prevedel slovenski prevod, ki je identičen ali zelo sličen onemu zgoraj v § 2. pod št. 5. navedenemu.

c) Člena 22. in 23. izvirnih gorskih bukev se nanašata deloma na zapadlost (kaduciteto), deloma na fevdski povratni pripad (Heimfall) podložne dedne očevine²¹). Prvo navedeni člen 22. je jasen; gre mu za primer, ko vinogradnik (Berghold, torej sogornik) umre brez dedičev (keine Erben läßt); tu postane dedna očevina prosta za gorskega gospoda, on sme ž njo svobodno razpolagati, jo tudi obdržati, vendar mora iz njene vrednosti vsekakor po pravici obstoječe dolgove plačati²²). Drugo navedeni člen 23. pa ni tako jasen. V izvirniku je rečeno: »item, weleher Berghgenoß« (torej mejaš ali sogornik?) seim Herrn sein Perkreeht oder Grund einzeucht und einem anderen oder ihm selbst eigendt zusagt oder gibt«. Gramatikalno je to tako uneti, da gre za prepustitev dedne očevine ali zemlje a) drugi osebi ali b) gorskemu gospodu samemu; to bi pač od b) značilo, da podložnik (morda le svobodni mejaš?) vrne očevino gorskemu gospodu, ker se sam drugam preseli ali slično. (Stoji »ihm«, ne »sich selbst«.²³) Ta člen je delal tudi prevajalcem preglavice. Dočim je Andrej Recelj člen 22. pravilno prevedel, podaja v čl. 23. besedilo drugačnega smisla. Tu pravi namreč: »Item kateri sagornik suomu gospudi negouo gorshino ali grundt oduvlezhe inu enimu drugimu ali sam sebi oblubi inu da ako taistu bude ueistnu, taku je taisti Erb . . . ledigk inu sapadu«. Pri njem gre torej v čl. 23. za neko fevdskopravno nedopustno izpremembo, nekakšno felonijo glede dejanske posesti zemljišča, in ne, kot v originalu, kjer od obeh primerov, ki sta mišljena, ni noben protipravno pridržanje zemlje. Kako se more to zgoditi, da nekdo samemu sebi zemljišče »obljubi« (zusagt), ni razumljivo; zdi se, da Recelj ni doumel nemškega izvirnega določila, niti ni poznal predpisov

²¹) Slovenim kaduciteto z »zapadlost«, Heimfall pa s »povratni pripad«. Oba pojma je treba ločiti. Kaduciteta je polni občega, Heimfall pa fevdskega prava. Prim. Bernhard Poll, op. cit., str. 25: »Bei der ganzen Masse der fremden Grund und Boden bebauenden Leute ist das Heimfallsrecht als ein Ausfluss des getheilten Eigentums anzusehen, wenn man den Begriff noch einmal gebrauchen darf. Nach Erlöschen des Erbrechtes kehrt das Gut bei den Leihen zu Erbrecht an den ursprünglichen Eigentümer zurück.« Pri povratnem pripadu pride vedno do zopetne lastnine fevdnega gospoda; pri zapadlosti pa je to samo eden izmed več primerov; lahko zapade imeuse deželnemu knezu, občini ali kakšnemu institutu.

²²) Prim. Bernhard Poll: op. cit., str. 26; institut je bil splošno v rabi v vseh alpskih deželah, pa tudi še drugod.

²³) Priznam, da je bil tak primer povratnega pripada v drugih — alpskih deželah nepoznan; vsaj Bernhard Poll ga nikjer ne omenja (glej op. cit., str. 50, 51), pač pa pravi: »Auf Aftverleihungen und Teilung des Gutes steht oft ebenfalls der Heimfall, abgesehen davon, dass sie keine Kraft haben sollen« (str. 51). Nemara je hotel tudi izvirnik le takšne primere urediti, pa je stvar nerodno izrazil.

fevdskega prava v obče, pa je — napravil stvar po svoje. Pri pr. k r a n j. o s n u t e k (1595) je sprejel prvo normo enako, kot stoji v čl. 22. izvirnika, dostavil je le, da gre za primer, ko nima zapustnik »*keine eheliche leibs Erben oder andere Erben*«. (Ali so bili tu mišljeni posinovljenci, ali soprogi, ne vemo, morda so bili to laliko celo testamentarični dediči, n. pr. cerkev, ustanove za sv. maše.) Glede drugega primera povratnega pripada očevine, pa ta tekst rabi izraze »*einen anderen der (ne »oder!«) im selbst aignet, zu sagt und gibt*«. Če ni »der« pisna pomota, namesto »oder«, potem je ves tekst nesmiseln; če je pisna pomota, potem je transkripcija izvirnika. L a y b a s s e r pa si je očitvidno stvari drugače tolmačil ali pa je rabil neko drugo predlogo za prevod; njegov čl. 21. govori le o primeru, ko zapustnik »*nobenega verba sa sabo nepusti*« in jemlje v misel le vinograd kot predmet povratnega pripada. Čl. 22. pa se glasi: »*kateri kal gorshine ali grunta sabi advlezhe inu drugimu pres V stli*« (pač pisna pomota za »pres veisti«) »*Gorskiga Gospuda, taku tuištu gorskimu gospodu ta domu pade*«. Posplošenje določila na fevdsko nezvestobo leži na dlani! K a p s c h je dal čl. 16. marginalno rubriko »*Od poinainkanja teih Erba*« in ga tako razširil, da naj gre za smrt zapustnika, ki »*obeniga Sakoinskega Erbzha ali drugiga priatela ne zapusti*«. (V nemški predlogi je moralo pač stati *Befreundten*, kar znači brate, sestre, strice, ujece, morda celo svake; ali v izvirniku gorskih bukev tega izraza na odgovarjajočem mestu ni!) Naslednji člen 17. pa povzema misel iz Recljevega prevoda, samo da ji je dal še natančnejšega izraza, namreč: »*Kateri Segornigk Suoinu gospodu niegouo gorshino. praulco ali grunt odiemle inu enega drugiga ali samega sebe vun ali noter upelule, inu ako se tulstu lsuei, taku je taisti Erb sa irai inu co stan padel*«. (Čitaj *Co stan* = *k stanu* = *heim*!) Tu je že čisto jasno povedano, da gre za prosto felonijo z arogacijo zemlje kot alod, dasi je »posojeno« blago! — Prevod studijske biblioteke govori v čl. 21. samo o nedostajanju »*Erba*«, imenuje pa tudi očevino »*Erb*«, v čl. 22. pa določa le za primer, ko bi sogornik hotel odtegniti fevdno blago in »*eninu druglmu prilastiti*«, da mu odpade — »*grunt*«. Muzejski prevod govori o prvem primeru v čl. 22. enako kot prevod studij. biblioteke (»*Erb*« enkrat »*dedič*«, drugič »*dedna očevina*« v istem stavku), v naslednjem čl. 23. pa prinaša zopet malce drugačno pravno normo: »*Katleri Sagornlg Solmu gosp. gorscheno ali grund odulizhe, enumu drugimu ali samu sebi perloshi, jenu dergam da, . . . teinu grend nograt ali niva zapade pres ushe Pravde*«. Drugi v a g e n s p e r š k i prevod je oba primera združil v en sam člen 14 in jih tako-le poenostavil: »*Kadar en Mejaseh pres erba Umrje, taku tisti Vinograd gorskimu gaspudu pade. Kateri U gori gorskimu gospodu alli Mejasch kei skrivei ad Tegne alli usame, ta je sui nograd sapadu*«. Tu je prišlo torej zopet do druge interpretacije: Če se

nekemu mejašu nekaj skrivoma vzarne in prilasti . . ., kakor da bi stalo v izvirniku: »und sich selbst« (ne pa »ihm selbst«) . . . izroči. Tudi je tu — vsaj po smiselni interpretaciji — vzrok odpada razblinjen na vsakršen primer nezvestobe, n. pr. za tatvino živine, lesa, prsti i. sl., ne pa več na pravo felonistično arogacijo zemljišča. Boštanjski se drži v prvem primeru (čl. 22.) precej Laybasserjevega besedila, vendar govori le bolj splošno, da pride do povratnega pripada vinograda, če ni »Erba«. Glede drugega primera (felonije) pa je uveljavil spet novo misel: Če kdo iz »grunta« ali »gorščine« (tu: letni pridelek vinograda) sebi odloči ali drugemu da brez vednosti gorskega gospoda, zapade tisto gorskemu gospodu. Pod te primere bi torej tudi spadalo, če si n. pr. gospodar na zemljišču sezida kočo, pa jo z njivo ali kosom vinograda vred samolastno izroči sinu ali zetu v hasnovanje; vse to, kar je bilo »odločeno«, bi pripadlo gorskemu gospodu nazaj. Tudi v soteškem prevodu je prišlo do takega, prvotnemu smislu nasprotujočega pojednostavljenja obojih predpisov. V čl. 19. govori ta prevod: »Če mejashi umrje in obeniga Jerba za sabo nesapusti«, v čl. 20. pa: »kateri kai grunta bres oglashaina gorskiga gospoda enimo drugimo da, taku toistu gorskemu gospodu sapade«. Glede Hoffovega nemškega teksta pokaže primerjanje gori navedenega teksta muzejskega prevoda, kako blizu stoji letemu, nikari nemškemu izvirniku. Njegov čl. 22. se sklada z izvirnikom, čl. 23., ki naj govori o felonistični arogaciji zemlje, pa se glasi tako: »Welcher Weingärtler seinen Grundherrn den Weinberg oder Grund entzieht, einen anderen oder sich selbst bewegt und weiter gibt und wenn sich dieses befindet, so ist dieser Erbgrund, Weinberg oder Acker dem Bergherrn heimgefallen ledig und frey ohne alle Prozesse«. Slovenskega izraza v muzejskem prevodu »perlozhi« očitvidno ni mogel razumeti, pa je podal nemogoč nemški prevod. — Najmlajši zapis slovenskih gorskih bukev, prekmurski, vsebuje le še rudimentarno misel o felonističnem postopanju vinogradnikov; v čl. 8. pravi: »Im Czi bi sto szam od szebe brezi Goszpoczkoğa ali Hegysega dopusezanja med mejashi drugomi Z rok dao na rano bratvo, placza 6 fl.«. Tu ni več povratnega pripada, niti zapadlosti vinograda za kaznen, ampak gre le še za kaznen v denarju. Razumljivo je to, ker ni več fevdne obveze v prvotnem pravnem smislu. Pri nedostajanju dedičev pa tedaj bržčas ni več veljalo vinogorsko pravo, ampak pač — obče državljansko pravo iz l. 1811., kar se precej zлага z našo časovno opredelitvijo postanka tega slovenskega pravnega spomenika (gl. zgoraj § 2., toč. 10.).

Če pregledamo vso snov, ki se nam nudi iz prevodov gorskih bukev o javnopravni uredbi glede ukinitve dednega nasledstva, vidimo, da je našlo dejstvo nedostajanja dedičev dovolj dobro razumevanje in da so se dotična določila, čim pozneje tem tesneje, prilagodevala

domačim prilikam. Niso se pa popolnoma vtopila v rimskopravni pojmovanju glede vprašanja, katera stopnja sorodnosti oseb, ki bi prišle za dedovanje v poštev, sprečava, da dediščina ne zapade (t. j. ne postane kadukna). Drugo dejstvo, presekanje fevdopravnega bdnosa zemljišča radi nekega felonističnega čina, pa se v ljudstvu pač ni moglo uko-reninčiti na način, kakor je bil v prvotnih gorskih bukvah določen; da, niti razumevalo se dotično določilo ni več tako, kakor je bilo prvotno mišljeno. Vse pojmovanje zemljišča kot »posojenega« blaga v smislu germanskega prava je bilo slovansko-pravnemu naziranju prostega naroda o lastni in zemlje kot rodbinskem imenu (*Gut*) tuje. Odtod nevpoštevanje misli o alo-diziranju zemlje, odtod značilno kolebanje glede vzrokov in posledic felonističnega odtujevanja. Skratka, ves institut »fevdnega« ali posojenega blaga ne prija slovenskim razmeram glede lastnine zemlje. K temu pa še pride redkost takih pojavov v praktičnem življenju, ki ni silila k natančnejši ureditvi te zakonodajne materije. Tako je pač razumevati pestro različnost tozadevnih določil.

§ 7. Določila o dedičevih dolžnostih.

Pridemo do skupine zasebnopravnih določil o dednem pravu. V izvirniku gorskih bukev so navedena v čl. 12., 21. ter 49.

a) V prvonavedenem (čl. 12.) je govora o dedovalni nevrednosti, in sicer tako-le: kdor brez vednosti svojega zemljiškega gospoda ali gosposke ali pa brez drugega pravega (*redlich*) vzroka odide iz dežele in svojemu očetu ne pomaga obdelovati njegovo imetje, temu naj zato propade njegov dedni delež, toda izkaže se mu lahko tudi milost. Gre torej za dvojni primer, da nastopi izguba ob dednem nasledstvu: kršitev zoper dolžno spoštovanje gosposke, s tem, da odide poklicani dedič samolastno v tujino (mišljen je pač le *glebae adscriptus*: sogornik), ali pa drugi vzroki, ki so pravno vpoštevni. Pri obeh je konstitutiven soelement — nemožnost, da pomaga obdelovati očevino. Prvi moment se da presojati *ex ante*, drugi samo *ex post*. Posledice pa se, ker je pomilostitev dopustna, presojajo arbitrarno, in to brez dvoma ne samo glede kvalitativnih, ampak tudi kvantitativnih okolišnosti (doba odsotnosti). *Ratio legis* obrazloženega določila je skrb gosposke, da bi vinogradi vsled slabega obdelovanja ne dajali tistega haska, ki bi ga lahko, vsled česar bi trpeli tudi dohodki gorske gosposke, ker se odmerja davščina po alikvotnem delu vsega haska²⁴⁾. Pravnemu naziranju prostega naroda

²⁴⁾ V drugih alpskih deželah, kjer ni prišlo pravo gorskih bukev v poštev, tega vzroka nevrednosti dediča ni. Prim. Bernhard Poll: op. cit., str. 45 nasl., osobito str. 53. Pač pa citira ta pisatelj, str. 28, pravno napotilo iz kraja Ipsitz iz 15. stol.

pa je to določilo prijalo, ker je sprečevalo fluktuacijo agrarnega naraščaja, češ, kdor hoče postati sam gospodar, naj se drži doma, in če ga izgubi! So pač tu zadnji pognanki jugoslovanskega pravnega naziranja, da živi gospodar zemlje kot predstojnik rodbine, a zemlja naj se olirani od roda do roda (zadruga, kuća, bratenci).²⁵⁾ Zapad dednega deleža tu ne povzroča povratnega pripada gorskemu gospodu, ampak delež nevrednega poklicanega naslednika ne pride do eksistence; ne on, ampak nek drug dedič dobi dom. V slovenskih prevodih se vzdržuje ta pravna institucija o dedovalni nevrednosti skoraj vseskozi. Vsi drugi izvodi in prevodi — razen prekmurskega — imajo določilo, ki odgovarja smiselno čl. 12. izvirnih gorskih bukev. Vidimo le neke malenkostne neskladnosti glede osebe, ki naj jo zadenejo posledice dedovalne nevrednosti. V *agensperški* fragment pravi, da zadene vsakega gospodarja, ki je pobegnil iz dežele, posledica, da so njegovi dediči izključeni od dediščine, *vagensperški* ekscerpt pa je ta *extempore* glede nevrednih oseb utesnil na sina ali hčer, tako da je spet v skladu s prvotno mislijo. Le v tem pogledu jo poostri, da ne govori več o možnosti izkazanja milosti. *Muzejski* rokopis in *ž njim Hoffov* nemški tekst pa ne govorita o tem, da dedič ne pomaga očetu obdelovati vinograd, ampak se izražata bolj splošno: »Jenu suoimu otzhetu negovu Blagu napomaga perdelati« (*»Und seinem Vater nicht hülft das Vermögen zu erwerben«*). Tako vidimo, da se je ta institut skoro neokrnjen vzdržal prav do početka 19. stoletja²⁶⁾.

b) Ostala dva v to skupino določil spadajoča člena 21. in 49. sta zgrajena na temelju, da je na činu dednega nasledstva, torej prehoda od umrlega hasnovalca vinograda kot »fevdnega« blaga na njegovega dediča obče znan. Nikjer ni govora, ali in kako se napravi oporoka ali volilo, odnosno kdo pride kot zakoniti dedič vpoštev.

O naslovih dednega prehoda torej nimamo nikakršnih določil, pač pa se pečajo gorske bukve z možnostjo in pogoji dejanskega prehoda dediščine na dveh različnih mestih, od kojih se tiče prvo prejšnega hasnovatelja, drugo pa poznejšega, novega, to pa za ves promet v obče, ne samo glede dednega nasledstva.

Izvirnik gorskih bukev pravi v čl. 21., da se morajo vsi »*Vermächt, Stifit, Kheuff oder Satz*«, ki se pripete v gorici, storiti »*mit des Berke*« (Ö. W., IX., str. 786, 40), ki določa, da izgube otroci dedno pravico po stariših radi pregreh krvoskrumbe in surovosti zoper stariše, dalje če je sin tat, igralec ali pa, če očetu zabrani, da napravi poslednjo voljo.

²⁵⁾ Prim. moj Dušanov zakonik, str. 112 nasl. (Rodbinsko pravo).

²⁶⁾ Pobeg iz dežele se vpoštevava v drugih alpskih deželah Avstrije na ta način, da so določene dobe, v katerih mora pobegli dedič priti nazaj in zahtevati dedni delež. Tudi so ponekod predvideni oklici, da naj se dedič vrne. Gl. *Bernhard Poll*, op. cit. 34. 35. O vsem tem ni v vinogorskih zapisnikih nikjer nobenega sledu.

herrn oder seines Berkmaisters hand«, inache ne veljajo. Kdor bi te predpise kršil, tega kaznuje sam gorski gospod z globo. Očividno se tiče to določilo v prvi vrsti pravnih poslov med živimi in gre tu za preostanke srednjeveške izročitve fevdnega blaga na simboličen način²⁷⁾. Glede naslednika pa pravi člen 49.: »Item, weichem ein Weingart oder ander Grundt im Perkrecht gelegen durch Erbsehaft, Kauf, alswechsel, Geschafft oder vermöcht zustünde«, mora ga v enem mesecu sprejeti od gorskega gospoda, inache plača globo²⁸⁾. Ratio legis je bil fiskalični moment, da se prehodne pristojbine resnično plačajo. V prvem členu je govora le o Vermächt (legatum) oder Stifft (milodarne ustanove, pia legata), oboje je navedeno v isti vrsti s Kheuff (kup) oder Sätz (zastava), kar so vse instituti singularne sukcesije, v drugem pa tudi o Erbschaft (dedovanje) poleg Geschafft oder vermöcht (volila), od katerih pomeni prvi institut univerzalno sukcesijo. (Geschafft oder vermöcht je rabljeno sinonimično.) Vidimo torej, da oba člena vsebujeta določila, ki služijo v prvi vrsti koristim patrimonialnega gospodarja.

Recelj je prevedel čl. 21. tako, da v njem »kupi« niso omenjeni. Pač pa je v tem členu navedel institute »Shafft, stifftaine, Sastau« ter pridržal tudi ves drug tekst tega člena v smislu izvirnika. V čl. 49. pa navaja: »Item katerimu bi en vinograd ali Grundt V drugi Gosposchine lehzezh sknzt Erbschimo, kupilu, membo schaft ali zarozhenie pristal inu biga Venim melsj . . . naprejel«, ta plača 4 marke globe. Stojimo pred dejstvom, da je Recelj v prvem členu »kupe« izpustil, v drugem pa ne. Misliti smemo, da se je to le vsled površnosti zgodilo. V čl. 49. pa je urinil med nemški besedi »ander Grundt« še (v drugi) »Gospishini leshzezh«, kar daje popolnoma drug smisel. Ni namreč pametnega razloga misliti, da bi bila samo zemljišča, ki so tvorila enclave v zemljiščih drugih gosposk podvržena omenjenim predpisom gorskih bukev, druga pa ne. Torej moramo tudi tu sklepati zgolj na površnost prevajalca. V pripr. kr. n. j. o. s. n. u. t. k. a (1595) so v določilu, ki odgovarja čl. 19. gorskih bukev, navedena volila, ustanove, kupi in zastave; vse to mora biti, da obvelja, od gorskega gospoda potrjeno. Nov pa je dostavek, da treba

²⁷⁾ Po navedbah avtorja Bernhard Poll, op. cit., str. 50, se nahajajo slični predpisi tudi v pravnih napotilih za druge avstrijske pokrajine; včasih je bila izrečena poleg povratnega pripada še kazen »an Leib und Gut«, »Bei keinem Urbarvergehen gieng man so rigoros gegen die Hintersassen« (to so vsi ljudje, ki obdelujejo tujo zemljo) »vor, wie gerade in diesem Falle« (t. j. ubelegte Veräusserung). Celo žemlje izven okoliša gosposke so bile iz enakih motivov zabranjene. Da se podložniki s temi predpisi seznanjajo, baš to je bil namen podložniških shodov (Banntaidinge); prim. o tem Erna Patzelt, op. cit., str. 64, 65 z listinskimi dokazi iz 15. in 16. stoletja.

²⁸⁾ Prim. Bernhard Poll, op. cit., str. 48 nasl., ki pokaže, kako različni so bili predpisi glede trajanja dobe za zaprosilno podelitve zemljišča v podrobnostih, dočim so si v obče od 14. do 17. stoletja vendar le ostali enaki.

poleg potrditve »vund von dem Pergherrn ein Urkundt nehmen«, sicer pravno opravilo nima moči. Prejšnji način potrditve s simboličnimi dejanji [izročitev bilke in ruše]²⁹⁾ se unakne, nadomešča ga izročitev z ustinom. Motive za to izpremembo navaja ta člen sam, ko pravi »wegen mehrer richtigkeit«; poleg tega pa še odreja »so auch ein jeder Perelhegenosß, welcher khein Urkundt, aber seinen Weingarten hat, da selb nochmalen, von dem Pergherrn Inner aines Jahrs, nach Publizierung dieses Pergbuechleins ersuehen vnd begehren« itd. Tu gre torej za poskus krajskih deželnih stanov, da ves sistem prehoda pravice do zemljišča izpremeni, tako da bi se vršil nekako tako, kot je bilo to že v praksi pri nepreminčninah v mestih; smeli bi ta poskus označiti za — rahlo željo po zemljiški knjigi³⁰⁾. Seveda se poskus ni obnesel, kar bomo videli iz nadaljnjih prevodov gorskih bukev, — a to služi za dokaz našemu mnenju, da omenjeni osnutek iz l. 1595. ni postal nikoli zakon. Glede drugega predpisa, ki naj odgovarja čl. 49. izvirnih gorskih bukev, pa stoji v ustrezajočem čl. 47. osnutka pod marginalno rubriko: »Leehen zu empfangen« to-le: »Item welcher ein Weingarten oder ander Grundt . . . durch Erbschaft, Kauf, ausswechsel, Geschäft oder versatzt zu stenden und in ein Monat von des Perkherrn Handen oder einem anderen dem ers beuileht mit empfang, der ist dem Herrn fällig 4 Mark Pfenig«. Tu torej ni (več omenbe listin kot instrumenta za prehod pravic od dediščine na novega hasnovalea.

Drugačno je stališče, ki ga zavzema L a y b a s s e r je v prevod, dasi je napisan v isti knjigi obrazcev (Formularienbuch) kot prej navedeni osnutek. V čl. 19. so navedeni: vsi »shafti inu kupi, sastaue ali drugu dologuaine«; ti morajo biti napravljeni pred gorskim gospodom ali njegovim gornikom; o kaki listini pa ni govora. V čl. 43., ki ustreza čl. 49. izvirnih gorskih bukev, pa pravi ta prevod: »Kateri en vinograd ali grundt v gorshini erba, kupi ali preda ali preime, inu tiga istiga od gorskiga gospuda ne prime inu V starih nedelah napusti nase preplati«, — plača 4 marke globe. Gre tu že za prepis, ki se izposluje v grajskem urbarju,

²⁹⁾ O simbolični preprodaji posesti po germanskem pravu (Torf u. Zweig) osobito glede »festuca«, ki jo je nadomestila bilka, glej K a r l v. A m i r a, Grundriss des germ. Rechts, str. 224 nasl. O simbolu »span und erd« ali »span und wasen«, gl. L e x e r, Mittelhochdeutsches Handwörterbuch; prim. še izvajanja o spanung v K l e v.-B o š t., str. 245, 246. Za Notranjo Avstrijo navaja N i c o l a u s d e B e c k m a n n, op. cit., str. 224 kot formulo simbolične investiture: »Investio te de tali pradio, annulo, ense, iusta, baculo, pileo, sceptro vel alia re porrecta, vasallo, juxta loci consuetudinem.«

³⁰⁾ Že sedaj opozarjamo, da se je enaka želja izrazila še v l. 1781 od strani Antona Franca pl. Breckerfeldta (glej poznejša izvajanja v § 14). Torej — še 200 let ni prodrla želja, izražena od deželnih stanov v pripravljalnem kranjskem osnutku novih gorskih bukev. Pač pa je omenjen »Brief und Urkunde« kot dokaz za dedni prehod zemljišča že v l. 1405 na Solnograškem (B e r n h a r d P o l l, op. cit., str. 29.).

ni pa predpisana izdaja listine. Kapschev prevod govori v čl. 15. o »*zaschaffainu, Stiftainu*«, kupih ali zastavah in pravi, da morajo biti napravljeni z roko gorskega gospoda. Na koncu, v čl. 38. pa izraža isto misel glede časa prehoda, odnosno naznanila in izročila, našteva pa kot sem spadajoča pravna opravila »*Erbschino, kup, melo, Saschafaine ali V drusib rezeh*«. Muzejski rokopis pa se je tesneje prislonil na osnutek iz l. 1595. ter pravi v čl. 21.: »*Usa Saschaffila, Stifte, kupe ali Safstave, keticri se u gorshini ali na gorsheni sture, le te se imajo Skufs roke Gors. Gosp. ali pa negoviga Gornecka strite, prejet jenu jes pisme okrafitat*«. V čl. 49. ne govori več o takih pismih, nabraja pa kot vzroke prehoda »*Erbsheno, kup, meino, Sashafillo, ali drugu Davaine*«, ter odreja, da se zamudniki kaznujejo. Pristavlja pa še: »*Jenu potem Vender more od nega ta nograd ali grant, kateri u gorskem leshi, prejet biti*«. Tu je vidi, da je šlo zgolj za dejansko plačilo takse za prehod zemljišča, ako je bil prehod pravočasno upoten; inace pa se je zalitevalo, da plača novi hasnovalec še posebej kazen za zamudo. Zanimivo pa je stališče, ki ga zavzema v *agensperski* ekcerpt (fragment ni prišel do tega mesta). Tu se, kakor je domnevati, prevod namenoma ne dotika dediščinega prehoda; ustrezajoči čl. 13. pravi namreč to-le: »*En sleherne kup jenu Menna More Sveitam jenu Dopuschainam gorskiga gospuda Sterjenu bitl. Kater Super Sturlj je straffan peth Mark Jenu telsta menna ali kup nizli navella*«. Odgovarjajočega določila glede sprejetja vinograda ali zemljišča od strani novega hasnovalca prevod nima. Opozoriti treba na dikcijo »*Sveltam jenu Dopuschainam*«, dočim stoji na tem mestu v izvirniku samo »*z roko*«, v osnutku iz l. 1595. pa »*z listino*«. Če smo rekli, da se je ta prevod skoro gotovo namenoma poslužil teh dvojnih izrazov, podpira nas v tem osobito dejstvo, da je *vagensperski* prevajalec inace določila gorskih bukev zelo krajšal in sprejel v svoj prevod namesto 52 le 25 členov. Prevod študijske biblioteke navaja v čl. 20. vse »*schafite, stlifte, kuppe, sastaue inu mence*«, ti se morajo »*suestio gorskiga gospuda ali negouiga gornika naredit inu gori udarit*«. V čl. 48. pa so navedeni pravni instituti »*Jerbsina, kup, meina, schaft ali sastaua*«. Boštanjski prevod izpušča v 21. členu legate (*schafite*), navaja samo zastave, kupčije, posojila in »*douguvaine na Nograde*«, kar se tudi v čl. 47. ponavlja tako, da o »*jerbshini*« ni govora. Sotški rokopis nabraja v čl. 18. »*Vsi saftl, kupl, sastaue ali druge douguvaine . . .*«, pravi pa, da »*se imajo pred gorskilm gospudam all pred negovlm gorsclikam barattati sicer taku Barataine nima obene Muzhi*«. »*Barattare*« pomeni v italijanskem jeziku v prvotnem smislu izmenjati eno stvar za drugo, v prenešenem tudi slepariti, tu pri volilih pa baš tako pojmovanje ne bi imelo nobenega smisla. Bržčas je bilo mišljeno splošno »*pogajanje*«. V členu 41. ima ta prevod členu 49. izvirnih gorskih bukev analogno določilo in na-

vaja kot pravna opravila . . . »jerba, kupi, preda ali prameny«, toda konec se glasi, kdor »grunt od gorskiga gospuda naprime inu v treh nedelah ne pesti nase prepisat . . .«, ta plača globo. Prepisna doba je torej tu za četrtno skrajšana. Prekmurski rokopis nima takih in enakih predpisov, Hoffov zapis je docela v skladu z določili muzejskega prevoda.

§ 8. Določila o dedičevih pravicah.

Določila, ki smo jih obrazložili v § 7., so govorila o dolžnostih dediča in volilojemnika. Videli smo, kako krepko so bile povdarene — osobito sprva — pravice patrimonialnega gospodarja. Sedaj pridemo do nove skupine določil nasprotnega značaja. Govoriti nam je namreč o pravicah dediča in volilojemnika in o ustrezajočih dolžnostih patrimonialnega gospodarja. Tu seveda ne more biti govora o spornosti pravic dedovanja; kajti, kakor smo že izvajali v § 6. pod t. a), spadajo spori in tožbe glede dedovanja kot nujna zadeva pred sodišče ljudskih sodnikov. Dedovanje, bodisi kot univerzalna, bodisi kot singularna sukcesija, pa mora biti v okviru nove skupine določil že likvidna zadeva, t. j. niti sorodniki, niti drugi interesenti ne prerokajo tistemu, ki hoče dedno nasledstvo nastopiti, njegove pravice. Gre le za način, kako pride takšen nesporen dedič do svoje materialne pravice v razmerju do svoje gosposke.

Kako se je likvidnost dedovalne pravice ustanovila, o tem ni predpisov v gorskih bukvah. Pač pa vemo iz praktičnih primerov, da je veljalo v tem pogledu deloma splošno državno pravo, osnovano na raznih ukazih, osobito na **Landschrankenordnung** in policijskih odredbah²¹⁾, deloma posebno krajevno običajno pravo. Da so se samo likvidne zapuščinske zadeve predpostavljale, kaže nam takoj začetek dotičnega člena v izvirnih gorskih bukvah (čl. 44.): »**Item ein Perckherr soll einem jeden Erben auff sein Gerechtigkeit so in anerstorben ist, leihen, was er im von Recht daran zuverleihen hat**«. Tu gre torej za pravico, ki je po pravu pripala onemu, kateri jo od gorskega gospoda zahteva. Sedaj šele sledi predpis o potu, ki naj jo ubere dedič. V nadaljevanju predvideva čl. 44. najprej normalni primer, da gorski gospod od svoje strani ne preroka pravice, ki je med dedičem in drugimi morebitnimi dednimi interesenti itak že likvidna. Dedič je moral v tem primeru z dvema sodrugoma (**Berggenossen**) kot pričama priti k gorskemu gospodu in zahtevati, da se mu podeli gorska pravica. Vsekakor mu je bilo v tem zahtevajočem stanju vstrajati vsaj 3 cele ure. V tem času naj se gorski gospod izreče, ali ugotovi

²¹⁾ Tudi že koroško-kranjsko Landrecht iz l. 1338. je imelo določila dednopravno vsebine. Glej **Bernhard Poll**, op. cit., str. 33, op. 3. Vendar po našem mnenju za kmečki stan niso bila vpoštevna.

zahtevi, ali ne. Če ne ugotovi, potem naj dedič (**der Erb**) obišče deželnega kletarskega mojstra in ga zaprosi, da on ugotovi njegovi zahtevi. Dež. kletarski mojster³²⁾ naj na takšno prošnjo ukaže s pismom gorskemu gospodu, da podeli sogorniku (**Perkhold**) v 14. dneh njegove pravice (**Ge-rechtigkeit**).³³⁾ Pripomniti je, da govori izvirnik pri gori omenjenih pričah o »**Berggenossen**«, kar so bili lahko mejaši, kakor tudi sogorniki, pri dediču pa o »**Perkholdu**«; morebiti smemo iz tega razlikovanja sklepati, da mejašem t. j. svobodnjakom, meščanom, duhovnikom itd. ni bilo treba podvreči se označeni, kolikor toliko poniževalni proceduri; nemara so oni svojo zemljo dobivali brez asistencije prič. Čl. 44. izvirnika pa nadaljuje značilno: Ako gorski gospod še vedno vstraja na odklonilnem stališču, češ, da ni dolžan podelitve izvršiti, potem mora v 14. dneh ljudske sodnike, ki tvorijo sodno klop na vinogorskih zborih (shodih), sklicati in oni naj odločijo, ali je dolžan dediču podeliti zemljo ali ne. (Misli je na primere, ko je gorski gospod odklonil podelitev, ker je smatral dediča za nevrednega dedovanja ali zaradi tega, ker so ga bili vinogradniki sami iz svojega okoliša izobčili.) Ako pa bi gorski gospod ne hotel sklicati tega stanovskega sodišča *ad hoc* v 14. dneh, potem pa sme deželni kletarski mojster sam dediščino zahtevajočemu dediču po svojem pravu podeliti (**verleihen**) in ga mora po pravici ščititi (**vund lhmē darzu zu Recht schermen**), ali ne sme ničesar na zemljarini (**Grundt Zins**) ali gornini izpremeniti. To je torej pot, kako si izvojuje dedič materialno pravico do dediščine od patrimonialnega oblastva.

Sedaj preglejmo metamorfoze, ki jih je člen izvirnih gorskih bukev v slovenskih prevodih doživel. Recel j ga je še dobesedno prevedel. Izraz »**leihen**« sloveni z »vohiti«, »**verleihen**« pa »dovohiti«; konec se glasi: »**potēm istim ima tiga delseuskega Fürsta Kellermalstra nemu takou Erb na negouo pravizo dovohiti inu nega knemu hpravde shirmati**«. Menda ta izraz »dovoščiti« ni bil v ljudski govorici vkoreninjen . . . Pripr. kranj. osnutek (1595) ima dotični predpis v čl. 42.: Razlika

³²⁾ O tem Institutu kot drugi za dolenske vinogorske zadeve v gorskih bukvah predvideni instanci gl. Klev.-Bošt., str. 186. Glede Štajerske prim. Nicolaus de Beckmann: *Idea juris statutarii et consuetudinarii etc.*, str. 254, 255 (*Das Kellergericht*).

³³⁾ Predhodnik tega določila je posvedočen za 15. stoletje za vinogorski kraj Romatschachen, ki je spadal pod gosposko samostana Göss, vendar v bolj enostavnem predpisu: »**ain jeder perkhierr oder perkmaister den erben das erb so in anerstorben ist leihen; und ob er das drei stund an in ervordert, wolt im der perkhierr oder perkmaister nicht leihen, so mag dann der erb von dem Huebmaister zu Grätz emphacen: der sehol im auch das leihen und das zu recht schermen**«. Bernhard Poll. navaja to določilo (op. cit., str. 13) kot edino v gori navedenem primeru vporabljeno; drugod pač ni veljalo. Romatschachen (Romače?) leži v okraju Gleisdorf, kjer je še dandanes dokaj vinogradov.

pa je podana le v enem stavku. Kjer pravi izvirnik, da naj deželni kletarski mojster piše gorskemu gospodu in ukaže »dass er den Perekholden auff sein Gerlehtigkeit in 14 Tagen verleihen«, tam stoji v pripr. kranj. osnutku: »dass er den Perkschaden, auch sein Gerechtheitigkeit in 14 Tagen vergleiche«, vse drugo je pa ostalo smiselno neizpremenjeno. Izbegava se torej takojšnji ukaz podelitve pravie do zemlje, poskusi se naj poprej poravnava glede škode v gorici in glede pravice. Zdi se, da je bil ves ta predpis deželnim stanovom nevšečen in da so predpostavljali tak primer, da je prejšnji gospodar ostal gorski gosposki nekaj na dolgu, kar naj bi bil vzrok, da se dediču odreka dediščina. — Laybasserjev prevod pa tega predpisa sploh nima več. Dokaz, kako neradi so videli tudi njegovi gospodarji (ljubl. kapitel) ta predpis! Mislimo pa tu lahko še na drug motiv, zakaj se je določilo o *modus aequilendi* v tem prevodu odpravilo. Morda se je zdelo neprilичno, da bi stalo v prevodu, veljajočem za podložništvo ljubljanskega stolnega kapitlja ali škofa samega, da naj bo deželni kletarski mojster nad njim kot višja instanca v zapuščinskih zadevah. (Sicer govori tudi Laybasserjev prevod na nekem drugem mestu o institutu deželnega kletarskega mojstra, le tukaj ga je — prešel.) Enako postopa še Kapschev prevod, ki je, kakor smo že ugotovili, tudi že določilo o prehodu dediščine popravil tako, da je izpustil rok, v katerem se morajo dediči, oziroma kupci itd. pri gorskem gospodu zglasiti. Muzejski prevod se pa drži zopet tesno prvotnega določila izvirnika. »Berggenosse« in »Berghold« sta mu pa obakrat sogornika, »leihen« sloveni s »posoditi«, prevod izraza »verleihen« pa izpusti in da sledeči, naravnost nerazumljivi tekst: »toku ima potem tega Descheuskega firsta Kellernastra nemu toku Erb na njegovo pravico, jenu nega k pravde shirmati«. — Prevod studijske biblioteke drži se najprej, vsaj smiselno, prvotnega določila v izvirniku, »leihen« sloveni s »pravico izpustiti«, namesto dveh prič zahteva tri, ki morajo biti sogorniki, na koncu, ko govori o nalogi kletarskega mojstra, če gorski gospod noče sklicati sodnega zbora, pa pravi po svoje: »nesturi on tega, taku more kellermeister po tem prauizo raunati lnu andlatl, vnder temu Gorsk. Gosp. nenegouih fraihaitih pres skode«. Vagensperška prevoda, soteški in prekmurski dotičnega določila nimajo. Eliminacija je bila vsekakor namenoma izvršena. Boštanjski prevod pričenja ustrezajoči člen 41. zuačilno tako-le: »Vsakterimu pravi mu Erbu, keder on gorskiga gospoda objishe u treh urah teku izsrozhitl, kolku niemu po praviei shisl.« Torej dedič mora biti pravi, pač legitimen, potem mora vse dobiti, kar mu gre po praviei; o pričah za prošnje za podelitev pa ni več govora³⁴⁾. Nadaljevanje določila v istem členu ureja pritožbeno pot

³⁴⁾ »Der Erbe soll ferner eine persona habilis für den Grundherrschaft sein, besonders verlangt man von ihm, dass er ein tüchtiger Wirt ist«, tako Bernhard Poll, op.

na deželnega kletarskega mojstra, toda ta ima le še nalogo, da na pri- tožbo (sic) »temu gorsk. gospodu skus pilsma nalsov« (naloži?) »te nie- mu niegovo Erbslino izrozhi alti pak v 14. dnevih skusi Omejashe enu sposnaine stiritl pustitl, oku niemu pravica shllshe, ali nikar«. Značilno je, da naj se vprašajo omejaši (sosedje?), ne pa ljudski sodniki, in pa da ni nobene sankcije več za tisti primer, ko bi gorski gospod ne hotel ustreči nalogu dež. kletarskega mojstra. Hoffo v nemški zapis kaže zopet naj- bližjo sorodnost z muzejskim prevodom; tudi tu je gori kot nepopolen označen prevod enako nerazumljiv: »wenn er dieses nicht tut, so hat er nach dlesem die Landesfürstlichen Kellermeister auf sein Recht, und soll ihn in den Prozess zu schürmen . . .« Sogorniki so mu prvič »Nachbarn«, drugič »Bergnachbarn«. V izvirniku (1543) rabljeni izraz »Berghold«, ki ga je muzejski rokopis prevedel s »sogornek«, pa pretolmači H. G. Hoff v »Welngärtler«.

Iz vseli teh razmotrivanj se razvidi: Določilo glede obveznosti gor- skega gospoda, da naj podeli dediču dedno očevino neokrnjeno in brez odloga, se je vedno bolj in bolj nblaževalo, dokler ni v najmlajših prevodih sploh izginilo. Letnica 1808 Hoffovega zapisa nas v tej sodbi ne more motiti, ker vsebuje ta zapis le prevod muzejskega prevoda, ki je bil morda že šam za 100 let starejši in se je naslavljal na še starejše.

§ 9. Zaščita dediščine.

Doslej smo razpravljali o predpisih, ki se tičejo nasledstva glede ne- premičnin v navadnih razmerah. Gorske bukke pa predvidevajo še po- sebna določila za dvoje primerov, kjer gre za zaščito dedne očevine kot imenja a) napram tistim, ki bi položaj v izrednih prilikah nesreče, ko se pravi dediči ne morejo poslužiti svojih dednih pravic, izkoristili v svoj prid, ali pa b) tudi napram takim novim naslednikom, ki bi v gorici ne bili zaželeni sosodje. Uvaževati moramo težke socialne neprilike, v ka- tere so prišla imenja n. pr. o času napadov Turkov, ali pa o času splošne kuge, ko so cele vasi izumirale. O takih prilikah [primer a)] je prišel tu- patam grabežljivec in se polastil zemljišča brez vsakega dednega naslova in vzel potomcu rodbine to, kar bi mu šlo po dednem pravu. Niso tu mišljeni primeri niti povratnega pripada (**Helmfall**), niti zapadlosti (**Ka- ducität**) dedne očevine, ampak baš tisti, v katerih ni bil podan primer nedostajanja dedičev. Dalje [primer b)] pa gre tudi za podzavestno uve- ljavljenje stare jugoslovanske zadružne ideje. Zemlja naj ostane pri rod- bini, če je najbližji člani rodbine nečejo, naj pride k oddaljenejšim so- rodnikom; če pa takih tudi ni, k sosedom; šele na vse zadnje, ko je niti cit., str. 27., ki pristavlja, da so v 17. stoletju dajali izmed več otrok posestvo vedno najsposobnejšemu za gospodarstvo. O takih pravnih običajih za slovenske kraje nismo zasledili v okoli 20.000 tisočih pravdah nikjer nobene omembe.

sosejše nočejo, — naj pridejo tujci vpoštev. Vsekakor si zavaruje gorski gospod svojo pravico, da dobi prvi priliko, pridobiti si dotično zemljišče kot izključno last, prav kakor da bi šlo za povratni pripad. Ti prehodi potom pravice prvenstva pridobitve zemlje pa seveda niso vezani samo na dedne primere; veljajo na splošno. Ali največkrat so pač prišli do veljave baš pri smrti hasnovatelja fevdskopodložne dedne imovine.

Ad a) Govorimo najprej o zaščiti dediščine napram grabeljlivcem. Gorske bukve iz l. 1543. predpostavljajo v čl. 45., da je nekdo prišel do hasnovanja pod oblastjo gorske palice stoječega imenja — na nepojasnen način, pa ga je imel v oblasti (*in Nutz und Gwer*) leto dni, ne da bi mu kdo to hasnovalno pravico oporekal. Kako se sklada to s predpisi o plačanju pristojbin za nasledstvo, ni jasno. V splošnem se po preteku leta dni mirno uživanje ščiti, hasnovalcu ni treba ničesar drugega dokazati, nego da stanuje v deželi in da traja njegova dejanska oblast nad imenjem leto dni. Izvzeti so pa od te zaščite primeri, ko gre za deco, ki nima varuha ali skrbnika, pa ima boljše pravice do imenja kot tačasni hasnovalec. Taka deca sme take svoje pravice reklamirati, dokler ne postane 16 let stara. Gre torej za zaščito dednih pravic nedoraslih dedičev napram nepoštenim pridobiteljem nekega imenja³⁵). Pripomniti je, da v gorskih bukvah ni navedeno, koliko je znašala doba »leto dni«. Stvar je morala biti splošno znana iz običajnega prava³⁶).

Reclejev prevod je sprejel določilo neokrnjeno. Značilni so nekateri pravoslovni izrazi: »*unversprochen*« (danes »*unwidersprochen*«) mu je »*ne zagovorjen*«, »*Gwer*« (»*Gewere*«) — »*Gueringa*«, »*ersitzen*« — »*dosediti*«, »*ersuchen*« — »*obiskaine*«. Pri pr. kranj. osnutek (1595) je prevzel določilo izvirnika inace natančno po smislu, samo tisti stavek je izpustil, ki pravi, da je dotičnik svojo oblast nad imenjem (»*Gwer*«) priposestoval (»*ersessen*«). Laybasserjev prevod se drži

³⁵) Glede zaščite dece v pokrajinah izven Notranje Avstrije ni bilo pravnih predpisov. Bernhard Poll, op. cit., str. 49, omenja edino le za dva kraja blizu Dunaja, kjer so imeli otroci 1 leto pravico prositi za podelitev imenja, dočim so imeli odrasli za to le štedenski rok. Pripomniti je, da so postali po avstrijskem varuškem redu (*Oesterreichische Gerhabordnung*) moški še le z 22., ženske pa z 20. izpolnjenim letom polnoletni (*vogtbar*). Glej Nicolaus de Beckmann, op. cit., str. 374.

³⁶) V zapisnikih o vinogorskih pravih je enkrat izrečno navedeno, da znaša »*landgebrauchlicher Termin*« 6 tednov in 3 dni (gl. Kost.-Plet., str. 195.) Nicolaus de Beckmann, op. cit., str. 557, pravi, da je znašal po starem sodnem redu rok, v katerem je bilo treba dokaz izvesti (*Weisungs-articul*) 6 tednov in 5 dni, po novem sodnem redu od 30. marca 1622 pa 4 tedne. Inace je znašal rok *Jahr und Tag*: eno leto, šest tednov in tri dni. (Prim. Richard Schröder, *Lehrbuch der deutschen Rechtsgeschichte*, str. 788). Sicer pa so bili roki v dednih zadevah po pravnih napotilih avstrijskih pokrajin zelo različni.

tudi smisla izvirnika, le na koncu ga malo preuredi in sicer tako-le: »le-tu pak se von Vsame, kadar so she maihini reihsteni otrozi, temu istimu stoy do 16. leta ta Erb oblskati«. Značilno je, da od doslej obravnavanih določil raznih izdaj nikjer ni tako jasno izraženo, kakor pri *Laubasserju*, da gre za dediščino, oziroma za pravico dednega nasledstva. Izraz »*unvogtbare Kinder*«, ki ga je prevedel *Recelj* z »*neodrasteni otroci*«, pa so tu »*reihsteni*« otroci, kar menda prihaja od reje, v reji se nahajajoča deca. *Muzejski* prevod in ž njim *Hoffov* nemški zapis — ima slično določilo, vendar odreja, da spada rešitev vprašanja o priposestovanju — sodišču, ki mora tako nasledstvo odobriti. Inače pa dopušča, da »*Ima mladim otrokom 16 letih Oblskaine naprej state*«. Doba za reklamacijo dednih pravic je torej tu razširjena na 16 let, pač od zapustnikove smrti, ne glede na to, koliko so otroci stari. *Prevod* *studijske biblioteke* določa enako, diferira samo v jezikovnem pogledu. *Boštanjski* prevod govori pa izključno samo o dednem prehodu in se izraža tako, kot bi šlo za primer kaducitete; pravi namreč »*da ni obeniga Erba, kir bi Se satie na glais dau inu meldau*«. Tu je torej priposestevanje z uživanjem leto dni utesnjeno na kadukna imenja. Izvzeti pa so tudi tukaj tisti primeri, »*kedar so she maihlui na izrozheni*« (scil. — varihu?) »*otrozi taistem da sestnaistiga Leita naprei stoji nich Erbschino oblskat*«. *Soteski* prevod je v svojem ustrežajočem besedilu do nerazumljivosti spakodran; očitvidno mu manjka del določila; »*unvogtbare Kinder*« so mu »*maihiul nesrestheni otrozhi*« (nesrečni?). Inače pa je v njem pač govora o dediščini, ki jo imajo taki otroci zahtevati do 16. leta. *Kapschev*, oba *vagensperška* in *prekmurški* pa so v govoru stoječe določilo popolnoma opustili.

b) Pri nadaljnjih primerih ne gre za prehod dediščine brez pravnega naslova, ampak za tituliran prehod s pravnimi posli, bodisi med živimi, bodisi po smrti prejšnjega hasnovalca imenja. Obema primeroma je skupna misel-vodilja — ohranitev zemlje rodu, ki jo je obdeloval od pamtiveka. Rod znači tu širši okvir oseb, zavedajočih se svojega krvnega sorodstva. Institut prvenstva pri nakupu (*Näherrecht*) je bil po rimskem pravu samo osebna predkupna pravica (*ius protimiseos*), v germanskem pravu pa se je razvila v tem oziru stvarna pravica, pristojeca upravičencu, ki je bil najbližji krvni sorodnik poslednjega lastnika ali hasnovalca zemljišča. Obstajala je v tem, da zemljišče, ki je bilo prodano (ne pa podarjeno), najbližji krvni sorodnik odkupi od novega lastnika ali hasnovalca za isto ceno, ki jo je kupec plačal. Nadaljna razlika med institutom po rimskem in po germanskem pravu je še ta, da nastane rimskopravni *ius protimiseos* s pogodbo, dočim je po germanskem pravu pravica zakonjena, ne da bi bilo za njen nastanek treba individualno sklenjene pogodbe. Predhodnik te pravice je bila v germanskem pravu pravica pre-

klica (**revocatorium**), ki ga je smel že po saškem zrcalu (**Sachsenspiegel**) napraviti najbližji sorodnik, likratí presump tivni dedič, zoper prodajo dedne zemlje brez njegove privolitve. Ta pravica (**Beispruchsrecht**) pa je oslabela v retraktno pravico [**Einstandsrecht** ali **Näherrecht**]³⁷⁾. Najstarejše listine o takih pravicah imamo iz longobardskega ozemlja iz leta 777., dalje iz frankovskega ozemlja iz 9. stoletja.³⁸⁾ Če je vplivalo longobardsko pravo na slovenske pravne razinere vsled krajevine bližine, trčiti je moralo na institut zadruge, ki je brez dvoina med starimi Slovenci splošno veljal. Ni nareč misliti, da bi ga Slovenci ne bili poznali, ko so ga imeli in ga še danes imajo. Kajkavci na južnem pobočju Gorjancev.³⁹⁾ Slovenci, ki so se prvotno raztegali proti severu do Sinernika (**Semmering**), so se pač oprijemali instituta pravice prvenstva pri nakupu, tako da je bil le-ta v dobi nastanka prvih gorskih pravnih napotil (**Weistümer**) v 14. do 16. stoletju na Štajerskem že razširjen in radi sorodnosti z združno idejo priljubljen; zato je nemara nastala potreba. uzakoniti ga v gorskih bukvah v l. 1543. V praktičnih primerih, ki so nam ohranjeni v zapisnikih o vinogorskih pravicah, resnično mrgoli pravnih radi prvenstva pri nakupu. Ni misliti, da bi bila to časovno — posledica dotičnih določil gorskih bukev, ampak narobe, dejstvo, da se je ta pravica izvajala dosledno v tem smislu, da naj ostane zemlja ožji rodbini, če treba tudi širši, je bil vsekakor povod uzakonitve te pravice⁴⁰⁾. Ali tudi ta institut je pretrpel tekoin časa izvestne metamorfoze, četudi ne v enaki meri, kot drugi instituti, o katerih smo doslej govorili. Značilno pa je, da se stavi prehod po nakupu popolnoma v isto vrsto s prehodom po dednem pravu. **Ratio legis** je ta, da naj ne pride nezaželen tujec v krog starih sosedov, vinogradniških posestnikov, oziroma hasnovalcev, ampak ostane naj kolikor inogoče pri starih posestnikih razmerah.

Uzakonitev po izvirnih gorskih bukvah iz l. 1543. stoji v čl. 50. in sicer v neposredni zvezi z zapovedjo, da morata dedič ali kupec v enem

³⁷⁾ O institutih **Beispruchsrecht**, **Einstandsrecht** in **Näherrecht** gl. **Nicolaus de Beckmann**, op. cit., str. 416 nasl.; **Karl von Amira**, op. cit., str. 173, 195, 197. V večkrat citiranem delu **Bernh. Poila** je o pravici prvenstva pri pridobitvi zemljišča mimogrede govora (op. cit., str. 51, opomba 2). Na dolenskih vinogorskih zborih je imel vsak sosed pravico javiti, da namerava v bodočnosti kupiti vinograd, ako ne bo dedičev po vinogradniku. Gl. **Kost-Plet.**, str. 45.

³⁸⁾ Glej **Rich. Schröder**, op. cit., str. 277.

³⁹⁾ Prim. dr. **France Goršič**: »O rodbinski zadruzi kot juridični osebi«, Naši zapiski, XII. l. (1920), str. 140 nasl., in isti: Slovensko pravo, Slov. Pravnik 1920, str. 120.

⁴⁰⁾ Prim. **Mihail Jasinski**: Prehod od ustnega običajnega prava k pisnemu zakonu, Zborn. znanst. razprav IV. l., str. 7 nasl.; dalje **Erna Patzelt**, op. cit., str. 68 nasl.; tu dokazuje pisateljica, da pravnih napotij pred 14. stoletjem skoraj gotovo še ni bilo.

mesecu zaprositi za podelitev imenja od strani gorske gosposke (gl. naša izvajanja pod § 7. b). Določilo čl. 50. pravi: Če se postavi vinograd ali druga dediščina (*ein ander Erb*), ki spada pod gorsko palico, na prodaj, potem treba zemljo najprej ponuditi gorskemu gospodu v nakup. Ta pa mora plačati isto vrednost, kot jo ponuja drug kupec in ga ne sme »darwider nicht beschwär« t. j. na drug način obremenjevati, spraviti v slabjši položaj. Če gorski gospod ne kupi, treba staviti ponudbo najbližjemu sorodniku (*Freund*); če tudi ta ne kupi, najbližjemu sosеду (*Anrainer*), šele, če niti ta neče kupiti, sme kupiti kdorkoli. Ni pa povedano, kako se naj določuje bližina sorodstva in do kje pride še v poštev. Vsekakor se je sorodnost štela v smislu germanskega prava po kolenih, in ne po porodih. Gorske bukke pa niti ne navajajo roka, doklej se sme pravica prvenstva reklamirati. (Kako se je stvar izvajala v praksi, bomo slišali v naslednjem poglavju.)

Recljev prevod se oklepa tesno nemškega originala, celo pretesno; kajti rabi n. pr. za »*nächster Freund*« — »*ta bližnji periatl*«, za »*Anrainer*« — pa »*meials*«. Pravno pa ni izpremenil ničesar. Pri p. kranj. osnutek se poslužuje sicer drugih besedi kot izvirnik, v bistvu pa ostaja pri izvirniku. Laybasserjev prevod krajša nekoliko stavke; osobito pravi, da ima prodajalec svojemu gorskemu gospodu ponuditi »*vtel zenl kakor enimu družimu*«, ne omenja pa ničesar o prepovedi spraviti prodajalca v slabjši položaj. Tudi naj se nanaša ta predpis samo na »*vinograd ali drugi grund u gorshini*«, o dedni očevini ne govori. »*Freund*« mu je — »*slahla*«, »*Anrainer*« pa, »*mejash*«. Kap-schev prevod stoji bližje originalu nego Laybasserjev. Tu je govora tudi o »*Erbu*«; gorski gospod naj ga vzame (t. j. dedno imenje), »*Inu nega zhes talsti nikar nel sili*«, t. j. naj ga ne sili, da bi prodal za ceno, ki je nižja kot od druge strani obočana. »*Nächster Freund*« je »*blisna shlachta*«, »*Anrainer*« pa »*Maijasch*«. Muzejski prevod je v uvodu ustrezajočega člana opustil oznako »*vinograd ali Erb*« in pravi le »*nograd ali druge grunt, kateri u gorsheni leshi*«. Glede gorskega gospoda pravi: »*Jenu oku ga ozhe kupet, taku je on ta prvi, ali po vrednosti, kar velja*«; daljnega zabičila v prid prodajalcu, ki naj ne bo obremenjen, ni. Določilo o »*Nächster Freund*« je prevedeno: »*ta druge kepez je u slachti ta narblischne ushe*« (viže?). »*Anrainer*« pa »*ta narblischneshe Mejash*«. V agensperski fragment ne seže do tega določila, ekscerpt pa se izraža zelo na kratko tako: Čl. 26.: »*Kateri Suoi Vinograd predaže, ta ima narpoprei gorskimu gospodu ponudot*«. Vse drugo je izpalo; da gre lahko tudi za dediščino, se sploh ne omenja. Prevod studij. biblioteke pa se izraža zopet drugače; sicer okrajšava, ali smiselno cika izraziteje na dedno nasledstvo. Čl. 49. pravi: »*Kader je en vinograd alli en Erb V gorshini na prodajo, taku se more narpoprel temu gorskimu gospodu*

pred vsemi drugimi, ponuditi — tega je on takoue Vrednosti, kakor en drugi dolshan vseti, sa nim ta Erb, sa Erbam meiasch, sa meiascham morelo vnany kuppiti«. (Stvar spominja tu v prvem in tretjem delu na »Einstandrecht«, v drugem pa na »Beispruchrecht«.) Boštajnski rokopis pravi jasno, da gre za »nograd ali grunt ali drugo Erbschino« in določa, da mora gorski gospod »kupiti v ti višli« (ne »Weise«), »da ga niemu taku dragu inu u tei zeuni, koker bi ga enimu drugimu predati mogou«. Drugi interesent, kateremu se mora imenje ponuditi, je sploh »suoia Schlahta«, tretji »blizni Mejash«. Soteški prevod ne omenja z nobeno besedo dediščin, ne govori ničesar o tem, za kakšno cenno sme gorski gospod kupiti; kot interesent pride v poštev »svoja Slahta«, glede tretjega »ima ponediti kolmi Bilshimi od Meiaschu«. Prekmurški prevod nima korespondujočega določila, Hoffo v zapis se drži slov. muzejskega prevoda, ampak ne več točno. Rabi izraze »der nächste Befreundte« za najbližne vrste sorodnik, der »l te Angränzer« pa za najbližnega sosedo.

III. Praktična uporaba dednega prava.

§ 10. Dedovalna pravica v obče.

V doslejšnjih izvajanjih smo razložili vsa določila glede dednega nasledstva po izvirnih gorskih bukvah iz l. 1543. in po metamorfozah, ki so razvidne iz poznejših izdaj ali prevodov gorskih bukev. Ta skupina pa nikakor ni mogla tvoriti obsega vsega dednega prava, kakor je bilo za praktično življenje potrebno. Obstojele so še druge norme, bodisi v pisanih zakonih, bodisi po običajnem pravu. Kakšne so bile vse te v gorske bukve nesprejete norme, izhaja vsaj v veliki meri iz prakse, ki nam je posvedočena v zapisnikih o vinogorskih pravnih, izvedenih na vinogorskih zborih ali shodih.

Od oblik, v katerih se je udeleževala dedna pravica in katere smo navedli v § 5., je dedna pogodba samo enkrat omenjena, in to v nekem zapisniku od 3. februarja 1645, ko se je pred kostanjeviškim opatom sklenila glede dediščine kupna pogodba.⁴¹⁾ Ali ta — menda edini — primer dedne pogodbe, ki smo ga doslej mogli v zapisnikih o vinogorskih pravnih izslediti, še nikakor ne opravičuje trditve, da naslova dedne pogodbe, ali bolje pogodbe, sklenjene o usodi dediščine po smrti še živega imetnika, slovensko običajno pravo v obče ne bi bilo poznalo. Misliti si moramo nasprotno, da je življenje samo sililo k dogovoru o dediščini,

⁴¹⁾ Glej Kost, str. 52. Bernhard Poll, op. cit., str. 50 nasl., pravi, da je bila v drugih avstrijskih provincah vsaka taka pogodba zabranjena, ali to se ne strinja s trditvami Nicolausa de Beckmanua, ki smo jih navedli v op. 13.)

n. pr. pri zakoncih, ki niso imeli lastnih otrok, ampak n. pr. otroke iz prejšnjega zakona ali rejence⁴²⁾).

V slednjemnavedenem smislu imamo v praksi mnogo primerov, kjer do tekmovanja različnih dedičev ne pride, ker je gospodar v sporazumu s soprogo in s svojimi otroki že za živa stvar uredil in vse tiste, ki naj ne ostanejo na domu, o d p r a v i l z deli svoje imovine, zlasti premične. Da se je moral odpravljeni otrok ali vnuk odreči pravice dedovanja glede vse preostale dediščine, je bil seveda pogoj za izplačilo odpravščine.⁴³⁾ Taka odreka se je ponekod proglasila na zelo slovesen način, in sicer v navzočnosti ne samo sodnikov, ampak vse na vinogorskem zboru zbrane soseske, a sodniki so tak predlog za odpravščino potrdili s posebnim odlokom, zastopnik gorskega gospoda, oziroma ta sam, če je osebno predsedoval, pa je dal tisti odlok zapisati v zapisnik. Vendar enotnosti v izvajanju takih odrek ni bilo.

Izhajati moramo iz zgodovinskega dejstva, da je patrimonialna gosposka imela v zgodnjem novem veku, po tedajšnjem pojmovanju take in enake zadeve urejevati po s v o j e. Kostanjeviška graščina n. pr. je imela, kakor je listinski izpričano, v urbarju iz leta 1588.⁴⁴⁾ naslednji zapis: »*Waun die im Gericht vnd Herrschaft gesessenen Underthanen umb Erbschaft oder andere sondere Contrakt wider einander zu elagen haben, müssen sy solliche in beschwörung der Herrschaft oder einen Pfleger fürbringen, der alsdann das recht darüber zu sprechen vnd zu nemmen hat*«. Kar je veljalo za Kostanjevico, pa gotovo ni bilo nekaj izjemnega, ampak enake pravice so imele tedaj tudi druge patrimonialne gosposke; vsaj na papirju! Kajti ta kostanjeviški zapis datira iz časa komaj nekaj let po udišenju kmetskega upora pod Gubčevim vodstvom. Obstojala je torej na strani gospodujočih tendenca, spraviti vse zapuščinske zadeve, osobito pa spore pred forum patrimonialne gosposke. In vendar je prišlo — ohranjeni zapisniki o kvaternih sodih, vinogorskih zborih in nepristranskih sodiščih pričajo o tem čisto jasno — v nešteti

⁴²⁾ Bernhard Poll, op. cit., str. 31 nasl. uči: »Wie schon gezeigt, setzti sich die Freiheit des Testamentes im Laufe des 16. Jahrhunderts allmählich, aber nicht überall durch« in se sklicuje pri tem na »Landtafelentwurf« iz l. 1573., ki smo ga mi omenili zgoraj v opombi 6.)

⁴³⁾ Dasl je germansko pravo izobličilo institut »kota« (Altenteil), ki predpostavlja tudi odpravščine drugih otrok izročitelja imenja (gl. Karl v. Amira, op. cit., str. 205), vendar Bernhard Poll v večkrat citirani monografiji ne navaja nobenih primerov takega prehoda imenja za živa na naslednika, nasprotno pa mnogo primerov za branitve samolastnih izprememb. V zapisnikih o vinogorskih pravnih Slovencev imamo pa nekoliko primerov užitkarskih pravnih zabeleženih. Gl. Kost.-Plet., str. 58, Kle v.-Bošt., str. 198, 199. Glede odpravščine prim. še ibidem, str. 200.

⁴⁴⁾ Priobčil ga je Fran Komatar v Jahresbericht des k. k. Kaiser-Franz-Josef-Gymnasiums in Krainburg, l. 1910/11.

primerih do ureditve zadeve — po ljudskih sodnikih. V tem se baš zrcali jakost, sočnost in svežost starih pravnih običajev vinogradniškega ljudstva. Uveljavljanje patriarhalne suverenosti ljudskih sodnikov je bilo sedaj bolj prikrito, sedaj izrazito javno, toda vedno v sokobu z oblastjo gorskih gospodov. Ljudstvo samo noče ali pa vsaj le nerado priznava prednost kompetence gorske gosposke, vendar — popolnoma sprečevati je ne more. Zato najdemo primere, kjer je vinogorski zbor preuredil zadevo, ki je bila pred gorsko gosposko že prej obravnavana, pa tudi primere, kjer se je izvršilo vse narobe. O tem bomo še posebej govorili pri prisojilih in dejanski razdelitvi dediščine.

§ 11. Poslednjevoljne odredbe.

Stroge ločitve med oporoko (*testamentum*) in volilom (*codicillum*) ni. Tudi ni nikjer razvidno, ali sme vinogradnik poljubno urediti za čas po svoji smrti svoje zadeve s poslednjo voljo ali pa prepustiti, da pojde stvar svojo pot po intestatnem dednem pravu⁴⁵⁾.

Kdo je smel napraviti oporoko ali volilo? Glede starostne dobe zapustnika nimamo nobenih podatkov. V praksi pač ni bilo primerov, da bi nedorasli ob smrti smeli razpolagati z lastno imovino. Imamo pa nekaj primerov razpolaganja z dednim deležem, ki zapade šele pozneje, od strani takih oseb, ki so šle — za rekrute z doma. Ti so pa bili pač že polnopravni. (Vsekakor bi bilo vredno, usodo slovenskih rekrutov obdelati po listinskih virih v posebni monografiji!)

Iz zapisnikov pa izvemo, da je bilo po »vlaškem pravu« (*wallachisches Recht*) zabranjeno ženskam napraviti poslednjevoljno odredbo. To »vlaško pravo« — je nedvomno pravo Uskokov, ki so se naselili v 16. stoletju v Žumberku in okolici.⁴⁶⁾ Dotični zapisnik, ki nam potrjuje to zabranitev, je datiran od 30. avgusta 1670 in je iz Gadove peči, sloveče vinske gorice v bližini Kostanjevice. Pravi pa izrečno, da tako pravo pri njih, na Gadovi peči, ki je še na Kranjskem, ne velja. Tudi v drugih zapisnikih od vinogorskih zborov različnih vinskih goric, imamo spomina o oporokah žensk, ki niso bile priznane za veljavne. Vendar pa ne vemo,

⁴⁵⁾ Vplivi rimskega prava na slovensko običajno pravo so brez dvoma iz vinogorskih pravnih razvidni; vendar niso bili povsod enaki. Zdi se, da je bilo mnogo odvisno od tistega zapisnikarja, ki ga je pridodal gorski gospod vinogorskemu zboru, da je protokoliral pravde. Prim. posebno Kost.-Plet., str. 36. Da je tudi v nemških alpskih deželah prodiralo rimsko pravo v narodno običajno pravo osobito po cerkvenih lastelinstvih, je razvidno iz raziskavanj Bernharda Poll, op. cit., str. 27, 39.

⁴⁶⁾ O vlaškem pravu glej Dr. Josip Mal, Uskoške seobe i slovenske pokrajine (1924) (v Cvijičevem izdanju: Naselja i poreklo stanovnika), str. 134 nasl., 177 nasl.; vendar o zasebnem dednem pravu tu še ni govora.

kaj je bilo temu vzrok, ali pravno prepričanje, ki so ga prinesli Uskoki iz svoje prvotne domovine v Bosni in severni Srbiji, ali dejanske okolnosti v pojedinem konkretnem primeru⁴⁷⁾.

Stalne oblike poslednjevoljne odredbe ni. Včasih so zavili oporoko v obliko daritve za slučaj smrti, da bi bolje držala, ako bi jo sorodniki izpodbijali, osobito če je šlo za soprogo kot dedinjo, ki ni rodila v zakonu z zapustnikom otrok.

Stroge ločitve med oporoko in volilom ni. (O razliki teh institutov glej izvajanja pod § 5.) Oporoka (*testamentum*) je veljala predvsem za grudo, zemljišče, volilo (*codicillum*, *Verschafft*) pa za denarne ali naturalne naklonitve cerkvi (*pia legata* za sv. maše, zgradbo kapelice i. sl.).

Oblika je bila lahko javno-slovesna ali pa tajno-zasebna. Slovesne oblike so se posluževali največ koncem 17. in začetkom 18. stoletja. Vzrokov ne vemo. Obstoja je v tem, da se je na prošnjo neke stranke vsebina oporoke na vinogorskem zboru objavila in na to zabeležila v zapisniku o tem zboru, n. pr. s pristavkom »*Urkundt dessen das gesamte afessorium in . . .*« (sledi kraj). Večkrat se čita, da prosi bodoči zapustnik (*testator*) za vknjižbo oporoke. (*«Testament einverleiben bittlich angesucht»*). Mnogokrat je tudi zapisano, da naj se da dediču »*einen ordentlichen Bröff*« o zemljišču⁴⁸⁾.

Poslednjevoljna odredba pa se je napravila lahko tudi na tiho, zasebno, brez intervencije vinogorskega zbora. O cholographnih (lastno-ročno pisanli) oporokah zapisniki o vinogorskih zbora ne vedo ničesar. Zasebnih poslednjevoljnih odredb, narejenih od drugih oseb, ne od zapustnika, pa je bilo v praksi; vendar več ustnih, kot pisanih⁴⁹⁾. O oblikah takih listin, kakor so bile predpisane po tedajšnjem občem pravu, je poročal Nicolaus de Beckmann za čas okoli l. 1688. sledeče:⁵⁰⁾ V cesarskih dednih deželah je navada, da zaprosi zapustnik pri *testamentum nuncupativum* (ustno izražena oporoka) tri ali štiri poštene može (ne — žene) za svedoke poslednjevoljne odredbe. Ti svedoki naj 14 dni po zapustnikovi smrti njegovo poslednjo voljo naznanijo njegovi gosposki hi pa tudi dedičem. — Tu bi imeli torej nekakšno splošno normo občega prava, ki naj bi vsaj subsidiarno, če ni krajevno običajno pravo nekar drugega zahtevalo, veljala, dakako tudi za slovenske kraje Notranje Avstrije. Ali v naših zapisnikih ne moremo zaslediti stalnih pravnih norm.

⁴⁷⁾ Glej Kost.-Plet., str. 57, Klev.-Bošt. str. 207.

⁴⁸⁾ Glej Klev.-Bošt., str. 208. Da so na Tirolskem v 15. stoletju dediča javno pred cerkvijo razklicevali (gl. Bernhard Poll, op. cit., str. 8), je lepa paralela k našemu pravu. Stvar spominja na star institut *Affatomie*, po katerem je bilo dovoljeno zapustniku, da imenuje svojega dediča na javni razpravi sodišča.

⁴⁹⁾ Glej Nm., str. 87 nasl., Kost.-Plet., str. 62 nasl.; Klev.-Bošt., str. 208 nasl.

⁵⁰⁾ Op. cit. pod besedo »*successio universalis*«, str. 463 nasl.

Res, da je največkrat govora o treh oporočnih pričah, ki pa nikoli niso bile ženske. Imamo zabeležen celo primer, ko ste dve priči že umrli, pa je po sodbi ljudskih sodnikov obveljala izpoved tretje oporočne priče, samo, da jo dedinja s svojo osebno prisego dopolni. Ali imamo tudi primere, kjer je interveniralo več kot štiri oporočnih prič (do sedem), a tudi manj kot tri. Mnogokrat so intervenirali duhovniki pri oporokah sami. Celo take primere imamo, kjer je duhovnik sprejel poslednjevoljno odredbo v prid cerkve — med spovedjo na štiri oči! Izjava poslednje volje »inter pocula« pa se navzlic zadostnemu številu prič ni priznala za veljavno!⁵¹⁾

V nekem, vsekakor singularnem primeru (iz l. 1699.) je obveljala poslednja volja, ko je prišel dedič na vinogorski zbor in tam sam povedal, da je odposlan od zapustnice, ki umira, v zadnjih vzdihljajih pa je tako odredila (*disponiert*), da ji on po smrti oskrbi pogreb in poplača vse dolgove, on pa si poračuna še poleg teh stroškov tudi svoj dolg iz kmetije, ki jo prevzame⁵²⁾. Morda njena vrednost itak ne bi presegala vsote teh dolgov.

Tudi razdedinjenje se je lahko izvršilo s poslednjevoljno odredbo. Pravi, pravno priznan vzrok nasproti sinu je bila njegova — neuhvaležnost (*»ob ingratitude exhaereditiert«*). Neobdelovanje zemljišča s posledico nevrednosti dedovanja, o kateri smo razpravljali gori v § 7. t. a), ni nikjer omenjeno. Pač pa so zabeleženi v zapisnikih primeri, da je nekdo postal nevreden dedovanja, vsled česar se je izrekla kaduciteta dediščine še za živa, n. pr. ker je krvni dedič — storil tatvino. Razdedinjenje pa mora biti v oporoki sami odrejeno, samo zapustnikovo jezikanje in govoričenje izven časa smrtne nevarnosti, da sinu neče ničesar zapustiti, ne zadošča. Ali odredba razdedinjenja ni definitivna, sme se pobijati s tožbo pred vinogorskim zborom⁵³⁾.

V oporoki izražena poslednja volja je bila — če pregledamo zapisnike o vinogorskih zborih —, rekli bi, skoraj izključno le tedaj potrebna, kadar naj dobi zapustnikovo nepremično imenje celo, deloma ali po dolo-

⁵¹⁾ Po raziskavanjih Bernharda Polla, (op. cit., str. 6, 32), je bila oblika testamentov v zapadnoogorskih krajih popolnoma rimskopravna, inace pa raba testamentov redka. Toda v t. zv. načrtu za nižjeavstrijsko deželno desko iz l. 1573 (ki sicer ni postala nikoli zakon, pa je vendar zrcalo običajnopravnih določil), stoji v čl. 18, da sme knet svoje posestvo testamentarično zapustiti, zemljiški gospod pa ne more izpodbijati testament, toda siliti sme dediče, da izročó zemljišče nekemu rojenjaku (Holden), ki njemu samemu prija. Gl. Erna Patzelt, op. cit., str. 101.

⁵²⁾ (Gl. Klew-Bošt, str. 210.

⁵³⁾ Vse to velja kot običajno pravo, ki ga vpoštevata ljudsko sodišče. Zdi se pa, da je na vse zadnje dedič moral vgaati tudi gorski gosposkl, inace ga ne bi potrdila, za kar pa je imela pravico. Vendar takih primerov na Dolenjskem ni zaznamovanih v zapisnikih o vinogorskih pravdah.

čeni vrednosti neka osebnost, ki bi ji po intestatnem (zakonitem) pravu drugače ničesar ne pripadlo. Predpostavljeno je bilo torej neko zakonito dedno nasledstvo, ki naj v konkretnem primeru ne pride do veljave. Največkrat gre tu za dedovanje cerkve. Osebito volil cerkvam je na stotine. Enako je pri dedovanju po zapustnikih, ki nimajo krvnih dedičev zakonskega rojstva. Tu bi moral v smislu člena 22. gorskih bukev iz l. 1543. nastopiti — povratni pripad (*Heimfall*; glej § 6. t. b.). Toda s posebnim privoljenjem gorskega gospoda, ki ga je izprosil ves asessorij sodnikov na vinogorskem zboru, dobil je vinograd tisti, kateremu ga je zapustnik z oporoko namenil⁵⁴). Na tak način podeduje n. pr. bratranec bratranca kot kolateralni dedič.

Tudi glede soproge, ki preživi zapustnika-soproga, se veljavnost oporoke včasih prizna. Včasih pa je bilo tudi drugače: Imamo zaznamovane primere, ko je zapustnik pred župnikom in šestimi pričami zapustil svojo imovino soprogi »für eine vollmächtige Erbin«, tako da bi drugi sorodniki ničesar ne smeli podedovati. Toda vinogorski zbor ji je priznal samo dosmrtni užitek, to pa vsekakor nepotrošno (*unverthulich*), po njeni smrti pa naj pripade vsa dediščina najbližjim sorodnikom.⁵⁵)

V obče dedne pravice soproga s poslednjo voljo naklonjene soprogi niso bile favorizirane, četudi sta ostala zakonca brez otrok ali vnukov. Enotnosti ni; toliko pa vendar dopuščajo ljudski sodniki, da velja oporoka, ki prepušča dediščino soprogi kot polno pravno imovino, vsaj kot predmet užitka do smrti, a po »smrti dediča« zapade krvnim sorodnikom zapustnika »undisputierlich«.

Querela inofficiosi testamenti (pritožba radi nepravilno napravljene oporoke) je bila dopuščena. Imamo v zapisnikih o pravnih na vinogorskih zborih tudi takih primerov zabeleženih, v katerih je bila oporoka vsled omenjene pritožbe (ozir. tožbe) ovržena.⁵⁶)

⁵⁴) Prim. za pravo v nemških avstrijskih pokrajinah Bernhard Poll, op. cit., str. 3: »Später wurden die abgeschichteten Familienmitglieder als Erben anerkannt und damit war die starre Hausgemeinschaft gesprengt. Doch bildeten auch jetzt noch »innerhalb der Magschaft« im weiteren Sinne die Personen, die derselben Hausgemeinschaft angehörten, einen engeren, besonders nahe zusammengehörenden Kreis, den Busen. In ihm standen Sohn und Tochter, Vater und Mutter, Bruder und Schwester, »die gesippten sechs Hände« Glej dalje str. 32, da je bilo po nekod predpisano, da treba pri napravi testamenta misliti na cerkve in reveže, a s tem se naravnim dedičem ne smejo jemati njihove pravice.

⁵⁵) Glej Kost.-Plet., str. 61, prim. Klev.-Bošt., str. 207. Nicolaus de Beckmann, op. cit., str. 465, pa uči: »Hic in Tribunalibus Sfriacis & Austriacis mulier non succedit marito, nisi in testamento vel pactis dotatibus (den randlosen Weg) a marito specialiter ordinatum est«.

⁵⁶) Glej N m., str. 70. Tu je šlo za razdiranje oporočnih določil ne po grajski gosposki, ampak s pravdo pred ljudskimi sodniki.

Sicer pa je bilo za polnopravno veljavnost vsake poslednjevoljne odredbe treba, da je bila gorski gosposki predložena in poujena, — vsaj glede sogornjskih (tlačanskih) zapustnikov. Naslednik, dedič, je moral uživati zaupanje gorske gosposke, če ne, ni bil potrjen⁶⁷⁾. Mnogokrat se zgodi taka potrditev v navzočnosti gorskega gospoda od ljudskega sodišča na vinogorskem zboru, mnogokrat pa gre taka poslednjevoljna odredba še po vinogorskem zboru ad hoc — k gorskemu gospodu radi potrditve (*ad confirmandum fürgelegt*). Vse to smo že ugotovili kot pravo gorskih bukev [gl. § 7. t. b.)]. Sledila je ob potrditvi izstavitev *»des bergobrigkeitlichen Versicherungsbriefes«*; drugod je v zapisnikih omenjena podelitev listine *»Haupt- und Additonalweisung«*, ki je določala bržčas vse dolžnosti novega hasnovalca dediščine. Po vseh teh oblastvenih činih je postala ureditev dediščine definitivna.

Kako so se dokazovale poslednjevoljne odredbe? Tudi tu ni enotne prakse. Včasih se je vršilo zasliševanje prič take odredbe na vinogorskem zboru pred ljudskimi sodniki, včasih pri gorskem gospodu samem. Slednjenavedeni način se uveljavlja osobito v 18. stoletju, ko je ugled vinogorskih zborov že obledel. Naravnost ves zapis poslednjevoljne odredbe se nahaja v knjigi zapisnikov o vinogorskih zborih klevške graščine iz l. 1802. —

Če pregledamo vso prakso glede veljavnosti poslednjevoljnih odredb, vidimo predvsem, da velja neko pravo, ki ni bilo urejeno v gorskih bukvah samih, niti se ni držalo tistih predpisov, ki jih je smatrati kot obče državno pravo v smislu gori navedenih izvajanj Nikolaja de Beekmann. Obveljalo je pač vedno neko običajno pravo, ki je bilo lahko krajevno zelo različno. Prehod imenja po volji zapustnika nikakor ni bil tako določno vezan na vsebino izražene volje, kakor n. pr. po rimskem pravu. Označili bi ga za samo subsidiarno veljajočo pot, da se ohrani dediščina v rokah tistih, ki so stali zapustniku po s r e u blizu. Kajti načeloma in prvenstveno naj bi šla dediščina po slovenskem običajnem pravu, — tistim, ki so bili zapustniku blizu po k r v i.

§ 12. Dedno nasledstvo.

Po intestatnem dednem pravu imajo pravico dedovanja predvsem krvni potomci zapustnikov. Ti potomci morajo biti zakonški. *Posthumus* se šteje za krvnega potomea, vendar sodniki puste končno uredbo dedovanja in suspenso, da se izkaže, ali pride otrok pravi čas na

⁶⁷⁾ V vinogorskih zapisnikih se nahajajo le rahli spomini na taka potrdila. V nemških alpskih deželah je pa izrečno pogoj za nasledstvo, da je dedič *»persona habilis«*: Bernhard Poll, op. cit., str. 27.

svet. Kako so ta pravi čas šteli, iz zapisnikov o vinogorskih pravnih razvidno⁵⁵⁾.

O dedičih nezakonskega rojstva se izraža Nikolaus de Beckmann za obče pravo tako-le: »*Successio ab intestato ex cognatione et consanguinitate legitima originem trahit . . . , nam spurii et ineestusi liberi excluduntur a successione*»⁵⁶⁾. (Spurii so izven zakona, ineestusi od poročene matere, ali od nesoproga zaplojeni otroki). S tem splošnim naukom se sklada dejstvo, da o dedičih nezakonskega rojstva nikjer v nobenem zapisniku o vinogorskih pravnih ni govora.

Če je bilo več zakonskih otrok, ki naj dedujejo po enem izmed starišev, je šla imovina zapustnika, ki ni napravil oporoke, v razdelj. Pri tem se opaža pravilo — in sicer ponekod izrazito kot tako navedeno in priznано, drugod pa vsaj dejansko uporabljano, — da naj dobé sinovi očetno, hčere pa materino dediščino. Po občem pravu se je glasilo načelo *paterna paternis, materna maternis*, vendar je po Nikolaju de Beckmann veljalo na splošno le v nižjeavstrijskem pravu, pri štajerskih sodiščih pa »*patitur suos morales hyatus*«. Tu je veljalo tako pravo le za plemenitnike. Na Dolenjskem pa je veljalo — vsaj še v drugi polovici 17. stoletja — za vinogradna imenja in je dobilo svoj pristno-kmečki izraz v rečenicah, ki so v zapisnikih o vinogorskih pravnih tako-le posvedočene: »*was nach dem Huet khombt, soll auf den Huet i. e. Sohn und nit Tochter fallen*«, ali: »*was nach der Petzen*« (peča) »*khombt, dass fällt vnd gebührt den Toechtern*»⁵⁷⁾. Da to pravo ni bilo singularno pravo Dolenjske, dokazuje nam trsatski statut, ki pravi v čl. 58.: »Sestra ne more dela pretenditi od očinstva, pače od materinstva«. Seveda pa se to pravilo ni dalo povsod do skrajnosti izvajati. Zato je prišlo sementertja do čudnih kompromisov. V obče pa ljudski sodniki niso radi videli, da bi dobil sin manj nego hči, to celo v primerih ne, ko je bila taka želja od zapustnika izražena s poslednjevoljno naredbo⁵⁸⁾.

⁵⁵⁾ Glej nekaj primerov v Kost.-Plet., str. 58.

⁵⁶⁾ Nicolaus de Beckmann: op. cit.; str. 467 (*successio ab intestato*), gl. tudi ibid.: str. 450, 451 (*spurii*) in str. 208 (*ineestus*). Na *posthumose* pa se ta avtor nikjer ne ozira.

⁵⁷⁾ Prim. Kost.-Plet. str. 59; Klev.-Bošt. str. 205. O tem, ali dedujejo potomci zamrlih otrok per stirpem ali in capita, v naših vinogorskih zapisnikih ni nikjer določnega pojasnila. Da je bilo po Nižjeavstrijskem in Štajerskem pravo dedovanja ne aequaliter, ampak in stirpes, če so konkurirali sinovi ali hčere z vnuki ali vnukinjami pred zapustnikom umrlih neposrednih potomcev, potrjuje Nicolaus de Beckmann, op. cit., str. 467. Cesar Karol VI. pa je izdal zakon o zakonitem dednem nasledstvu l. 1720, ki je stvar za primer, da so konkurirali s samimi otroci zapustnikovih otrok med saboj, drugače uredil. Tu so si delili dediščino per capita, inace pa per stirpes.

⁵⁸⁾ Glej tak primer Klev.-Bošt., str. 205, in sicer iz l. 1781; ljudski sodniki se torej niso držali intestatnega dedovalnega reda Karla VI.

Sodniki so skušali križajoče se interese izravnati po načelu, da pristoji intestatna pravica do zemlje, ki naj nudi rodbini vsega, kar treba za življenje, predvsem moškemu potomcu, ki je sposoben za gospodarja. To načelo se uvažuje celo bolj kot poslednjevoljne odredbe. Le za dušni blagor naj se na vsak način poskrbi z volili cerkvi, v kolikor je bilo to v poslednjevoljni naredbi zaželeno. Inače pa naj tisti, ki dobi imenje, dobi to tako, da mu bo moči gospodarski izhajati. V tem smislu so bili intestatni dediči nekakšni nujni dediči.

Pojem nujnih dedičev je v vinogorskem običajnem pravu poznan. Omenja se, ko je šlo za konkurenco mačehe, ki naj bi dobila po testamentu vinograd, pa hčerke iz prvega zapustnikovega zakona in še sestre zapustnika. Tu so ljudski sodniki rekli, da dobi hčerka vinograd in *natura*, ona mora pa del vinograda mačehi v denarju izplačati: Sestre zapustnikove pa da niso nujne dedinje, njim ni treba pravnice sar zapustiti (*unnötige Erbin*). A contrario se da sklepati: hčerki, krvnemu potomcu, pa se mora nekaj zapustiti⁶²).

Ako soproga ni bila testamentarična dedinja, ji po intestatnem pravu sploli ni šlo ničesar, ampak ona se je morala umakniti bratom zapustnikovim, le tuptam je dobila nekakšno odškodnino⁶³).

Če ni bilo krvnih potomcev kot dedičev, n. pr. ker je zapustnik umrl v deški dobi, ni bilo izključeno, da pripade zapuščina enemu izmed preostalih starišev nazaj⁶⁴).

Vse to se je uveljavljalo poleg glavnega pravila gorskih bukev, da pripade vinograd gorskemu gospodu, če zapustnik nima krvnih potomcev. Posledica je bila, da so mogli vinogorski ljudski sodniki le tedaj priznati zemljo sorodnikom v stransko linijo ali preživelemu soprogu (soprogi) *ab intestato*, če je bila gorska gosposka s tem zadovoljna. Razen tega pa dedovanje *extraneus-a* (tudi n. pr. cerkve) ne ustvarja absolutno neizpremenljive pravice, ki bi jo morali ljudski sodniki vpoštevati vsek-

⁶²) Glej Klev-Bošt., str. 206. Prim. tudi Nicolaus de Beckmann, op. cit., str. 463, kjer navaša — nekako mimogrede — iz rimskega prava: »Si parens liberos suos vellet in suo testamento sine justa exheredationis causa a sua hereditate post mortem excludere, instituendo alios sibi heredes, hoc non potest.« Nikjer pa ne govori o »portio debita« = dolžnem deležu.

⁶³) Pač pa je čitati v vinogorskih zapisnikih, da ostane vdova na zemljišču, če so nedoletni otroci dediči, dotlej, da postanejo samopravni in event. izplačajo vdovi, kar ji gre po ženitnem pismu. Tako pravo je veljalo v Notranji Avstriji v obče; gl. Nicolaus de Beckmann, op. cit., str. 561.

⁶⁴) Nicolaus de Beckmann, op. cit., str. 131 in 464 potrjuje, da stariši, osobito na Štajerskem, niso smeli *ab intestato* podedovati svojih otrok, ampak dedščina je zapala v last deželnega kneza, »well es hier heisset . . . die Erbschaft fällt nicht zurück oder hinter sich . . .« Zoper to pravilo polemizira na drugem navedenem mestu tako: »Haec consuetudo et iuris statutarii Stiriaci dispositio est valde dura et parentibus tristissima« etc.

dar še pozneje. So zabeleženi primeri, ko so ljudski sodniki vzeli cerkvi že prisojeni vinograd in ga obljubili bližnjim sorodnikom zapustnika, ako cerkev ne bo vinograda pravilno obdelovala⁶⁹⁾.

Dedovanje **ab intestato** v stransko linijo sorodstva pa so ljudski sodniki smatrali v primeri z glavnim načelom, da naj zapustniku sledi njegov potomec po krvi, za nekakšno ugodno naključje obogatitve. Zato so v takih primerih dediču radi naložili, in to čisto iz svoje lastne iniciative, da naj izplača neko od njih določeno volilo za cerkev ali sv. maše.

Izključeno pa je bilo, da bi si smel kdorkoli s a m lastiti zapuščino za dolgove, ki jih je napravil zapustnik pri njem kot upniku. Pač pa so mu to pravico ljudski sodniki lahko izjemoma priznali s posebno odredbo.

§ 13. Dodelitev in razdelitev dediščine.

Glede postopanja pri dodelitvi in eventualni razdelitvi dediščine treba razlikovati primere, ki so bili za gorskega gospoda likvidni in tudi med vsemi prizadetimi zasebniki nesporni, dalje pa primere, kjer je prišlo do dvomov ali celo do pravn.

V prvih primerih je pač zadostovalo, da je prišel dedič v predpisani dobi k gorski gosposki in javil svojo željo, da nastopi pripalo mu dediščino. O trajanju te dobe smo že govorili [§ 7 b)]. Tu naj iz praktičnih primerov še navedemo negativno dejstvo, da ni nikjer zaslediti primerov, kjer bi bilo vpoštevano določilo pripr. kranj. osnutka (1595) glede potrebnosti listinskega potrdila o pridobitvi imenja. Če pa gorski gospod ni priznal edincmu in nespornemu dediču, ki zahteva dodelitev dediščine, dednega nasledstva, nastopiti bi moral tisti primer, da privzame dedič dve priči in zahteva v treh urah rešitev zadeve (glej § 8.). Tudi v tem pogledu nam je iz praktičnih primerov ugotoviti, da o uporabi teh predpisov nikjer ni govora. Mogoče bi bilo, da stvar gorskim gospodom ni bila prijetna in da se radi tega takih pravn ni hotelo vpisavati v vinogorske zapisnike. Bolj verjetno pa se nam zdi, da takšnih, od podložnika s pritožbo na kletarskega mojstra izsiljenih dodelitev ni bilo; kajti le tako si moremo razlagati dejstvo, da mlajši slovenski prevodi gorskih bukev ustrezajoča določila čedalje bolj ublažujejo, sledujoč pa celó popolnoma izpuščajo, pač kot obsoletna.

Drugače pa je v d r u g i h primerih, kjer pride do konkurence dedičev med seboj ali z volilojemniki, ali pa če se med vsemi temi vname spor. Po določitih gorskih bukev se smatrajo spori o dednem nasledstvu za n u j n e zadeve in gorski gospodje morajo skrbeti, da pridejo ti spori čim

⁶⁹⁾ Glej N m., str. 89, kjer je bila taka odredba zagrožena — po 11 letih, odkar je vinograd pripal cerkvi.

prej do rešitve po ljudskih sodnikih. Za te primere je celo predpisano, da morajo gorske gosposke izdajati *i n d i v i d u a l n a* pismena ali ustna vabila na pravdne stranke, dočim v drugih primerih tega ni bilo treba. V nekaterih prevodih stoji celo določila, da naj se take pravde, ne glede na obči dan zborovanj vinogradnikov, rešujejo posebej (u. pr. v muzejskem rokopisu, katerega je prevedel H. G. Hoff na dotičnem mestu: »zu allen Jahreszeiten Klag zu führen gestatten«). Iz tega predpisa pa smemo tudi še sklepati, kako je prišlo navadno do take pravde. Pri gorskem gospodu so se pač zglasili osebno dedni pretendenti, čijili zahteve so se križale. Iz teh okolišnosti je gorski gospod razvidel, da ne more dediščine dodeliti po svoji volji enemu izmed pretendentov, ampak da mora dati stvar na sodbo ljudskih sodnikov. V to svrlo je naročil bodisi svojemu grajskemu pisarju, da naj napravi pismena vabila na prvi prihodnji vinogorski zbor, bodisi gorniku, da naj pokliče ustnim potom prizadete stranke na gorsko pravdo (ev. tako, ki jo je dal *ad hoc* sklicati). V primerih drugačnih, t. j. nezapuščinskih tožba je na vinogorskem zboru navzočna stranka takoj obtožila nasprotno stranko, četudi je ni bilo. V dednih zadevah pa ste morali biti obe stranki posebej pozvani, da pridete. Ali pomniti treba, da je vse to veljalo le glede nasledstva v imenje, ki je bilo vinogorski palici podložno, da pa hasnovalci niso bili le nevoljniki ali tlačani, ampak tudi drugi svobodni ljudje. Pristojnost vinogorskih zborov kot sodišč je bila torej v pogledu osebnosti širša kot patrimonialna, v pogledu stvarnosti pa kavzalna, t. j. le tedaj podana, če se je zadeva vsaj tikala vinogorske zemlje, tako osobito pri sporih o premoženju. Kjer tega ni bilo, je spadala pravdna zadeva v kompetenco gorske gosposke same, odnosno, kjer so obstojali kvaterni sodi (n. pr. v Kostanjevici, Pleterju) teh sodišč.

V modernem pravu imamo natančno urejeno, katera stranka naj dobi pri dednih sporih vlogo tožitelja, katera pa naj bo tožena. Gre tu za normativno določeno jakost dednega naslova: Tisti, ki ima slabejši naslov, naj toži onega z jačjim naslovom. Pozicija tožitelja je namreč slabjša, ker ga zadene v obče vse breme dokazovanja pogojev za dedovanje. Najjačji dedni naslov je danes pri nas dedna pogodba, za tem oporoka, najslabjši zakonito dedno nasledstvo. O vsem tem v naših vinogorskih zapisnikih nimamo nobenih jasnih podatkov; zdi se celo, da je imel, v nasprotju z današnjim pravom baš tožitelj vedno boljši pravdni položaj kot toženeec.

Pravde za dedno nasledstvo pa niso tekle samo glede dediščine kakor celote, ampak tudi glede odpravščin, volil, razdedinjenj, slednjič glede prilastitve dediščine od strani neke osebe, ki ji je bil zapustnik dolžan. V obče so bile take pravde srdite in ljudski sodniki so imeli posebno težavno stališče, če se je potegoval za kakšno stranko — plemenitnik kot njen protektor, kar ni bilo redko. Značilno pa je, da se v takšne spore

domača gorska gosposka ni smela umešavati, da, celó sama se je morala ljudskemu sodišču podvreči.

Imamo v vinogorskih zapisnikih dokaj primerov tožba, ki so bile naperjene zoper domačo gorsko gosposko, ali pa, katere je gorska gosposka v lastnem interesu sprožila. Na Štajerskem ni bilo dopustno, da bi patrimonialna gosposka take zadeve sama reševala, ampak deželni kl. turski mojster je imel dolžnost, da postavi za take spore — nepristranskega sodnika. Na Dolenjskem pa je ostala pravica reševati tudi take spore ljudskim sodnikom na vinogorskem zboru. Vendar se je včasih sklicevalo nepristransko sodišče, a na njem so sodelovali mnogokrat zopet ljudski sodniki, čeprav največkrat le v manjšem številu kot na vinogorskih zborih⁶⁶⁾.

V vseh pravnih zadevah o dednem nasledstvu, so ljudski sodniki dediščino prisojevali po svojem, od pamtiveka preizročevancin pravnem prepričanju brez pisanih zakonitih določil. Trudili so se, da izravnajo križajoče se interese v smislu patriarhalnega ustroja tedajšnjih gospodarskih in osebnih prilik.

Ali prisoditev dediščine na vinogorski pravdi ni bila vselej dokončna, neizpremenljiva. Če niso bili na vinogorski pravdi vsi dediči navzočni, pa so se pozneje oglasili s svojimi zaltevami, utegne priti, da vinogorsko ljudsko sodišče svojo lastno prisoditev ovrže in izpremeni. Eno leto za izdanim prisojilom pride tožnica na gorsko pravdo (4. okt. 1747, Starci) in se pritoži, ker je dobila njena sestra vse po očetu in materi, a ona da zahteva svoj del. Sodniki so spoznali, da ima prav ter so ukrenili, da bodo izbrani mejaši razdelili dediščino po pravih porcijah⁶⁷⁾.

Pravde so bile zato včasih zelo dolgotrajne; vlekle so se po več vinogorskih zborih (shodih), pa so čez dalje časa zopet lahko oživele. Konec je bil na vse zadnje — navadno od ljudskih sodnikov diktirana poravnava. Tista stranka, ki je na pravdi zmagala, je dobila prepis odloka ljudskega sodišča, ki se je imenovalo po nekod *Behaabsbrief*⁶⁸⁾. Na podlagi te listine pride stvar koncem koncev do dodelitve dednega nasledstva tisti stranki, ki je zmagala, to pa od strani gorske gosposke. Seveda je morala poprej še zadostiti vsem dolžnostim glede plačanja dednih pristojbin.

⁶⁶⁾ Glej Klev.-Bošt., str. 177 nasl., Kost.-Plet., str. 26 nasl. O nepristranskih sodih gl. Kost., str. 47, N m., str. 36, Kost.-Plet., str. 33 nasl. Klev.-Bošt., str. 186 nasl. Prim. tudi še Nicolaus de Beckmann, op. cit., str. 544; sledujoč Arnold Luschin-Ebenreuth, Geschichte des ältern Gerichtswesens in Oesterreich ob und unter der Enns, str. 182.

⁶⁷⁾ Glej N m., str. 66

⁶⁸⁾ O tem izrazu gl. N m., str. 60; rabil se je v l. 1711. in pozneje, Nicolaus de Beckmann ga l. 1688 še nima; morda je bil le lokalizen.

Pa tudi potem, ko je bila pravica dednega nasledovanja v pravdi ustanovljena, postala je stvar včasih še zamotana, n. pr., če je šlo za več dedičev, ki so bili upravičeni dedovati drug poleg drugega po enakih deležih ali pa po različnih deležih — n. pr. pri konkurenci potomcev pred zapustnikom umrlih otrok zapustnika. Skratka: včasih je bilo treba še posebnega čina razdelitve dediščine,⁶⁹⁾ včasih pa tudi ureditve radi mladoletnosti dedičev. Eno kot drugo je zahtevalo, da je sodelovala pri teh poslih gorska gosposka.

Predvsem je bila potrebna inventura. Tikala se je največ premičnin; nepremičnine so bile itak znane po legi, obsegu in tudi po vrednosti. Zapisnik z dne 6. in 7. marca 1641 o razdelitvi, katero je vodil sam opat kostanjeviški osebno kot gorski gospod, se začneja tako: »*Khund und zu wissen sey hiemit jeden mǎniglichen, dass an hent ist die ordentliche Abtailung . . .*« Pa tudi tu je prišlo, kakor mnogokrat v drugih primerih, slednjič do kompromisa, ki ga je diktiral gorski gospod; n. pr. največji sod ostane skupna last vseh dedičev dotlej, da pride dobra letina in se naj tedaj sod napolni z vinom, vse skupaj proda, skupilo pa razdeli med dediče⁷⁰⁾. V nekaterih primerih je gorska gosposka stāvila vpoštevanje zapovedane poravnave pod sankcijo luđe globe. Ni pa bilo vselej tako, da bi moral gorski gospod sam deliti dediščino. Od začetka 18. stoletja dalje je imel to nalogo v mnogih krajih selski župan, včasih pa gornik, ali sam ali pa skupno z zaupniki, izbranimi in določenimi po ljudskih sodnikih. Če stranke v teh primerih niso bile zadovoljne z delitvijo, smele so vnovič tožiti na vinogorskem zboru, da se stvar popravi. Pri razdelitvah se je tuptam skušala morebitna nepravilnost še odpraviti, n. pr., če so vedeli moške, ki so delili, da eden izmed dedičev še ni bil od starišev odpravljen, drugi pa že (*weil gueten Leuten wissentlich ist, dass . . .*⁷¹⁾).

Vendar ne gre, da bi se dedič sprva ne briga za dedno nasledstvo, pozneje pa vendar zahteval popravilo razdelitve. Doba, po katere preteku se njegove eventualne pravice do dednega nasledstva ne vpoštevajo več, je bila različna, v enem primeru 30, v drugem 20 let, v nekem nadaljnjem »leto in dan«. Enotnosti ni, menda tudi za to ne, ker so bili baš ti-le primeri prav zelo redki⁷²⁾.

Čim bolj se bližajo zapisniki o vinogorskih pravih poznemu 18. stoletju, tem izraziteje odseva iz njihove vsebine vedno jačja oblast

⁶⁹⁾ »Die Erbtheilung muss regulariter, pro negotii firmitate, mit gerichtlichen Ertheilungsbriefen solenniter confirmiret, oder zum wenigstens mit ehrlichen Zeugen bewiesen werden . . .« Nic. de Beckmann, op. cit., str. 133.

⁷⁰⁾ Glej Kost., str. 53.

⁷¹⁾ Glej Kost.-Plet., str. 64.

⁷²⁾ Po novem štajerskem sodnem redu je bilo treba za dokončno priposeslovanje dobe 32 let (Nic. de Beckmann, op. cit., str. 138).

gorske gosposke. V zadnjem desetletju pred francosko revolucijo in v času revolucije same, srečavamo že vse polno inventur in prisojilnih listin, pa tudi posvedočb razdelitve dediščin, pri katerih niso več intervenirali ljudski sodniki, ampak le še grajski uradniki, včasih tudi gornik kot odposlanec gorske gosposke sam. Novi dedni nasledniki so dobivali od gorske gosposke listino kot slovesno potrdilo o upravičenosti do podeljene zemlje. Imenovala se je, kakor smo že slišali (gl. § 11.), različno, v poznem 18. stoletju tudi »**Schermbrief**«. Ponekod pa so se izdajali — vsaj od začetka 19. stoletja dalje — tudi na tiskavih golicah — gorni listi⁷³⁾.

IV. Priprave za prehod v moderno dedno pravo.

§ 14. Do odprave tlačanstva (1781).

Ako se primerjajo določila gorskih bukev v izvirniku in v slovenskih prevodih, vidi se, da se pravice kmečkega stanu, čim pozneje tem dalje unikajo — pravicam zemljiških gosposk. Na drugi strani pa se je tudi oblast teh gosposk vedno bolj krčila pred oblastjo vladarja samega. Ali to je šlo na vsc zadnje vendar le v korist kmečkega stanu⁷⁴⁾. Kajti državna politika je uvidela, da je treba položaj kmečkega ljudstva okrepiti, izboljšati, inače se široki sloji kmečkega stanu ne morejo še bolj pritegniti k plačevanju davščin v korist države. Krepak obrat v tem pravcu začenja že za časa vlade Karola VI., ki je izdal poseben zakoniti red o intestatnem dednem nasledstvu (**Neue Satz-Ordnung vom Erbrecht ausser Testament und andere Letzter Willen, auch was deme anhängig**« z dne 28. maja 1720, najpoprej za Nižje Avstrijsko, poslej v l. 1729. tudi za Štajersko⁷⁵⁾). To, kar izraža Karolov dedovalni red kot motiv za potrebo zakonite ureditve intestatnega dednega nasledstva v svojem uvodu, je prišlo za naše slovensko običajno pravo le deloma v poštev: Boriti se je, pravi zakonodajalec, z o p e r t o, da po deželnih običajih glede zakonitega dednega nasledstva ni dedovanja od otrok na stariše in pa, da velja načelo »paterna paternis, materna maternis«⁷⁶⁾. V obeli pogledih pa med Slovenci običajno pravo, kakor smo vi-

⁷³⁾ Primer takšnega slovenskega gornega lista iz leta 1800., čegar veljavnost pa je bila še l. 1833. na novo potrjena, smo priobčili v Časop. za zgod. in narodop. XX. l. (1925), str. 117; precej slično pismo, v nemščini sestavljeno, iz l. 1752., pa v Klev.-Bošt., str. 190, 191.

⁷⁴⁾ Prim. Otto H. Stowasser, op. cit., str. 16; Bernhard Poll, op. cit., str. 40 nasl.; Erna Patzelt, op. cit., str. 99 nasl.

⁷⁵⁾ Gl. Bernhard Poll, op. cit., str. 41; prim. tudi Johann Tschinkowitz: Darstellung des politischen Verhältnisses etc. (1827). II. del. 2. zv., str. 24 nasl., o raznih in mnogoštevilnih poskusih reform dednega prava po cesarju Jožetu II.

⁷⁶⁾ Vidi se pač jasno vpliv — rimskega prava!

deli, ni bilo tako strogo dosledno, nego na Nižjeavstrijskem; pri nas v obče ni bilo trdnih načel. Vse je bilo odvisno od patriarhalčnega udeleževanja pravnega prepričanja ljudskih sodnikov.

Na eno dejstvo velike gospodarske važnosti, ki je tvorilo podlago dedovalne prakse za slovenske kraje, pa se moramo povrniti: na nasprotje v socialni strukturi kmečkega stanu med našimi in sosednimi pokrajinami⁷⁷⁾. Na Koroškem — bržčas večinoma le med Nemci — se je ohranila oblika dodelitve zemljišč po poljubni nastanitvi (*Freistift*). Tu je smel patrimonialni gospod dotično zemljišče poljubno, kadarkoli — in kolikorkratkoli — hasnovalcem vzeti, pa sebi pridržati ali pa tretjim osebam dodeliti. Take pravne razmere so veljale tam še pozno v drugi polovici 18. stoletja; dokaz za to so vladni patentii (n. pr. od 21. oktobra 1766, 8. avgusta 1767, 26. januarja 1772, 13. novembra 1772), ki so zabranjevali ta način dodeljevanja zemljišč in razstanjevanja pod sankcijo hudih kazni.⁷⁸⁾ V Štajerski deželi so razločevali, ali je prišlo zemljišče podložniku v hasnovanje po »kupni« ali po »dedni pravici«. V prvem primeru je smel hasnovalec, če ni imel otrok, prodati zemljišče (samo, da je moral vpoštevati *ius retractus*), v drugem primeru pa toliko časa ne, dokler je še kak njegov sorodnik ostal živ in ni proglasil zemljiški gospod zemljišča za kadukno⁷⁹⁾. V naših vinogradskih krajih, koder so veljale gorske bukve kot primarno pravo, pa ni nobenega spomina več niti o dodelitvah po poljubni nastanitvi, niti po dedni pravici, ampak vsa zemljišča so veljala za dodeljena po »kupni pravici«⁸⁰⁾. Največ je k temu pripomoglo, da so si vinogradniki sami urejevali pravne razmere po svojih pravnih nazorih; saj dobimo od druge polovice 17. stoletja dalje le redko plemenitnika ali cerkvenega dostojanstvenika, ki bi bil še ho-

⁷⁷⁾ Na slovenske kraje, osobito po Dolenjskem, kjer so bili obsežni vinogradi, se je *Luschin von Ehengreuth* v svoji *Oesterr. Reichsgeschichte* (iz l. 1896.) le prav malo oziral. Če pravi tudi za te kraje na str. 218 op. cit., da so »die Freidienste (später s. g. Freistifte) überwogen, die längstens mit dem Tode des Bauers endeten«, je to morda res za konec srednjega veka, a v vinogorskih zapisnikih o »Freistiftih« ni nobenega spomina več. Primeri za Koroško, Štajersko in Nižjeavstrijsko tudi še *Ludmil Hauptmann*, op. cit., str. 50: »für ein starkes Freibanerntum war auf solchen Boden kein Platz«. Primeri pa za razmere nekaj stoletij poznej med Slovenci moje pripombe o »Freysassen« v *Klev.-Bošt.*, str. 161, o njihovem postanku pa *Ludmil Hauptmann*, op. cit., str. 57.

⁷⁸⁾ Glej *Johann Tschinkowitz*, op. cit., II. 2, str. 49 »Von der Freystiftigkeit in Kärnthen«.

⁷⁹⁾ *Gil. Anton Mell*, *Die Lage des steierischen Unterthanenstandes etc.*, str. 5 nasl., 97 nasl.; *Ludmil Hauptmann*: op. cit., str. 89 nasl.

⁸⁰⁾ Pač pa so tudi med Slovenci poznali institut zakupnih zemljišč (*Mietgründe*), kjer je veljala zakupna pogodba med zemljiškim gospodom in zakupnikom do smrti slednjega. Prim. *Johann Tschinkowitz*, op. cit., II. 2, str. 42 nasl.

tel predsedovati vinogorskim zborom. Odtujili so se narodu, ki je pa to dejstvo izrabljaj in si pravo po svojem okusu delil. Samo ljudski sodniki, ne pa gorski gospodje so si tuptam prisvajali, takorekoč iz višjih interesov celokupne soseske pravice odstranjevati, t. j. za kazni (radi nemoralnega ponašanja) izbaciti neljube sosede iz svoje srede.⁸¹⁾ Na tej podlagi se je moglo veliko lažje spasiti običajno dedno pravo, o katerem so bili vinogradniki prepričani, da jim prinaša — pravilnost in pravičnost (*ius aequi et boni*).

Da take pravne razmere patrimonialnim gosposkam niso ugajale, zato imamo prav lep dokaz v nekem poročilu, ki ga je poslal graščak Franc Anton pl. Breckerfeldt (roj. l. 1770. v Starem gradu pri Novem mestu, umrl l. 1806.) dne 1. marca 1781 Kmetijski družbi v Ljubljani. To poročilo, ki se nahaja sedaj v ljubljanskem državnem muzeju, je bilo napisano v času tik pred izdajo patenta Jožeta II., dne 1. septembra 1781, ki je odpravil nevoljništvo. Bavi se obširno s preosnovo vsebine gorskih bukev in stavi podrobne nasvete, katera njihova določila treba preurediti, da bodo odgovarjala zahtevam časa. Imenovani pisatelj je bil sin znamenitega državnika Ivana Žige pl. Breckerfeldta (1689—1760), dober ekonom in vinogradnik, ki je študiral tudi francoske razmere⁸²⁾. Iz njegovega obširnega poročila nas zanimajo tu predvsem tile njegovi nasveti:

1. Kočarji ali vsobenjeki naj se odpravijo. Sicer bi res zaradi tega gosposke izgubile svoje goldinarje na dimini [*Rauchgilden*]⁸³⁾. Toda kočarji so le malopridneži in lenobe, ki dajejo samo slabe vzgiede. Enako naj se odpravijo iz goric še vinogradniški delavci brez stalnega bivališča

⁸¹⁾ Glej primere takega izbačenja osobito Kle v-B o š t., str. 35, 36.

⁸²⁾ O Francu Antonu pl. Breckerfeldtu in njegovih predlogih za tehnično izboljšanje vinogradništva in kletarstva glej: Metod Dolenec-B o h u s l a v S k a l i c k y: Dolenjsko vinogradništvo v 18. stoletju. Gruda l. I., str. 250 nasl. O njegovem očetu gl. N m., str. 24.

⁸³⁾ Tu se povrne Breckerfeldt na prvo tekstacijo gorskih bukev iz l. 1543., kjer se je glasil člen 20: »Alle die mit eygnen Rucken im Perckrecht gesessen, sollen sich darauf ziehen«. Andrej Reccelj je to prevedel: »Vsi ti ki so slastnim lrbtam V gorshini sidezhi, se imajo Vun Vlezhy« . . . Prip. krani. osnutek (1595) je obdržal začetek tega člena tako: »alle die so mit aignem Rukhen in Pergrechten wohnen, und gesessen seien, sollen daraus ziehen« . . . Noben drug slovenski prevod se ni lotil prev. ja besede Rucken: pač pa označujeta Laybasserjev in soteški prevod dotične ljudi naravnost za »vsobenjke«, dočim ostali prevodi dotično določilo do nerazumljivosti, kaj naj pomeni, skrajšujejo. V resnici pa je pomenil »Rucken« = Rauch, Rauchfang, kar da čisto drug smisel. (Glej Otto Stowasser, op. cit., str. 19, opomba 2.) Da se je tudi pri Jugoslovanih štelo do konca srednjega veka ljudi po ognjiščih, ne pa po dušah, glej za Srbe in Slovence moj: Dušanov zakonik, str. 103, 114. Prav ista ideja pa se nam pokaže zopet pri institutu — Rauchgilden, ki je pač še vedno stara — »dimina«.

(*vagierendes Haurgesindel*), kakor je to že nižjeavstrijski vinogorski zakon iz l. 1666. zaukazal.

2. Uvede se naj pravi red v vinogorskem in priročnem registru (*Berg- und Handregister*). V njem naj se upisujejo pravi lastniki (sic!) vinogradov po lišnih rektifikacijskih številkah (*Rectificationsnummer*). Čim pa nastopi razdelitev vinogradniškega imenja, naj se ne napravi nova lišna številka, ampak navedo se naj posestniki (sic!) pod isto rektifikacijsko številko, razdrobljeni deli pa po dotičnih ulomkih. $\frac{1}{2}$ ali $\frac{1}{4}$ itd. Da je bila mišljena v prvi vrsti dediščinska razdelj, sledi iz nadaljne točke, ki zahteva enako postopanje tudi še za kupne drobitve imenj. Da se to izvršuje, nasvetuje Breckerfeldt predpis, da naj si pridobi vsak vinogradniški sogornik (v originalu »Berghold«) v roku, ki se predpiše, pismeno listino od svoje gorske gospode. Za napravo take listine naj sme gorska gosposka zahtevati pri dednem nasledstvu po 7 krajcarjev od prepisa, za kupne pogodbe pa po 51 krajcarjev, če kupnina ne presega 50 goldinarjev, v drugih primerih pa še več, po prevdarku gosposke.

3. Patrimonialne gosposke morajo voditi svoje zaznamke (*Vormerkbücher*) o izpremembah zemljišč, med tem osobito tudi glede poslednjevoljnih dednih nasledstev in pri dednih delitvah imenj⁶³).

4. Najvažnejše pa, kar nasvetuje Breckerfeldt v svojem poročilu glede dednih nasledstev, je to: V § 26. pravi dobesedno: »Mit der Judikatur bei Bergteidungen würde es sehr oft viel ordentlicher stehen, wenn eine bestimmte Erbfolge — wofern die Karolinische hit angenommen⁶⁴) — allgemein in Sterbefällen der Bauersleute ohne Testament angeordnet wurde, und nicht wie es jetzt geschieht, oft — dem

⁶³) Najstarejši patent o zemljiški knjigi za Štajersko je bil izdan 31. okt. 1736 za mesta in trge; razširjen je bil na Koroško dne 5. nov. 1768, za Štajersko pa republiciran 16. decembra 1796. Za zasebne gosposke po deželi je izdala Marija Terezija zemljiški patent 19. nov. 1768 za Štajersko, 24. julija 1772 pa za Koroško. Gl. Johann Tschinkowitz, op. cit., str. 231 nasl., 259 nasl. Od 1. julija 1782. je spadala Kranjska pod apelacijsko sodišče v Celovcu (gl. Eugen Planer: *Recht u. Richter etc.*, str. 101) ali kakor je videti iz Breckerfeldtovega poročila gori navedeni zemljiškoknjižni patent še niso prodrli v sodno prakso na Kranjskem. O upravnih in tudi sodnih organizacijah pred francosko revolucijo glej Janko Polec: *Kraljestvo Ilirija*, str. 61.

⁶⁴) Glej gori opazko 54). Razen že tam navedenih načel Karolinkega dednega prava, naj še omenimo naslednja: Legitimirani zakonski otroci dedujejo prav tako kot v zakonu rojeni otroci; enako tudi adoptiranci. Tudi izvenzakonski otroci dedujejo po materi, vendar ne velja to za »Herrn oder Ritterstand«, niti za tiste, ki so rojeni iz prešuštva ali krvosramnosti. Ascendenti imajo dedno pravico, če descendantov ni; od kolateralnih sorodnikov pa samo bratje in sestre in njihovi potomci. Zakonski soprogi dedujejo v smislu ženitnih pisem, če pa teh ni, samo, če ni krvnih potomcev. Imajo pa (omejeno) pravico uživanja zapustnikovega imovine, če konkurirajo z otroci. Dedič mora nastopiti dediščino v 30 dneh.

Gutdünken einer Bergteidungsversammlung überlassen wäre«. V nadaljnjih njegovih izvajanjih pa stoji: »In manchen Geblirgen nimmt das Weib mit den übrigen Leibserben erster Ehe an der Erbschaft der Weingärten neben ihren Heiratsansprüchen Theil und in manchen muss sie sich ledtglich mit den Heyratsansprüchen befriedigt wissen. Und damit ganz sicher Heyratsbriefe erhoben würden, so könnte die Regel gelten, dass wenn das Weib nach dem Tode ihres Mannes mit keinen Heyratsbriefen oder Schuldscheinen ihre Forderungen beweisen könne, selbe ungültig sein sollen, wie denn auch ohnehin ab intestato allerdings an dem Verlasse ihres Mannes nicht Theil haben könne«. Opis teh dednih razmer po inteligentnem vinogradniku in njegovi nasveti nam mudi jo dragoceno potrdilo naših izsledkov iz vinogorskih zapisnikov o dednih pravicah. V enem oziru nam pa vzbuja še posebno pozornost, namreč, da priporoča uvedbo karolinškega zakonitega nasledstvenega dednega reda. Iz tega namreč razvidno, da ta red za Kranjsko sploh še ni bil v veljavi, da si bi mogel veljati po predpisih kranjskih ročinov. Ljudstvo ga je odklanjalo! V karolinškem redu pa stoji, in sicer pod 15. titulom v § 2., določilo glede zapadlosti zemljišča, če umre zapustnik brez intestatnih dedičev, naj zapadejo zemljišča deželnemu vladarju, razen, če obstoji pravni običaj, da pripade zemljišče brez dedičev zemljiški gosposki. O teh primerih Breckersfeldt ni ničesar izvajal. Iz tega moramo sklepati, da je on nekaj mesecev pred izdajo patenta o odpravi nevoljništva še docela vstrajal na pravici, ki je bila že v gorskih bukvah urejena, a je bila posebno značilna za tlačane. — ki so bili posestniki (pravzaprav »hasnovatelji«) gorski palici podložnih zemljišč.

§ 15. Po odpravi tlačanstva (1781).

Dne 1. septembra 1781 je bil na Dunaju podpisan patent, s katerim je bilo nevoljništvo (*Leibeigenschaft*) vsaj deloma odpravljeno. Motiv za izdajo je izražen v uvodu patenta tako, da se dá deželna kultura in pridnost samo tedaj dvigniti, če se omogoči, da učinkuje poštena svoboda; v tem smislu se ustanavlja »omiljeno podložništvo«. Pravice, ki stoje v ožji ali širši zvezi z dednim pravom podložnikov in so bile z navedenim patentom ustanovljene, so bile te-le: svoboda ženitve; svoboda selitve (z omejitvijo, da se naseljeni podložnik ne sme prej izseliti, preden ne postavi na svoje imenje drugega, sposobnega kmetovalca); svoboda izbere poklica; oprostitev od službe na dvoru zemljiškega gospoda [izvzete so sirote brez obeli starišev, ki morajo, kakor je običajno, vendar vsaj tri leta služiti na dvoru]”).

⁸⁸⁾ O izvoru tega določila gl. Ludm il Hauptmann, op. cit., str. 75 in tam navedeno literaturo.

Glede tlake in davščin v denarju, kakor tudi v pridelkih, je bilo določeno, da se opravljajo še nadalje po predpisih urbarjev. Dva meseca pozneje, dne 1. novembra 1781, je izšel dvorni reskript, da smejo podložniki »... sobald sie ihre Gründe besitzen, sie vermög des ihnen gebührenden Dominiis utilis, jedoch ohne Nachteil der grundherrlichen Gerechtsamen, nach Gutdünken benützen, versetzen, verpfänden, verkaufen und vertauschen«. Da so bila s tem določila gorskih bukev o prehodu zemljišča razveljavljena, je jasno. Z odlokom z dne 28. maja 1782 je bila pri rustikalnih zemljiščih odpravljena pravica prvenstva pri nakupu. Zopet se je torej odkrhal kamen od stavbe gorskih bukev. Nadaljni odlok z dne 30. oktobra 1786 je kategorično zabranil nadaljno izrabljanje pravice povratnega pripada: »Dass von der Zeit an kein der Herrschaft heimfallender Grund mehr mit dieser Bedingung veräussert, sondern jederzeit dem Käufer in das Freye und unbedingte Eigenthum überlassen werde«. Poslej se je priznavala pravica povratnega pripada samo še tam, kjer je šlo za *nexus feudalis*: ona se znači za *species feudi*, kakor pravi dvorni dekret od 24. junija 1790⁸⁷⁾.

Potrčila o nasledstvu v imenje bodisi *inter vivos*, bodisi *mortis causa* se izdajajo samo po predpisanem formularju; oblika je bila določena z odlokom od dne 21. januarja 1791. Vanj je unešen izrečen pristavek, da sme novi posestnik imenje ali kmetijo šteti za svojo last, uporabljati, z njo razpolagati *per actus inter vivos*, kakor tudi *mortis causa*, a vsako izpremembo v posesti treba pod kaznijo neveljavnosti primerno naznaniiti zemljiški gosposki, in si od nje »konsenza« izprostiti. Plačati pa mora novi posestnik 10. del vrednosti zemljišča po nepristranski cenitvi (*laudemium* = primščina), pri pridobitvi *mortis causa* pa *mortuarium* = (mrtvaščina). Desetina je ostala, vendar je bila po raznih dvornih dekretih izpremenljiva v denarne dajatve⁸⁸⁾.

Kakor nam kaže dolga vrsta dekretov, reskriptov, patentov itd. državne uprave, se vse gori navedene izpremembe pravnih razmer podložnikov niso dale takoj in določno izvesti. Treba je bilo mnogo opominov in polobnih naredb. To stanje se nekako zrcali tudi v naših zapisnikih o vinogorskih zborih. V novomeškem okrožju je gorska gosposka, Nemški viteški red, že od l. 1772. dalje opuščala voditi zapisnike; ali so kmetje sami med seboj zborovali o določenem času, ne vemo, pač pa smemo to domnevati. Kajti v kostanjeviškem okraju so se vodili označeni zapisniki še do l. 1786., v boštanjskem do 1798., v klevčevškem pa celo do leta 1807. Tudi H. G. Hoff poroča še l. 1808. posredno o tem, da so kmetje postopali še vedno po svojih gorskih bukvah⁸⁹⁾.

⁸⁷⁾ Gl. Johann Tschinkowitz, op. cit., II. 1., str. 30 nasl.

⁸⁸⁾ Ibidem, str. 383 nasl.

⁸⁹⁾ Glej H. G. Hoff, op. cit., II. zv., str. 16, 17.

Nekaj spominov na nove pravne razmere, ko je postal vinogradnik skoraj že pravi lastnik zemlje (*dominium utile*), razberemo lahko iz zapisnikov o vinogorskih zborih. Najjačji so pač ti, da so si vinogradniki na treh vinogorskih zborih klevevškega okraja v l. 1801. sami avtonomno preuredili gorske bukeve, t. j. sklenili nov tekst, v njem pa so vsa določila prvotnih gorskih bukev glede utesnitve prehoda zemljišča *inter vivos*, kakor tudi *mortis causa* popolnoma eliminirali⁹⁰⁾. Tudi imamo v zadnjih desetletjih 18. stoletja in začetkom tega stoletja že mnogo cenilnih zapisnikov o vrednosti zemljišč, kjer so intervenirali gornik in od ljudskih sodnikov izbrani cenilci; gotovo so se vršile te cenitve v svrhu določitve mortuarijev.

Seveda so pa tudi novi časi po francoski revoluciji mnogo pripomogli, da so vinogradniki svoje staro običajno pravo glede dednih nasledstev čim dalje bolj zanemarjali, dokler ni prišel obči državni zakonik iz dne 1. junija 1811. Ta pa je vse dedno pravo izjednačil. Le v razlikovanju med gornjim in spodnjim lastninskim pravom so še ostali rahli spomini na nekdanji socialni ustroj s podložniškim dednim nasledstvom, ki je bilo prava *pravecata* os vseh določil gorskih bukev. Še ti zadnji ostanki podložništva pa so izginili, ko je bil izdan dne 7. septembra 1848 patent glede odveze zemljišč (*Grundentlastungspatent*). Od institutov, ustanovljenih z gorskimi bukvami, so poslej životarili le še malo pomembni ostanki lokalne uprave vinogradniških okolišev⁹¹⁾.

K starejši zgodovini minoritskega samostana v Ptuju.

Fr. Kovačič, Maribor.

Leta 1926. se je slavila 700letnica smrti sv. Frančiška Asiškega. V neštetih poljudnih in znanstvenih spisih, v najrazličnejših jezikih se je med drugim povdarjalo, kako velik vpliv so imele Frančiškove ideje na socijalno, versko, znanstveno in umetniško življenje raznih narodov. Razmeroma malo se je pisalo pri nas, kak pomen so imeli v naši zgodovini samostani Frančiškovega reda, ki so nastali na našem ozemlju že v 13. stoletju.

⁹⁰⁾ Glej Klev.-Bošt., str. 176, 177. Prim. še oceno tega dejstva po dr. Fr. Goršiču v Slov. Pravniku l. 1927., na str. 42.

⁹¹⁾ Osebito se je ohranil še institut gornika — do leta 1860. Glej mojo razpravo: Do kedar so veljale »Gorske bukke« na Slovenskem? »Časopis za zgod. in narodopis.« 1925, str. 116, 117.

V zgodovinskem oziru prvotno obliko tega reda predstavljajo minoriti (Fratres minores), ki imajo dandanes na Slovenskem edini samostan v Ptuj. Začetek tega samostana spada vsekako še v prvo stoletje Frančiškovega reda ter se je ta samostan nepretržno vzdržal do današnjega dne, od starili samostanov edini, ki mu je prizanesla Jožefova roka. Pričakovali bi torej, da bodo zgodovinski viri nudili obilo gradiva za zgodovino tega samostana. A baš nasprotno! Kar je starejših listin, so vse le pravni akti, kupnoprodajne, darilne in ustanovne listine raznih zadušbin, ki nam podajajo pač pregled, kako je samostan prišel do svojih obsežnih posestev, o njegovem notranjem življenju in delovanju nam ne povedo skoraj nič. Sporno je zlasti vprašanje, kdaj je bil ptujski minoritski samostan sploh ustanovljen?

Namen našega članka ni, da bi podal celotno zgodovino tega samostana, marveč, da bi pojasnil le nekatere točke ter odstranil zmot, ki se vlečejo kakor kača iz knjige v knjigo.

I. Ustanovitev samostana.

Glede tega vprašanja so mnenja raznih zgodovinarjev dokaj različna, a vjemajo se večinoma v tem, da je samostan bil ustanovljen okoli l. 1239. Oglejmo si tozadevna izvajanja raznih zgodovinarjev in skušajmo ugotoviti, kaj se v tem oziru lahko smatra kot bolj ali manj d o k a z a n o ali vsaj verjetno.

Kolikor nam je znano, je najnovejši spis o tem samostanu članek, ki ga je priobčil sedanji gvardijan ptujskih minoritov, p. Bernardin Polonijo v službenem glasilu minoritskega reda v latinskem jeziku »Commentarium Ordinis fratrum minorum S. Francisci Conventualium« (Rim) 1926, nr. V., str. 142—144. O početku samostana pravi dokaj rezervirano: » . . . a Frederico II., domino de Petovio, vel ab Ulderico Walsee, intra annum 1229 et 1239 fundatus dicitur«.

Kot vire za svoj članek navaja g. pisatelj (v pismu 9. junija 1926 na mene) samostansko kroniko¹⁾, podatke g. dr. Kotnika, g. dr. Stele-ta in — moje. Njegovo rezervirano (dicitur) stališče glede početka je z ozirom na negotovost virov celo pravilno.

Nemški štajerski zgodovinar Pirchegger se je dotaknil tega vprašanja na dveh mestih. V Izvestjih ptujske gimnazije l. 1903. str. 16 in 22 ugotavlja, da se ptujski minoritski samostan prvič omenja v listinah šele 1290, »in welchem Jahre Perchtolt, der alte Gordin (gvardijan) urkundet«. (Listina št. 1378 v dež. arhivu v Gradcu.) Vendar ga to ne moti, da stavi začetek samostana v bližino l. 1230. (str. 16): »Bald

¹⁾ To kroniko je spisal l. 1861. p. Ludovik Pečko.

nach 1230, vielleicht auch schon in diesem Jahre, wurde eine Niederlassung der »minderen Brüder« in Pettau gegründet, ohne dass sich Notizen darüber erhalten hätten«. Navaja pa v Povodnovem »Lesebuch« uko mesto, kjer Povoden omenja listino, izdano okoli l. 1509. in po tej listini bi bil samostan obstojal takrat (okoli l. 1509.) 270 let, torej bi bil ustanovljen okoli l. 1239. Končno, da tudi neki napis (po Povodnu) v samostanu stavlja početek v l. 1239.

Povodnovega rokopisa »Bürgerliches Lesebuch« je več izvodov, eden teh izvodov ima tudi »Zgodovinsko društvo« (arhivalno št. 78) in sicer izvirnik z raznimi dostavki in popravki avtorja samega, a tu zastonj iščemo mesto, ki bi vsebovalo to, kar navaja Pirchegger. Ako bi bil Povoden res imel pred seboj tako listino, bi jo bil pač uporabil v svoji poznejši monografiji o minoritskem samostanu. Ta monografija je nastala po l. 1829., ker še omenja p. Willibalda Tachnerja, ki je postal gvardijan in župnik 10. dec. 1829, dočim je »Bürgerliches Lesebuch« bil spisan l. 1820.²⁾ Dokaz iz listine 1509 torej odpade, ker ga Povoden sam pozneje ne vpoštevata, dasi bi mu dobro služil.

Enako je preveč nedoločen Pircheggerjev podatek o nekem napisu. Povoden tega napisa nima, pač pa v svoji monografiji navaja doslovno naslednji napis, za naše vprašanje važen: Anno Domini 1686 templum istud praesente fornice firmatum est unacum monasterio quadringentis abhinc annis pro P. P. Minoritis conventualibus Sti Francisci ab Illustrissimis Dominis de Poctovio piissimae memoriae noviter constructum ac fundatum, divis apostolis Petro et Paulo dedicatum, 1796 renovatum³⁾. — Okoli l. 1686. je tedaj bila tradicija, da je samostan takrat obstojal že 400 let, torej bi bil ustanovljen okoli 1286. Štiristo let seveda ni vzeti dobesedno in v matematični točnosti, da bi bil samostan ustanovljen baš 1286, vsekako pa približno.

V svoji štajerski zgodovini (l., str. 328 Gotha 1921) je Pirchegger pustil odprto vprašanje glede natančnejše določitve, kdaj so prišli minoriti v Ptuj. Pravi namreč, da so se v Gradcu naselili pred 1239, v Judenburgu pred 1257, potem pa nadaljuje brez letnice: »ebenso in Pettau (erwähnt erst 1290)«. »Ebenso« se po kontekstu ne nanaša na letnico 1257, marveč na dejstvo, da so se minoriti že v 13. stoletju naselili v Ptuj.

Martin Mayer v »Geschichte der Steiermark« str. 66 pravi samo, da so minoriti imeli (že v 13. stoletju) naselbine v Gradcu, Judenburgu, Ptuj in Brucku. Slično pravi Muchar (Geschichte der Steier-

²⁾ Povoden je umrl 6. novembra 1841.

³⁾ Ta napis je bil nad slavolokom v medaljonu, ki sta ga držala dva angela. Pri poznejšem slikanju so ta napis žalibog uničili.

mark III., str. 393), da so minoritje imeli že v prvi polovici 13. stoletja cerkve in hiše v Judenburgu, Brucku, Gradcu, Ptujju in Celju.

G. E. Friess v članku »Geschichte der österreichischen Minoritenprovinz« v »Archiv für österreichische Geschichte« B. 64 (Wien 1882) str. 79—245 poroča kratko, da je po provincijalni kroniki ptujski konvent ustanovil l. 1239. Ulrik Ptujski, dostavi pa k temu imenu v oklepaju vprašaj, vendar pa potem nadaljuje, da je utegnil ta konvent nastati še v prvi polovici 13. stoletja (dürfte . . . entstanden sein). V podkrepitev te trditve se sklicuje na Damischov rokopis in nič drugo. Nadalje pravi brez navedka posebnega vira, da se je l. 1280. vršil v ptujskem samostanu provincijalni kapitol.

Provincijalna kronika, iz katere je Friess zajemal podatke, je nastala šele v 18. stoletju, mogoče sicer na podlagi starejših zapiskov, a kako so njeni podatki nezanesljivi, kaže Friess sam koj v začetku svojega članka in je razvidno že iz same trditve, da je Ulrik Ptujski ustanovil samostan. Tega Ulrika takrat sploh ni bilo. Kakor je brez podlage ustanoviteljevo ime, tako najbrž tudi letnica. Kako se je Friess po tej kroniki dal zavesti, kaže njegovo izvajanje o celjskem minoritskem samostanu. Pravi namreč, da so ga Soneški ustanovili l. 1241. A takrat še Soneški Celja imeli niso, šele skoraj sto let pozneje dobijo Soneški Celje v svoje roke.

Od novejših slovenskih zgodovinarjev se je tega vprašanja opetovano dotaknil rajni dr. J. Gruđen. L. 1910. je v »Času« (str. 58—67) objavil članek »Fratres Minores« med Slovenci« in tu pravi (str. 59) splošno, da so minoriti kmalu za Ljubljano (1233) ustanovili samostan v Celju 1241 s pomočjo celjskih grofov, potem v Mariboru, Ptujju, Bečljaku in Trstu. Bolj določno se je izrazil o tem v »Zgodovini slovenskega naroda« str. 486, kjer pravi, da je menda prvi samostan na slovenskem ozemlju dobila Gorica, kjer je bojda sam sv. Anton pridigoval in l. 1225. ustanovil cerkev in samostan v spodnjem mestu. Po vplivu sv. Antona so prišli minoriti v Ljubljano, kjer jih nahajamo že l. 1242. V Ptuj da so došli okoli l. 1239. ter našli močno oporo pri ptujskih gospodih, ki so jih zalagali z žitom in vinom.

V Mariboru pa jim je mestni župnik l. 1282. odstopil neko podružnico tik mesta na levem bregu Drave.

Od starejših slovenskih zgodovinarjev je omeniti Mateja Slevkova, ki v svoji knjižici »Škofija in nadduhovnija v Ptujju« (Maribor 1889) na str. 38 pravi, da sta v prvi tretjini 13. veka bila ustanovljena oba ptujska konventa, minoritski in dominikanski. O minoritskem priznava, da ni dognano kdaj in od koga je bil ustanovljen, a da »vse kaže na to«, da so ga ustanovili ptujski gospodje istočasno, kakor dominikanski

samostan, torej okoli l. 1230. — V poljudni knjižici, kakor je ta, ki je le ponatis iz »Slovenskega Gospodarja«, ne moremo zalitevati dokumentacije za vsako trditev, tem manj, ker pisatelj ni imel namena, pisati samostansko zgodovino, vendar je obžalovati, da kot dober poznavalec ptujske zgodovine ni vsaj nekoliko konkretnješe obrazložil tega »vse kaže«, ker, kakor bomo videli, »vse kaže« precej drugače.

V Lapajne-tovi »Zgodovini štajerskih Slovencev« iz l. 1884. (str. 68) zadenemo naenkrat na apodiktično trditev, da je minoritski samostan v Ptuj ustanovil l. 1239. Ulrik Wallsee. A. Kreinpl (Dogodivščine str. 139), omenja le, da je dominikanski samostan v Ptuj nastal l. 1230., minoritski pa 1239.

Ulrik Wallsee igra pri ustanovitvi ptujskih minoritov veliko ulogo v starejših zgodovinskih knjigah. V poštvega jemlje, kakor smo videli, g. Polonijo in čast ustanovitelja mu pripisuje tudi lavantinski škofijski šematizem (za l. 1926. str. 101). Ravno ta Ulrik Wallsee kot ustanovitelj minoritskega samostana je klasičen vzgled, kako nekritično se mnogokrat obravnavajo zgodovinska vprašanja in se razne zmote vlečejo iz knjige v knjigo.

A čujmo še nekatere starejše nemške zgodovinarje, pri katerih bomo dosledno srečavali Ulrika Valzejca.

Zgodopisec ptujskega mesta, Ferd. Raiss (Pettau, str. 110) stavi začetek minoritskega samostana odločno v l. 1239., pišeč: »Im Jahre 1239 kamen die ersten Minoriten nach Pettau, die Ulrich Balsa, Herr von Pettau, gütig aufnahm und freigebig unterhielt, während sie teilweise auch von frommen Almosen anfänglich lebten und im Jahre 1276 ein kleines Kirchlein zu Ehren der Apostelfürsten Peter und Paul nächst der Drau in der unteren Stadt erhielten«.

Kake listine ali kakega drugega vira za to trditev Raiss ne navaja. Za podlago so mu služile gotovo pri tem starejše tiskane knjige.

L. 1840. piše Anton Klein, Geschichte des Christenthums in Steiermark II., str. 180: »In Steiermark kamen sie nach Pettau im Jahre 1239, wo sie Ulrich, Herr von Pettau aufnahm, auf seine Kosten unterhielt, und nach einigen Jahren auch ein Kloster und eine Kirche zu Ehren der Apostel Petrus und Paulus erbaute«. Vira tudi Klein ne navaja nobenega, bil je pa toliko previden, da je pri Ulriku izpustil priimek Wallsee, toda k nesreči tudi med Ptujskimi l. 1239. ni nobenega Ulrika.

Klein je gotovo črpal svoje podatke iz takrat zelo veljavnega starejšega zgodovinarja in ta je Julius Caesar Aquilinus, ki v svoji »Staat- und Kirchengeschichte des Herzogt. Steyermark«, IV. (Graz 1786), str. 414, § 12. poroča o početku ptujskega konventa sledeče: »Um 9 Jahre später, als die Dominikaner, das ist, im Jahre 1239 kamen die

Minoriten auch nach Pettau wurden vom Herrn Ulrik Balsa von Pettau aufgenommen und unterhalten. Er liess ihnen ein Kloster zu Ehren der hl. Apostel Peter und Paul (samostan, ne cerkev!) bauen, und so lebten sie nur von Almosen bis 1399, da Herr Bernhard von Pettau sie mit besserem Unterhalte versah; dieser wird Bernhard III. Herr von Pettau gewesen sein.

Toliko je pa Caesar vendar poznal zgodovino Ptujskih gospodov, da med njimi ni nobenega z imenom »Ulrik Balsa«, zato pravi v opombi b), da ta Ulrik ne spada v družino Ptujskih, torej je moral biti kak ptujski zasebnik (. . . er muss ein Privatmann von der Stadt gewesen seyn). Zgodovina Valzejev mu je očitvidno bila celo neznana, tudi ni pomislil, kako bi mogel takrat kak zasebnik na ozemlju Ptujkega gospoda, oziroma pod zemljiško in škofovsko nadoblastjo solnograškega nadškofa, ustanoviti in vzdrževati tak samostan. Sklicuje se na Wendenthal »Monasteriologie« in tako pridemo do skupnega vira poročilom o ustanovitvi konventa po »Ulriku Balsa«. Marian (po zapiskih Wendenthala) v svoji knjigi »Austria sacra« iz l. 1784., III., 6., str. 302—303 piše, da so se minoriti naselili v Ptuj okoli l. 1239. in jih je velikodušno sprejel ptujski gospod Ulrik Balsa. Čez nekaj let jim je prepustil v last za njih pozidano cerkev sv. Petra in Pavla, samostan in precej sveta. Živel so od milodarov raznih dobrotnikov, zlasti varihov maloletnih ptujskih gospodov, dokler jim ni 1399 Bernard Ptujski, »der letzte dieses Stammes«, za večne čase skupno z dominikanci podaril svojih posestev. Marian pravi, da so mu podatke poslali iz redovne provincijalne kronike. Torej končno vsa ta poročila slone na provincijalni redovni kroniki. Soglašajo v tem, da je konvent ustanovljen l. 1239. ali še prej in da ga je ustanovil Ulrik Valzejec.

Historična kritika mora tu zastaviti vprašanje: Na kake vire se opirajo vsa ta poročila in so-li ti viri pristni in zanesljivi?

Da navedeni pisatelji ne navajajo virov, je nekoliko umljivo, ker so njihova dela bolj splošnega značaja in niso imeli namena »ex professo« se pečati z zgodovino tega konventa. Marian pa navaja vir: provincijalno kroniko, torej smo zopet tam, kakor prej navedeni Friess. Poznejša poročila se skoraj doslovno ujemajo z Marianom, dasi ga kot vir navaja le Jul. Caesar Aquilinus.

Kako malo zanesljivi so ti podatki iz samostanskih kronik in kako nekritično uporabljeni, nam podaje uprav nazoren vzgled Marian sam pri samostanu studeniškimi dominikank. Med posebnimi dobrotniki tega samostana omenja celjske grofe Hermana star. in mlajšega ter Viljema, bratovega sina, ki so svoja darila slovesno potrdili za časa papeža Gregorija IX. in cesarja Friderika II.: »... worüber auch von den damaligen

Grafen zu Cilli, Hermann dem älteren und jüngern, Wilhelm des Bruders Sohn de feyerliche Bestätigung mit öffentlichen Urkunden unter Papst Gregor IX. und Kaiser Friedrich II. geschah«. Imenovani celjski grofje so živeli koncem 14. in v prvi polovici 15. stoletja, Gregor IX. in Friderik II. pa seveda v 13. stoletju, a ta razdalja ni motila ne Mariana, ne tistih, ki so mu te podatke poslali, spraviti jih vse skupaj pod en časovni klobuk!

Ozreti se nam je še na dva rokopisa, ki se »ex professo« pečata z zgodovino ptujskih minoritov. Simon Povoden je l. 1820. v svojem obsežnem rokopisu »Bürgerliches Lesebuch« na str. 455 zapisal, da je minoritski samostan postavil Ulrik Balsa in da je takrat (1820) stal že 580 let, torej bi bil postavljen l. 1238/39. Na str. 398 izrecno pravi, da je njih pravi ustanovitelj Ulrik Balsa ali von Balsee, ki jih je 1239 zelo dobrotno sprejel, jim postavil začetkoma majhen samostan pri cerkvi sv. Petra in Pavla ter jim potem oboje izročil v last. To močno diši po Marianu in dr. Pozneje je Povoden spisal, kakor smo že omenili, še posebno monografijo o zgodovini minoritskega konventa v Ptuj pod naslovom: »Geschichte des uralten Seraphischen Minoriten Klosters in Pettau«. Rokopis je sedaj v deželnem arhivu v Gradcu, št. 817. Uvodoma zagotavlja, da ni izmišljeno (erdichtet), kar tu pripoveduje, temveč je poiskano in pobrano iz »samostanskega prahu«. Tudi tu ponavlja, da je samostan nastal okoli l. 1239., cerkev sv. Petra in Pavla pa še nekoliko prej. Za maloštevilne menihe, ki so došli iz Italije, je postavil Ulrik Balsa-Wallsee majhen samostan ter jim ga poklonil s prostorom vred. Za njih vzdrževanje je porabil znaten del svojega premoženja, bil je namram njim zelo radodaren, vendar ne on ne Friderik I.(!) jim ni dal kakega posestva, od katerega bi mogli živeti, temveč živeli so od milodarov blizu 160 let, zlasti od varihov mladoletnih ptujskih plemičev.

Priznavamo zasluge marljivega zbiratelja naših starin, a Povoden bi bil znatno dvignil veljavo svojemu spisu ko bi bil nekoliko bolj konkretno navedel, kaj je našel in pobral »v samostanskem prahu«. Tako pa njegovo izvajanje o početku konventa ponavlja le Mariana. Velikanske vrednosti bi bilo, ko bi med drugim z zanesljivim virom dokumentiral svojo trditev, da so prvi menihi došli iz Italije. O tem ne govori noben vir, temveč je ali Povodnova domneva, ker je sv. Frančišek v Italiji ustanovil svoj red, torej so iz Italije došli prvi menihi v Ptuj, ali pa je to bila samostanska tradicija, ki je nastala na isti način in ima ravno toliko veljave, kakor tradicije raznih hrvatskih samostanov, da je sam sv. Frančišek došel v Zagreb, na Reko, Sušak, v Zader, Split Dubrov-

nik. Dejstvo je le, da se je v jeseni 1212 izkrcal nekje na dalmatinski obali, izključeno pa je, da bi bil posetil vsa imenovana mesta.⁴⁾

Znak popolnega nepoznavanja zgodovine Ptujskih in Valzejcev je, če P. govori o Valzejcu kot kakem gospodarju v Ptujju že l. 1239.

Nekoliko bolj kritičen je E d u a r d D a m i s c h, ki je v l. 1857. sestavil spis »Beiträge zur Geschichte des Klosters und der Kirche der Minoriten zu Pettau«. (Rokopis je v dež. arhivu v Gradcu št. 315.) Od str. 1—69 podaja zgodovino samostanske cerkve, od 73—159 pa konventa. Najprej govori splošno o ustanovitvi Frančiškovega reda, potem o sporih v področju tega reda in šele na str. 80. prestopi na zgodovino ptujskega konventa. Tukaj priznava, da ni mogoče točno dognati, po čigavi inicijativi in katerega leta v 13. stoletju so minoriti došli v Ptuj. »Pripoveduje se,« da so došli l. 1230., redovni direktorij je imel letnico 1239, Schmutz stavi začetek v l. 1329., kar označuje Damisch kot tiskovno ali pisateljevo pomoto.⁵⁾ Njemu se zdi verjetno, da se je to zgodilo med l. 1230—1239. Glavna opora za to trditev mu je znani avstrijski historiograf Wolfgang L a z i u s, ki je v drugi polovici 16. stoletja videl v minoritski cerkvi spomenik Friderika Ptujškega (po njegovem III.). Ta Friderik pa je še živel l. 1258. in je umrl v prvem četrts stoletju druge polovice 13. stoletja. Torej je cerkev morala nastati še pred njegovo smrtjo in je že takrat imela pravico, pokapati lajike, kar je sicer bila le last župne cerkve. To pravico je mogla dobiti le kot samostanska cerkev.

Damisch zato misli, da je bila pomota v nekem napisu na sklepčni steni ob slavoloku, po katerem bi cerkev stala l. 1676. že 400 let, torej bi bila postavljena okoli l. 1276.

Toda njegovo sklicevanje na Laziusa ne drži. Lazius govori o ptujskih gospodih kot deželnih maršalih v svojem delu »De Gentium aliquot migrationibus« libri XII (Francofurti 1600) na str. 190 in tu pravi o K o n r a d u in B e r n a r d u, med 1303—1324, da sta pokopana pri minoritih, pa ne v Ptujju, m a r v e č n a D u n a j u! Sicer pa tudi Lazius

⁴⁾ Mandić dr. Fr. Dominik v »Novi reviji« 1926, br. 3—4, str. 223—229. Odgovor Iz. Kršnjavega istotam VI, br. 1 (1927), str. 74—75.

⁵⁾ V zv. III. str. 122 pravi Schmutz, da so minoriti došli v Ptuj že l. 1241. in so živeli od miloščine; 45 let pozneje, namreč 1286, so jim pozidali cerkev, sedanji prezbiterij. V pravem pomenu pa je ustanovil samostan šele l. 1329. Friderik Ptujski, ali po drugih Ulrik Valzejec. To ustanovo je potem Bernard Valzejec (!) pozneje pomnožil. Tudi uradnik, ki je l. 1796. sestavil popis razpuščenega dominikanskega samostana, imenuje Bernarda Valzejca, v resnici je pa Bernardova sestra Elizabeta bila mati Ulrika Valzejca.

ni zanesljiv, ker pravi o l. 1438. umrlem zadnjem Ptujčanu Frideriku, da je bil pokopan pri minoritih, v resnici pa je bil pokopan pri dominikancih, v 6. knjigi pa pravi, da so se Ptujski imenovali tudi Valzejci, kar je brez vsake podlage.

Damisch je končno tudi uvidel nesmiselnost trditve, da bi bil Ulrik Valzejec (Balsa) l. 1239. ustanovil samostan; njegov sklep pa je napačen, češ, samostan je obstojal že davno prej, ko je Rudolf Habsburški spravil Valzejee iz Švabskega na Štajersko.

Prerestji nam je sedaj dve stvari: 1. časovno določitev, da je samostan nastal okoli l. 1239. in 2. da je ž njegovo ustanovitvijo v zvezi Ulrik Valzejec.

1. Niti enega trdnega pozitivnega dokaza ni, da bi bil samostan nastal med l. 1230—1240. Do l. 1290. se konvent v listinah nikjer ne omenja. Vsekako je čudno, da blizu 60 let viri popolnoma molče o njem. Ta argumentum »ex silentio« ima kajpada le relativno vrednost, ker historigični viri o marsičem molče pa je vendar obstojalo v dotični dobi. Toda so gotove okoliščine, v katerih se o minoritih ne bi moglo molčati, ako bi bili v Ptuj že pred letom 1250. Ako bi kdo rekel, da minoriti kot začetkoma zelo strog red niso smeli sprejemati večjih daril in niso posegali v javne zadeve in jih zato listine ne omenjajo, je odvrniti, da so l. 1230. uvedeni dominikanci bili tudi zelo strog red in vendar jih opetovano srečavamo v listinah 13. stol.

Če upoštevamo takratne cerkveno-politične okoliščine, je izključeno, da bi bil minoritski konvent ustanovljen »istočasno« ali približno vistem času, kakor dominikanski (1230). Dominikanski samostan je bil ustanovljen zlasti po prizadevanju solnograškega nadškofa Eberharda II. A prav v tem tiči razlog, da minoritski samostan ni bil takrat ustanovljen, t. j. za vlade Babenberžanov.

Solnograško nadškofijo je od l. 1200. do 1. decembra 1246. vladal nadškof Eberhard II., eden najznamenitejših solnograških nadškofov. L. 1230. sta patrijarh Bertold oglejski in nadškof Eberhard posredovala, da je prišlo 23. julija do miru v S. Germano med papežem Gregorijem IX. in cesarjem Friderikom II. Med posredovalci je zavzemal odlično mesto tudi dominikanec Gualo. Istega leta je spravil Eberhard dominikance v Ptuj. Mir med papežem in cesarjem pa ni dolgo držal, že od l. 1236. so razmere postajale vedno bolj napete in končno je cesar 20. marca 1239 bil ponovno izobčen. V velikem boju med papežem in cesarjem Friderikom II. je Eberhard stal odločno na strani cesarjevi ter je vsled tega zapadel celo v izobčenje in v njem ostal do smrti. Nasprotno je pa znano, da so minoriti bili odločno na strani papeževi, torej ni umljivo, da bi bil nadškof naselil ali dovolil naselitev svojih nasprotnikov v Ptuj in to

baš l. 1239., ko se je razvnel boj. Brez njegovega dovoljenja kot škofa in zemljiškega gospoda pa se ustanovitev konventa ne bi mogla izvršiti.

Ako bi bil nadškof Eberhard istočasno z dominikanskim samostanom ali vsaj nekaj let pozneje ustanovil ali dal ustanoviti v Ptujju še minoritski samostan, se mora vendar vprašati, kak povod je bil za to ustanovitev? Dominikanski in minoritski red sta sicer različna v marsičem, končno sta pa oba beraška redova in po svojem namenu zelo sorodna. Solnograški nadškof je 1230 ustanovil v Ptujju dominikanski samostan, da bi pobijal krivoverstvo ter moralnično in intelektualno dvigal ljudstvo, je vendar čudno in neumljivo, da v malem Ptujju, tik ob meji solnograške vladikovine kmalu potem ustanovi še minoritski samostan, bolj ali manj z enakim ciljem. Ali so se med tem dominikanci izneverili svojemu namenu? To je za tisti čas izključeno, ker red se je takrat držal svoje stroge discipline, šele proti koncu 13. stoletja se opaža neko popuščanje. Red ima v sredini 13. stoletja na Spodnjem Štajerskem veliko odličnih pristašev, znak, da je bil zelo čislán. Čemu še torej eden beraški red v malem Ptujju? Gradec je bil v 13. stoletju nedvomno večje mesto kakor Ptuj, tam je ustanovljen najprej minoritski samostan (pred 1239), a dominikanski šele za Friderika III. ok. 1466, pač pa je d o m i n i k a n k a m Ulrik Valzejec že 1307 ustanovil samostan v Gradcu. Za časa nadškofa Eberharda II. je torej bolj ali manj izključeno, da bi bil takrat ustanovljen minoritski samostan. L. 1246. sta sledila drug za drugim dva važna dogodka v štajerski zgodovini: 15. junija je padel zadnji Babenberžan Friderik Bojeviti, 1. decembra pa je umrl nadškof Eberhard. Za deželo nastopijo težki časi. Začne se borba za babenberško dediščino, a tudi v solnograški cerkvi nastopijo veliki neredi.

Okoli l. 1250. so ptujsko mesto obdali z obzidjem. Pri tej priliki so meščani hoteli dominikanski samostan pustiti zunaj mestnega obzidja, le na energično zahtevo Hartnida Ptujškega so vzeli samostan v mestno obzidje. O minoritskem samostanu ni ob tej priliki niti govora. Dejanski je ta samostan bil pozneje znotraj mestnega obzidja, ako bi bil obstajal že 1250, bi vendar bilo čudno, da bi enega meščani vzeli v svoje obzidje, drugega pa hoteli izključiti.

Po l. 1250. zavlada v rimsko-nemški državi in posebej na Štajerskem brezvladje. Štajerski vladajo nekaj časa Ogri, potem Otokar Češki, končno po l. 1276. zavlada Habsburžani. V tem času zavlada tudi v solnograški cerkvi nekako brezvladje. Rim je po smrti Eberhardovi samolastno imenoval za nadškofa Burcharda, stolni kapitol pa je na podlagi svoje stare pravice izvolil za nadškofa Filipa, sina koroškega vojvoda Bernarda II. in Jute, hčeri češkega kralja Otokarja I. Končno je Rim pustil pasti Burcharda in potrdil Filipa. Ta sicer potrjeni, a nikdar po-

svečeni in nevredni nadškof je ptujskim dominikancem l. 1249. v Lipnici in 1254. v Brežah potrdil pravico, pridigovati v njegovi škofiji, imenuje jih »večjo luč« in pravi, da gredo kakor ovce med volkove, med divja in neznana ljudstva. L. 1255. je tudi splošno minoritom dovolil, da smejo v njegovi nadškofiji pridigovati in spovedovati ter dajati male odpustke po 20 ali 30 dni. Za potrebno je smatral, pravi, poklicati minorite k sodelovanju v dušnem pastirstvu, da bi po njih opravil, česar sam ne zmore. Filip se sploh ni brigal za duhovne zadeve, pač pa je hotel s tem pridobiti na svojo stran oba beraška redova, ki sta takrat imela pri ljudstvu in plemstvu velik ugled. Če pravi nadškof, da je poklical minorite k sodelovanju, to seveda ni tako umeti, kakor bi on bil spravil minorite sploh v škofijo, temveč to se nanaša le na podelitev imenovanih dušno-pastirskih pravic. O ptujskih minoritih ni govora tu. Listina je izdana v Heunburgu na Koroškem. Ako bi bil ptujski minoritski samostan takrat že obstojal, bi bil pač oliranil prepise splošno se glasečih listin in če bi mu kopije zgorele, bi si oskrbel nove, ker jih je potreboval v pogostnih sporih s svetno duhovščino, kakor se je oliranila izvirna kopija bule papeža Bonifacija VIII. iz l. 1300., s katero je dovolil minoritom v obče, pokopavati lajke v njihovih cerkvah.

L. 1256. je bil za nadškofa izvoljen sekovski škof Ulrik, ki je izročil Ptuj Ogron, nadškofijske stolice pa dejanski ni mogel nastopiti in se je 1265. odpovedal. Potem je od 1265 do 1270 bil nadškof šlezjski vojvoda Vladislav, za njun pa (1270—1284) Friderik II., ki je znatno pomogel Rudolfu Habsburškemu do zmage.

Izključeno je, da bi se bili v teh viliarnih časih minoriti naselili v Ptuj. Sicer sta Bela IV. in Otokar Češki iz političnih razlogov bila naklonjena mendikantom, ker sta si jih hotela pridobiti za pristaše, in sta tudi oba ptujskim dominikancem potrdila njihove pravice ter jih vzela v zaščito. O ptujskih minoritih zopet ni govora.

Po zmagi Rudolfa Habsburškega l. 1276. nastopijo razmere, ki so bile ugodne za ustanovitev minoritskega samostana v Ptuj. Iz občne cerkvene zgodovine je znano, do so bili minoriti goreči pristaši Rudolfa Habsburškega. Tudi dominikanci so bili njegovi pristaši, vendar v Ptuj so dominikanci preživeli dobo ogrske in češke vlade. Malo let poprej so Mongoli opustošili Ogrsko ter vničili tudi dominikancem njih samostane; zatočišče jim je bil potem najbližji Ptuj. Tako je verjetno bilo še ob Rudolfovi zavladavi kaj Ogrov v ptujskem konventu. Temu je bilo treba najti protitež.

Situacija je bila torej ta-le: nadškof Friderik II. je odločen pristaš Rudolfa Habsburškega, njegov ptujski ministerijal je bil eden glavnih zarotnikov proti Otokarju Češkemu in sobojevnikov Rudolfovili, mino-

riti so bili pristaši Rudolfovi, kaj je bilo bolj naravno, kakor spraviti v o b m e j n i Ptuj zanesljive Rudolfove pristaše-minorite.

Po vsem tem je torej edino utemeljeno, postaviti začetek ptujskega minoritskega samostana med l. 1271—1280, vsekako pa pred 1290. Friess je povzel iz provincijalne kronike, da se je l. 1280. vršil v Ptuju provincijalni kapitol minoritskega reda. Ta kapitol se sicer v nobenem znanem dokumentu ne omenja. Denimo, da je kronist črpal iz kakega zanesljivega vira, potem bi početek ptujskih minoritev lahko postavili med 1276—1280. Bilo bi celo umljivo, da se je kapitol 1280 vršil baš v mestu nove redovne naselbine. Damisch pa poroča (v navedenem rokopisu str. 81), da je l. 1285. samostan kanonično vizitiral solnograški nadškof Rudolf. Očividno mu je bilo neznano redovno cerkveno pravo, da samostane vizitirajo le redovni predstojniki, škofje le v izjemnih slučajih kot posebni pooblaščenec apostolske stolice.

2. Kako in kdaj so prišli Valzejci v stik s Ptujem in ptujskimi gospodi?

Njih domovina je bila na Š v a b s k e m, v današnjem virtemberškem mestu Waldsee. Kot bojovníki Rudolfa Habsburškega proti Otokarju Češkemu so prišli prvič v avstrijske dežele. Ker Habsburžani niso zapuili domačemu plemstvu, so privabili v Avstrijo in na Štajersko mnoge plemenite rodovine iz nemških dežel. Ena najodličnejših takrat priseljenih rodovin so bili Valzejci, ki so se na avstrijskih tleh razširili v štiri panoge. Po smrti deželnega notarja Henrika Admontskega 1297 je vojvoda Albreht imenoval Ulrika I. Valzejca za deželnega glavarja. Poprej sploh Valzejcev ni bilo na Štajerskem. Trditev, da bi kak Ulrik Valzejec že l. 1239. ustanovil ptujski minoritski konvent, je brez vsake podlage in niti ne zasluži, da se natančneje zavrača. Do konca 13. stoletja sploh ni sledu, da bi bili Valzejci prišli v kak ožji stik s Ptujem in njegovimi gospodari. Šele Ulrik II. iz graške linije je pred svojo smrtjo l. 1359. napravil obletnico tudi pri ptujskih minoritih.⁹⁾ Z Eberhardom VIII. je l. 1363. izumrla graška linija ter so po njem dobili znatna posestva grofje Sonški (Celjski) in gospodje Ptujski. Še v ožje stike s Ptujskimi je prišla valzejska linija Enzesfeld-Drosendorf. Janez II. te rodovine († 1370) je imel za ženo Elizabeto Ptujsko in ž njo sina Ulrika (IV.), s katerim je tudi ta linija l. 1400. izumrla. Elizabeta je bila sestra Bernarda, Friderika in Hartnida Ptujkega, ki so bili še maloletni. Friderik in Hartnid sta najbrž zgodaj umrla, Bernardu je bil Ulrik Valzejec varih in ga je popolnoma pridobil zase. Ker je bil Bernard slaboten in ni pričakoval potomcev, je za slučaj, da umrje brez po-

⁹⁾ Doblinger Dr. Max, Die Herren von Walsee. Wien, 1906, str. 129.

tomcev, sporočil svojemu nečaku Ulriku Valzeju deželno maršalstvo štajersko in s tem združeno graščino F r a m, potem solnograške zajme Ptuj, Ormož, Vurberg in Središče.⁷⁾ Svojo lastno posest v Halozah pa je sporočil ptujskim dominikancem in minoritom kot skupno last. Med pričami je na prvem mestu naveden Ulrik Valzejec, ki je kot glavni dedič imel pač pri tem darilu važno besedo. V tem imamo ključ, kako je prišel Valzejec med ustanovitelje ptujskega minoritskega samostana. Nekdo je pogledal začetek in konec listine Bernardove in ob koncu videl na prvem mestu Ulrika Valzeja, pa ga je napravil za ustanovitelja!

Velike važnosti za najstarejšo zgodovino ptujskega konventa je naslednji odstavek v reverzu gvardijana Filipa von Tulln k sporočilu Bernarda Ptujkega, ki ga je izdal na Ulrikovo (4. jul.) 1399: »... die grosse begir lieb vnd andacht So die Edlen vnd genedig Herrn von Pettaw seliger gedeichtnus gehabt haben zu vns vnd vnser Chloster Minor Brueder Orden zu Pettaw, das sew von newerding daselbs gestift vnd gepawt habent vnd dazu das mild Almosen das sew vns vnd vnserm Chloster lanng Jar her willigklich vnd vnverzogenlich all Jar Jerlich zu Recht Zeit an alln abgankh mildiklich gegeben vnd geraicht haben«.

Izvirna listina s tem odstavkom sicer ni ohranjena, ohranjena je pa kopija v »Copialbuch« iz l. 1414/6, oziroma 1460 (sedaj v deželnem arhivu v Gradcu št. 3793). O pristnosti te kopije ni dvomiti. Za določitev časa, kdaj je ustanovljen ta samostan, nam sicer ne daje pojasnila, pač pa izrecno izpričuje, da so konvent ustanovili P t u j s k i g o s p o d j e in tako so odkloniti kot neutemeljene bajke vsa poročila raznih zgodopiscev o Ulriku Balsi ali Valzeju, kot ustanovitelju ptujskih minoritov.

Ostala vsebina, da so Ptujski dolga leta leto za letom dajali miloščino in vse potrebno, ne nasprotuje našemu sklepu, da je konvent bil ustanovljen med ll. 1276—1280. Dobrih sto let se že lahko šteje za »dolga leta«.

V srednjem veku je znana stvar, da so raznim napravam, zakonom in uredbam skušali dati čim višjo starost, hoteč s tem dvigniti njih veljavo. Med dominikanskim in minoritskim samostanom v našem malem Ptuj se je večkrat pojavljala neka rivaliteta. Ker je dominikanski samostan bil nesporno ustanovljen 1230, ni smel glede starosti veliko zaostati za njim minoritski samostan. Tako se je izcimila — dokaj pozna — tradicija, da je ta samostan nastal l. 1239, ali celo 1229, še prej ko dominikanski!

⁷⁾ N. d. str. 151.

II. Regesti iz starejših ustanovnih listin. Podatki o cerkveni stavbi.

1328 v ponedeljek na večer sv. Mateja gvardijan Jakob von Tyrna izda reverz, da je Herman von Lindaw (Lendava?) s svojo ženo Ano, hčerjo Janeza z Mute sporočil konventu za obletnico vinograd »Smech« (najbrž v današnjem Mestnem vrhu). Ta vinograd so minoriti s privoljenjem predstojnikov in dariteljevih bližnjih sorodnikov prodali in kupili drugo zemljo. Konvent se pa obveže, na večne čase opravljati obletnico in moliti za dušo ustanovitelja. Ta obletnica se ima opraviti v nedeljo pred Jurjevim. Mora se s pridižnice oznaniti na predvečer opraviti vigilije, v ponedeljek potem se opravi peta mrtvaška maša in toliko tihih maš, kakor je mogoče. Vsako nedeljo, ko se moli za rajne, se moli tudi za oba ustanovitelja. Da bodo minoriti res to izpolnjevali, na to naj pazi Ptujski gospod ali njegov upravitelj, pa mestni sodnik in svetovalstvo.

10./6. 1329 umrla cesarica Elizabeta je sporočila tudi ptujskim minoritom 3 funte fenigov.

8./2. 1360 Friderik (I.) Celjski napravi s svojo ženo Dinuto obletnico pri ptujskih minoritih.⁸⁾

1364 Ptuj, prvo sredo po Urbanovem sporoči Sundel von Weingartsbüchl z ženo Nežo konventu letnih 20 dobrih dunajskih fenigov, ki se izplačajo vsako leto na Mihelevo. Zastavita zato svoj vinograd s tiskalnico, kletjo in drugimi pripadki. Ako bi on prej umrl, uživa vinograd do smrti žena in plačuje letno 20 f., po smrti obeh postane vinograd last konventa, ki ga lahko obdrži, zamenja ali proda.

Med najstarejše ustanovitelje minoritskih zadušbin spadajo vitezi Pesničarji.⁹⁾ L. 1368. v torek po Telovem (13. junija) je Janez Pesničar potrdil, da je njegov oče Götslein (Gondel) sporočil ptujskim minoritom pet mark za letno zadušnico, njegov tudi že rajni brat Herman je pa dodal še tri marke. On sam (Janez) se obveže plačevati ta znesek samostanu od svojih posestev ob Ščavnici (»Czeynitz«) in Brengovi (»Prangaw«) v Slov. goricah. Sedemdeset let pozneje, 1438, je zopet Konrad Pesničar ustanovil pri minoritih dnevno sv. mašo in obletnico.

Isti je 22. julija 1461 ustanovil pri minoritih 4 obletnice ob kvatrach in povrh večno luč pred Marijinim oltarjem, kjer je želel biti pokopan.¹⁰⁾

⁸⁾ Mitteilungen d. H. V. f. St. V, 238. Listine so večinoma v starem prepisu (1460) »Copialbuch« v deželnem arhivu v Gradcu št. 3793 s pripombo »Geschenk des Minoritenklosters zu Pettau an das Archiv 1890«.

⁹⁾ O njih gl. Časopis 1912, str. 1–41.

¹⁰⁾ Gl. natančneje n. m., str. 16.

Za to ustanovo je njegov sin Ulrik 15. januarja 1469 prepustil samostanu »Purgkstatt« v župniji Sv. Marjete. Kraj s tem imenom dandanes v šmarjetski župniji ni znan.

1387 v pondeljek po Vnebohodu določi Hans (prav.: Haug-Hugo) Devinski (von Dibein) stotnik na Kranjskem in jerob ptujskih maloletnih otrok, da se minoritom da letno tista merala žita, ki se imenuje »Becken-Viertel« in za obletnico 2 funta dobrih dun. fenigov.

Naslednji dve ustanovi sta važni radi tega, ker nam podajeta zanesljive podatke o cerkveni stavbi, kateri doslej, kakor se zdi, nihče ni upošteval.

V nedeljo »Invocavit« 1. postno 1390 sta gvardijan Henrik von Wels in konvent potrdila, da je neki Jakob Gwantler, »mož stare mežnarice« in meščan ptujski ustanovil večno obletnico za sebe, svoje prednike in potomce ter je dal minoritom 10 funtov fenigov, da so mogli v svoji revščini z lesom presvoditi in pokriti (das langhaws getzimmert vnd gedeckt) glavno ladnjo v cerkvi. Torej je cerkev bila najbrž malo prej postavljena, dogotovljena pa še menda ni bila, ker še leta 1404. je gvardijan Henrik dal potrdilo, da je Marjeta, vdova po Nikolaju Bistriškem darovala konventu 10 funtov dobrih dunajskih fenigov, ki so jili porabili za stavbo cerkve (die wir vnserm gotshaws zu pettau mit p a w wissenleich angelegt habn). Zato so pa prevzeli obveznost, opravljati obletnico za imenovanega Nikolaja. Mogoče je seveda, da je denar bil izročen in porabljen že prejšnja leta, a je pismo o ustanovi bilo izdano šele tega leta. Sicer je tudi mogoče, da so še l. 1390. do 1404. kaj zidali. Ralsp (Pettau 112) pravi, da je prezbiterij v minoritski cerkvi dal postaviti že l. 1360. Friderik IV. Vira za to trditev pa ni navedel.

Manj določna glede stavbe je naslednja ustanova: V pondeljek po Matijevem, v postu l. 1407. je gvardijan Janez von Reichenhall potrdil, da je konvent dobil 10 funtov dobrih dun. fen. od Petra Pötlja, Ulrika Lazzleina in Janeza Satlerja, meščanov ptujskih, katere so naložili v prid cerkve (die wir vnserm gotshaws zu pettau ze nutz wissenleich angelegt habn). Ni jasno, so li ga porabili za stavbo ali drugače naložili. Verjetno je prvo, ker nalaganje glavnice v današnjem pomenu takrat ni bilo običajno. Obvezali so se, opravljati večno obletnico za Ulrika Šlika (menda kakega sorodnika prej imenovanih), mesarja in meščana v Ptuj, osem dni pred Binkošti; na predvečer se pojo vigilije, med katerimi mora goreti osem sveč, zjutraj se opravi peta mrtvaška maša in toliko tihih, kakor je mogoče. Ob nedeljah morajo s pridržnice z ljudstvom zanj moliti. Ako bi to zanemarili, plačajo ptujskemu špitalu $\frac{1}{2}$ funta dun. fenigov.

P. Polonijo piše v navedenem članku, da je minoritski samostan s cerkvijo vred l. 1684. pogorel. Res je, da je 8. maja t. l. nastal v Ptuju grozen požar, ki je trajal tri dni in tri noči in upepelil vse mesto. Slekovec pravi, da sta ostala le oba samostana, dominikanski in minoritski.¹⁴⁾

G. Polonijo je to povzel iz samostanske Pečkove kronike. Vsekako je samostan nekdanj pogorel. To kažejo debele plasti ogorkov, ki so jih našli pri popravilih l. 1926. Na neki požar spominja inramornasta plošča, sedaj vzdana v podpornik na samostanskem dvorišču. Na plošči je vklesan običajen frančiškanski grb (križ in prekrizani roki), ob njem Peter in Pavel, spodaj pa napis: Ignis consumpsit sedes, sed Petra paravit, Et Petri Pavli cura secreta Tegit.

MDCXVIII (1619).

Ta plošča je bila do lani shranjena v samostanu, toda njen napis se ne nanaša na požar samostana samega. Povoden namreč poroča (Bürgerl. Lesebuch str. 242), da je ta plošča bila vzdana v hišo št. 138 (po takratnem štetju), ki je bila last samostana. Leta 1619. je torej pogorela ta hiša, ne pa samostan, vsaj iz napisa se to ne sme sklepati. To je treba ugotoviti; ker je plošča sedaj vzdana v samostanski zid, bo za naprej vsakdo mislil, da se nanaša na samostanski požar.

O požaru l. 1684. pa navaja Povoden neki zapisek v minoritskem samostanu, ki ga je on videl in se je glasil: Hoc anno 1684 die 8-va Maji civitas Pettoviensis praeter nostrum et Dominicanorum conventum totaliter incinerata fuit. Gotovo se je Slekovec opiral na Povodna.

Da leta 1684. samostan ni pogorel, sledi tudi iz dolge zgodovine zidanja in popravljanja pri cerkvi in samostanu v 17. in deloma še v 18. stoletju. Dotične pogodbe z raznimi mojstri je Damisch še imel v rokah in je podal obsežen pregled o napredovanju stavbenih del. Za našo stvar so važna dela, ki so se izvršila po l. 1684. O kakem požaru ni govora, dela se normalno nadaljujejo, kakor so dopuščale razmere. L. 1686. je bila cerkev za 9 čevljev povišana in **obokana**. Do tega leta je torej imela cerkev v ladiji lesen strop, kakor večina naših starejših cerkev. Da so jo mogli obokati, so jo morali tudi primerno povišati. Da cerkev l. 1684. ni pogorela, je razvidno iz tega, ker so se l. 1688. pogodili z mariborskim tesarskim mojstrom Vidom Pirkerjem, naj v zvoniku odstrani staro ostrešje in stole za zvonove ter napravi vse novo iz relovega in hrastovega lesa. Če bi bila cerkev l. 1684. pogorela, bi čez štiri leta ne odstranjali starega ostrešja. Napačno je mnenje, da bi bil sedanji prezbiterij prvotna cerkev, ladija pa prizidana šele v 17. sto-

¹⁴⁾ Škofija in nadduhovnija v Ptuj, str. 127.

letju in bi gotski slavolok med ladjo in prezbiterijem predstavljal staro pročelje, oziroma okvir glavnih vrat, izbit bi bil le tympanon. Damischu, ki zastopa to mnenje, se čudno zdi, da ni našel nobene listine, iz katere bi se razvidelo, kdo je pozidal glavne zidove ladje. Razumljivo, ker zidovi so najbrž stari, pač pa je morda ladja bila podaljšana proti ulici. Pevski kor je bil postavljen l. 1687., istega leta so bile nabavljene orglje in napravljen križni hodnik. O pročelju pravi Povoden, da je bilo dogotovljeno l. 1689., napis na pročelju pa ima letnico 1691. Dne 22. nov. 1689 so sklenili pogodbo z zidarskim mojstrom Merlinom v Lugano, da dokonča zidarska dela na cerkvenem pročelju in v znotranjosti samostana od Velike noči 1690 do 13. nov. l. l. Menda je bilo delo končano šele 1691. L. 1685. je bil prezbiterij po priliki v sredini prezidan in sprednji del (apsida) porabljen za zakristijo in nekako v sredini višine napravljen nov obok, ki nosi letnico 1685.

Prezbiterij s svojimi rebresi, služniki in kapiteli je krasen spomenik rane frančiškanske gotike, ki je pri nas zelo redka, a je imela velik vpliv na našo stavbeno umetnost v bivših avstrijskih deželah.

Kapelo sv. Antona na severni strani ladje je dal postaviti baron Anton Curti, rogaški graščak, l. 1677., loretsko kapelo je dal postaviti leta 1687. borlski graščak grof Jurij Friderik Sauer.

Krasno samostansko poletno obednico je bojda poslikal samostanski frater Rupert Vallauer 1693, ki je umrl še istega leta. Omenja ga listina, vložena l. 1687. v zvonikovo jabelko 1688. (Samostanska kronika.)

Pri popravilih 1926 se je tudi dognalo,¹²⁾ da sedanji samostanski zid v nekaterih delih sestoji iz treh vspeorednih zidov, ki ima vsak svoj omet. Našel se je tudi prvotni ogel, s katerim se je končavalo poslopje. Samostan je prvotno moral biti majhno in le pritlično poslopje, pozneje so na staro zgradbo postavili nadstropje in pritlični zid pojačali s tem, da so ob njem postavili še eno steno; ko so napravili drugo nadstropje, so pritlični zid pojačali še s tretjo steno. Blizu tal se je v južnem zidu našlo še gotško okence, 1—2 m. pod sedanjo površino samostanskega dvorišča pa stari dvoriščni tlak. Pri natančnejši raziskavi bi se še morda dal dognati prvotni obseg samostana.

L. 1386. na Veliki četrtek (»am heil. Antlastag vor Ostern«) Nikola der Helbling, meščan ptujski, napravi pri minoritih ustanovo: obletnico z vigilijami in svečano zaдушnico v nedeljo po Lukeževem z zvonjenjem vseh zvonov, tudi naj sicer molijo za ustanovitelja in njegovo žlahito. Zato sporoči vinograd v Janževcih (Janschendorf). Takratni gvardijan je bil br. Henrik von Welsimer.

¹²⁾ Ustno poročilo g. Polonija.

L. 1386., v pondeljek prvega postnega tedna podarita Henrik von Rauchenstein in Hugo Devinski (von Dibein), varuha nedoraslih otrok Ptujkega gospoda, minoritskemu samostanu, ki so ga predpredniki njih varovancev bili ustanovili, letnih 24 mark dobrih dun. fenigov za obleko, 24 četrtink (vierlinge) rži in 21 vedric mošta, da se more vzdrževati v samostanu 10 duhovnikov in nakupi obleka za novince. Morajo pa zato vsak dan pred slovesno mašo peti »Salve Regina« in moliti za Ptujke.

Hugo Devinski je kot varuh naslednjega leta 1387. v pondeljek po Vnebohodu še sam določil, naj se daje minoritom letno tista mera žita, ki se imenuje »Becken Viertel« in za obletnico dve marki dobrih dunajskih fenigov. Najbrže so oskrbniki za časa maloletnosti otrok pritrgovali minoritom običajne dajatve, ker so tudi dominikanci imeli slične sitnosti z grajskimi oskrbniki. — Med varuhi je bil tudi celjski grof, ki se pa tu ne omenja. Ker se varuhi niso pogajali med seboj, je nadškof Pilgrim 28. avg. 1387 izročil upravo mesta in gradu ptujkega Hugonu Devinskemu, zato je ta sam izdal to določilo¹³⁾.

Okoli leta 1386. so ptujski minoriti imeli že neko hišo v Radgoni in Radgona je takrat imela že šolo. Leta 1386., v četrtek (Přings-tag) kvatrnega tedna v postu spričuje namreč Friderik Potzel, mestni sodnik v Radgoni, da so ptujski minoriti dali v zajem neko hišo v Radgoni Nikolaju »Schulmaister ze Rakespurg« proti najemu, kakor je bila v Radgoni običajna, 60 dobrih dun. fenigov. Dotična hiša je stala poleg hiše Ruperta Schererja.

Ptuj, 12. marca 1399 sporoči Bernhard Ptujski za slučaj, da izumre njegov rod, minoritom in dominikancem v skupno posest urada Podlehnik in Jesenice v Halozah.

Reverz o tem sporočilu je izdal gvardijan Filip Tulln na Ulrikovo 4. julija 1399. Ker je Bernard pozneje še dobil otroke, dve hčeri in sina Friderika, je njegovo sporočilo stopilo v veljavo šele po smrti Friderikovi (6. jan. 1438), ki je umrl brez otrok.

Sporočilo Bernardovo l. 1399. in njega dejansko prevzetje l. 1438., predpostavlja že velik preobrat v Frančiškovein redu. Trinajsto stoletje se lahko imenuje zlata doba tega reda, v 14. stoletju preživlja red težke notranje krize in disciplina polagoma popušča. Uboštvo v prvotni obliki sploh ni bilo mogoče, ko so nastali veliki konventi s šolami in z mnogoštevilnim redovništvom. Prvotne stroge predpise so papeži olajšali in tako je red polagoma smel dobivati v dar tudi nepremičnina.

L. 1412. »des nachsten Phintags nach dem Suntag Letare als man singt ze mittvasten« Albert Bistriški in Gertruda, njegova žena, hči raj-

¹³⁾ Kos v »Razpravah« I., str. 116.

nega Petra Dornerja, spričujeta, da je Gertrudina rajna mati Alhajda na smrtni postelji sporočila konventu sv. Frančiška pekarijo — »prottisch gelegen in der Stat Pettaw an der Schranken zwischen Mathe des pekhn vnd Friderich des Plochl prottisch vnd darzu ewigs Gelts 1 funt guter wiener phening vnd zelm phening auf Hannsen des Todler haws«.

L. 1424. 1. maja se zaveže gvardijan Matija v imenu konventa, da se bo za Hermana Turnerja in njegovo ženo ter dediče opravljala vsake kvatre obletnica, na predvečer pete vigiliije, drugi dan zjutraj pa ena peta in ena tiha sv. maša. Zato dobi konvent dve kmetiji in devet veder vina v Hlaponcih.

Leta 1427. na velikonočni pondeljek dobi konvent po oporoki Urše Lienharda Druckburg osem funt. fenigov za nakup mašne obleke, mestna cerkev sv. Jurija pa za stavbo deset funtov fenigov. Župna cerkev se je dejanski tista leta popravljala in prezidavala, kakor kažejo še ohranjeni napisi.

Listina, izdana leta 1436., v soboto po Jernejevem, je deloma kupna, deloma ustanovna. Gvardijan Janez von Ens je namreč v imenu konventa kupil od Kristana Gundersbergerja neko hišo ob Grajeni med opekarno in hišo Petra Wagnerja. Hišo je imel v najemu neki Heinzel ter je plačeval od nje letno 70 fen., dva kopuna in dva dneva robote. Hiša je bila cenjena na 7 mark dun. fen., Gundersberger pa jo je prodal konventu le za 4 marke, preostanek se je smatral kot ustanova, da se naj redovniki spominjajo v molitvah njega in njegovih prednikov, ob nedeljah naj ga s pridržnice imenomoma imenujejo in z ljudstvom molijo zanj. Ako bi to zanemarili, mu plačajo po 1 marko kazni. Po njegovi smrti skrbi za izvršitev zemljiški gospod.

Zadnja ustanovna listina iz predluteranske dobe je od Hartmana Hollenecka. Ta je s svojo ženo Amalijo 15. junija 1491 napravil obletnico pri ptujskih minoritih »v čast presvete Trojice, device Marije, sv. Frančiška in vseh svetnikov« za pokoj vseh rajnih in v blagor vseh živih imena Holleneck. Minoritski gvardijan je bil takrat Konrad. Obletnica se je imela obhajati osmi dan po prazniku sv. Martina. Precej natančno je določen način, kako se naj opravlja ta obletnica in nam kaže takratne običaje. Obletnica se naj opravi približno s 24 duhovniki. Na predvečer se pojo vigiliije ob mnogili gorečih svečah. Drugi dan je bila peta zadušnica in duhovnik, ki jo je opravljal, se je moral po evangeliju obrniti k ljudstvu ter ga pozvati, da moli za vse Holleneckerje. Na dan obletnice so morali tudi nahraniti sedem revežev in ob obletnici je morala celi dan in celo noč goreti večna luč — pač nad rodbinsko grob-

nico. Holleneckarji so gotovo pri minoritih imeli lastno grobnico, Povoden omenja nagrobni napis Vinka Hollenecka, ki je umrl leta 1428.

Za opravljanje te obletnice je sporočil konventu letnih 10 funtov fenigov, ki so se imeli izplačati ob Martinovem. Vknjiženi so bili pri graščini Majšperg. Ako bi on ali njegovi nasledniki zanemarili pravočasno izplačilo, plačajo za vsak zamujeni dan po 23 fen. In če sploh ne bi plačali, se naznani stvar deželnemu vladarju.

Potem naenkrat prenehajo stare zadušbine, poznejše listine vsebujejo le nakupe in prodaje, zamenjave in razsodbe raznih pravn. Konvent je po smrti zadnjega Ptujčana 1438 dobil Bernardovo volilo, obsežna zemljišča v Halozah in je vsaj na zunaj predstavljal premožnega vladetelja. Vsekako znači pridobitev Bernardovega volila preokret v zgodovini konventa. Ustanove kakor avtomatično prenehajo, sledijo pa nakupi in zamenjave, s katerimi se tu ne moremo pečati; gospodarska zgodovina konventa bi zahtevala posebno studijo.

Proti koncu 15. stoletja se je izvršil tudi znaten preokret v mišljenju in življenju plemstva in meščanstva, ki končno dozori v luteranskem pokretu, ko zlasti plemstvo rajši jemlje cerkveno lastnino, kakor da bi ustanavljalo zadušbine.

Iz poznejših zapiskov je omeniti za pravne zgodovinarje važna zadeva.

Leta 1528., dne 26. aprila se je vršil gorski zbor (Bergtaiding) pri Sv. Marjeti ob Pesnici (pač nižje Ptuja). Ta zbor je razsodil, da mora minoritski konvent vrniti neki vinograd »Gradišče« dedičem Kolomana Gaisserja, ti pa morajo dati konventu štiri štrtinjake vina. — Listina o tej razsodbi se je ohranila le v prepisu, katerega pravilnost je potrdil Primož Lupša, ptujski kapelan, duhovnik oglejske škofije z Laškega (trga), ki je ob enem vršil v Ptuj službo javnega notarja. 10. maja 1528 je Walter Lang (menda deželni sodnik) potrdil razsodbo gorskega zbora glede imenovanega vinograda¹⁴⁾.

To je dokaz, da so se gorski zbori še vršili tudi na Štajerskem početkom 16. veka.

*
*
*

Četudi je nastal ta samostan šele v zadnjem četrstoletju 13. veka, je vendar zelo važen za našo zgodovino. Velika reformna struja, ki izvira iz Frančiška in Dominika, je v naši deželi našla že v prvem stoletju odzivi. Minoritski red v svoji prvotni strogosti in delavnosti je globoko segel v versko-mravno življenje širnih ljudskih množic.

¹⁴⁾ Damisch v svojem rokopisu, dež. arhiv v Gradcu št. 315, str. 110.

Vuzeniški urbarji.

Jos. Mravljak.

Urbar urada na Muti.

a) Trg Muta.

Vsakokratni tržki sodnik na Muti je dolžan plačati vuzen. graščaku letno »Ladtgelt, welches aber nit steur messig«. 10 fl 2 β 20 ♂

b) Podložniki urada.

Kratice pomenijo: **h** = »hoba«, kmetija, **d** = »hofstat«, domec, **p** = »ode«, puša.

Pri Sv. Primožu I. nad Muto. (»undter den Linden«): Jernej Pogarelc — h, Blaž Pradman — h, Gregor Urjavc — h, Urban Plasenik — h, Jurij Šušik — h, Juri Podbonik — h, Erazem Schneider ima »Samodina« — pušo, Blaž Glavar — h, Rupreht Salzer — h in še »Sauratina« — pušo, Rupreht Podlipnik — h, p, Juri Krienčnik — h, razen tega še Hribernikovo hobo in Rožmanovo pušo, Gregor na Gumpoltovi hobi, Rupreht Salzer še od Turnerjeve hobe, Linhart ob Bistrici — h, p, Klement Paradž — d, Valentin Fielčnik — d.

V Radvanju: Juri Stuek — h, Rupreht Ribič — h, Sep Rojak od »Knappenhuebe« in puše, Nikolaj Papertnik — h, Martin na Anderjevi hobi, Matej na Guponik puši, Ulrik Lube — h, Gregor Krampl — h, p, Valentin Herko pri Sv. Jerneju — h, ima tudi Urbalico pušo, Štefan Lesnik — h, Hans Parabal — d, Nikolaj Waldauer — h, Anton na Grobelnikovi hobi, Matej Hudmar (Hubner?) ab potoku — d, Martin Presil — h, p, Urban Vučič — d, Lorenc Krumpl — d, Juri Tertičnik — h, Martin Pfeifer — p, Luka Hudmar »an der Leüt« ima pašnik, Mertl ob Bistrici ima njivo, Peter Rebernik — d, Simon Pečnik — h, Matej Hober — d.

Drugi podložniki: Andrej Kaiser ob Dravi — h, Blaž Rivelnik ima pušo v Spodnji Gortini, Linhart Lasinik hobo v Gornji Gortini (»Görntall«), Urban Bartner na Muti plačuje od mlina in žage ob Bistrici 4 β, Vid ob mostu čez Bistrico pod Muto plača od mlina 4 β. Adam Rainpacher ima Rumplerjev mlin, domec in polje, Vid pri Sv. Petru (mogoče dan. Vajde?) — p, Adam v Ribičju — p, Juri Hamerschmid, »jezo Christoff am Perg«, ima 3 njive, »dise 3 äkher seyn mit denen von Eybeswald stritig«, Matej »unterm Haus« — h, Sebastian Levičnik ima njivo.

Skoro vsi ti podložniki plačujejo poleg denarja še tudi v naturalijah in sicer: pšenico, rž, oves, bob, več sirov, prasca ali ovco, kokoši in jajca. Upravnik ni imenovan, podložnikov je 49.

c) Nesvobodni,

ki ta čas bivajo v okolišju (našega) mutskega sodišča: Matej Weber, Hans Schneider, Luka »des Neyda (Vajde?) brueder«, Paul Schinter, Juri Zimerman, Bartl Schneider in Hänsel »beim Herkho«, — zopet sami roko-delci.

č) Tlaka.

Podložniki urada na Muti so dolžni pokositi in posušiti otavo na vuzeniških grajskih travnikih, nadalje »verrichtens da Jad und Schnidt beym Schloss«. Tudi morajo pripeljati les in škodlje, kolikor se tega rabi pri popravilu grada, do Drave, odtod pa zvozijo to vuzeniški podložniki v grad.

d) Colnina,¹⁾ (»Ordnund und Vectigal«),

kaj se ima plačati pri tej mitnici »von durchführenden Warn und Güttern, am Wasser oder Landt« — (ker je namreč bil mitniški stolp na skali ob Dravi).

Vino, ki se prevaža iz Štajerske na Koroško med Svečnico in	
Jurjevinu od štrtinjeka	1 Kr 2 ¢
od Jurjevega do Svečnice pa	1 Kr —
od tovara vina (»saum«)	1 1/2 ¢
od lagviča vina	1 ¢
od 10 firklov žganja	1 ¢
od vina, ki se prevaža iz Koroške in Kranjske na Štajersko,	
od sodčka muškatelea	12 Kr —
od čebra (»ampfer«) muškatelea	6 Kr —
od tovara sladkega vina	6 Kr —
Žito, ki gre iz Štajerske na Koroško in obratno,	
od škafa zdroba, pšenice, ajde in boba	1 ¢
od ovsu pa	1/2 ¢
Med (strd), ki gre iz Štajerske na Koroško	
od soda	12 Kr —
od centa	1 Kr 2 ¢
Živina, katero gonijo na Koroško,	
od podkovanega konja	1 Kr —
od nepodkovanega konja	2 ¢
od vola, krave, svinje	1 ¢
od prasca, koširuna ali koze	1/2 ¢
od neobdelane goveje kože	1/2 ¢
od obdelane goveje kože	1 ¢
»von ain Puschen Perl«(?)	1 ¢
od centa voska	2 Kr 2 ¢
od centa loia ali masti ali sira	1 Kr 2 ¢

¹⁾ Najstarejši (ohranjen) carinski tarif mitnice na Muti je objavljen v »Stuk. Geschichtsblätter«, IV. letnik in v »Zahn: Miscellen«; zanimivo je, primerjati ti dve tarifi v razdobju sto let.

»von ainer pachen(?) Fleisch«	1 ♂
»von ain Schmerleib«(?)	1 ♂
Železnina:	
»von ain Meßler(?) Eisen, so am Wasser geführt wirdete	2 Kr 2 ♂
kar se železa po cesti zvozi, od centa	3 ♂
obdelano železo od tovara ²⁾	3 Kr —
obdelano železo od centa ²⁾	3 ♂
od 100 kos ali srpov	3 Kr —
od puškine cevi (»von ain Püxn Ror«)	1 ♂
od centa žeblijev	3 ♂
od lagviča žeblijev	1 Kr —
od novo-okovanih koles, par	1 Kr 2 ♂
od novo-okovanega voza	3 Kr —
Razni trgovlaski predmeti:	
Od centa popra ali raznih dišav	2 Kr 2 ♂
od lovora rožičev, pomaranč ali limon	3 Kr —
od tovara laškega olja	6 Kr —
od tovara mlla	4 Kr —
od tovara papirja	2 Kr —
od tovara kositra (cina) ali šip (»Glasscheiben«)	3 Kr —
od koša kozarcev, kar eden lahko nese — eden kozarec	2 ♂
kramar, ki nosi svoj koš na hrblu, plača	
od lovora odej (»Gulter«) ali pasov (»Gürtel«)	2 Kr —
Kolikor pa eden lahko nese, od tega se plača	2 ♂
Ribe:	
od vsakih 100 živih rib eno ribo ali pa	1 Kr 2 ♂
od centa vsolenih rib	1 Kr 2 ♂
od tone slanikov	3 Kr —
Razno:	
od tovara česna	1 Kr 2 ♂
od škafa repinega semena — 1 maselo	
od 100 brusov — 1 kamen	
od tovara klobukov	1 Kr —
od koša klobukov, kar eden more nesti	2 ♂
Blago:	
od voza sukna v balah	12 Kr —
če so bale majhne	10 Kr —
od tovara sukna	6 Kr —
od 5 laktov sukna in sličnega	1 ♂
Platno, žima, volna:	
od 100 laktov (»Elln«) platna	2 Kr 2 ♂
od platna, kolikor ga eden na hrbtu nese	2 ♂
od centa žime, volne, konoplje ali perja	1 Kr 2 ♂
Od lesene robe:	
od splava naloženega z lesom	3 Kr —
od 1000 kolja (»Wohnartsteckhen«)	2 ♂

²⁾ en tovor se namreč običajno računa dva lagviča ali štiri cente, kjer se računa drugače, pri malih, pa težkih stvareh, je posebej omenjeno

od 1000 škodel (»Schintln«) ali tablic (»taufln«)	2 ₤
od nove mize ali omare (škrinje)	2 ₤
od nove postelje (»Himbl oder Spampeth«)	2 ₤
od navadnih sodov za vodo ali breni za vino: od 100 komadov — 1 komad	

Sol:

kolikor vozniki iz Neumarkta peljejo, od lovora	1½ ₤
kolikor pa koroški vozniki peljejo, od lovora	4 ₤
kolikor en nosač nese	1½ ₤
od ene vreče soli pa	½ ₤

Posoda (piskri) in drugo:

en štartin posode ali kahel za peč	4 ₤
od voza posode — 1 posodo	
od koša posode, kolikor eden nese	2 ₤
od voza glinaste posode	2 ₤
od vreče glinaste posode	½ ₤
od mlinskega kamna, ki je preluknjan	3 Kr —
od mlinskega kamna, ki ni preluknjan	1 Kr 2 ₤
od štartina apna	2 ₤
»von ainer verheuratn Jungkhfrau praut, so die hinab oder hinauf gefürl wlerdet«	3 Kr —
»von ainer Praul, so ain Wiltib gewest«	6 Kr —

Če se kdo z vsem imetjem (»mit Leyb und Gut«) preseli iz ene dežele v drugo:

od bogatega tržkega posestva, se plača	30 Kr —
od ubožnega tržkega posestva, se plača	15 Kr —
od kmečkega posestva	7 Kr 2 ₤

c) Cestna mitnica.

Vsi vozniki (»Fuhrleutli und Sämer«), ki vozijo po cesti mimo mitnice na Muti, zlasti oni, ki gredo po vino, — brez vsake izjeme, tudi oni gospodov, prelatov in plemstva, — morajo enkrat v letu plačati potnino (»Weeg- und Jargelt«) po naslednjih smernicah:

od voza, na katerem pelješ sod vina, plačaš letno	6 Kr —
od voza, na katerem pelješ širtinjak vina, plačaš letno	3 Kr —
od tovrnega konja, obloženega z vinom, plačaš letno	1 Kr 2 ₤

Ta dača se je nastavila zato, da se od tega izkupička popravijo ceste; zato sme graščak ta denar tudi samo v to uporabiti, sicer se ga ne sme zahtevati.

To je torej vuzeniški graščinski urbar (bolje inventar) ob prodaji leta 1586. Skoroda ves urbar je preveden dobesedno; da ne bi postal spis preobširen in dolgočasen, je izpuščeno le sledeče: 1. pri slovenskem uradu [4 a)] specificirane dajatve in natura, (robova dobesedno); 2. pri sakavskem uradu [5 a)] zneski davkov in specificirane dajatve in natura; 3. isto tudi pri [6 a)] uradu v Ribnici, (b—e dobesedno); 4. trije uradi [8 a), 9 a),

10 a)] v Slov. goricah: podložniki in njih specif. dajatve, in 5. pri podložnikih urada na Muti [19 b)] znesek davka in specif. dajatve v domačih pridelkih.

Kakor sem že omenil (v op. 10), bodem poročal o razlikah med tem in prejšnjimi urbarji v posebnem spisu; omenim naj tu le, da izkazuje urbar te graščine iz l. 1619. le ribniški, slovenski in mutski urad, in sicer prvega z 20, drugega s 25 in tretjega s 15 podložniki.

Ako si sedaj ogledamo vuzeniško vlastelinstvo v celoti, vidimo, da je imelo vsega 265 podložnikov, in sicer 45 v treh uradih v Slovenskih goricah (v Kranjah 23, na Plaču 9 in v Cirknici 13), v okolišu dan. marenberškega okraja pa 220 (v slovenskem uradu 65, v sakavskem 34, v ribniškem 72 in v mutskem 49 podložnikov). Ker sta točneje opisana slovenski in mutski urad, naštejemo lahko v teh dveh: 81 kmetij, 4 polkmetije, 25 puš, 13 domceev in 5 mlinov. Žal, tudi v izvirniku v sakavskem in ribniškem uradu ni pri vsakem davkoplačevalcu točno navedeno, ali ima kmetijo, pušo ali domec, zato nam celotna statistika ni mogoča. Že iz teh dveh uradov pa vidimo, da je število puš (»oeden«) primeroma visoko, kajti puše so bile ne z a s e d e n e, vendar obdelane kmetije. Kje nam je iskati vzrok za to pomanjkanje ljudi? Mogoče so vse to še posledice kmečke vstaje leta 1515., katere so se pač najbrže tudi tukajšnji kmetje številno udeležili. Kot nekak posreden dokaz soudeležbe na kmečkem upor bi bilo smatrati tudi dejstvo, da manjkajo v župnijskem arhivu v Vuzenici vsi spisi, urbarji, listine itd. do nekako leta 1520.; sumi se lahko, da so uporni kmetje takrat vse to znosili na kup in sežgali, misleč, s tem se bodo otresli davkov.

Pogrešajo se v urbarjih (v tem, kakor i v drugih) tudi imena kosov (»Riedennamen«), kakor jih nahajamo povsod po drugih krajih Spodnje Štajerske;³⁾ tolmačiti bi to bilo tako, da so bile pri nas kmetije večinoma arondirane in so še danes, vsled česar ni bila potreba takih imen; ravno radi tega pa so se tudi skoro neizpremenjeno ohranila ona stara rodbinska imena še do danes kot domača imena kmetij.

Glede krajev, v katerih se nahajajo ti podložniki, ni mnogo pripomniti, ker se ti še danes po večini tako imenujejo. So to: Vuzenica (trg z obmirjem), Št. Vid ali Sekožen (»Zekkern«), Vuhred, Trbouje, Sv. Daniel, Št. Janž, v urbarju Višnja gora (»Weixlperg«); Sv. Anton se v urbarju imenuje »im Moscheinik« (NB! cerkev Sv. Antona so začeli zidati šele leta 1681.); ribniški urad obsega današnje kat. občine Ribnica, Hudi kot (imenuje se tudi kraj Planina, ki pa je danes del te kat. občine), Or-

³⁾ Pred nekako 30 leti je razposlala zgod. dež. komisija za Štajersko na župnijske urade okrožnico o važnosti legopisnih (krajevnih) in domačih imen, ter zaprosila za tozadavne podatke na posebnih popisnicah.

lica (čudno je, da se ta s tem imenom nikjer ne omenja) in južni del Janževega vrha. Ne omenjata pa se nikjer kraja Dravče in Sv. Primož II., čeravno nahajamo tudi tam podložnike.

Onstran Drave v mutskem uradu nahajamo podložnike v dan. kat. občinah: Muta, Sv. Primož I., Zgornja in Spodnja Gortina (v tej je tudi Ribičje in Sv. Peter), Radvanje, Mlake, Pernice in Sobota. — Za večino kmetij bi se kajpada dalo še danes točno določiti, katere so spadale pod vuzeniško graščino; pri nekaterih pa, zlasti onih, ki so navedene le s krstnim imenom, je to seveda nemogoče. V splošnem pa lahko rečemo, da so še danes d o m a č a imena kmetij ona, katera so bila v 15.—17. stoletju rodbinska.

Brez rodbinskih imen nahajamo v tukajšnjih štirih uradih 42, s čisto nemškim imenom pa 37 podložnikov; mnogo teh (slednjih) pa se nanaša na službo ali obrt, kakor tudi skoro vsa imena svobodnjakov.

In še glede krstnih imen kratko statistiko: najčešče srečamo imeni Gregor in Juri (ali Georg), namreč 17krat, zelo domača imena so tudi bila Matej (15krat), Valentin (12krat), Ruprecht (11krat), Tomaž (8krat), in Martin (»Märtil« 7krat); po 6krat so zastopani: Blaž, Klement, Jákob, Nikolaj (čudno, da ta kot farni patron ni med prvimi!), Ožbald, Peter, Štefan in Vid; po 5krat: Adam, Gašpar, Janže, Lenart, Boštján; po 4krat: Andrej, Jernej (Bartl), Luka, Miha, Primož; po 3krat: H a n s, Lorenc, Filip (Lipuš), Pavel; po 2krat: Avguštin, Krištof, Melhior, Ulrik, Simon, Vincenc (Cenc); po 1krat pa: Aleks, Baltazar, Benedikt, Koloman (!, Madžar), Daniel, Florian, Lamprecht, Bolfenk, Erazem, Sep (!, Tirole), Anton in Ambrož.

Glede robote in drugih služnosti je v urbarju samem povedano vse popolnoma jasno; tako da ni potreba o tem še posebe razpravljati; zanimivo pa bi bilo vedeti, kako so prišli oni podložniki v Slovenskih goricah pod vuzeniškega vlastelina.

Toliko o grajskih urbarjih, sedaj si pa oglejmo še drugo vuzeniško gosposko, cerkev.

B. Cerkveni urbarji.

[»Urbarim od. Stüfft-Register des Hauptpfarrhofes (-Kirchen) zu Saldenhofen.«]

Najprej navedemo seznam vseh cerkvenih urbarjev, ki se nahajajo v vuzeniškem nadžup. arhivu. Najstarejši urbar je iz leta 1526., in sicer v prepisu v »II. Protocollum«; sestavljen je bil kot priloga (inventar) predajnega protokola Faber-Adaquaticus. Drugi, istotako priloga predajnega protokola Trauniker-Schollè, je iz leta 1625., naslednji pa so prave davčne knjige, in sicer:

Signatura:	Za dobo:	Signatura:	Za dobo:
A/1	1628—35	A/21	1698
A/2	1665—66	A/22	1699—1701
A/3	1669	A/23	1702—04
A/4	1671	A/24	1705—10
A/5	1672	A/25	1711—14
A/6	1673	A/26	1716—24
A/7	1674	B/26	1712—30
A/8	1675	A/27	1725—32
A/9	1677	A/28	1733—38
A/10	1678	A/29	1739—48
A/11	1679	B/29	1731—45
A/12	1680	A/30	1749—65
A/13	1685	A/31	1766—90
A/14	1686	AB/31	1791—1807
A/15	1687	A/33	1808—12
A/16	1688/89	B/34	1810—16
A/17	1691	B/35	1817—42
A/18	1692	A/36	1831—49
A/19	1695	B/36	1843—47
A/20	1696	G/32	1795—1839

Dalje so v nadžup. arhivu še tele davčne knjige: »Robothabolizionskontrakt des Hauptpfarrhofes Saldenhofen« (RK 1) iz l. 1787. s pripadajočim urbarjem in »Robothabolizionskontrakt der Hauptpfarrkirche Saldenhofen« (RK 2) z urbarjem, ter še 9 knjig »collectur«, in sicer:

Signatura:	Čas:	Signatura:	Čas:
Coll. 1	1644—50	Coll. 5	1771—86
Coll. 2	1660—71	Coll. 6	1786—1818
Coll. 2a	1672—91	Coll. 7	1815—24
Coll. 3	1734—53		1839—63
Coll. 4	1754—69	Coll. 8	1864—69

Prvi inventar (l. 1526.) je bil sestavljen po deželnih komisarijih Juriju Frideriku pl. Spungensteinu in Hansu Jakobu Mainhoferu, ter se je eden izvod izročil proti reverzu novopotrjenemu župniku Adakvatiku. V tem nahajamo navedene najprej:

A. Podložnike župne cerkve:

Juri Robnik (v Ribnici) plača 1 funt 2 β 20 ¢, Luka Rožen 2 β 20 ¢, Juri Kaiser (v Vuhredu) 6 β, Seb. Veršnik 1 funt 4 β, Jamnik »im Muschenig« (Sv. Anton) 1 funt 2 β, Nikolaj Peh 5 β 10 ¢, Juri Stempfer 1 funt 8 ¢, Bartl Mešner (v Pernicah) 1 funt 4 β. Andrej Irb 1 funt in Hans Pehör 1 funt 2 β.

B. Podložnika Št. Janžke podružnice:

Filip Raunak 1 funt 2 β 10 ¢ in Janže Krones 7 β 10 ¢.

C. Podložniki beneficija Device Marije (D. M.) na Kamnu:

Janez Eller (v Marenbergu) 1 funt 2 β in od desetine 24 ϕ , Juri Pešel (v Kotljah) 1 funt 1 β , Filip Stük (v Št. Janžu pri Dravogradu) 1 funt 3 β 4 ϕ , Tomaž Wehner (v Kotljah) 1 funt 2 β 8 ϕ , Janže Jamnik (v Št. Janžu pri Dravogradu) 1 funt 4 β in v naturalijah 30 jaje, 1 ovco in 2 kokoši; potem še 3 v Št. Janžu (pri Dgd.): Kolman Sodraga — 4 β , Nikolaj Poples — 1 funt 4 β in 4 sire ter Štefan Kolečnik — 4 β ; dalje so Klement Pešl (v Selah pod Sv. Uršulo) 1 funt 1 β 6 ϕ , Urban Vodenik 1 funt 3 β 3 ϕ , Juri Grebien 6 β 3 ϕ , Blaž Keer v Vuznici »oberm Hlinzerhoff« (kje?) 4 β , Seb. Knap ob Bistrici na Muti od zemljišča in travnika 5 β 8 ϕ , in 3 vozove sena, Simon Urih v Gortini 1 funt in 2 škafa pšenice, 1 škaf rži in 1 ovco, Gregor Url v Gornji Gortini 1 funt 1 β 8 ϕ , »item ain Stukh feldt bey dem Gericht (kje?) gelegen« 1 β 2 ϕ ter od »gmajne« pri cerkvi DM na Kamnu n a d Križem 1 β 2 ϕ . »Item ain Jeder Caplan Unser liber Frauen am Stain in Kirchenbach undt Trefinerpach mit Herrschaft Saldoffen (sie!) zu me in Tisch zu fischen hat.«

- D. Dača od njiv, vrtov in travnikov, »des Herrn Pfarrer zu Saldoffen Mayerschaft gehörig«:

Pri D. M. na Kamnu »v zgornjem polju« (»in obern Feld«) nad potom proti brodu 3 njive (»Padfeld«), pod potom pa 4 njive, potem 1 njiva v obmirju trga ob Dravi; ta dača gre cerkvi. Če pa bi potreboval te njive župnik za svoje gospodarstvo, jih lahko obdrži, plačati pa mora letno od vseh (kakor i drugi): 2 funta 6 β 24 ϕ .

Nejasno pa je, kaj hoče reči z naslednjim: »Wan aber soliche grundstükH H. Pfarrer zu Sald. zu seiner Mayrschaft nit begehrt, so soll der gr ö s s e r e jener grundstükH den gebührenden Zins jährlich der Pfarrkirchen ablegen,« ko vendar pravi ravno prej, da gre v e s denar cerkvi.

Potem je še velik travnik v starem (danes gornjem) trgu (»im alten Markht«) pod župniščem, ki spada k cerkvi.

- E. »Am ander Ambt« podložnikov vuz. cerkve, ki morajo vsakokratnemu župniku in nadduhovniku (»erzbrister«) služiti za njegovo mizo, kakor so v naslednjem redu popisani: Juri Aunič »Ambtman und Schoster« — 1 funt 1 β , Andrej Trepan — 7 β , Juri Kling — 1 funt 1 β , Liešnik — 1 funt 4 β 2 ϕ , (ti štirje so v Gortini); Luka Rožen — 6 β , ter 3 kokoši in 1 kozlička, Matija Čriešnik — 2 funta 3 β , Juri Verloren — 2 funta ter 1 kozlička in 2 voza (»fueder«) sena, Luka Kogelnik — 1 funt 2 β 20 ϕ , Ožbolt Schmit v Marnbergu služi od travnika in dveli njiv v Vuhledu — 2 β , Lorenc Zeller (ali Predl) v Marnbergu — 4 β , Matija Žebrek pri Sv. Antonu — 2 funta 2 β 20 ϕ , ter 1 kozlička, 30 jajc, 2 sv. plečeti. Nikolaj Jamnik — 2 β , Matija Moinik 1 funt 3 β in 1 kozlička,

Klement Saleten — 4 β Lampreht Peli — 2 β 20 š, Lampreht Napečnik v Pernicah — 1 funt 2 β 20 š, Benedikt Čriešnik — 6 β, Klement Purkhart nad Marnbergom — 5 β 10 š, tržani na Muti dajejo za pašnik — 3 funte, »item ain festen Peis von Ferhen« (?), Urban Kepec — 1 funt 2 β, Nikolaj Gosnik na Remšniku — 1 funt 2 β, Štefan Horman v Mlakah — 1 funt 2 β 20 š. Tomaž Lapuš — 3 β, »V i c a r i a t« [l. 1526.] »zu der fstl. Pfar gehörig in Reifnig« — 7 β in desetine pri Sv. Bolfenku (nad Ribnico) — 2 funta. Gregor Vamlek pri Sv. Antonu 2 β 22 š, Anton Jamnik v Dravčah — 2 funta 2 β 20 š, Milhael Züz »zu Forderstorf« (kje?) — 6 β 3 š, še od njive — 2 β in 10 jaje, Gašpar Ričnik »an Pureheegg« (?) — 1 funt 2 β 20 š, Mertl Schuster nad Št. Ožboldom — 6 β, »item ain Schoff (?) oder dafür — 6 β, — Ahac Schiller v Pernicah — 1 funt 1 β, Lenart Porešnik — 5 β 10 š, Kolman Abauten v Gortini — 6 β, Juri Koren na Radlu — 3 β, Benedikt Nadležnik — 2 β 20 š, Peter Kolar »zu Pösting« (kje?) — 1 funt 2 β, Nikolaj »der Hoffer« na Muti od travnika ob Bistrici plača — 3 β.

F. Vinska davščina (»perkrecht«) v Mariboru.

Vomebparth (? ni dobro čitljivo) mora dati letno »3 Pergrechtmaas, item Pergpfening 1 β 4 š«, Korin v Kamnici daje mošt, potem vinskega davka 1 β 2 š in od bajte 3 β, Lienhart Schillingburg v Mariboru daje mošta 4 dunajske merce (»Stadtwiener mass«).

G. Podložniki, »weliche der Herr Ceiser soll vorhero innegehabt«, ki spadajo tudi v Auničev urad in morajo služiti župniku za njegovo mizo:

Kušter v Gortini — 1 funt 4 β, Sekolovnik pod Planino (»unter der Albn« = južno od Sv. Antona) — 4 β, Vrezovnik in Paur pri Sv. Danijelu vsaki po — 2 funta 5 β 10 š, Golob na Višnji gori (Št. Janž) — 2 β, Vid Fidler »zu Horbliz« (Orlica?) — 2 funta 4 β, Matej »zu Tischaliz«⁴⁾ — 1 funt 4 β, Valentin (istotam) — 1 funt 12 š, in od puše 7 β, Primož (istotam) — 1 funt 12 š, Štefan Tratnik daje od gozda pri Sv. Vidu 2000 komadov kolja (»khurze Stekhen«), in kolikor zahteva župnik drv za lastno uporabo. — Od mlina v Vuzenici z njivo vred »unter dem Gleinz-hoff« se plačuje 1 funt ter 2 kapuna in 2 kokoši.

H. Desetina.

Žitne desetine pri Št. Janžki fari »von Herrn Ceiser gekhaut«, dobi vuzen. župnik dva dela ali dva snopa, tretji del pa župnik v Šmartnu pri Slovenjgradcu; se plačuje — 3 funte. Dalje je desetina od 36 hiš, ki niso navedene, »in Muschenig und zu Tischaliz«, katero dobiva samo vuzen. župnik.

⁴⁾ »Tischaliz« je kraj med Bibovskim in Polnerjevim potokom v kat. občini Sv. Vid.

Potem od naslednjih hiš:

Od Škorjanca, Viehra, Kristana, Vohtera, Kecera, od Gleinzhofa, Tišinekovega grunta, od Rožinera in Kuhelnika. Dalje od Knesa »bey dem Gerichtberg unter dem Creiz und Weeg bey Unser liben Frau am Stain«, *) katero desetino že od nekdanj dobiva tuk. župnik.

Potem od polja, ki spada k vuzeniški graščinski pristavi [»Marhofsgrundten« = se še danes imenuje Marof] nad potom, dobiva župnik tretji del, dva dela pa graščak. — »Item mehr in vellig Landgericht zu Sald.« dobi župnik eno tretino desetine.

Tega urbarja sta se izdelala dva izvoda s signaturo deželnihi komisarjev Sigmunda barona Herberstein in Friderika pl. Schöffenberg in podpisom in pečatom gospoda župnika in arhidiakona, kojih eden se je izročil notranje avstrijski komori, (drugega so pa menda dali župniku).

»Actum Grätz den 24. Tag Aprillis des 1526 jars.«

(Letnica je izpisana z besedami.)

Schf.: zu Herberstein mp.

L. S.

Fridrich von Schöffenberg mp.

Ex commissione dni Regis.

Da je prepis istoveten z izvirnikom, potrjujem z lastnoročnim podpisom.

Gradec, 23. avgusta 1670.

L. S.

Hans Carl Jörg, Landschaftsregistrator in Steyer.

Drugi urbar (inventar), ki se še nahaja v prepisu v vuzen. nadžup. arhivu, se je sestavil kot priloga predajnega protokola Trauniker—Scholle l. 1625.; ta popis sta izvršila po ukazu nadvojvoda Leopolda deželna komisarja Hans Jakob Wäschl zu Thummersfelden in Hans Gobenhofer.

Navedli bomo le razlike napram inventarju iz l. 1526. Od onih v popisu l. 1526. sub A. navedenih nahajamo razen Andreja Irb vse iste

*) Zanimivo! Glej »Planinski Vestnik« leto XXV., šte. 2., str. 42, legendo o tej cerkvici, samo se mora glasiti ž. vrsta: »V onih nemirnih časih križarskih vojn...«

podložnike z istimi zneski, novi pa so ti-le: Bartl Jaše nad Velko — 2 β 22 š, Andrej Gradišnik pri Št. Janžu — 4 β, Adam Kozjak nad Velko — 1 fl 4 β, Gregor Lipuš v Radvanju 1 fl 4 β, Vid Liepl v Pernicah — 1 fl 4 β, Luka Paulič v Pernicah 1 fl 4 β, Gregor Sekolovnik nad Velko 1 fl 4 β, Marija Grozdovnik pri Št. Janžu — 1 fl 1 β 10 š, Alac Jelen v Pernicah 1 fl, — skupaj s prejšnjimi 18 podložnikov.

Sub B. nahajamo Primoža Raunak in N. Karbela z istimi zneski.

C. Podložniki D. M. na Kamnu v tem popisu manjkajo; jih je baje kaplan Wildpacher (okoli 1540—60) zapravlil, tako pravi kronika.

D. Davščina od njiv, vrtov in travnikov. Tukaj nahajamo navedena imena najemnikov, medtem ko je l. 1526. to popisano le v celoti.

Hans Ertl plačuje od njive v obmirju trga Vuženice	5 β 10 š
tudi od 2 njiv na spodnjem polju	2 β 20 š
Gregor Vindiš od njive na gornjem polju	3 β 6 š
Matija Kaučič od njive v obmirju	5 β 10 š
Peter Herhalt od njive v obmirju	5 β 10 š
dalje od vrta pri Dravi	24 š
Miha Vindiš od njive v obmirju	5 β 10 š
Tonjaž Kac od 3 njiv na spodnjem polju	6 β 20 š
Jedert Kerlak od njive na zgornjem polju	1 β 10 š
Nikolaj Jereb pri Kusovem brodu, od kosa njive »u n d- ter Khrich tberg« ob Dravi	5 β 10 š
Lipuš Hirschzehner od kosa njive (?)	6 β —
Vid Ertl Ferk od njive pri starem brodu	3 β —
Štefan Vindiš od travnika ob Cerkvenici	1 β 10 š
Primož Baronik od travnika pod Napredom ob potoku	1 fl 4 β —
tudi od njive v Dravčah	2 fl 4 β —
Juri Štampfer od travnika (?)	2 fl 2 β 20 š
tudi od vrta	10 š
Luka Plosonik od domca pod Petelinom, ki je bil preje travnik	4 β —
Primož Kerlak od njive	1 β 10 š
Krištof Pellinger Pader od njive ob Dravi	24 š

[so to menda sami tržani.]

E. Za temi sledijo v tem popisu desetine, pa ne vse; nadaljuje se sub 1. Od desetine v Št. Janžki fari se plačuje župniku kakor preje 3 fl. Dalje je desetina od 36 hiš pri Sv. Antonu;⁶⁾ od teli dobi eden del vuzeniški župnik, to iznese 2 fl 4 β, dva dela pa Šmartinski župnik (pri Slovenj-

⁶⁾ V urbarju (inventarju) je sicer napisano 26; to pa je očitvidno pomota, ker nahajamo naprej vedno številko 36.

gradcu). Potem je velika njiva, ki spada k cerkvi in je razdeljena v 38 pifenkov,⁷⁾ to imajo v najem tržani in plačujejo od 1 pifenska 18 š toraj skupaj na leto 2 fl 6 š 24 š

Ta davščina gre cerkvi; če pa hoče te njive uporabljati župnik za svoje gospodarstvo, mu gre prednost plačati pa mora ravno tako odpadajoči znesek.

Potem je travnik, ki meji na grajski travnik; od tega plačuje na leto 1 fl 7 š —

Dalje je še neko zemljišče pri Dravi nad križem med cesto in pešpotom, »bey vier Tag Bauleut« [koliko pa se plačuje, ni rečeno.]

F. Drugi urad.

Sledijo skoro vseskozi ista imena kakor l. 1526. sub E., le eden je več, »Herrscharft Marnberg«, ki plača od puše in travnika »in der Rab bey der Feistritz« 3 fl 6 š ; tudi davek je v isti višini kakor v prejšnjem urbarju, le da mora dati vsak podložnik še » $\frac{1}{2}$ Schoff« ali pa »1 Schoff«, ali pa zato 3 š ozir. 6 š .

Nekateri dajejo tudi naturalije, in sicer po 1 kozlička ali 1 jagnje, po 30—60 jajc, 2 svinjski plečeti, 1—6 kokoši; eden daje 200 »Spelten« (late), dva seno, (eden enega in drugi dva tovorov), trije drva (6, 8 in 16 tovorov) in eden 6 škafov rži in 7 škafov ovsav.

G. Vinsko davščino v Mariboru,

plačujeta Andrej Dorfniker (»jetzt Mathias Pinnter«) plačuje od vinograda »am Calsperg gelegen« mošta dunajskih meric 2, Leonhart Schleinkner tudi mošta dunajskih meric 4.

H. Podložniki,

katere je preje »Herr Amman⁸⁾ seel. innegehabt«; — sicer pa so tu navedeni točno isti podložniki z istimi zneski kakor 1526 sub G.

⁷⁾ »Pifang«, to so dolgi, ozki kosi njiv ob Dravi, ki se jim še danes tako pravi. V urbarju A/1 (1628—35) nahajamo med plačujočimi navedene tudi najemnike teh pifenkov; so to sami tržani, ki pa ne plačujejo od kosa 18 š (kakor pravi popis), temveč 6 kr, toraj 6 š več. Nevedem imena najemnikov, v oklepaju je število pifenkov.

Hans Pammer (2), Hans Scholing (1), Hans Pamer (2), Hans Feldt (1), Christof Pelz, vsleje Ciazian Friz (1), Juri Pelz (1), Irg Schuester (1), Urban Wunder (1), Juri Haberman (2), Lipuš Hirschzelmer (2), Hans Friz (1), Ruprecht Hainer (1), Mathes Hirko (1), Stefan Kompoš (1), Valentin Peronik (1), Valentin Windisch (2), Gregor Windisch (2), Stefan Ribič (1), Simon Plunder (1), Adam Petauer (1), Hans Schneider (1), Juri Windisch (2), Bertl Lampl (1), Sušič (2), Ilg Pamer (1), Nikola Silšič (1), Gregor Silic, vsleje Ruprecht Wauch (2), Ruprecht Streniš (1) in Mertl Lampl (1). — Kakor vidimo, je od teh 5 Hansov, (eden se sicer dvakrat imenuje, je pa gotovo isti.).

⁸⁾ Aman, vuzeniški graščak nekako od 1590 do 1607; s tem sta imela vuz. župnika Schiningen in Grundenius velike sitnosti in tožbe; tudi podložniki so 1606 vložili dolgovozno pritožbo proti njemu.

1. Desetine (nadaljevanje od E),

katere dobiva samo župnik od dole popisanih (od hiš, zemljišč, kmetij in drugih pritiklin):

Juri Vindiš, Pliembl, Skorjanc, Vieher, Kristan, Valter, Kecer, Lipušov in Došnikov dvor, Kuhelnik in od Kosovega broda. — Potem od polja, ki spada k vuz. graščinski pristavi nad potom eno tretjino desetine.

Nekoliko nejasen je naslednji odstavek, ki pravi, da ima dobiti župnik eno tretjino desetine od:

»bey Markht Saldenhofen und Burgesgrundt daselbs, am Schluesberg, zu Zeckern, in Muschenikh«, dalje v Vuhredu, pri Št. Janžu na Višnji gori, pri Sv. Danijelu, v Trbonjah in v Dravčah, ker potem še pravi posebej: »undt in g a n t z e n Landgericht Sald.« eno tretjino desetine, ko je itak že zgoraj navedel izven Ribnice, Hudega kota—Planine, Orlice—Janževega vrha vse.

K. Vršnik (»Saakhzehent«)

dajejo sledeči podložniki (v škafih):

Ime:	pšenice	rži	ovsa	ajde
Benvlk	1	3	4	$\frac{1}{2}$
Mežnar	$2\frac{1}{2}$	4	5	1
Paur	1	3	$3\frac{1}{2}$	1
Perisrat	2	$2\frac{1}{2}$	$4\frac{1}{2}$	1
Genahat	2	2	3	$\frac{1}{2}$
Grisot	$1\frac{1}{2}$	$3\frac{1}{2}$	$5\frac{1}{2}$	1
Božič	1	4	5	$1\frac{1}{2}$
Brezovnik	$\frac{1}{2}$	$2\frac{1}{2}$	2	$\frac{1}{2}$
Turnik	1	3	4	1
Uršnik	$1\frac{1}{2}$	$2\frac{1}{2}$	3	$\frac{1}{2}$
Desetnik	3	5	5	1

So to sami Danijelčani.

Po dva škafa ovsu dajejo:

Jevšnik, Mundlauf, Javornik, Stabnik, Mrak, Čučce, Kues »im Holz«, Grihen, Lužnik, Krones, Ptazonik, Božič pri Dravi, Vošner, Šrot, Verloren, Tavčman, Maršenk, Lebič, Repnik, Sedlnik, Ižek, Pohernik, Ladinik, Napret, Morč, Vindiš, Pteml, Vieher, Gosnlk;

po eden škaf ovsu pa:

Ptos, Peruš, Posod, Zaleten in Vrauš Javnik (? neznano ime).

L. Razno.

Vuzeniški graščak mora dati za mašo, ki se daruje vsak teden za rajnega Janeza Friderika Amana, en štrtinjak mariborskega vina (»Margtburgherlichen Wein«).

Sebastian Pretari, meščan in zdravnik v Mariboru (»Bürger und Pader zu Margtburg«), daje od vinograda »am Kalsperg« vsako tretje leto štrtinjek vina dače.

Lorenc Rauter »oder Mathias Lorber« (menda naslednik) daje od zemljišča in vinograda v Kamnici vsako leto vinske dače in desetine pol štrinjaka mošta.

[Kako se zadnji dve postavki ujemata s postavko G, ni jasno.]

Mošak plača »von sein aigen Grundt Zehentbestand«	1 fl 30 kr
Just istotako	30 kr.

Tudi ta urbar-inventar ni original, temveč prepis iz leta 1666. Na zadnji strani je opomba, ki pravi: »Notandum. Es sein zwar in wehrendten Haupt-Urbari noch etliche Stukh, Leuth, Zehent, Gült undt Gütter fürkhumben und namhaft gemacht worden, also das dieselben von diser Pfarr Gotshaus verwendet, versetzt, fürsendt undt fillerleyweis entzogen worden. Weillen aber diselben derzeit noch in keiner gewissen Richtigkeit, haben sie nicht können allhero gesetzt werden,« temveč se naroča župniku (l. 1666. Križaju), da mora vsepovsodi marljivo poizvedovati za odtujeno lastnino (»alienierte Gueter«) in jo z dobrim ali hudim zopet pridobiti cerkvi nazaj.

»Dessen Haupt-Urbari zu Urkundt und Bekreftigung hat sich allerhechst gedachter röm. kays. Rath Hauptman undt Vizethumb in Viertl Cilli des hoch vollgeboren Herrn Herrn Hans Baltasar Graf von Schruetenbach als gewanlicher Ambts Assignator verfirtigt, drin Herrn Jacobo Chrisai der heil. Schrift Doctor und von lhro päbstl. Heyl. confirmirten der kays. Hauptsparr zu Saldenhofen Pfarrer mit seiner aigenen Handschrift und Ambtpetschaft bekhreftigt imhandiget hat.

Actum Grätz, den 4. Julii in 1666 jars.«

(Prepis.)

Posamezne postojanke v urbarjih kot davčnih knjigah župnije Vuzenice 1627—1818.

Leta 1627. so podložniki plačevali:

1. osnovni davek (»Zins«);
2. 400% doklade (»Vierfach Steur drauf«);
3. »Rüst- und Wartgelt« = enkratni osnovni davek;
4. »für das Schoff«, polovico ali cel znesek, 22½ kr ali 45 kr;
5. »Robbatlgelt, različno ½ fl do 4 fl.

Ker je večina podložnikov namesto dajatev »in natura« tudi to plačevala v denarju, izvemo tudi cene teh dajatev: kozliček 10 ¢, piše 2—3 ¢, pleče 2 ¢, jagnje 12 ¢, 10 jajc 1 ¢. — Eden plača kot davek 7000 kolov.

Leta 1665. se plačuje:

1. Osnovni davek (»Zinsgelt«);
2. 400% doklade;
3. Telesni davek (»Leibsteuer«) = enkratni temeljni davek;
4. Prehrana (»Verpflegung«) = trojni temeljni davek;

5. »Landrobathgelt«, 4—33 kr;
6. »Robathgelt« 2 fl—7 fl;
7. »Ehrung«, večina po 15 kr, nekateri 7½ kr;
8. »Zehrung«, večina po 15 kr, nekateri 7½ kr;
9. »Amtsgebühr« 4 kr.

Od leta 1666. do 1698. se plačujejo z malenkostnimi izpremembami iste postavke.

Cene naturalij l. 1675.:

Seženj drv ½ fl, ovca 20 kr, 200 jajc 1 fl, pišče 2—3 kr, petelin 5 kr, kopun 10 kr, pleče 7½ kr, prase 45 kr, kozliček 20 kr, 100 lat (»Spelten«) 15 kr, žito, 1 škaif: pšenice 1 fl, rži ½ fl, ovsu ¼ fl.

Leta 1698. je opomba: »Auf das 1699 Jahr ist vor das Hochzeit Present der durchlechtig Frau Frau Wilhelmine Amalia ain Zinsfl. dergestalt verwilliget, das die Helfte die Herrschaft aus aigen Sökh, die ander Helfte aber der Untertlian bezalen solte. Dies ist verwilliget worden den 5. Juni, wird sich enden den 5. April sub poena executionis.«

Leta 1702. nahajamo novo postavko »Werbungsgelt«, toda pri nobenem podložniku ni označeno, koliko je plačal.

Zelo natančno je vodil urbarje nadžupnik Štefan Jamnik (Rušanec) od l. 1717. do 1740., in njegov naslednik do l. 1748. Na prvi strani vsakoletnega urbarja nahajamo napis: »Landtsanlage de anno . . .«, potem pa postavke, in sicer:

1. Osnovni davek;
2. 400% doklade;
- 2a) »Contribution« (telesni davek) = enkratni osnovni davek;
3. »Müllgelt von jeden Laufer oder Stampf« 1 fl;

4. Vojniška doklada (»Soldatenzuschlag«), 3- do 5kratni osnovni davek, vsako leto drugače;

5. »Verpflegszuschlag zur Bestreitung der Marschkosten und Vorspan«, ⅔ do ⅔ osnovnega davka;

6. »Recruten- und Rimonten Einbues« ⅓ do ⅔ osnovnega davka;

7. »Fleischleinbues« ⅓ osn. davka, v letih 1722.—29.; od tega da gospod sam ⅔, podložnik ⅓;

8. »Music imposto« ⅓ osn. davka od l. 1730. naprej.

Posamezne zanimivosti: iz opazk koncem leta 1717. in 1718. izvevmo, da sta cerkev in župnik plačevala desetino papežu (»päbstliche Zehent«) letno 40 fl. — L. 1720. se je morala plačati ⅔ doklada »zum Prinz Saxischen Hochzeit Präsent«, od tega da gospod iz lastnega ⅓, podložniki ⅔. — L. 1724. in 1725.: »Zur Landrobathwegsreparation ist von 72 fl ain man zu stöllen und zu dessen Verflögung auf 3 Monath 12 fl in Gelt zu bezalen der Anschlag gemacht worden.« od tega naj da podložnik ⅔ ali 8 fl in gospod ⅓ ali 4 fl. L. 1725. še povrh: »⅓ Zinsgelt zu Ihro Durchleucht erzherzogin Maria Elisabeth Brüssler Reis.« od tega da gospod polovico iz svojega, drugo polovico pa podložnik. Leta 1734.: »hat der Herr oder Gültenspossessor ohne Entgelt des Untertlians aus aignem Sökh

den $\frac{3}{8}$ Vermögenssteuerzinszuschlag abzuführen«; to postojanko nahajamo do leta 1738., toda variira od $\frac{1}{8}$ do $\frac{3}{8}$.

Leta 1736. je »Contribution topelt«, in sicer se porabi enkratni znesek kot ženitno darilo princu Donatiju.

Na koncu urbarja A/28 (1733—38) je še »Ordnung der Kälbergaben«, glasom katere je moral dati vsak podložnik župniku vsako tretje leto enotele in natura.

L. 1742.: $\frac{3}{8}$ doklada »donum gratuitum«, $\frac{1}{8}$ da gospod, $\frac{2}{8}$ podložnik.

L. 1743.: » $\frac{1}{8}$ Landtsbeytrag zur kgl. reservirten Hoffcassa«, mora dati podložnik sam.

O vojnih zadevah izvemo:

L. 1717. »sind von 46 fl ain man zu recrouten-stöllung angeschlagen worden«,

l. 1718. od 80 fl en mož;

l. 1720.: »pro hoc anno sunt 1000 Man recrouten verwilliget und von 72 fl ain Man zu verschaffen placidiert worden,« in sicer polovico teh 1000, toraj 500 mož »in natura«, drugo polovico pa v denarju »als von ain man 19 fl, von dem übrigen Belauf aber $\frac{1}{4}$ Werbgelt zu entrichten, als von 1 fl = 2 β.« Če pa cesarskemu dvoru tudi teh 1000 mož ne bi bilo dovolj in bi se zahtevalo »völlig quantum« 1736 mož, potem se za onih odvisnih 736 mož dovoli še »Einbues« $1\frac{1}{2}$ β (= 1.5/8) od osn. davka.

l. 1734.: se ima postaviti od 54 fl (dir. davka) en mož, v ostalem pa se ima dati $\frac{1}{4}$ fl »Werbgelt«;

l. 1735.: od 46 fl en mož + $\frac{1}{4}$ »Werbgelt«; »zur anderten Recroutierung von 105 fl ain man in natura, von übrigen fl aber ist nur $\frac{1}{8}$ Werbgelt zu bezalen verwilliget worden,« — torej dvojna rekrutacija;

l. 1736.: določenih je 1649 mož za rekrutacijo, in sicer se reluiira 1000 mož v denarju v četrtih Judenburg, Ensthal in Vorau, 649 mož pa se mora dati »in natura«, »welche zu erzeig die Giltensbesitzer in den Viertln zwischen Muhr und Traa und Cilli« od 44 fl postavijo enega moža, od ostalega pa $\frac{3}{8}$ »Werbgelt«;

l. 1738.: » $\frac{3}{4}$ Recrouten undt Rimonta Zuschlag zu Redimierung deren 2170 Recrouten, dan 463 Courass. und 232 Dragoner Pferd in Gelt,« — daje podložnik sam. Tega leta se mora dati tudi kot predujm za prihodnje leto (1739) »in natura« 521 mož, in sicer od 124 fl se postavi en mož, od ostalih pa se pobere $\frac{1}{8}$ »Werbgelt«;

l. 1741.: za bodoče leto (1742) je bilo dovoljenih 1664 mož tako, da se postavi od 46 fl en mož. Poleg je pripomba: »De dato 3. Nov. 1741 schreibt H. Agent Sartori von Grätz, das vor wenig Tagen im Landtag beschlossen worden seye, zu den vorigen Landsanlagen zu Bestrei-

tung der grossen Landsdefensions Unkosten $\frac{1}{2}$ fl anzuschlagen«, od tega naj da polovico podložnik, drugo polovico gospod iz svojega;

l. 1743.: dovoljenih 2000 mož novincev, polovico v denarju, in sicer je za vsakega moža po 20 fl plačati, drugo polovico pa in natura, se postavi od 38 fl davka en mož;

l. 1745.: pro 1746 dovoljenih 2000 novincev in 600 voj. konj, plača $\frac{1}{2}$ doklade podložnik. Tega leta se ima plačati razen redne še izredna kontribucija, »mit letzterer die ausser Landt abgeführte Winterquartiersbeytrag zu erzeigen kommt, unter welchen auch die landsfürstl. Stett und Markht begriffen«, — ima dati podložnik sam, toda koliko, ni pisano; najbrže dvojni osnovni davek;

l. 1746.: »hoc anno sunt pro 1747 antecomitaliter 3320 Recrouten, hievon das dritl mit 1107 Man in natura zu stellen«, ostali dve tretini se plačata v denarju; od 66 fl se ima postaviti en mož. To leto je davek za mlin (»Müllgelt«) 2 fl;

l. 1748.: za leto 1749. je bilo dovoljenih 2435 novincev, potem 590 konj za kirasirje in 296 konj za dragonce; se plača $1\frac{1}{2}$ doklade.

V letih 1749. do 1764. nahajamo skoro neizpremenjeno iste postavke kakor zadnja leta (1746—48), toda brez detajlne specifikacije.

Šele leta 1772. nahajamo pri podložnikih prvič navedene tudi številke; ni pa jasno, kaj naj te številke pomenijo, ali lišne številke ali kaj drugega, ker so označeni podložniki šele leta 1780. po tekočih »Urb. Nr.«, in sicer 1—70 po vrsti, kakor so vpisana imena, potem pa Urb. Nr. 91 »Piarre Marburg, Gräzer Vorstadt, Johann Melchior Remblische Erben«, ki dajejo od vinograda »in Carlsberg« vsako tretje leto štrtinjek mošta, in Urb. Nr. 157 v župniji Kamnica Nikolaj Tobias, ki daje vsako leto pol štrtinjeka mošta.

Leta 1772. imamo tudi novo doklado na meso (»Fleischauflag«), daje vsak podložnik od 30 kr do 1 fl 30 kr.

V letih 1791—1807 se je plačevalo:

1. Na rustikalni davek $10\frac{1}{2}$ kratno doklado,
2. $\frac{1}{2}$ zemljiški davek; 3. mesna doklada po 30 kr,
4. predprega (le nekateri v približni višini enkratnega rustik. davka),
5. vojna dača (v višini troj ega rustik. davka),
6. davek za dolgove (po 5/ kr ali pa 1 fl 6 kr),

vsak pa plača tudi dominikalni davek v znesku od 1 fl do 10 fl, potem še »Stiftzehrung« 15 kr, relucijo robote, in še daje vsak podložnik vsako tretje leto eno tele.

Leta 1806. je podpisan: Ribitsch, Liquid. Koär.

Leta 1811. (v urbarju AB/32 zadaj) se plačujejo do 15. marca postavke kakor l. 1808., od 15. marca, ko je denar kar čez noč padel na $\frac{1}{5}$ prejšnje vrednosti, pa precej zvišane:

1808	1811 od 15./3. naprej
Rustikale do 15./3. trojno	petkratno
$\frac{1}{8}$ zemljiški goldinar	štirikrat toliko
davek od dolgov	ostane
mesnina 30 kr	1 fl 45 kr
razredni davek 126%	»Personalsteuer«, zelo različno
sovražna invazija, okoli 10% rustik.	--
cestni prinos 8—30 kr	--
vžitni prinos 15 kr	52 $\frac{1}{2}$ kr

Leta 1812. nahajamo te-le postavke:

1. 10 $\frac{3}{4}$ rustikale »samt $\frac{1}{2}$ Zuschlag«;
2. $\frac{1}{8}$ zemljišk. gold.;
3. mesnine 30 kr;
4. davek za dolgove po 51 kr ali 1 fl 6 kr;
5. Osební davek = dvojni razredni davek iz l. 1808;
6. Drugi osebni davek, skoro v isti višini ko prvi;
7. Rekvizijski prinos, okoli 60% od postavke 1;
8. Oddaja žita, povračilo, vojni prinos, $\frac{1}{4}$ do $\frac{1}{2}$ postavke 1;
9. donesek za ceste 10 kr do 1 fl 10 kr;*)

Od leta 1813. do 1818.:

1. Kontribucija (kakor 1812 post. 1.);
2. = leta 1812. post. 2.
3. = leta 1812. post. 3.;
4. osebni davek in za dolgove, 20% do 100% post. 1.;
5. Kasarnski prinos 1—2 fl;
6. Prinos za šolske potrebščine okoli 20 kr.

Šele leta 1819. so enotno preuredili davke in se je potem plačevalo naprej le: dominikale in pa relutum za roboto.

V nadžup. arhivu se nahajata tudi še dve lično vezani mapí, ki vsebujeta dve pogodbi o odpravi tlake (»Robothabolizionskontrakt«), ter pripadajoče urbarje. Besedilo obeh pogodb je dobesedno isto, le številke so različne. Uvodoma čitamo:

»Nachdem Se. k. k. apost. Maj. mit Allerhöchsten Hofrescript vom 10. febr. 1783 allergnädigst zu verordnen geruht haben, daß auf den gesamten Kameral, geistlichen und klösterlichen Gütern die dermahl bestehende Naturalrobbothen zum Vortheil des Staates und wesentlichen Aufnahme der Unterthanen in ewige Zeiten aufgehoben und in andere mit denen Unterthanen zu bedingen kommende Schuldigkeiten verwandelt werden sollen, so sind in Folge des allerhöchsten Befehls zwischen der Kameralgiiteradministration in Steyermark, Kärnten und Krain im

*) Kakor vidimo iz gornjih postavk, nam pravzaprav svetovna vojna ni v oziru bremen prinesla nič novega.

Namen des Religionsfonds als Grundobrigkeit an einen, dann den sämtlichen Unterthanen mit Einschluss ihrer Erben und Grundesnachfolger der in Cillier Kreis gelegenen Hauptpfarrkirche (—hof) und Filialgulten zu Saldenhofen an anderen Theil nachstehende Wechselseitige Verbindlichkeiten und respektive Kontrakt verabredet und beschlossen worden«:

Sledi 15 točk pogodbe, izmed katerih pravi prva, da cerkev odveže svoje podložnike počimši s 1. januarjem 1787 na večne čase vsake dotedanje »Fuss-, Hand- und Zug-Naturalrobbothpflicht«; podložniki a) cerkve pa se zavežejo, da bodo letno do konca oktobra (»bis Ende Weinmonath«) plačali 94 fl relucije, in sicer v denarju 62 fl 40 kr (²/₃), ostalo pa v pšenici ali rži ali ječmenu ali ovsu po določeni nezvišljivi ceni: en vrhni avstr. mernik (mecer) pšenice po 2 fl 30 kr, rži (žita) po 1 fl 42 kr, ječmena po 1 fl 36 kr in ovsu po 48 kr; b) župnikovi pa 37 fl 20 kr, in sicer ves znesek v dež. pridelkih: v pšenici ali rži ali ječmenu ali ovsu.

Vse naslednje točke določajo točno, kako se je ravnati v posameznih slučajih.

Pod pogodbo je državni pečat, pod njim pa podpis: »Joh. Hamer, I. O. Gubernalrath, Administrator der I. O. Kameralgüter, steyermärkischer Hofkommissar im Robothabolizionsgeschäft.« Potem so podpisani: Franc Mrak, nadžupnik v Vuzenici,

× Gregor Mateoschlitsch, podložnik vuzen. nadžupnije kot odposlanec (zastopnik) cerkvenih podložnikov

× Valentin Schwighard (istotako)

»Joh. Math. Rosenblum (!), Amts-Schreiber der Kameral-Herrschaft Mahrenberg, als erbetener Fertiger obiger Deputierter.«

»Vorstehender Kontrakt ist von mir denen Unterthanen bedeutlich vorgelesen, in windischer Sprach wohl begreiflich gemacht und von ihnen willfährig angenommen worden; beschehen in dem Hauptpfarrhof Saldenhofen den 1. May 1787.

M. Ant. Graf von Aichelburg

k. k. Kreiskommissaire in Cilli.«

Na drugi strani je verifikacija in potrditev potom vlade na Dunaju dne 28. julija 1787.

Podpisi nečitljivi.

V posebnem zvezku sledi potem pripadajoči »Urbarium der Hauptpfarrkirchen« in posebej »Urbarium bei den Hauptpfarrhof«; oba skupaj izkazujeta 91 podložnikov.

Ker sta urbarja kot prilogi pogodbe natančno specificirana tudi glede robote do leta 1779., vidimo v koloni $\frac{3}{4}$, da je večina podložnikov dala robote na leto po 2, 4 ali 8 dni, eden 30 dni, osem pa jih je, ki so morali robotati letno po 156 dni.

Reluiralo se je tako, da se je eden dan robote zaračunal po 10 krajcarjev.

Kakor je že prej omenjeno, je v istem arhivu tudi 9 knjig o bernjki, ki so jo morali dajati župniku vsi župljani. Niso to sicer nikaki urbarji in za pravo ne spadajo v okvir tega spisa; ker pa so v krajevno-zgodovinskem pogledu iz dveh razlogov zelo važne, namreč 1. ker nam je v njih ohranjen imenik vseh kmetij [vuzen. župnije] iz 17. stoletja, izvzemši trg Vuzenico in seveda one občine, ki so spadale pod vikarijat Ribnico, in 2. ker nam ta imenik tudi pove, koga podložniki so bili ti kmetje, — podam tu kratko opis. Podatki so vzeti v glavnem iz knjige »Coll. 2.«

Bernjo so dajali v teh-le občinah:

✓ **Vuhred:** Hirschman, Šošner, Kačedonik, Rihtarc, Božič, Lesjak, Trunk, Rejak, Novak, Zemlak, Pinter, Rožen, Kvintan, Urban, Knaver, Lah, Knez, Behaim, Kalser, Benedikt, Polner (21 pos.).

✓ **Sv. Vid:** Prazniker,¹⁾ Kreil,¹⁾ Gracej, Ruprecht, Primus, Bukovnik, Vitrnik, Riečnik, Kus — brodnik, Herman, Štefl, Fajdl, Kus v vesi, Heibling v vesi, Vašner, Vahter, Sojnik, Vigounik, Kvasnik, Mak, Tešinek, Blažič, Sevcnik, Naveržnik, Jerbič, Jevšnik, Hrastnik, Kompoš, Lužnik, Mundauf, Žebrek, Kolar, Meršnik, Menik, Gornji (Matej) in Spodnji (Gašpar) Pogorevc, Mrak, Pogač, Javornik, Slabnik, Čuče, Kus v gozdu, Hergolt (ali Perkuš), Griben,²⁾ Kanop,²⁾ Peteln,²⁾ Lužnik²⁾ v gozdu, Vigounik (zgornji), Kogler, Medved, Plazonik,²⁾ Vošner,²⁾ Šrot,²⁾ Verloren,²⁾ (54 pos.).

✓ **Sv. Anton:** Dojnik, Pečrnik, Jamnik, Hanel, Jelen, Koprivnik, Malej, Kristan, Pintor, Hudernik, Brunčko, Kuternik, Smodej, Glaser, Lorenci, Vamlek, Hodnik, Mrak, Plužnikar, Vietrih, Železnik, Slatanah, Ravnjak, Vunder, Verovnik, Čauko, Liešnik, Hribernik, Vidman, Kremlak, Osrednik, Kognik, Prohart, Skrelovnik, Peronik, Pečnik, Mrakič, Robnik, Doier (39 pos.).

✓ **Sv. Primož:** Lebič, Tavčman, Repnik, Sedelnik, Rebernik, Noibirt (Hajzl), Plaz, Ižak, Polhernik, Pušnik (Jezernik), Ladinik, Peruš, Škrube, Žvirce, Morl, Napret, Posod, Franc, Brodnar, Maček, Hren, Bukovnik, Hartl, Šiler (24 pos.).

✓ **St. Janž:** Žvikart (na Planini), Sabodin, Mošak, Jušt, Pristovnik, Duh, Tratnik, Kuplen, Mraulák, Črešnik, Vauh, Vindiš, Urbanc, Železnik, Vahter, Stoper,³⁾ Lipuš, Kuhelnik, Kecar, Krones, Hartman, Draučbahr, Cank, Razbornik, Pust, Pliemel, Pok, Levovnik, Špalir, Rupše, Podlesnik, Pobernik, Vrhovnik, Pokeršnik, Štili, Pečovnik, Nadles, Pušičnik, Jelovec, Peh, Trauncker⁴⁾, Zaleten⁴⁾, Riečnik⁵⁾, Šterjak⁴⁾, Boronik⁴⁾ (45 pos.).

✓ **Dravče:** Boronik, Jemonik, Galob, Vraževnik, Tepej, Črešnik, Žvikart, Hanž, Jamnik, Huter, Gradišnik, Karbét, Harnik, Kruppl, Breznik (14 pos.).

✓ **Trbonje—Sv. Danijel:** Kristan, Vicher, Proje, Kurej,⁴⁾ Šrotič,⁴⁾ Taušl, Stražišnik,⁴⁾ Heibling, Mikuš, Galun, Lauko, Korat, Sušter, Sarko, Pungartnik, Podlauf, Heršolt, Lapuš, Brodnik, Milner, Sitar, Miklau, Cigul, Viedl, Gačnik, Rebernik, Hojnik, Mežnar, Bauer, Perisrat, Jenohet, Grisolt, Božič, Brezovnik, Hergolt, Lešnik, Kremžer, Dvornik, Šamp, Kognik, Uršnik, Desetnik, Zabernik, Galer, Nastop, Urban, Vrikl, Vrhovnik, Kiperc, Potočnik, Gučej, Kumše, Hanže (ob potoku), Apačnik, Gosnik (56 pos.)⁶⁾

¹⁾ Spadata danes pod Vuhred.

²⁾ Spadajo danes pod Sv. Primož.

³⁾ Spada danes pod trg Vuzenico.

⁴⁾ Spadajo danes pod Dravče.

⁵⁾ Spada danes pod Sv. Danijel.

⁶⁾ Skoraj vsa ta imena nahajamo danes kot domača imena kmetij.

Seznam

vuzeniške žup. bire (ali bernje) v drugi polovici 17. stoletja.
(po občinah in gosposkah.)

Gosposka	Občina							Skupaj
	Vuhred	Sv. Vid	Sv. Anton (s Planino)	Sv. Primož (s Planino)	Št. Janž	Dravče	Trbonje Sv. Danijel	
Galenhofen	2	1	4	2	1	—	3	13
Puhenstein	2	5	4	—	1	2	10	24
Samostan v Marenbergu	13	26	15	12	14	5	21	106
Benef. v Vuzenici	1	—	—	—	—	—	6	7
Župnija v Vuzenici	2	10	10	2	10	4	7	45
Gleiniz	1	8	1	1	12	—	—	23
Landsberg	—	2	—	—	—	—	—	2
Šmirenberg		1	—	—	1	—	1	3
Kienhofen		1	1	3	1	2	3	11
Benef. v Marenbergu		—	2	—	1	—	—	3
Ivniški			1	—	1	—	—	2
Lehen			1	—	1	—	2	4
Thumersfelden				4	—	—	—	4
Alt Püreick					1	1	—	2
Gradišče					1	—	—	1
Sv. Martin (pri Sl. gr.)							1	1
Podr. Št. Janž							1	1
Samostan Št. Pavel							1	1
Skupaj	21	54	39	24	45	14	56	253

Priložena tabela nam kaže, katerih gosposki podložniki so ti bili, in vidimo, da je na prvem mestu samostan v Marenbergu, — naravno, ker so z vuzeniško graščino prešli tudi vsi njeni podložniki v samostansko last. Na drugem mestu pa je župnija Vuzenica, — toda ne kaže, razpravljati o vseli gosposkah, ker bi nas to zavedlo predaleč.

Od teh kmetij je dobival vuzen. župnik bernjo: po en piskerc ali en škafr rži, isto množino ovsa, 1 ali 2 plečeti, 1 ali 2 sira, in 5 ali 10 jajc; nekateri, (oni, ki bi dajali le del tega), so plačevali bernjo v denariju, in sicer v Vuhredu 4 ($\frac{1}{8}$ kr, $\frac{1}{10}$ kr, $\frac{2}{30}$ kr), v Št. Vidu 8 ($\frac{1}{4}$ kr, $\frac{2}{6}$ kr, $\frac{1}{8}$ kr, $\frac{1}{11}$ kr, $\frac{1}{12}$ kr, $\frac{1}{15}$ kr), pri Sv. Antonu 17 ($\frac{1}{6}$ kr, $\frac{2}{8}$ kr, $\frac{2}{12}$ kr, $\frac{2}{15}$ kr), pri Sv. Primožu 9 ($\frac{2}{6}$ kr, $\frac{2}{9}$ kr, $\frac{1}{10}$ kr), pri Št. Janžu 17 ($\frac{1}{6}$ kr, $\frac{1}{8}$ kr, $\frac{1}{10}$ kr, $\frac{1}{12}$ kr, $\frac{1}{15}$ kr, $\frac{1}{20}$ kr, $\frac{2}{24}$ kr), v Dravčah 2 ($\frac{1}{16}$ kr, $\frac{1}{15}$ kr), v Trbonjah pri Danijelu 4 ($\frac{1}{4}$ kr, $\frac{1}{8}$ kr, $\frac{2}{10}$ kr); razen tega pa dajejo nekoli tudi še vršnika dva škafr ovsa, in sicer pri Št. Vidu 12, pri Sv. Primožu 12, pri Št. Janžu 4, v Dravčah 1; v Trbonjah pa dajejo vršnika: eden da 2 škafr ovsa, 9 pa jih daje po: $2\frac{1}{2}$ do 5 škafov rži in 2 do $5\frac{1}{2}$ škafov ovsa.

Če pomislimo, da so navedeni posestniki plačevali to bernjo le kot neznamenat del rednih davkov, potem šele vidimo, kaka bremena so to bila, in da so pač oni čas bili kmetje mnogo hujše obremenjeni kakor so danes, čeravno so mogoče manje tarnali.

Precejšen del krajevne zgodovine nam je ohranjen v teh starih knjigah, iz katerih je tudi Slomšek povzel največ podatkov za svojo vuzeniško kroniko.

H koncu smatram za prijetno dolžnost, da se na tem mestu najpriščneje zahvalim za radovoljno pomoč in prepustitev vseh urbarjev za sestavo tega spisa čast. gd. duh. svet. Štefanu Pivcu, dekanu in nadžupniku v Vuzenici, in g. M. Doblingerju, ravnatelju deželnega arhiva v Gradcu. — Pis.

Žički rokopis: češka velikonočna pesem.

I. Nahajališče in tekst.

Jos. Mravljak.

V prvem zvezku »Beiträge zur Kunde stn. Geschichtsquellen« je objavil J. Zeln članek »Verzeichnis der Handschriften der k. k. Universitäts-Bibliothek zu Graz«. Na strani 36. se zadnji odstavek glasi: »c) Slavisch. 36/7. — Pap. XV. 4°.

In der Mitte ein slavisches (slövenisches?) Lied an die h. Maria: Wnoh wsse mahuci — — — — wyecznye chwality.«

Na podlagi tega podatka sem se hotel prepričati, ali je morda pesem res slovenska. Po gornjih podatkih se mi je predložil neki rokopis, ki je imel novo numeracijo 616; bili so to »Tractatus et sermones Henrici de Hassia,« — ni pa bilo v njem nobene slovanske pesmi. Šele po daljšem iskanju se je konstatiralo, da je bila številka 36/7 v stari notaciji dvojna, in prejel sem nato rokopis z novo številko 851. In res najdem na folio 182 pesem, kakor sledi:

Buoh wŕŕe maluci wŕtal zinrtwich zaduci chwalmesz
 Boha weŕŕely tot nam wŕiez piŕmo vely kyireley /
 Lezal trzydni whrobye dal proclaty ſoby bok ruczye
 nozye oby naliŕpazenye tobye kyon /
 Jefus cŕ. 1 wŕtal gieŕt nam naprzyclad dal gieŕt eznam
 zinrtwich wŕtaty ſbohem przibiŕwaty kyricon /
 Pane nali Jezyŕŕy vŕlys ſwogy rzyŕŕy nas hrzyeŕŕine
 krzyeŕtany protwe ſwaty rany kyon /
 Swate marzye ſynu odpuŕt hrzyeŕŕnym wynu pane
 jefu cŕte gyenz ſy wŕtal zagŕŕte kyon /
 O kraly nebeŕky wŕŕŕŕŕŕ ſwoy lyde¹⁾ czeŕky zbaw nas nuzye
 tito day nam dobre leto kyon /
 Wŕŕŕŕŕŕ naliŕy hŕŕŕŕŕŕ day pokoyne czaŕŕy jefu cŕte kraly at
 tye twoy tyd chwŕŕy kyon / Odpuŕt²⁾ naliŕye zloŕty wŕŕŕŕŕŕ
 nali bludow zproŕty day nam proŕwu dobrotu zwate
 czyrkwe gyednotu kyon / Margye zaduczye znebeŕſ
 ruozye ſtkwuczye proŕ zany hoŕŕpodyna ſweho myleho
 ſyna kyon / Wŕŕŕŕŕŕŕŕ ſwyety proŕte nam k tomu ſpo-
 mozte bychom ſwamy bydlŕly boŕŕa wyeczŕye chwŕ-
 lŕly. kyon /

Rokopis je iz prvih let 15. stoletja in je priŕel v Gradec leta 1782. ali 1783. iz razpuŕŕenega ŕiŕkega ſamostana. Da je nedvomno iz njega, nam potrjuje napis na prvi strani:

»Sancta Maria est doma (domina?) sancti Iohannis in Saicz ord. Carthusiensis.«

Veŕino rokopisa tvorijo latinske molitve, razprave, izvleŕki iz evangelijev i. t. d., nekaj malega je tudi nemŕkega (na fol. 181 neka pesem), — za nas pa je zanimiv edino radi navedene pesmi, tembolj, ker imamo za pesem (zgoraj) tudi p e t v r s t n e note.³⁾

¹⁾ e ŕrtano.

²⁾ d vrinjeno.

³⁾ Najlepŕo zahvalo izrekam gg. bibliotekarju dr. Kernu in dv. svetniku dr. Loserthu za naklonjenost in nasvete, s katerimi sta mi pri prepisovanju in fotografiranju rokopisa ſla na roko, istotako g. prof. dr. Burianu v Ljubljani za konŕno redakcijo teksta.

II. Transkripcija in nekoliko opomb k zgodovini in tekstu pesmi.

Dr. V. Burian, Ljubljana.

1. Transkripcija teksta:

1. Buoh všemohúci
vstal z mrtvých žádúci,
ehvalmež Boha veselí,
tot' nám vše(ž) písmo velí.
Kyrieleison.	6 O králi nebeský,
uslyš svůj lid český,
Zbav nás núzě tšto,
daj nám dobré léto.
Kyrieleison.
2. Ležal tři dni v hrobě,
dal proklátí sobě
bok, rucě, nozě obě,
na spaseńie tobě.
Kyrieleison.	7. Uslyš naši hlasy,
daj pokojné časy,
Jesu Kriste králi,
at' tě tvój lid ehválí.
Kyrieleison.
3. Jesus Kristus vstal jest,
nám na příklad dal jest,
(j)ež nám z mrtvých vstátí,
s bohem přebývati.
Kyrieleison.	8. Odpust' naše zlosti,
všech nás bludův zprosti,
daj nám pro svú dobrotu
svatě církve jednotu.
Kyrieleison.
4. Pane náš Ježiši,
uslyš svoji říši,
nás hřešné křes'tany ,
pro tvé svatý rány.
Kyrieleison.	9. Marie žádúcie,
z nebes ruože stkvúcie,
pros za ny hospodína,
svého milého syna.
Kyrieleison.
5. Svaté Mářie synu,
odpusť hřešným vínu,
pane Jesu Kriste,
jenž si vstal zajisté.
Kyrieleison.	10. Všichni světi prostě,
nám k tomu spomozte,
bychom s vámi bydlili,
boha věčně chválili.
Kyrieleison.

2. Češki zgodovinski viri soglasno kažejo, da je pesem »Buoh všemohúci« nastala že v začetku XIV. stol.; njena prva oblika je najbrž bil pristni trodelni lais, ki se je tekom časa s poedinimi interpolacijami razširil v deset in več kitic. S pasijonskimi igrami je prodrla v cerkev, kjer se je vzdržala še takrat, ko je bila že od njih ločena. Proti koncu XIV. stol. so jo peli pred ali po pridigi; v tem času je že bila najbolj priljubljena cerkvena pesem, ki so jo peli tudi izven cerkve. Najbolj zanimivo pri tem pa je, da so jo češki peli v Pragi celo Nemej in Poljaki, ki so si jo nekoliko po svojem transkribirali. Kar se tiče njenega teksta, je najbolj avtoritativen tekst, ki se je ohranil v rokopisu iz l. 1391. (praška univ. bibl.); v tem zapisu ima pesem 10 kitic. Njena notacija pa se je ohranila samo v husitskem kaneionalu iz l. 1420., toda brez teksta. (Glej Zd. Nejedlý, Dějiny předhusitského zpěvu v Čechách, Praha 1904, str. 249; Isti, Počátky husitského zpěvu, Praha 1907, str. 89—93 in 457.)

3. Kar se tiče naše pesni v Žičkem rokopisu, je navesti, da se njen tekst skoro popolnoma ujema s tekstom v praškem rokopisu iz l. 1391. V obeli je ista predlusovska staročeščina, enako število kitic (10) in v splošnem isti habitus pisave. Razložek se kaže le v brezpomembnih malenkostih. Ker pa njen zapis v Žičkem rokopisu ne kaže niti najmanjših sledov po slovenizmi, je torej na podlagi vseh teh momentov mogoče sklepati, da jo je mogel zabeležiti le rojen Čeh. Lahko je to bil kak češki kartuzijan, kateri je za časa husitskih nemirov moral pobegniti in si je končno poiskal zavetišča pri svojih sobratih v žičkem samostanu na Štajerskem, kar je tem bolj mogoče, ker so v tem času pripadale češke in štajerske kartuzije isti nemško-češki provinciji (Stegenšek, Dek. konj. 222). Češki kartuzijanci (ravno tako tudi cistercijanci) so bili namreč najpoglavitejši nasprotniki husitov in so zato tudi pri izbruhu husitskih nemirov najbolj trpeli: njih samostani so bili večinoma demolirani in mnogi so se razpršili širom sveta (Žik. Winter, Život církevní v Čechách II. Praha 1896, 690 in 693). Tako so se torej mogli znajti tudi na Štajerskem in Kranjskem, kjer so se pa kmalu, kakor je razvidno, začeli udeleževati tudi literarno. Po mnenju prof. Kidriča je njim mogoče celo prištet v zaslugo, da so prvi sprožili inicijativo k zabeleževanju liturgičnih formul v narodnem slovenskem jeziku. Poleg tega niso pozabljali protihusitske propagande (glej husitski traktat v Stiškem rokopisu!), kar je imelo gotovo svoj posebni pomen zlasti v času splošne Zigmundove protihusitske akcije. Ne celo izključeno, da so mogli imeti tudi svoj delež na ustvaritvi slovenskega javnega mnenja o čeških husitih. Je torej ta češki zapis v Žičkem rokopisu v neki zgodovinski in idejni zvezi z zapisi čeških cistercijancev (po mojem mnenju sta bila dva!) v Stiškem rokopisu.

4. Češki kartuzijan je opremil češko pesem v Žičkem rokopisu tudi z melodijo, katera se pa po mnenju prof. Mantuanija v poedinostih ne strinja z ono češko, katera se je ohranila v gori omenjenem husitskem kancionalu iz l. 1420. Ali jo je smatrati le za varianto iste ali pa za kak nov napev, bo treba šele dognati. Na vsak način pa se zdi, da je v žički notaciji ohranjena starejša oblika njene melodije. Ta notacija bi pa pomenjala, da je bila tudi žička pesem namenjena za petje. Ali so jo v žičkem samostanu res češki peli, je težko reči, toda gotovo se zdi, da jo je tam češki kartuzijanec res hotel vpeljati in zaradi tega jo je zabeležil z notacijo vred kot predlogo, po kateri naj bi jo kak sobrat-Slovenec prilagodil slovenščini. Ali se je to res zgodilo, je zopet vprašanje.

Izvestja.

Zadnji lov na volkove na Pohorju.¹⁾

Odredbe za lov na volkove:

1. Lov se vrši 11. sept. (1852) s sodelovanjem občin iz mariborskega in celjskega okraja.

2. Zbirališča za lovce so: a) Slovenjgraško sedlo, b) Mala Kopa, c) Črni vrh, č) Planinka.

Za vsako teh zbirališč je določen poseben vodja lova, ki se mora o vsem sporazumeti z vodji sosednjih rajonov.

3. Občine morajo za ta lov določiti spretne strelce, gozdarje in lovce ter gonjače.

4. Občine se razdelijo na posamezne rajone, in sicer:

a) rajon Slovenjgraško sedlo: Šmartno, Legen, Gradišče, Troblje, Pameče, Sv. Danijel, Trbonje, Dravče, Št. Janž nad Dravčami (vse občine iz okr. glav. Sl. gradec);

b) rajon Mala Kopa: Golava buka, Brde, Sv. Primož na P., Vuzenica, Sv. Vid (vse iz okr. gl. Sl. gradec), Hudi kot in Sv. Anton na Poh. (iz marib. okr. glav.);

c) rajon Črni vrh: Razborca, Dovže, Straže, Št. Ilj pod Turjakom in del občine Mislinje (vse iz glav. Sl. gradec), Janžev vrh, Orlica, Ribnica (iz marib. okr. glav.);

č) rajon Planinka: drugi del občine Mislinje (iz okraja Slov. gradec), Št. Lovrenc na Polh., Kumen, Recenjaki in Legen (iz marib. okr. glav.). Spodnji Dolč in Vitanje (iz celjskega okr. glav.).

5. Večji del strelcev se mora na določenih mestih zbrati onega dne (11. sept.) ob 8. uri zjutraj ter se morajo pokoriti odredbam vodij; nekoliko lovcev pa spremlja gonjače.

6. Gonjači se postavijo tako, da bode razdalja od enega do drugega 150 do 200 korakov, vrsta pa se ne sme nikjer prekiniti, temveč se mora vzdržati od vznožja do vrha. (Priložena slika je določevala zbirališča lovcev, občin in vrsto gonjačev.)

7. Gonjači morajo biti ob 10. uri dopoldne na vznožju vrhov na predvidenem mestu, tako da bode ob tej uri veriga sklenjena, na kar se začne premikanje navzgor.

8. O postavitvi gonjačev se imajo preje občine medsebojno domeniti.

¹⁾ Akt okrajnega glavarstva Slovenjgradec števil. 4683 od 7. sept. 1852, podpisan Globotschnig (okr. glav.).

9. Gonjači se morajo natihoma zbirati, ko pa začnejo goniti, morajo delati čim večji hrušč in trušč in streljati, — preiskati se mora vsako grmičje. Lovci naj bodo mirni. Od prebivalstva ta dan ne sme nihče v te rajone.

10. Lov se vrši samo na volkove, ne sme se zasledovati ali streljati nobena druga divjačina.

11. Če bi po izvršenem prvem pogonu bil potreben še drugi, odredi potrebno vodja celega lova.

12. Orožništvo ima paziti, da se vzdržuje red, in pomaga tudi inače pri lovu.

13. Premije so: za ubito volkuljo 25 fl, za volka 20 fl, za volka pod enim letom 10 fl; plača se iz crarskih sredstev.

To so navodila za lov, o njegovem izidu pa ni znano nič: menda so takrat iztrebili to zverjad na Pohorju, ker se najstarejši ljudje ne spominjajo, da bi se bil še pozneje tu ustrelil kak volk. Na volkove pa spominja še danes obilo volčjih jam; samo v vuzeniški kotlini šestero (dve nad starim gradom, dve pri Mravljakovem hribu — nad Jelovcem, ena nad Prohartom v Planini in ena nad Mačkom v Planini).

Josip Mravljak.

Donesek k poglavju o naših jožefincih in redemptoristih.

V ruškem župnišču se hrani kronika, ki jo je v nemškem jeziku napisal Janez Nep. Godina, rojen 27. aprila 1785 v Krabonošu pri Sv. Juriju na Šč., umrl 10. februarja 1876 v Rušah, kjer je 1829—1858 bil župnik, pozneje pa živel v pokoju. Njegovi zapiski so v prvi vrsti važni seveda za lokalno zgodovino, vendar se nahajajo vmes tudi stvari, ki so splošno zanimive. Godina se kaže v njih izrazitega jožefinca; ostro nastopa n. pr. proti praznoverju in očita duhovščini predjožefinske dobe, da je sama med ljudstvom gojila praznoverje, »denn es hat Geld getragen« (str. 68). Kot jožefinca ga označuje tudi Matija Wurzer, kapelan, pozneje župnik v Rušah, ki piše v svojem dnevniku (l. 1869.) o njem: »Godina so zastran narodnosti kakor sploh vsi stari duhovniki nemškutar, vendar zmerni in dobrovoljni. Kakor vsi Jožefinari vidijo blagor dežel v uradništvu in centralizmu, tako tudi ta gospod, zato jim je gibanje narodov zoperno. Godina radi berejo ali čitajo, imajo svoje gospodarstvo v nar boljšem redu, živijo zlo zmerno. Na večer le vživajo juho, in vira malo pijejo, še pred tsekini leti so ga celo ni pili. Dosegli so toraj lepo starost (84 l.). Njih obnaša je prijazna, resnobna in veljave polna. Obiskali so jih gredé včasí Slomšek, tudi nadvojv. Janez je večkrat k njim zahajal.«

Posebno zanimivo je v njegovi kroniki mesto (str. 34—36), kjer Godina pripoveduje, kako je l. 1834. prišel neki redemptorist iz Maribora v

Ruše izganjat hudiča. Kaže nam, kako zaupanje so redemptoristi (ki so šele eno leto poprej prišli v Maribor!) uživali med ljudstvom in kako so skušali svoj vpliv širiti, zlasti pa nam kaže v jarki luči nasprotje med njimi in jožefinsko duhovščino. V tem oziru se mi zdi naslednja Godinova beležka posebno značilna, zato jo priobčujem doslovno: »Im Jahre 1834 im Monathe März hat ein Ligorianer von Marburg in Rast aus einer kranken Weibsperson den Teufel ausgetrieben. — Eine gewisse Maria Ruttner vulgo Wurz Bäuerin in Rast war am Nervenfieber krank, und redete in ihrer Phantasie verwirrt, was im Nervenfieber gewöhnlich der Fall ist. Einige alte Weiber sagten: Der Teufel redet aus ihr heraus, man wird müssen um einen Klostergeistlichen nach Marburg schicken, denn unsere Geistlichen werden ihn nicht herausbringen können. Der Mann darüber erschrocken ist also gleich um den h. Mann nach Marburg gefahren, der dem Teufel Meister werden sollte. Alles dieses geschah ohne Wissen der heimischen Geistlichen. Der Mann Gottes kam richtig; die Leute liefen vom ganzen Dorfe zusammen, um zu sehen, was da kommen sollte, und auch einer meiner Kapläne befand sich versteckt (!) unter den Leuten, weil eine Satansaustreibung heutzutage wirklich etwas sehr seltenes ist. Der h. Mann bettete etwas, dann fragte er die Kranke über Verschiedenes, sie gab ihm jedoch keine Antwort; er bethete wieder, dann redete er sie wieder an; sie sah ihn längere Zeit star an, und sagte endlich: Kdo ti ti zherni vrak? poberi se od mene! und entfernte sich der Mann Gottes wirklich, und kam zum Pfarrer, er erzählte, daß er mit der Kranken nichts richten könne, und weiter auch mit ihr nichts mehr unternehmen werde — — Ich als Pfarrer habe zum Herrn Ligorianer gesagt: Lieber Freund! lassen Sie die Teufel in meiner Pfarre mit Fried, oder weisen Sie sich aus, daß Sie das Recht haben, in fremden Pfarren die Teufel auszutreiben. Die Teufel in meiner Pfarre gehen ihnen nichts an, die werde schon ich austreiben; ich bitte in solchen Angelegenheiten nicht mehr zu kommen, weil ich sonst meinen eigenen Exorcismus anwenden müßte, um den Teufel davon zu jagen. — Die hitzige Krankheit hat bey der genannten Person nach einer Zeit nachgegeben, und sie war wieder vernünftig wie früher, und so ist der Teufel, den der Herr Ligorianer nicht austreiben konnte, selbst fortgegangen.«

Morda v resnici Godinove besede niso bile tako ostre, kakor jih je zapisal v kroniko, brez dvoma pa zapis odgovarja njegovemu mišljenju in osvetljuje stališče jožefincev napram redemptoristom.

Janko Glaser.

O Aškerčevih Pohorskih cveticah.

V »Življenju in svetu« 1927, str. 98 s., poroča na podlagi Aškerčevih pisem prijatelju Turnerju nepodpisan avtor o pesnikovi nameri, da bi v

posebni zbirki obdelal motive s Pohorja. Sestavek je po vsebini zanimiv, po obliki pa žal ne zadovoljuje: citati so podani površno, razen tega samovoljno in slabo okrajšani, uvodne, vmesne in zaključne pripombe pa ali ne sodijo tje ali pa so brez stvarne podlage. Niti važnega (za obravnavano snov važnega!) vprašanja, ali se je Aškerc odzval Turnerjevemu vabilu ali ne, avtor ni dognal pravilno, kakor kaže popravek, ki ga je v istem listu, str. 157, priobčil g. A. Kosi.

Podrobno korekturo prepuščam — da ne bo nepotrebnega tratenja — celotni objavi Aškerčeve korespondence. Tu dostavljam le to, kar mi je o sproženem vprašanju znanega iz drugih virov: deloma iz Turnerjevih pisem drju Jos. Vošnjaku (v arhivu Zgod. društva), deloma iz razgovorov s pokojnim drjem Turnerjem in g. prof. Zidanšekom.

28. dec. 1908 piše Turner Vošnjaku med drugim: »Aškerčeve pesnitve »Akropolis in piramide« so tudi mene kakor Tebe prav razveselile. Upam pridobiti Aškerca, da bo proslavil tudi naše Pohorje: Nekoliko mi je že obečal; želi pa, da mu pripravimo dotični material, t. j. pesniško zanimive povesti itd. o Pohorju«.

Več slišimo o stvari v pismu 31. julija 1909:

»Ko je izdal Aškerc »Jadranske bisere«, sem mu bil brž pisal ter ga prosil, naj bi še na tak način nabral in izdal »Pohorskih cvetic«. Med tem pa je pesnik še odpotoval v Egipt in na Grško ter izdal knjigo »Akropolis in piramide«. Letos sem ga drugič opomnil, naj ne pozabi na naše Pohorje, za katero se že nemški pesniki zanimajo, in tako mi je končno Aškerc naznanil, da pride prvi teden avgusta k meni v Maribor in potem za nabiranje pesniških motivov na Pohorje. Dneva, kedaj pride, mi še ni naznanil. Pri meni v Mariboru se napravi program za potovanje na Pohorju: če bom jaz kaj ž njim potoval, še tudi ne vem; želim pa, da se Ti ob tej priliki z Aškercem kaj snideš. Kde in kako ne vem, dokler mož ne pride v Maribor; pa žal mi je, da imam za gosta samo euo sobo, torej za oba zajedno ne dosti komoditete. Na vsak način pa Ti brž poročim, ko Aškerc (!) pride, kako naj ukrenemo.

V Framu biva sedaj na počitnicah s svojo obitelji profesor Štrekelj. Aškerc pa se zelo luduje na Štrekeljna zavolj neke opazke v »Časopisu«; toraj še tudi ne vem, če mi bo mogoče »prijateljsko« združiti v Framu ta dva moža.«

Iz obeh pisem vidimo, da je misel na »Pohorske cvetlice« sprožil dr. Turner, ne Aškerc. Idejo so mu dali »Jadranski biseri«, vodila pa ga je želja, da bi Aškerc tudi njegovo Pohorje »proslavil«. To v Turnerjevih ustih ni bila fraza, kajti cenil je Aškerca visoko nad druge naše pesnike, zlasti nad moderno, tudi še v dobi njegovega propada. Nemški pesnik, ki ga Turner omenja, je Artur Achleithner, ki je ravno takrat po njegovih navodilih spisoval knjigo »Der Waldkönig«. Zanimiv je konec-

drugega pisma, ker kaže, da je Turner Aškercčev izlet na Pohorje nameraval izrabiti za spravo s prof. Štrekljem. (Zakaj se je Aškerc na Štreklja ludoval, gl. »Življenje in svet«, str. 83!)

S »prvim tednom avgusta«, ki je v tem pismu določen za pohorsko ekspedicijo, pa ni bilo nič. 5. avg. 1909 poroča Turner Vošnjaku, da Aškerc ne more priti, ker je zaposlen s sprejemanjem ruskih učiteljev in učiteljic, deloma tudi zaradi slabega vremena. Pismo zaključuje: »Tako je toraj z Aškercem. Menda pa potem, ko ruska invazija mine, ipak pride sem v Maribor in na Pohorje, kar Ti vse ob pravem času naznanim, da se snidemo«.

»Ruske invazije« pa še ni bilo konec, razen tega je nastala nova ovira: Turner je zaradi revmatizma moral v Krapinske Toplice. Od tam je 15. avg. 1909 pisal Vošnjaku: »Aškercu, od katerega sem danes glas dobil, da je 13. t. m. s pet 50 Rusov došlo v Ljubljano, sem pisal da ostanem do konca tega meseca v Krapinskih toplicah, on pa naj pride k meni meseca septembra. Upam, da bo tako najbolje ter da se snidemu (!) »za Pohorje« srečno in veselo«.

S tem je bil izlet preložen v september. V septembru je Turner bil zopet doma, kajti že 2. septembra piše Vošnjaku iz Maribora. Na Aškercu se nanašata v tem pismu le dva stavka: »Aškercu sem pisal, naj mi poroči kedar bi prišel v Maribor, pa še nimam nobenega odgovora. Menda zavolj slabega vremena ne«.

A že dva dni pozneje je Aškerc Turnerju pisal in obljubil, da pride »v ponedeljek 6. t. m.« (t. j. septembra). In to obljubo je (kakor je medtem pojasnil že g. Kosi) tudi izpolnil. Pripeljal se je iz Ljubljane s popoldanskim vlakom in bil seveda Turnerjev gost. Zvečer so nekoliko posedeli pri izbrani kapljici, Turnerjevem lastnem pridelku — in ravno to je postalo za stvar usodno. Drugo jutro, ko so nameravali na Pohorje, pride Aškerc iz svoje sobe ves mrk in grdogled: »Kedar gre prvi vlak v Ljubljano?« Prijatelj ga je miril, tolažil, bodril — a vse zastonj. »Celo noč nisem spal! Kedar gre vlak v Ljubljano?« In s prvim vlakom se je odpeljal. Na Pohorju, kjer so bili obveščeni in pripravljeni, da pesnika sprejmejo, in ga je predsednik Podravske podružnice SPD, g. Dav. Lesjak v Rušah, nameraval povesti v nekatere kmetijske pohorske hiše, pa so zastonj čakali . . .

Tako se je stvar, o kateri se je poldrugo leto vodila korespondenca, zaradi trenutne pesnikove indispozicije razbila. Kakor mnogo drugih primerov nam tudi ta »izlet« na Pohorje kaže, kako bolešno je bil Aškerc v zadnjem desetletju svojega življenja občutljiv.

V poznejših njegovih pismih nikjer ni več govora o Pohorju. Tudi Turner omenja zadevo samo še enkrat, 27. dec. 1909, ko piše Vošnjaku

o Achleitlmerjevem pohorskem romanu in pristavlja: »Škoda, da Aškerc ni imel potrebnega poguma za slično 'podjetje'.

V celoti se da o »Pohorskih cveticah« reči sledeče:

Pobudo za nje in brez dvoma tudi šablonski naslov je dal dr. Turner, in sicer krog Novega leta 1908, po izidu »Jadranski biserov«, Mor-da je ravno to glavni, notranji vzrok, da pesnik načrta ni izvedel, da se ga je oprijel. Prijateljeva ideja mu je ostala tuja; kakor vidimo iz ponovnih vprašanj v njegovih pismih, kako je s pripravami, ni imel zau-panja v njo. K temu so prišle še zunanje ovire: l. 1908, pesnikovo poto-vanje na Grško in v Egipt, l. 1909. najprej »ruska invazija«, potem Turnerjeva bolezen in odsotnost iz Maribora, končno slabo vreme.

Ko so bile slednjič vse te ovire odstranjene in je stal pesnik tik pred ciljem, mn je nenadoma zmanjkalo »poguma« . . . Stvar je propadla, ne da bi bila zapustila v Aškercvih pesmih kakršenkoli sled.

Janko Glaser.

Ljutomer v satirični italijanski vojaški pesmi.

Vojaki 97. (tržaškega) pešpolka, med njimi mnogo Italijanov, ki so bili v začetku svetovne vojne nekaj časa nastanjeni v Ljutomeru, so pri-nesli v Gradec s seboj sledečo pesem, ki so jo noč za nočjo z največjim veseljem in hrumom prepevali:

La canzone negativa.

Sull' aria delle strofette della «Gheisa».

Viaggiai con diligenza

Tutto l' austriaco imper

E presi residenza

Nell' alma Ljutomer.

È un luogo assai piacente,

Che gran ricordi lega.

Perchè tutta la gente

Qui ti risponde: »Ne ga!»

Ne ga, ne ga nič! Ne ga, ne ga nič!

Urschendorf, Wagendorf, Ljutomer.

(Ta odpevek se dvakrat ponovi za vsa-

kima dveina kiticama.)

Se andate all' osteria

Foderato di monete

È pieno d' allegria

Del vino voi chiedete:

La Mitzi v' offre arrosto

E pan di buona lega,

Ma in quanto poi al mosto,

Vi si risponde: »Ne ga!»

Andate poi in appalto
 Ad Est del campanile
 Chiedendo carla »Salto«
 Per discacciar la bile:
 Ma qual sciagura immensa!
 Il tabaccaio frega
 A fondo la dispensa
 E in fin vi dice: »Ne ga!«

Nel pommeriggio stanco
 Così verso le Ire
 Volete bere un bianco
 E andate al Gran Caffé.
 Vi viene poi il desiderio
 Di un bon bicchier di »Strega«,
 Ma il cammeriere serio
 Risponde: »Ne ga! Ne ga!«

Passale dal vacaro
 Per bere un buon m l e k o
 E vedi, o caso raro,
 Vi par d' udire l' eco.
 Non giova a chi domanda,
 Non giova a chi lo prega,
 Per sempre a ogui domanda
 Lui ti risponde: »Ne ga!«

Mia Lintomer del cuore
 Giacchè tutto mi neghi,
 Accogli per favore
 Un solo dei miei preghi:
 Son vecchio e nervosetto,
 La schiena mi piega,
 Hai tu d'offrirmi un letto?
 »Un letto? Ne ga! Ne ga!«

Tekst mi je napisal v Gradcu 13. nov. 1915 »Lotario Contento«, Italijan, o katerem so njegovi tovariši namigavali, da je pesem tudi sam zložil. Njegov podpis se mi je že takrat zdel psevdonim, vendar pa moža, ki je, kakor sem jasno videl, težko nosil vojaško obleko in s humorjem dušil skrb za dom, ženo in otroke, nisem maral nadlegovati z izpraševanjem. Ko sva si bila že toliko znana, da bi ga bil lahko vprašal, pa je bilo že prepozno: odšel je s tovariši vred v Galicijo.

Pesem sama je značilen produkt vojne; nastala je vsled frapantnosti, s katero se ljutomerski »Ne ga!« (= ni!) po vsebini in obliki sklada z italijanskim glagolom »n e g a r e«¹⁾. Nekaj sličnega je nastalo na zapadnem

¹⁾ V Veržeu je na zid nekega škednja napisal ital. vojak z vapnom: Villa Nega!
 (Op. ur.)

bojišču med nemškimi vojaki, ki so prišli med Francoze. Ko so zalitevali pri Francozih konjak, vino, pijače in sploh razne reči, so dobivali stalni odgovor: »il n' y en a plus«, ki bi se v »ljutomersščini« glasil »Ne ga (nič več)!« Počasi so razumeli smisel tega odgovora, toda zavrtal se jim je tako v ušesa, da so poleg prvotnega, pravilnega pomena začeli besedo »Naplü« rabiti tudi v pomenu »konjak« in »Francoz«. Enako pomeni v govoru francoskih tiskarjev fraza: »il n' y en a pas«, upravitelja skladišča! (Prim. članek K. Bergmanna: »Die französische Sprache im Munde der deutschen Soldaten« v »Die neueren Sprachen«, Bd. 25 = »Phonetische Studien«, Bd. 31, 1918, str. 236.)

Dr. Joža Glonar.

Bibliografski drobiž. V »Slov. bibliografiji« Dr. Fr. Simoniča je na str. 276 navedenih več Japljevih »Listov in evangelijev« raznih let; ni pa tam omenjena izdaja iz leta 1800., ki ima naslov: Lilti inu evangeli, na vlle nedele, inu prasuške zeliga lejta, l' perpuštenjam gnadlivilga, viloku vredniga firhlita inu gošpoda, gošpoda Mihaela, eden dvajletiga ilkoia, perviga višni ilkoia lublanikiga, na lvetlobo dani po novim testamenti od zli. v. gošpoda Jurja Japelna, korarja v' Zelovzi, itd. preitavlenim. V' Lublani, per vidovi Teres, Eger. 1800. — 8°, VIII + 402 str. — Črke na naslovni strani so vse tiskane z majuskulo!)

V narečju Slov. Krajine (Prekmurja) je izšla knjiga »Toldi. Versusko pripovédavanye, szprávleno po Arany János. Na vendi lezik ohrnyeno po Kardos János. Budapest, 1921. Hornyánszky Viktora stamparfja«. — Velika osmerka, 60 str.

M. Kovačič.

Slovstvo.

Povjest župe sv. Barbare u Bedekovčini. 1726—1926. Napisao Vjekoslav Noršić. Samobor 1926.

Ob proslavi 200letnice ustanovitve župnije Bedekovčina (Hrvatsko Zagorje), je sedanji župnik g. V j e k o s l a v N o r š i ć v obliki majhne brošure dal »u ruke svojih župljanov« kratko zgodovino domače župnije. Postanek in razvoj župnije, opis cerkvene stavbe in nje sestavnih delov, oltarjev, prižnice, orgel, zvonov, cerkvene opreme, farne ustanove, kapele, župnijska knjižnica, šola, zaporedna vrsta župnikov, kaplanov in učiteljev, to je v glavnem vsebina Noršičeve brošure, ki bo domačim župljanom gotovo zabavno, obenem pa poučno čtivo. Sedanja cerkev sv. Barbare je bila dogotovljena leta 1778. Zidana je v lepem slogu poznega baroka. Sedanji župnik je tekom zadnjih let dal cerkev skoraj popolnoma prenoviti. Zanimivo je, da so vsa ta dela izvršili slovenski umetniki, oziroma tvrdke. Akademski slikar Peter Markovič iz Rožeka na Koroškem je leta 1920. cerkev preslikal (15 fresko slik in 3 tempera), načrt za novi glavni oltar je naredil kipar Ivan Sojč iz Maribora (do njega izvedbe sicer ni prišlo), mariborski graditelj oltarjev Alojz Zoratti je leta 1922. prenovil prižnico in glavni oltar, leta 1924. pa še ostale oltarje, nove zvonove pa so leta 1925. vliče »Strojne tovarne in livarne« v Ljubljani. Ne vem, ali je to uspeh naše reklame ali znak priznanja in prijateljstva sedanjega gosp. župnika do Slovencev. Ker je knjižica namenjena v

prvi vrsti domačim župljanom, pogrešam zgodovinskih podatkov o posameznih vaseh, oziroma občinah. Tudi folklorističnih potez manjka. V ilustracijo teksta prinaša brošura tudi nekaj slik. — Knjižlica lahko služi kot vzor, kako naj duhovnik v svoji župniji obrača vso svojo pozornost predvsem cerkveni stavbi sami in nje opremi, župnijski kroniki in drugim zgodovinskim zanimivostim, ki se eventuelno nahajajo v župniji. Tudi pri nas bi bili taki zgodovinski opisi posameznih župnij velike važnosti za poznavanje domače zgodovine, le žal, da je na njih izdajo v današnjih razmerah težko misliti. Ljudstvo bi jih gotovo z veseljem čitalo.

M. Munda.

Volkslieder der Slawen. Ausgewählt, übersetzt, eingeleitet und erläutert von P a u l E i s n e r. Leipzig. Bibliographisches Institut. [1926.] 8°. 32^{ss}. 560 str. — Knjiga je izšla v Mayerjevi izdaji klasikov in nadaljuje delo, ki ga je pred 150 leti začel Herder in so ga pozneje gojili zlasti romantiki. Kakor pravi avtor v uvodu, je bil njegov namen, da seznani zapadno Evropo s slovansko narodno pesmijo, ker je poznanje te pesmi nujno potrebno za pravilno umevanje duševnega življenja Slovanov. Velik del njihove umetne poezije je tesno zvezan z narodno pesmijo, istotako skoraj vsa njihova glasba. »Slovanska narodna pesem je narodno-psihološki, imetnostno- in kulturno-zgodovinski dokument, ki mu po pomembnosti ni primere« (5*). Zastopani so v zbirki vsi slovanski narodi (Eisner jih loči 11!), vsak v posebnem poglavju, in sicer v sledečem redu: Velikorusi, Malorusi, Belorusi, Poljaki, Lužiški Srbi, Čehi, Slovaki, Slovenci, Hrvati, Srbi, Bolgari. Najbogatejši je izbor velikoruskih (88 str.), srbskih (68 str.) in bolgarskih pesmi (63 str.). Upoštevana je povsod samo lirika. Izbrana je snov po dveh vidihih: po značilnosti in pesniški dovršenosti. Kot najznačilnejši posebnosti slovanske narodne poezije se podčrtujeta erotična pesem ruske žene in ljubavna lirika balkanskih Slovanov, ki ji »v vsej evropski narodni poeziji ni enake« (7*). Odlikuje se zbirka po zanimivem uvodu, v katerem pisatelj označuje narodno pesem posameznih slovanskih narodov, še bolj pa po obsežnih pripombah, ki služijo stvarni razlagi teksta. Zlasti dragocene so v njih ugotovitve sorodnih motivov pri različnih narodih in bibliografija važnejše literature o predmetu.

Podrobno oceno posameznih poglavij prepuščam drugim; pomuditi se bočem samo pri poglavju, ki se tiče Slovencev.

Slovenski del obsega 35 pesmi na 20 straneh (283—302). V uvodu (str. 27* in 28*) čitamo, da se je naša narodna pesem pod različnimi vplivi (kat. cerkveno petje, alpski Nemci, deloma Italijani) oddaljila od srbohrvatske in dobila značaj zapadnoevropske narodne poezije. To velja predvsem za njeno glasbeno stran, pa tudi za metriko: namesto nerimanih verzov, ki so značilni za Srbohrvate, prevladuje pri Slovencih delitev v kitice, večinoma z rimami. Po tej splošni karakteristiki označuje prevajalec na kratko posamezne vsebinske skupine: obredne, svatovske, plesne, zaljubljene, vojaške, pивske, živalske in pobožne pesmi. Več ali manj v istem redu prinaša tudi prevode.

Če hočemo ugotoviti, kako je prevajalec rešil svojo nalogo, moramo odgovoriti na dve vprašanji: 1. kako je izbral snov, 2. kako je pesmi prevedel.

Pri izbiranju gradiva (namreč slovenskega!) žal ni imel srečne roke. Glavno napako je napravil s tem, da je veliko preveč protežiral pesem vzhodnega slovenskega ozemlja, pesem, ki čisto že naravnost prehaja v hrvatsko (n. pr. »Am Abend vor dem Georgstag« iz Stupnika pri Zagrebu in »Beim Hochzeitmahl« iz Koprivnice; prim. Štrekelj, št. 4985 in 5310). S tem nasprotuje samemu sebi, ko uvodoma trdi, kako se slovenska narodna pesem razlikuje od hrvatske. Saj se v resnici v marsičem razlikuje, a Eisnerjev izbor tega ne kaže, vsaj ne v zadostni meri. Najbrž je zavedla prevajalca v to enostranost težnja, da bi podal primere kolikor mogoče stare narodne poezije. A to naziranje se mi zdi zmotno. Če je Eisner hotel zbrati značilno antologijo

naše narodne lirike (in to je brez dvoma bil njegov namen!), bi te antologije ne bil smel sestavljati v prvi vrsti iz pesmi, ki žive morda edino še v Štreklju, in še tam nekatere le v enem zapisu. Če se je tekom stoletij slovenska narodna pesem oddaljila od srbohrvatske, kakor trdi pisatelj v uvodu, in dobila svoj poseben značaj, je bila njegova naloga, da v svojih prevodih podčrta ravno ta posebni, specifično slovenski značaj, in sicer po možnosti na podlagi pesmi, ki so znane po vsem slovenskem ozemlju. Da govorim konkretno: za primer »hrvatskega« sloga v naši narodni liriki bi zadostovalo dvoje, troje obrednih in svatovskih pesmi, vse drugo naj bi bilo tipično slovensko. Zlasti n. pr. »zaljubljene« pesmi, ki jih Eisner po krivici omalovažuje. V njegovi zbirki tvorijo to skupino pesmi »Vse tičice lepo pojo« (Štrekelj, št. 1136), »Delaj, delaj, dekle, pušlje« (1613 in varijanto), dve štirivrstni poskočnici (4607, 2845), »Jáz sem hodiu k ljubel v vâs« (1965), »Sinoči sen na vesti bija« (2111), »O gde si, lišni gospodar?« (2170), »V nedelo jutro vstala bom« (1663) in »Kaj si je zmislâ naš eesar, naš kralj?« (1524). Kdor količkaj pozna naše narodne, se bo začuden vprašal, kje so ostale pesmi »Kaj se ti, fantlč, v nevarnost podajaš«, »Že dan se mračí«, »Sem mislil snoči v vas iti«, »Nocoj pa, oh, nocoj«, »Regiment po cesti gre«, »Kje so tiste stezice«, »Pojdem u rute« in še cela vrsta poskočnic, od katerih spadajo nekatere po svoji epigramatski kratkosti in točnosti med bisere naše lirike. Slabo so zastopane tudi voljaške; vse, kar najdemo, sta tisti dve, ki sem jih navedel med zaljubljenimi na zadnjem mestu. O napitnicah pravi avtor v uvodu, da so »ein prächtiger Besitz der Slowenen«; med prevodi pa žal ne najdemo napitnice »Tri furmani mi peljejo«, ki jo Štrekelj pozna v 17 varijantah in ki v pesniškem ozlru brez dvoma prekaša vse druge. Skoraj popolnoma izločena je iz Eisnerjeve antologije elegična nota slovenske narodne pesmi. Kje je ostala n. pr. splošno znana »Gozdič je že zelen«? Kje slavna »Oj sijaj, sijaj, solnce«? A kaj bi naštevali! Že iz tega je dovolj razvidno, da slovenskega dela pisatelj ni dobro izbral.

Kar se prevoda tiče, je v glavnem uspel. Večnoma prevaja Eisner dokaj verno po originalu. Vendar mu je ušlo nekaj netočnosti. V kresni pesmi »Am Abend vor dem Georgstag« čitamo v izvirniku:

Sfalilo mu malo zlata,
Malo zlata za dva lata,

v prevodu pa:

Fehlt ihm Gold ein kleines Häuflein,
Klein Goldhäuflein für zwei Jährllein.

»Dva lata« nista »dve leti«, ampak, kakor jasno kaže varijanta v Štreklju št. 1172, »dva l o t a«. Mimogrede bodi še omenjeno, da je ta kresna pesem prav nesrečno izbrana, ker je v tu podanli obliki tako okrnjena, da je sploh še komaj umljiva. Kakšen je bil njen prvotni motiv, kaže zgoraj omenjena varijanta: v njej išče fant zlata pri očetu, materi, bratu, sestri — a zastoni; šele pri ljubi ga dobi. »Bolša ljuba neg 'sa družba!« se glasi zadnji verz. Brez te poante pesem sploh nima več pravega smisla. V pesmi »Pilgerlied« je prevajalec v drugi polovici prihodnji čas nadomestil s preteklim; zakaj, ne vem. Prej bi se dala opravičiti podobna izprememba v 2. in 3. vrstici svatovske »Bunte Bänder flattern« (»Te mo cveli v deveto deželo« — »Und wir r i t t e n« itd.), ker v naslednjih dveh verzih tudi izvirnik preskoči v pretekli čas (prim. Štrekelj, št. 5441). V božični (»Weihnachtslied«) »inoj en par bëlih gosje« (Štrekelj, št. 4812) ni »ein a n d r e r weißer Gänschen Paar«; najbrž je prevajalec veznik »ino[j]« zamenjal s pridevnikom »in, -a, -o«. Popolnoma krivo je prevedel drugi verz v pesmi »Als ich kam um Mitternachten«, kjer čitamo »müllte lang die müden Knochen« za slovensko »predolgo sen se zamudija« (Štrekelj, št. 2111); morda mu je delal preglavico vzhodnoštajski »zamudija«, vendar mi ni jasno, kako je moglo iz tega na-

stati »müde Knochen mühen« (!). Tudi 2. kitica omenjene pesmi je prevedena prav plehko. »Nimmer k a n n der Regen schwingen« (»Kolo«) ne odgovarja izvirniku: »Nisam d o š a o kola igrat« (Štrekelj, št. 5195). Kosova posmehulja »Poita mi jagra se solit!« (Štrekelj, št. 941) je v nemščini ostala žal — brez soli: »Nun, zürnen mag das Jägervolk!« Toda dovolj o besedilu! Kar se tiče metrike, je prevajalec v nekaterih pesmih premalo upošteval ritem, ki ga je našel v izvirniku. Večkrat nadomešča jamb, ki je značilen za slovensko nar. pesem, s trojcem. »V nedeljo zjutraj vstala bom« se glasi pri nem »Aufstehn will ich Sonntag frühe«; isto napako kažeta deloma »Als ich kam um Mitternaechten« in »Die kranke Amsel«. Tudi tipične kitice naših poskočnic ni posnel. »Weiß wie Mähe das Mägdlein — Und so rot wie Blut« nikakor ne odgovarja slovenskemu »Bela ko mleko — Rudeča ko kri«. Rime so deloma pridržane, pogosto pa tudi izpuščene. A to se mi zdi manjšega pomena, veliko važnejši je ritem: Z njim pesem diha, ritem ji daje življenje. Drug ritem — drugo življenje! V tem oziru smatram za edino pravilno, da prevajalec kolikor mogoče točno sledi izvirniku. Večinoma je Eisner to tudi storil — in ne brez uspeha. Nekateri prevodi so mu v resnici lepo uspeli. Med najuspelejše štejem »Weihnachtslied der Hirten« (zgoraj navedena vsebinska napaka pesniško ne moti), »Mädchen und Nachtigall«, »Drei schöne Mädchen waren mein«, »Jägers Begräbnis« in »Lang ist der Weg« (prevedena precej svobodno). Kdor hoče na konkretnem primeru spoznati vrline Eisnerjevih prevodov (seveda uspešnih!), naj primerja njegov prevod pesni »Drei schöne Mädchen waren mein« z Vrazovim, ki ga je Štrekelj natisnil v 2. zvezku, str. 501 pod črto.

Da bi se v 2. izdaji ves slovenski del glasil približno tako, kakor se glase te na koncu navedene pesmi, to je moja želja in v ta namen sem opozoril na nekatere pomanjkljivosti. Kljub tem pomanjkljivostim zanimivo in idejno bogato knjigo vsem priporočam. V celo platno vezan izvod stane 4,25 M.

V Mariboru, 23. januarja 1927.

J a n k o G l a s e r.

»Jagdgeschichte Steiermarks von B. R. Bachofen-Echt und W. Hoffer, I. Band, Materialien zur Geschichte des steirischen Jagdrechts und der Jagdverfassung, 1927, Leykam Graz. 8°, 318 + XX. strani, 15.— Schil.

Gornja knjiga je izšla prve dni januarja in ni moj namen oceniti jo, temveč hočem le opozoriti izvestne kroge na to delo, ki je pač menda edino te vrste. Ocene tudi najboljši zgodovinar ne bi mogel napisati. Kdo naj prekontrolira in pravilno oceni nad 200 arhivalnih virov iz obeh graških arhivov in vse ostale naredbe, patente, zakone itd. (skupaj 485 števil, ako prištejemo zadnje tri iz Slovenije)? Reči moremo le toliko, da je profesor Hoffer gradivo zbiral res marljivo in vestno, ker od leta 1391. do 1926. je objavljeno vse, kar se le količkaj tiče lova. Opazil sem pač dve netočnosti, katerih prva gre bržčas na račun stavca, stran 17 v števil. 34. se mora v zadnji vrsti pač glasil »... und 1 Schilling (ne 10) für den Luchskopf«, druga pa je na strani 61 pri števil. 102 »Stockbar von Saldenhofen« in se mora besedilo v ogletem oklepaju glasil: »Doch nur den Wildpoam auf Rott und Schwarzwild, gleichfalls die Rehpöckl und Reh. correctura ist vermug des Herrn Leonharden von Kholniz in gefertigten Kraufverschreibung bescheln« in je naslednja: »Reh, Hasen, Feldwildprat, Fux, Wolf und dergleichen, lautter ausgezogen und vorbehalten sein«.

In še ena opomba je od druge roke napisana: »Was aber den Wildpoam auf Rott und Schwarzwild anlangt, denselben haben wir uns (namreč nadvoj. Karol!) bey diser herschaft sowoll auf dem Amt an der Maut in Verkaufung solchen Stuckl inhaber der Kaufverschreibung lautter vorbehalten undt ausgezogen«.

Kar se tiče naše domovine, nahajamo med tem gradivom tudi mnogo stvari iz naših krajev, in hočem kratko omeniti le te: šte. 2. lovska pravica Celjskih meščanov (1461), šte. 9 iz urbarja graščine Planina (15. stoletja), šte. 20 iz Mozirskega urbarja (1524), šte. 74 iz urbarja Radgonske graščine (1572), potem gori omenjen vuzeniški urbar (1586), šte. 104 b, iz urbarja Kozjanske in Pilštanske graščine (1588), šte. 140 pravice in privilegiji Falske graščine (1638), št. 151 urbar graščine Šmirenberg (1643) in še precej specialnih naredb za Spodnji Štajer (št. 57, 71a, 154, 190b, 195, 248, 249, 280 in priloga za Slovenijo 1919—23). Razen tega se nanašajo seveda vsi splošni paktenti in naredbe iz prejšnjih stoletij istotako na naše kakor na gornještajerske kraje.

Kakor že naslov pravi, tvori, oziroma prinaša ta knjiga le gradivo za celotno zgodovino lova na Štajerskem. Izšli bodo še trije deli, tako da bode celo delo obsegalo štiri knjige, katerih prva dva dela bodeta bolj za zgodovinarje (drugi del bode »Wildbann u. Reissgejaid«), tretji in četrti pa za lovce, tehnika lova. Že po prvi knjigi je soditi, da bode delo temeljito in zanimivo, — želeli bi le, da se izdanje posameznih delov ne bi preveč zavleklo.

Jos. Mravljak.

Društveni glasnik.

19. decembra 1926 je imelo Zgodovinsko društvo XVII. občini zbor v čitalnici Studijske knjižnice, žal ob zelo slabih udeležbi. V otvoritvenem govoru je društveni predsednik prof. dr. Fran Kovačič opozarjal na pomen Zgodovinskega društva, ki bi brez njega ne imeli ob severni meji nobene organizacije za proučevanje zgodovine in narodopisja, ne imeli »Časopisa«, ne knjižnice, ki je postala temelj sedanji »Študijski knjižnici«, in tudi ne arhiva. V programatičnem govoru je zahteval nato naloge društva za bližnjo bodočnost. Posvečalo bo svojo skrb zbiranju umetnin, arhivalij, korespondenc in slik znamenitih mož, preiskovanju arheoloških najdišč, zbirki grbov slovenskih mest in trgov, sestavi vodnika po mariborskem mestnem muzeju, bibliografiji o naši zgodovini in objavi virov za zgodovino mest, samostanov in drugih historično važnih krajev. Zaključil je z željo, da bi našlo društvo v javnosti več zaslombe ko doslej, pa tudi več zanimanja za svoje znanstveno delo, zlasti med našimi politikami, ki se premalo ozirajo na zgodovino in njene izsledke. — Nato je tajnik Janko Glaser poročal o delovanju društva v zadnjih dveh letih, predvsem o njegovih publikacijah, o pridobitvah za knjižnico, muzej in arhiv ter o udeležbi na raznih proslavah. — Blagajnik dr. Radoslav Pipuš je podal podrobno poročilo o gmotnem stanju društva, ki je bilo manj ugodno, ker sta se postavki članarine in podpor v primeri s prejšnjimi leti znižali. Razen tega se slabo prodaja knjiga »Ljutomer«, za katero je samo tisk stal 38.000 Din. Račun za poslovno leto 1926 izkazuje 164.705,75 Din prejemkov in 162.485,71 Din izdatkov, torej 2220,02 Din prebitka.

Se je je imel odbor od zadnjega poročila tri: 5. januarja, 21. marca in 20. maja 1927, ter obravnaval na njih sledeče zadeve:

1. Odbor in članstvo. 25. februarja 1927 je umrl ravnatelj Matija Pirce, ki je od 29. decembra 1912 bil v društvenem odboru; na njegovo mesto se je pozval profesor dr. Maks Kovačič. Spomin umrlega odbornika je društvo počastilo s tem, da je namesto venca na krsto poklonilo 500.— Din Dijaški kuhinji. — Ker je dr. Pipuš odložil blagajništvo, ki ga je od ustanovitve društva vodil vestno in požrtvovalno, je njegove posle prevzel viš. ravnatelj Niko Vrabl. — Število članstva se je potom osebne in pismene agitacije nekoliko dvignilo; na novo se je prijavilo 40 članov, izstopilo, oz.

umrlo jih je 20. Med umrlimi le bil prof. Janko Košan dvakrat, od 28. maja 1903 do 28. novembra 1909 in od 3. maja 1923 do 26. oktobra 1924, društveni odbornik.

2. Denarne zadeve in Časopis. Državno podpero v znesku 15.000.— Din za proračunsko leto 1926/27 je društvo prejelo v treh obrokih. 6000.— Din podpore mu je naklonila mariborska mestna občina, 3000.— Din Posojilnica v Mariboru, 250.— Din Južnoštajerska hranilnica v Celju, 100.— Din Posojilnica v Framu, 80.— Din Hranilnica in posojilnica v Vuzenici ter po 50.— Din Hranilnica in posojilnica v Šmarju in v Žalcu. 1000.— Din je daroval prejšnji blagajnik dr. Pipuš. Vsem se izreka najlepša zahvala. — Sklenilo se je, izdati »Časopis« v večjem obsegu ko lani. — Razprava vsuč. prof. Dolenca o kmečkem dednem nasledstvu za časa veljavnosti gorskih bukev se je izdala tudi v ponatisu. V program se je sprejela izdaja fevdnih knjig celjskih grofov, ki jih pripravlja J. Mravljak. Sklenilo se je tudi, da se zopet uvede v »Časopisu« letni imenik članov.

3. Knjižnica in arhiv. Proti nameri, da bi se Študijska knjižnica premeštila drugam, je društvo vložilo ugovor; ostalo je pri starem. Naročila se je za knjižnico *Revue des études slaves*, Bolte-Polivka: *Anmerkungen zu den Märchen der Brüder Grimm* in *Český časopis historický* (l. 1925). Arhiva mestne občine društvo še ni prevzelo, ker inventarizacija še ni gotova. Razne ponudbe (med njimi šol. zvezek Stanka Vraza) so se zaradi pretiranih zahtev odklonile. J. Mravljak v Vuzenici je daroval več odtisov raznih pečatov.

4. Raičeva spominska plošča. Ker poteče letos 100 let od Raičevega rojstva, se je pokrenila akcija za vzidanje spominske plošče. Društvu le došlo v to svrho 1780 Din. Darovali so: Dr. Lovro Požar, vl. sv. v Ljubljani 100 Din; Lovro Kuharič, višji davčni upravitelj v Ljutomeru, 100 Din; Fr. Bratušek, župnik pri Svetinjah nabral 200 Din; Mart. Meško, č. kanonik in župnik pri Kapeli 50 Din; dr. K. Ozvald, vsuč. prof. v Ljubljani 25 Din; Fr. Toplak, župnik v Pišecah, 50 Din; dr. Matija Murko, vsuč. prof. v Pragi 25 Din; Frid. Horvat, župnik pri Vel. Nedelji, 25 Din; Rud. Jančič, kanonik v Mariboru, 40 Din; dr. Vek. Kukovec, odvetnik v Mariboru, 100 Din; Lovro Petovar, veleposestnik v Ivanjkovcih, 20 Din; Hranilno in posojilno društvo v Ptuj 150 Din; Okr. posojilnica v Ljutomeru 50 Din; Jan. Lenart, dekan v Šmartinu pri Slovenjgradcu 25 Din; Odbor okr. zastopa v Ormožu 250 Din; dr. Jos. Somrek, prof. bogosl. v Mariboru, 5 Din; Fr. Ks. Meško, župnik v Selah, 10 Din; Josip Meško, kaplan v Črenšovcih, 30 Din; Vinko Munda, kaplan v Mariboru, 25 Din; Spodnještajerska Ljudska posojilnica v Mariboru 500 Din. Vsem darovalcem se izreka najlepša zahvala. Odkritje plošče se bo vršilo 24. julija.

5. Spominska proslava Jovana Cvijića. Ob Cvijićevi smrti je društvo izreklo sožalje Akademiji v Beogradu, ki se je za to zahvalila. Da pa spomin velikega učenjaka primerno proslavi, je priredilo Zgodovinsko društvo 3. aprila ob 10. uri v čitalnici Študijske knjižnice posebno spominsko proslavo, na katero je povabilo zastopnike vseh mariborskih oblastev in korporacij. Po uvodnih besedah predsednika dr. J. Kovačiča je slavnostni govornik prof. Baš očrtal Cvijićevo znanstveno delo, kakor sledi:

»Loznica, ki je l. 1865. rodila Cvijića, je s svojimi, fantazijo preprostega in mladega človeka vzbujajočimi kraškimi pojavi rodila Cvijića-morfologa, s svojimi pestrimi etnografskimi in antropogeografskimi tipi pa Cvijića-antropogeografa.

Cvijić je svoji zemlji in celemu svetu v svojem štiridesetletnem znanstvenem delu odkril in prikazal geomorfologijo in antropogeografijo Balkanskega polotoka. Metodično je s svojim delom v terenu, iz katerega je črpal material, pokazal, da je vsa geografija disciplina, ki se izživlja direktno na tleh zemlje in ne v kabinetih v črpanju sniega statističnega materiala in njegove eventuelne kartografske uporabe. Glede

metode dela samega pa je ravno Cvijić najlepše pokazal, da mora znanstvenik začeti z analitičnim podrobnim delom, katero končno kroua s sintezo vsega svojega podrobnega dela. Neštete razprave so samo analitično zbrano gradivo za metodično sintezo vsega, za epohalno Cvijićevo: »Geomorfiologijo«, ki je izšla v dveh delih, (izdajo tretjega je prekinila smrt) in za večino aktualno: »La Péninsule Balkanique«, katere — zopet samo prvi del — je izšel v cirilici in latinici kot: »Balkansko poluostrvo i južnoslovenske zemlje«. V obeh delih pa ni Cvijić samo zbiratelj lastnih izsledkov, ampak sistematični metodik, ki ustvarja morfiologijo, ki temelji v lastni zemlji in sistem antropogeografije. V ustvarjanju sistema antropogeografije pa je prišel Cvijić od izrazitega morfologa k deželopisu: »Balkansko poluostrvo« je antropogeografsko etnografska regijografija.

Cvijićevo m o r f o l o š k o delo obstoji iz treh delov: iz proučavanja Krasa, tektonike in morfiologije Balkanskega polotoka in delovanja eksogenih sil (glacijacija, morska in jezerska abrazija, rečna erozija) na Balkanskem polotoku.

Oprt na metode A. Peneka, je začel Cvijić svoje znanstveno delo na proučavanju Krasa. Obdelal je nastoj in razvoj dolin, polj, lam itd., reševal vprašanje kraške vode ter postavil poleg Grundove in Katzerjeve vodne teorije svojo teorijo o vmesni coni med mokro in suho. Ugotovil je dva kraška razvojna cikla. Njegova dela o Krasu ostanejo nujna podlaga za vsako proučavanje Krasa. Vzoredno s proučevanjem dolin, polj itd. pa je nujno prišel do tektonskih, paleogeografskih in morfoloških vprašanj, ne samo Dinarskega gorovja, ampak Balkanskega polotoka sploh.

Pokazal je, da je jedro Balkana Rodopska masa, ki se je razvila vsled gubanj in granitnih erupcij v varistiški dobi. V srednjem paleocenu so nastale na mestu današnjega Balkana in Albansko-grškega gorovja sinklinale, v katerih so se nabirali sedimenti. V zvezi z gubanjem Rodop so se začeli i ti sedimenti gubati ter so se dvignili v kredi in oligocenu; zadnje gubanje je dalo gorovjem višino in smer. Okoli Rodopske mase, ki ni bila nikdar pod morjem, imamo prehodne cone, ki so kot prehodno ozemlje iz Rodopske mase v geosinklinalne mahoma prišle pod morje. Rodopska masa je bila izhodišče tektonskih pojavov, predvsem gubanja. Balkan je naguban proti N, Dinarsko pogorje proti SW, Albansko-grško gorovje proti W. Od Rodopske mase imamo na vse strani sorazmerno z večjo oddaljenostjo mlajše gube. V Albaniji in v Majevidi se sinklinale gubajo v gornjem pliocenu. Važno vlogo igra od paleocena dalje vardarska depresija — prehodno ozemlje — z dislokacijsko črto Vardar—Lepenae—Ibar. Balkan je nagubana sredina stare sinklinale. Vzhodni Balkan je vrsta nagubanih planin s penpleni in polaganimi prehodi sinklinal v antiklinalne. Glavni del Balkana je del rodopske mase, ki se je vsled tektonskih procesov odločil od matice in se priključil mlajšim gubam. Zahodni Balkan ne prehaja v Karpate. Loči ga od njih eruptivna Crnorečka kotlina in Timočka dolina, v kateri usahnejo balkanske kot karpatske gube. To usahnenje predstavljajo Rtanj, Kučaj in Homolj. Šumadijske planine so vsled abrazije različne od Dinarskega in Rodopskega gorovja. Kristalinske mase na desni strani Morave so odločile smer gubanja vzhodnosrbskih planin; Vzhodna Srbija od Homoljske kotline do Zaplanja na jugu se orografsko priljublja zahodnemu Balkanu ali Stari planini, s katero je tudi tektonsko jednaka.

Na zahodnem Balkanskem polotoku je dvoje gorovij. Slapovi gub Dinarskega kot Albansko-grškega gorovja se pri Skadarski kotlini in Metohiji vpognejo. V Šar planini kot v Prokletijah se orografska in stratigrafska os vpogne proti NO. Isto opazimo tudi v Prostruzi, Mučuju in Golji v Zahodni Srbiji. Šar, Korab, Jama, Bistra, najbrž tudi Galičica predstavljajo enoto, maso, ki je notranji del albansko-grškega gorovja, ki ima svoj ekvivalent tudi na jugu v Atiki in je poleg usadaja Jadranskega in Jonskega morja bistveno vplivala na razvoj Albansko-grškega gorovja.

Za nastoj Dinarskega gorovja je odločilno znižavanje Srednjega Podonavja in ozemlja južno od črte Pelješac—Palagruž—Tremi, s čemer gre vzporedno gubanje, razsedanje in prelamljanje vmesnega ozemlja. To se vrši od gornje krede dalje, odločilen vzdig pa se pojavi v oligomiocenu. Bočni pritisk iz NO in SW ustvari do Skadra smer NW—SO. Normalne gube so se razvile samo v kristalastih hribinah Bosne; gube, sestavljene iz krednih in permških sedimentov, tvorijo na grebenih površi, katere so posebno karakteristične južno od Čačka. V pravem Dinarskem gorovju je edina izrazita guba Mosor. Razsedi so vse mlajši, čimbolj se bližamo obali, ob kateri imamo fleksure in pozitivno gibanje morske obale. V Albansko-grškem sistemu je Cvijić proučeval poleg že omenjene tektonike in morfologije v prvi vrsti geološke probleme.

Slovensko Posavje, Savinjske Alpe, Karavanke smatra Cvijić za prehodno cono Rodopske mase v Alpe, na kateri pa so razviti alpski luskinasti pojavi.

V proučevanju delovanja eksogenih sil na Balkanskem polotoku je konstatiral na planinah iznad 1600—1700 m višine vsaj dve ledniški dobi. V tem pogledu je oral popolno ledino. V pogledu abrazije je vestno proučeval dalmatinsko obal, kjer je z diferencialno metodo eliminiral abrazijo od spuščanja obale. Silno velike so Cvijićeve zasluge v proučevanju razvoja macedonskih jezer na črti Ohrid—Seres. Jezera so ostanek starih osmih jezer, ki leže v oligomiocenskih vdorinah in ki predstavljajo pogosto po potresih obiskovano ozemlje. Stare jezerske obale je Cvijić dognal na temelju študija jezerskih teras, katere je ravno tako bistroumno raziskaval na južnem robu terciernega Panonskega morja. Cvijić je konstatiral v Šumadiji sedem terciernih jezerskih teras, od katerih se nahaja zadnja pri Užicah. Te terase nam predstavljajo postopno umikanje Panonskega morja in dajejo Šumadiji tipičen morfološki izraz. Rečne terase in s tem delovanje tekoče vode je Cvijić najlepše prikazal v klasičnem primeru razvoja Džerdapske klisure. Ugotovil je, da je med gubanjem Karpatov obstajala med Panonskim in Vlaškim morjem prehodna dolina, katera se je vsled postopnega dviga Karpatov vsled donavske erozije vedno bolj poglobljala.

Cvijić kot a n t r o p o g e o g r a f je ustvaril, kot že rečeno, sistem antropogeografije, podobno kot je ustvaril v morfologiji sistem Krasa. Izhodišče antropogeografije je Cvijiću morfologija in razvoj kultur. Morfologija vpliva na razne kulture, klima, tla, vegetacija vplivajo na človeka. Morfološke enote in kulture povzročijo medsebojno gibanje ljudstva in razne civilizacijske cone. Izmed teh je ugotovil na Balkanskem polotoku patriarhalno, bizantinsko, obmorsko, kjer se mešajo turški in italški civilizacijski vplivi, srednjeevropsko in novo narodno civilizacijo v srbskem Pomoravju, v bolgarskem Podonavju in v Sofijski kotlini. Turški upad na Balkan, vplivi muslimanskih nomadskih prebivalcev, upori, kmetški čiltski režim, tekma med frančiškanskimi cerkvenimi edinicami, avstrijsko-turški boji, borbe za nezavisnost so povzročile metanastazična gibanja, ki v glavnem sledijo N in NW smeri začasnih pastirskih migracij. Izvori metanastazičnih gibanj so Hercegovinsko-črnogorska planota, Kosovo, Stara Srbija in Šopluk. Morfološki, kulturni in vsled migracij povzročeni razni vplivi, ustvarijo tipe stavb, hiš, katere je lokaliziral Cvijić po vsem Balkanu. Isto je s tipi selišč, vasi. Tu je konstatiral katune (visoka poletna pastirska bivaljišča), samotne dvorce, salaški tip s pustaro, starovlaški-zaselški, šumadijski, mačvanski, timoški in čifuški tip vasi. Isto tako je ugotovil tipe mest s prevladujočimi mediteransko-dalmatinskimi, albanskimi, grškimi, balkanskimi in patriarhalnimi mestnimi obrazi. Vse to je spravil v zvezo z morfološkimi, civilizacijskimi in narodnostnimi conami in na vsem tem ugotavljal psihične in duševne lastnosti prebivalstva. Klasičen primer za poslednje je tip moravskega in dinarskega Srba, ali pa splošna primerjatev Srba z Bolgarom.

Cvijić pa ni deloval samo kot oseba, ampak on je gledal, da se geografija razvija v njegovi domovini v kolikor mogoče širokem razmahu. S tem ciljem je ustanovil

v Beogradu Geografsko društvo, Geografski Glasnik, ki naj goji specielno geografijo, na drugi strani pa je za etnografska, etnološka in antropogeografska razmotrivanja dosegel od strani Srbske akademije znanosti izdajanje gradiva v zbornikih: Naselja Srpskih Zemalja. Kot profesor Beograjske Velike šole in pozneje univerze, je vzgajal naraščaj. Po vojni se je poleg vzgoje nove mlade geografske šole na beograjski univerzi bavil kot univerzitetni rektor z donošenjem novega univerzitetnega zakona, katerega osnutek je njegovo delo. Kot rektor je dosegel pri visokoškolskem študiju in univerzitetnem redu beograjske univerze samostojnost posameznih predmetov.

Cvijić ni bil politik. Ko so mu ponujali na Krfu mesto ministrskega predsednika, ga je odklonil. Ko so po vojni izbrali ideologi okrog zagrebške »Nove Evrope« Cvijića svojim idejnim voditeljem, se on v vodstvu ni udeleževal. Svoji domovini, svojemu narodu je pa politično pomagal s tem, da je znanstveno dokazoval Evropi in svetu sploh upravičenost srbskih in po vojni jugoslovanskih zunanjepolitičnih teženj. Tako je nastopal v dobi aneksijske krize, v balkanskih vojnah in na mirovnih konferencah v Parizu, kjer je bil predsednik etnografskega oddelka naše delegacije. Kot jugoslovanski zastopnik v plebiscitni komisiji na Koroškem se je z vso vnemo potegoval, kot poprej v Parizu za pravice naših Primorcev, za čim ugodnejši potek plebiscitnega pripravljalnega dela.

V privatnem življenju je bil Cvijić resen, dostojanstven. Trmoglavosti, ki je atribut tolikih znanstvenikov, ni imel. V Beogradu si je postavil v Teodosijevi ulici pritlično hišo z ljubkim vrtom. Sobe je mebliral s pohištvo, katero je okrašeno z narodnimi motivi iz Bitolja, Galičnika, Kosova, Sijenice in Pirota. Vihar vojne je deloma to pohištvo uničil. Nad vhodom v sprejemnico čuje sokol z geološkim kladivom. Cvijićev življenjski princip je bil: »Živeti se pravi delati. Ekскурzija ozdravi bolezen, fizične in duševne, ekskurzija ozdravi življenje«. Pri dnevnem delu se je zjutraj bavil z delom na vrtu, dopoldne, popoldne in zvečer do 11. ure pa s strokovnim geografskim študijem. Okoli 11. zvečer je v zadnjem času hodil počivat. V mlajših letih pa je prebil večino časa ali na ekskurzijah, ali pa pri študiju.

Spomenik si je postavil, poleg svojih del, z mečensko gesto, s katero zapušča svojo hišo Geografskemu društvu v Beogradu z željo, da z doneski hiše podpira morfološka proučavanja, in z volitvijo svojega čistega kapitala Srbski akademiji znanosti.

Po slavnostnem govoru je predsednik dr. Kovačić še izpregovoril o Cvijićevem delovanju na mirovni konferenci v Parizu, prof. Josip Ribarić pa ob nekem dokumentu pokazal, kolik vpliv in ugled je užival Cvijić pri ostalih članih mirovne konferencie.

Imenik članov »Zgodovinskega društva«.

I. Častni člani:

Bulić dr. Fran, ravnatelj drž. arheol. muzeja v Splitu;

† Kos dr. Fran, prof. v p. v Ljubljani;

Murko dr. Matija, vsuč. prof. v Pragi;

† Turner dr. Pavel, veleposestnik v Mariboru.

II. Redni člani:

Bedeckovčlani:

Noršić Vjekoslav, župnik.

Beograd:

Tašner Josip, inspektor min. za agrar, reformo;

Vošnjak dr. Bogumil, poslanik ministarstva za zunanje zadeve.

Brežlee:

Jurhar Martin, župnik;
Lipej Franc, trgovec;

- Ravnateljstvo deške meščanske šole.
- Brusnice:**
Smolik Rupert, učitelj.
- Celje:**
Božič dr. Anton odvetnik;
Čufuta Anton, kaplan;
Celjska posojilnica;
Cestnik Anton, prof. v pok.;
Diehl Robert, tovarnar;
Dolničar dr. Josip, sodnik;
Gruden Mirko, bančni ravnatelj;
Hranilnica mestne občine;
Hrašovec dr. Juro, odvetnik;
Južnoštajerska hranilnica;
Kardinar Josip, profesor;
Kožuš Josip, profesor.
Krajni šolski svet (Celje okolica);
Lilek Emil, vladni svetnik;
Ljubša Matija, kazniški kurat v pok.;
Ljudska posojilnica;
Muzejsko društvo;
Orožen Janko, profesor;
Orožen dr. Milan, odv. koncipient;
Perc Martin;
Vrečko dr. Josip, odvetnik;
Wutt Simon, davčni upravitelj v pok.
- Črkvovce pri Ptuj:**
Gril Adolf kaplan;
Hasl Dragotin, učitelj;
Ravšl Anton, župnik.
- Cven pri Ljutomeru:**
Krajni šolski svet.
- Črenšovci:**
Klekl Jožef, župnik v pok. in narodni poslanec.
- Črnomelj:**
Okr. učiteljska knjižnica.
- Dobrovnik (Prekmurje):**
Slanič Pavle, orožnik.
- Dravograd:**
Kolenc Pavle, živinozdravnik.
- Dubrovnik (Dalmacija):**
Vajda Fran, profesor pom. voj. akademije.
- Fram:**
Posojilnica;
Čitalnica.
- Gdinj (otok Hvar):**
Žunkovič dr. Orest, zdravnik.
- Gornja Ponikva pri Zalcu:**
Gorišek Ivan, župnik.
- Gornja Radgona:**
Mavrič Karol, šolski upravitelj;
Posojilnica;
Požun Hinko, notar;
Upraviteljstvo osnovne šole.
- Gornji Logatec:**
Okr. učiteljska knjižnica.
- Gospič:**
Došen M. D.
- Gradec (Rep. Avstrija):**
Klasinc dr. Ivan, odvetnik;
Seminar für slaw. Philologie (Univerza).
- Hotiza (Prekmurje):**
Zadavec Matija, ekspozit.
- Jarenina:**
Čížek Josip, dekan.
- Jesenice:**
Gospodarič Cilka učiteljica.
- Kamnica:**
Cater Anton, kaplan.
- Kamnik:**
Mlakar o. Bernard, frančiškan.
- Kandija pri Novem mestu:**
Berlec Fran, orož. stražmojster.
- Kapela pri Radencih:**
Meško Martin, častni kanonik.
- Kočevje:**
Ravnateljstvo drž. real. gimnazije;
Ravnateljstvo meščanske šole.
- Konjice:**
Okr. učiteljska knjižnica;
Prus dr. Anton, odvetnik;
Rudolf dr. Ivan, odvetnik.
- Kozje:**
Tomažič Marko, dekan.
- Kranj:**
Dolar dr. Simon, profesor;
Koblar Anton, župnik;
Učiteljska knjižnica kranjskega šolskega okraja.
- Krčevina — Lajtersberg:**
Upraviteljstvo osnovne šole.
- Križevci pri Ljutomeru:**
Ažič Maks, kaplan;
Lebar dr. Feliks, zdravnik;
Šafarič Franjo, šol. upravitelj;
Weigl Josip, dekan.
- Laporje:**
Ozimič Josip, župnik.
- Laško:**
Pernat dr. Arnold, svetnik, sodni predstojnik.
- Leskovec v Hlalozah:**
Škamlec Ignacij, župnik.
- Ljubljana:**
Andrejka dr. Rudolf, vladni svetnik;
Babnik dr. Janko, preds. viš. dež. sodišča;
Benkovič dr. Ivan, odvetnik;
Debevec dr. Jožef, prof. v pok.;
Dolenc dr. Metod, vseuč. profesor;
Dostal Josip, ravnatelj škof. pisarne;
Goršič dr. Franc, načelnik oddelka za socialno politiko v pok.;
Grafenauer dr. Ivan, profesor;
Historični seminar;
Hribar Ivan, pokrajinski namestnik v pok.;
Jeglič dr. Anton Bonaventura, škof;
Juridična biblioteka;
Kelemna dr. Jakob, vseuč. profesor;
Knjižnica ljubljanskih bogoslovcev;
Kos dr. Milko, vseuč. profesor;
Kranlec Silvo, profesor;
Lukman dr. Franc, vseuč. profesor;
Mohorič dr. Fran, dež. sod. svetnik;
Pivec dr. Melita, uradnica Lic. knjižnice.

Rebida Adoli, profesor;
 Rupel dr. Mirko, nastavnik trg. akademije;
 Saria dr. Balduin, vseuč. profesor;
 Seminar za slovansko filologijo;
 Slavič dr. Matija, vseuč. profesor;
 Slov. knjižnica ljubljanskih bogoslovcev;
 Sovre Anton, profesor;
 Stelč dr. Fran, konservator;
 Steska Viktor, kanonik;
 Stroj Alojzij, kanonik;
 Sunda dr. Dragau, profesor;
 Šerko dr. Alfred, vseuč. profesor;
 Šebinger dr. Janko, ravnatelj Lic. knjižnice;
 Turk dr. Josip, docent;
 Učiteljšče uršulink;
 Upravitelstvo 6. deš. osnovne šole;
 Vrhovnik Ivan, župnik v pok.;
 Zajc Adela, profesorica.

Ljutomer:

Čitalnica;
 Grossmann dr. Karol, odvetnik;
 Lovrec Andrej, župnik;
 Okr. posojilnica;
 Ravnateljstvo mešč. šole;
 Senčar Metod, trgovec;
 Stajuko dr. Marko, odvetnik;
 Upravitelstvo nar. šole;
 Zacherl Fran, učitelj v pok.

Loka pri Zid. mostu:

Potrč Slavko, kaplan;
 Šket Mihael, župnik.

Majšperk:

Zajc Janez, kaplan.

Makole:

Segula Franc, župnik.

Maribor:

Ašič Ivan, notar;
 Avšič Martin, spiritual;
 Baš Franjo, profesor;
 Berdajs Vilko, trgovec;
 Bogovič Ivan, profesor;
 Boštjančič dr. Leopold, odvetnik;
 Bureš Franjo, urar;
 Cijan Josip, rev. drž. žel.;
 Cimerman Jakob, profesor;
 Cizelj Miško, nadučitelj moške kaznilnice;
 Cukala dr. Fran, kanonik;
 Černič dr. Mirko, primarij;
 Dernovšek dr. Janko, primarij;
 Devetak Viktor, rev. drž. žel.;
 Dolar dr. Anton, profesor;
 Faninger dr. Rihard, odvetnik;
 Gasparin Filip, profesor;
 Glaser Janko, knjižničar;
 Golubović Vekoslav, zas. uradnik;
 Grčar Milica, strok. učiteljica;
 Gruntar Viktor, profesor;
 Herle dr. Matija, profesor;
 Holmjec dr. Jožef, prof. bogoslovja in nar. poslanec;

Hojnik dr. Fran, odvetnik;
 Holcman Pavel, kaplan;
 Ipavc dr. Benjamin, zdravnik;
 Jakac Andrej, preglednik moške kaznilnice;
 Jančič dr. Ivan, drž. pravdnik;
 Janežič Rudolf, kanonik;
 Jankovič dr. Fran, zdravnik moške kaznilnice;
 Jeraj dr. Josip, prof. bogoslovja;
 Juhart Franjo, sodnik;
 Kac dr. Viktor, zobozdravnik;
 Karlin dr. Andrej, škof;
 Kartin dr. Franc, zobozdravnik;
 Kenda Robert, profesor;
 Kimovec dr. Ivan, odvetnik;
 Klavžar Zora, ravnateljica mešč. šole;
 Kociper dr. Janez, profesor;
 Koradžija Ivan, trgovec;
 Koroša Ivan, železničar;
 Korošec Anton, vladni svetnik;
 Kotnik dr. Fran, prosvetni inspektor;
 Kotnik dr. Janko, profesor;
 Kovačič dr. Franc, prof. bogoslovja;
 Kovačič Ivan, trgovec;
 Kovačič dr. Makso, profesor;
 Krajnc Janko, poštni uradnik;
 Krajnc Marko, tajnik SLS.;
 Kramberger Franjo, mag. uradnik;
 Kravos Ivan, sedlar;
 Krepek Anton, drž. službenec;
 Kronvogl dr. Josip, dvorni svetnik v pok.;
 Kukovec dr. Vekoslav, odvetnik;
 Kukovec Janko, inženir;
 Lajnsič dr. Srečko, okr. glavar v pok.;
 Lavrenčič Anton, prokurist Ljublj. kred. banke;
 Leskovar dr. Josip, odvetnik;
 Lipold Ivanka, odvetnikova soproga;
 Ljudska knjižnica;
 Lušin Ela;
 Luxa Anton, spediter;
 Maister Rudolf, general v pok.;
 Majcen Gabriel, prof. v pok.;
 Majhen Ivan, poštar;
 Malgaj Ivo, viš. revident v pok.;
 Marin dr. Vilko, zdravnik;
 Matek dr. Martin, stolni prošt;
 Mikuš Lina, učiteljica;
 Mirt Jožef, ravnatelj semenlišča;
 Močnik Anton, pristav moške kaznilnice;
 Močnik dr. Vinko, prof. bogoslovja;
 Mravljak Ivan, profesor;
 Munda Vinko, kaplan;
 Obrat Matija, posestnik;
 Oset Miloš, veletrgovec;
 Ostaek Franc, uradnik Ljublj. kred. banke;
 Pipuš dr. Radoslav, odvetnik;
 Pirkmajer dr. Otmar, načelnik mln. za notranje zadeve;
 Pirnat Franjo, drž. veterinar;
 Pivec Rupert, pont. general. intendant;

Pivko dr. Ljudevit, prof. in nar. poslanec;
 Ploj dr. Miroslav, veliki župan v pok.;
 Ploj Oton, notar v pok.;
 Poljanec Ljudmila, mešč. učiteljica;
 Posojilnica v Narodnem domu;
 Potočnik dr. Matko, ravnatelj moš. učit.;
 Prijatelj Ivan, profesor;
 Prijatelj Karl, profesor;
 Ravnateljstvo deške mešč. šole;

- » Dijaškega doma;
- » drž. gimnazije;
- » drž. moškega učiteljskega;
- » drž. realke;
- » drž. vinarske in sadjarske šole;

Rezman Alojzij, profesor;
 Ribarič Josip, profesor;
 Robič dr. Hugon, primarij;
 Rodó Viktor, strok. učitelj;
 Rožman o. Viljem, benediktinec;
 Skušek Oskar, industrialec;
 »Slomšek«, literarno društvo bogoslovcev;
 Smodič Anton, učitelj;
 Sojč Ivan, kipar;

Somrek dr. Josip, prof. bogoslovja;
 Spodnještaj. ljudska posojilnica;
 Stabel Josip, tajnik okr. zastopa;
 Stamoš dr. Fran, zobozdravnik;
 Stergar Anton, dekan;
 Strmšek dr. Pavel, profesor;
 Šepec Marko, trgovec;
 Škofič Virgil, železničar;
 Šnuderl dr. Makso, odvet. kandidat;
 Štupca Antonija, ravnateljica mešč. šole;
 Štupca Marija, učiteljica;
 Tomažič dr. Ivan, stolni dekan;
 Tomišek dr. Helena, učiteljica na mešč. šoli;

Tomišek dr. Josip, gimn. ravnatelj;
 Toplak dr. Fran, zdravnik;
 Toplak dr. Jakob, dvorni svetnik v pok.;
 Trafenik Josip, posojilnični tajnik;
 Travner dr. Vladimir, okr. sodnik;
 Trinkaus Ivan, okrajni sodnik;
 Trstenjak dr. Alojzij, okrajni glavar;
 Umek Mihael, škof. tajnik;
 Upraviteljstvo I. dekliške osnovne šole;
 » II. dekliške osnovne šole;
 » III. deške osnovne šole;
 » IV. deške osnovne šole;

Vesensjak Ivan, profesor in narodni poslanec;

Vraber dr. Maks, kanonik;
 Vrabl Niko, višji ravnatelj moške kaznilnice;

Zasebno žensko učiteljske šolskih sester;
 Zavadlal Pavel, kurat moške kaznilnice;
 Zavod šolskih sester;
 Zavodnik Albert, preglednik moške kaznilnice;

Zidanšek Josip, prof. bogoslovja;
 Zupančič Jakob, real. ravnatelj;

Žmavc dr. Jakob, prof. v pok.;
 Žunkovič Davorin, ravnatelj Stud. knjižnice.

Marija Snežna:
 Vozlič Leopold, župnik.

Mežica:
 Upraviteljstvo osnovne šole.

Murska Sobota:
 Brumen Ludovik, trgovec;
 Milač Simon, profesor;
 Milinar Ivan, profesor;
 Pavlič Lojze, katehet;
 Ravnateljstvo drž. real. gimnazije;
 Sokolsko društvo;
 Šumenjak dr. Slavko, svetnik, sodni predstojnik.

Muta:
 Perko Anton, podravnatelj železarne.

Novo mesto:
 Furlan o. Alfonz, frančiškan;
 Ravnateljstvo drž. real. gimnazije.

Ormož:
 Okr. posojilnica.

Pekre:
 Pajdler Josip, učitelj.

Pištanj:
 Rauter Jakob, župnik.

Potenšak:
 Poplatnik Josip, župnik.

Praga:
 Heric dr. Fran, nadbibliotekar vseuč. knjižnice.

Prevalje:
 Doberšek Karol, šol. upravitelj;
 Družba sv. Mohorja;
 Mencin Rudolf, učitelj v pok.

Prihova:
 Kumer Karol, župnik.

Putlj:
 Belšak Štefan, duh. v pok.;
 Gorup Josip, sreski šolski nadzornik;
 Hranilno in posojilno društvo;
 Kolarič Anton, profesor;
 Komljanec dr. Josip, gimn. ravnatelj;
 Matevžič Anton, bančni ravnatelj;
 Muzejsko društvo;
 Ravnateljstvo drž. gimnazije;
 Skrabar Viktor, not. kandidat;
 Šalamun dr. Franjo, odvetnik;
 Turk Alojzij, profesor;
 Upraviteljstvo deške osnovne šole;
 Vošnjak Ivan, tovarnar;
 Žagar dr. Ivan, prošt.

Razbor:
 Upraviteljstvo osnovne šole.

Remšnik:
 Pavlič Vid, župnik.

Ribnica na Pohorju:
 Hauptman M., šolski upravitelj;
 Upraviteljstvo osnovne šole.

Rimske Topice:
 Boliak Jakob, provizor.

- Rogaška Slatina:**
Posojilnica;
Rojnik Stojan, rač. nadsvetnik v pok.
- Rogoznica pri Ptuj:**
Kramberger Franc, posestnik.
- Ruše:**
Glaser Viktor, lesotrzec;
Podravska podružnica SPD;
Skaza dr. Bogomir, zdravnik;
Upraviteljstvo osnovne šole.
- Selnica ob Dravi:**
Majcen Alojz, šol. upravitelj.
- Sovnica ob Savi:**
Kuk Jožef, kaplan.
- Silvica pri Celju:**
Setine Franc, šol. upravitelj.
- Silvica pri Mariboru:**
Čiček Franjo, učitelj.
- Slovenjgradec:**
Čížek Alojzij, mestni župnik;
Grnovšek Miloš, šol. nadzornik;
Okr. učiteljska knjižnica.
- Slovenska Bistrica:**
Cerjak Josip, dekan;
Okr. hranilnica.
- Solčava:**
Šmid Miloš, župnik.
- Spodnja Sv. Kungota:**
Krauer Vinko, župnik.
- Središče ob Dravi:**
Cainkar Jakob, župnik;
Hranilnica in posojilnica;
Krajni šol. svet.
- Stari trg pri Slovenjgradu:**
Jurko Ivan, župnik.
- Stična:**
Knjižnica cister. opatije.
- Strasbourg (Francija):**
Tesiére Lucien, vseuč. profesor.
- Studenec pri Mariboru:**
Hren Anton, šol. upravitelj;
Jaklič Josip, car. posrednik.
- Studenice pri Poljčanah:**
Čede Jožef, župnik.
- Svečnja:**
Napotnik o. Leopold, administrator.
- Sv. Barbara v Hlaizah:**
Vogrin Janez, župnik.
- Sv. Ema:**
Plepelec Josip, župnik.
- Sv. Jedert:**
Lončarič Josip, župnik.
- Sv. Marijeta na Pesnici:**
Frangelj Jernej, župnik.
- Sv. Marijeta nižje Ptula:**
Upraviteljstvo osnovne šole.
- Sv. Benedikt v Slov. goricah:**
Gomilšek Franc, župnik.
- Sv. Boženk v Slov. goricah:**
Pšunder Ferdo, župnik.
- Sv. Duh na Stari gori:**
Upraviteljstvo osnovne šole.
- Sv. Florijan pri Rogatcu:**
Siefanciosa Andrej, učitelj.
- Sv. Jurij na Ščavnici:**
Jaušovec Fran, učitelj;
Jurinec Matija, posestnik paromlina;
Satler Franc, kaplan.
- Sv. Jurij ob južni železnici:**
Marzidovšek Jakob, vojni kurat v pok.
- Sv. Jurij ob Pesnici:**
Trstenjak Ernest, župnik.
- Sv. Jurij ob Taboru:**
Piehler Alojz, kaplan;
Zdolšek Franc, župnik.
- Sv. Lenart v Slov. goricah:**
Glavna hranilnica;
Gorišek dr. Milan, odvetnik;
Haunig dr. Ožbald, svetnik, sodni pred-
stojnik;
Janžekovič Jožef, dekan;
Kramberger dr. Ludovik, zdravnik;
Ravnateljstvo deške mešč. šole.
- Sv. Lovrenc na Dravskem polju:**
Spindler Franc, župnik.
- Sv. Marko pri Ptuj:**
Upraviteljstvo osnovne šole.
- Sv. Martin pri Slovenjgradu:**
Lenart Janez, nadžupnik.
- Sv. Martin pri Vurbergu:**
Lajšič Anton, župnik;
Rohnik Katarina, učiteljica.
- Sv. Miklavž pri Ormožu:**
Vargazon dr. Matija, posestnik.
- Sv. Peter pri Mariboru:**
Krevh Matko, kaplan;
Štraki Matej, župnik.
- Sv. Rupert nad Laškim:**
Jager Avgustin, župnik.
- Sv. Tomaž pri Vel. Nedelji:**
Žemljič Matija, župnik.
- Ščavnica:**
Koprive Aleksander, šolski upravitelj.
- Št. III pri Velenju:**
Schremer Franc, župnik.
- Št. III v Slov. goricah:**
Vračko Evald, župnik.
- Št. Jernej na Došenjskem:**
Schoeppel dr. Anton, odvetnik.
- Št. Pavel pri Preboldu:**
Končan Fortunat, župnik.
- Št. Vid nad Cerknico:**
Upraviteljstvo osnovne šole.
- Št. Vid nad Ljubljano:**
Breznik dr. Anton, profesor;
Jerš dr. Fran, profesor;
Ravnateljstvo gimnazije.
- Št. Vid nad Valdekom:**
Repolusk Friderik, župnik.
- Šmarje pri Jelšah:**
Hranilnica in posojilnica;
Kartin Herbert, sreski poglavar;
Šašel dr. Josip, sodni predstojnik.
- Šmartno na Pakli:**
Presker Karol, župnik.

Šmartno pri Velenju:

Guzej Jurij, kaplan.

Šoštanj:

Fras Marko, vodja zemljiške knjige;

Mayer dr. Fran, odvetnik.

Tezno pri Mariboru:

Upraviteljstvo osnovne šole.

Trbovlje:

Ratej Miroslav, katehet.

Turnišče:

Sakovič Jožef, župnik.

Vellka Nedelja:

Horvat Friderik, dekan.

Verželj:

Bralno društvo;

Marijanišče, salezijanski zavod.

Vič pri Ljubljani:

Upraviteljstvo osnovne šole.

Vransko:

Brvar Ignac, kaplan;

Zdolšek Josip, svetnik, sodni predstojnik.

Vrhnika:

Upraviteljstvo osnovne šole.

Vurberg:

Kokelj Alojzij, župnik;

Upraviteljstvo osnovne šole.

Vuzenca:

Hranilnica in posojilnica;

Mravljak Josip;

Pivec Štefan, dekan;

Upraviteljstvo osnovne šole.

Zagreb:

Barle Janko, kanonik;

Ilešić dr. Fran, vseuč. profesor;

Jelenić dr. Julijan, vseuč. profesor;

Klemenc Josip, asistent nar. muzeja;

Matković Martin, profesor;

Slav. seminar vseučilišča;

Zavrnik dr. Fran, vseuč. profesor.

Zibika:

Jelšnik Ivan, župnik.

Zreče pri Konjicah:

Karba Matija, župnik.

Žalec:

Savinjska posojilnica.

Skupno število rednih članov: 408.

Zamena publikacij.

Zgodovinsko društvo zamenjuje svoje publikacije s sledečimi korporacijami.
ozir. uredništvji:

B1garskata Akademija na naukitč, Sofija;

Jugoslavenska Akademija, Zagreb;

Kr. Srpska Akademija, Beograd;

Ariiv za albansku starinu, jezik i etnologiju, Beograd;

Bogoslovni vestnik, Ljubljana;

Carinthia, Celovec;

Čas, Ljubljana;

Český časopis historický, Praha;

Dom in svet, Ljubljana;

Etnolog, Ljubljana;

Geografski vestnik, Ljubljana;

Glasnik Etnografskog muzeja, Beograd;

Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo, Ljubljana;

Glasnik Skopskog naučnog društva, Skopje;

Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini, Sarajevo;

Jahrbücher für Kultur und Geschichte der Slaven, Breslau;

Ljublanski Zvon, Ljubljana;

Lud, Lvov;

Mentor, Ljubljana;

Narodna starina, Zagreb;

Popotnik, Ljubljana;

Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor, Beograd;

Slavia, Praga;

Starinar, Beograd;

Strani pregled, Beograd;

Věstník archivu a musea ostravského kraje, Mor. Ostrava;

Vjesnik kr. drž. arhiva u Zagrebu, Zagreb;

Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku, Split;

Zbornik za umetnostno zgodovino, Ljubljana;

Zeitschrift des Historischen Vereines für Steiermark, Gradec.

INSTITUT ZA NOVEJŠO ZGODOVINO

R dp

ČZN

1927

39

120030158

C00155 •